

X 279183
BERTALAN PÉTER

In memoriam P. Vezér Ferenc

A PÁLOS REND
ÉS AZ ÁLLAMBIZTONSÁG
KÜZDELME

Hálózatok szorításában

Éghajlat Könyvkiadó
Budapest, 2015

A kötet megjelenését támogatta

Lektorálta
Bircher Nándor
Lentner Csaba

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001149288

ISBN 978-963-9862-57-9

© Bertalan Péter
Éghajlat Könyvkiadó

X 229 187

Tartalomjegyzék

Előszó.....	9
A kommunista diktatúra egyházpolitikai változásai 1945-1989	11
A magyarországi pálos rend történetének rövid áttekintése	24
A pálosok gazdálkodása a középkorban.....	24
A pécsi noviciátus.....	43
Pálósszentkút	43
A Jakab-hegyi kolostor	45
A Sziklatemplom	45
Oktatás, társadalom, egyház. Egyházi hálózatok a 20. században	48
A pártállam a katolikus egyház és a szerzetesrendek ellen fordul.....	65
A „pálos ügy”	69
Vezér Ferenc pálósszentkúti évei	69
Rendtörténeti összefüggések	77
A rendfőnökök közötti kapcsolatok és együttműködési formák.....	83
A nagypolitika és az egyházpolitika összefüggései	91
Páter Vezér vesszőfutása folytatódik.....	93
A vallatás és a vallatott lélektani jellemzői.....	94
A pálos ügy civil szálai (A puszták népe és Vezér Ferenc kapcsolata) ...	104
A megmaradás csodája.....	124
„A megnyesett fa...”	152
A rehabilitáció	161
Összegzés.....	189
Mellékletek.....	191
Irodalomjegyzék	258
Pálos életrajzok.....	264
Utóirat.....	267

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom dr. Gyarmati Györgynek, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltár főigazgatójának a könyv megszületéséhez nyújtott önzetlen, emberi és szakmai támogatásáért.

Dr. Szentirmay Tamás és dr. Sarbak Gábor hasznos észrevételeikkel segítették munkámat.

A kötetben leírtak a szerző véleményét tükrözik, a felelősség ezért kizárólag az övé.

a szerző: Bertalan Péter

Előszó

Az alámerülő, katakombaegyház elleni fellépés a hatalom részéről gyakran nagyon erőszakos – jogi procedúrának álcázott – felszámolási kísérleteket takart. „A Rákosi-féle pártvezetés politikai elképzelése az egyház spirituális befolyásának teljes szétzúzása volt. Ezért kellett a szerzetes terheltek »erkölcsi fertőjét« mindenre elszánt gonosztevői, akár »gyilkos« mivoltát bizonyítani.”¹ – olvasható a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága Elnökségi Tanácsának 1992. február 17-én kelt határozatában.

A pálosok elleni jogi eljárás különleges helyet foglal el még a koncepciós perek sorában is több szempontból.

1. A Grósz elleni nagy per szatellit-pere.
2. Ebben a perben először hoznak hivatalos bírósági eljárás keretén belül papi személy ellen halálos ítéletet.
3. A pálos perben civileket is halálra ítélnék.
4. A jogi eljárás segít feltárni a szerzetesrendek ellen indított koncepciós perek fontos összefüggéseit, mert ez a per tekinthető ebben az eljárássorozatban mintának.
5. A pálosok elleni jogi és erőszakhadjárat rákényszeríti a Magyar Katolikus Egyházat és a Vatikánt arra, hogy kialakítsa azt a fontos önvédelmi hálózatot, amelyet katakombaegyháznak nevez szak kifejezéssel a modern magyar egyháztörténet.
6. Ebben a katakombaegyházban találunk egymásra a katolikus egyház hívei és az üldözött egyház lelkészei.
7. Az ellenállás gerincét és bonyolult szövetét a XII. Pius által kiadott Provida Mater kezdetű apostoli konstitúció alapján építik fel a szervezők. A katakombaegyház létrehozásában világi papok és szerzetesek egyaránt részt vettek.
8. A Magyar Katolikus Egyházzal szemben fennálló 'kollaboráns' jelző e per megismerése miatt válik igaztalan váddá.

¹ Budapesti Fővárosi Levéltár, (BFL), XXV. 4. f. 001217/5 15–16. p.

9. A Magyar Pálos Rend az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend, amely a Kárpát-medencében és határain túl is elterjedt. A szerzetesrendek között a legmagyarabb, emiatt a legnépszerűbb is. Ebből fakadt ellenálló-képessége. Ezért tudta átvészelni a történelem viharait. A vallási tevékenység mellett a rend gazdálkodása is példaadó. Erre mutat rá a középkori gazdálkodás című fejezet. A rend gazdálkodási tevékenysége is hozzájárult népszerűségéhez. Vezér Ferenc és társai is folytatták ezt a nemes hagyományt (több-ször is utal erre Naplójában).

10. Jogi szempontból a pálosok elleni per visszamenőleges hatályú, jogilag törvénytelennek tekinthető.

A Magyar Pálos Rend ellen kezdeményezett jogi eljárás első szakasza a vizsgálati szak. Ennek menetéről gazdag levéltári forrásanyag áll rendelkezésre. A dokumentumok tanúsága szerint az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) apparátusa a fogva tartott szerzetesek akaratának megtöréséhez – a Mindszenty József elleni eljáráshoz hasonlóan – pszichikai kényszert is alkalmazott. A vallatottakban előidézett stresszhatás² is része lett a nyomozóhatóság kényszerítő eszközeinek, hogy az el nem követett bűnöket beismerjék.

A pálos ügyben lezajlott rehabilitációs per ugyanakkor az egykori pótnyomozás és a vizsgálati szak részletes elemzésével, értékelésével feltárta az eljárás valamennyi szándékolt tévedését, azok koncepciójait. Ez a „pálos ügy” alábbi bemutatásának két alappillére, amelyet harmadikként a történelmi, politikai körülmények bemutatása egészít ki, illetve foglal keretbe.

2 „A szorongás a stresszre adott leggyakoribb válasz. Az emberek egy részénél súlyos szorongásos tünetekkel kísért úgynevezett poszttraumás stressz-zavar alakulhat ki. Némelyek dühösek lesznek, és agresszióval válaszolnak a stresszre. A stressz visszahúzó-dást, fásultságot és depressziót is eredményezhet. Amennyiben nem látunk lehetőséget körülményeink megváltoztatására, könnyen megjelenik a passzivitással és cselekvés hiányával jelentkező tehetetlenség. A stressz alatt kognitív, a higgadt és logikus gondolkodást akadályozó károsodások is felléphetnek.” Atkinson Hilgard: Pszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 534. p.

A kommunista diktatúra egyházpolitikai változásai 1945-1989³

A második világháború után a politikailag mindinkább kétpólusúvá váló világ új dimenziókba helyezte az egyházakat is, amelyeknek alkalmazkodni kellett.

„A kommunista, ateista diktatúra a nem pártjellegű szervezetek közül kitüntetett figyelmet szentelt az egyházaknak. A misék, istentiszteletek nyitott füllel való hallgatásánál is fontosabb volt információt szerezni arról, hogy mi történik a parókiákon, a rendházakban, a püspöki aulákban, búcsúk, körmenetek, egyházmegyei vizitációk, egyéb evangelizációs összejövetelek alkalmával. E tematika – rendőrségi nyelven vonal – jelentései nemcsak bőségesebbek a más tárgyú vizslatások fennmaradt iratainál. Alkalmasint nyelvezetük, bennfentes fordulataik jóvoltából az is erősen gyanítható, hogy bizonyos hányaduk nem származhat kívülálló laikus tollából. Egyházi méltóságok egymás közötti levelezése során nem volt kivételes eset, hogy egy-egy levél tartalmáról hamarabb értesült a politikai rendőrség megyei cégvezetője – s ha úgy adódott, azonnali jelentés révén Péter Gábor – mint ahogy a címzett kezébe jutott volna.

A konspirált és nyílt – esetenként zaklatás jellegű, provokatív – megfigyelések lélektani hozadéka sem tekinthető lebecsülendőnek. Rendőrségi szempontból a megfélemlítettség érzésének gerjesztése – az egyházfiaktól a hívekig – közbülső célnak, elérése részleges sikernek számított. Ez szintén nem maradhatott ki a jelentésekből.”⁴

Tanulságosak azok az értékelések is, amelyekben a katolikus egyház különböző szinten és helyzetekben különböző sorsokat megélt szereplői vallanak arról, ahogy ők látták... Mit is? Azt a katolikus egyházat, amelynek tagjai, szolgálói voltak. Ezek elsősorban visszaemlékezések, akkor is, ha kitörni igyekeznek a memoár műfajából. És teológiai, egyháztörténeti, szociológiai nézőpon-

3 Ezt a fejezetet Bertalan Péter: *Provida Mater*. Palatia Nyomda, Győr, 2009. 10-24. p. című monográfiájából idézte

4 Gyarmati György: Péter Gábor és az ÁVH-birodalom. *Rubicon*, 2007/1. 5. p.

tokkal gazdagítják a kortárs egyház – s benne leginkább önmaguk – közelmúltjának felidézését. A levéltári forrásokból való szemeztetés minden esetben az adott – s egymástól merőben eltérő – álláspont alátámasztását szolgálja. Ezen narratíváknak része az egykori személyes érintettség, illetve azok utólagos, visszamenőleges interpretálása. Ennyiben képezik részét a katolikus egyház közelmúltjára vonatkozó önreflexióknak, s ennyiben a közelmúlt-ra vonatkozó mai kordokumentumoknak. Azaz „történelmen innen” szövegek, a közelmúltról szóló mai magántörténetek, amit történelemnek szánnak. Leginkább egy szempontból tanulságos ezek olvasása – a szentszéki főpap diplomatáé, az emigrációban egzisztenciát építő egyháztörténészé, az ateista állam meghurcolása mellett egyháza által is megtagadott, kirekesztett szerzetesé, vagy éppen a katolikus egyház évezredes intézményi megosztottságát „belülről” megreformálni törekvő, de ordináriusainak tűrőképességeit is mindig szem előtt tartó egyházzsociológusé. Tanulságos abból a visszatérően megfogalmazott társadalmi igényből kiindulva, hogy az egyház – éppen, mert az eddigi rendszerek tündökléseihez, bukásaihoz képest kontinuus, időtálló intézmény volt és maradt – kíváncsi önmaga és hívei számára mérleget vonnia saját közelmúltjáról. Nos, hogy ez a közelmúlt még nem történelem, azt épp az egyházfi megfogalmazásának polifóniája mutatja. Többen, többféleképpen mondják a maguk igazát. Értelemszerű ugyan, hogy az egyházakat (klerikusokat és laikus híveiket) sokféleképpen megsanyargató kommunista rendszer konzekvensen negatív kontextusban idéződik meg. Annál inkább elgondolkodtató, hogy annyiféle egyház verifikálódik a leírásokban, visszaemlékezésekben, ahányan megszólalnak. Egymással is polemizálnak a szövegek, s nem csupán abból eredően, hogy a reflektált korszakot különböző státusokban éltek meg szerzőik (Casaroli, Adriányi, Bulányi), hanem visszamenőlegesen is különböző „egyházképet” kívánnak közvetíteni. Ezért tekinthetők e leírások kordokumentumoknak – azon időszakot illetően is, amelyekre visszatekinthetnek, s azon időszakra vonatkozóan is, amelyben születtek. Azon közelmúltról szólnak – az ateista rendszer mellett a sokarcú egy-

házat idézve élénk – amelyik még nem vált „befejezett múlttá”, történelemmé.

A 60-as évek utazó szentszéki követe, diplomatája Agostino Casaroli bíboros. A türelem vértanúsága című emlékiratának fűlszövege tanúsága szerint „XXIII. János pápa kezdeményezésére 1963 tavaszától a kapcsolatok felvételével próbálkozott: először Magyarországgal és Csehszlovákiával, majd Lengyelországgal és a titoista Jugoszláviával. A több mint negyed évszázadon át tartó fáradtságos tárgyalások alig haladtak előre, mert az embertelen fegyverkezési verseny következtében a nemzetközi helyzet egyre feszültebb lett. Csupán a Helsinki Biztonsági és Együttműködési Konferencia záró okmányának aláírása után (a konferencia záró ülésére 1975. július 30. és augusztus 1. között került sor) látszott enyhülni a helyzet annyira, hogy a Szentszék vallásszabadságra vonatkozó igényei újra napirendre kerülhettek.”⁵ A záróokmány kitételeit a kommunista országok egyike sem tartotta be. Az emlékiratban Casaroli röviden summázza ítéletét és következtetéseit: „Az Egyház a marxisták reményeinek megfelelően a haldoklás jeleit mutatta, vagy legalábbis annyira meggyengült, hogy másban nem, csak agóniája leghosszabbra nyújtásában reménykedhetett. Titokban azonban tovább élt egy spirituális egyház, és a földalatti életre berendelkezett elit csoportok szerveződtek. Ők gyakran tették ki magukat a törvény szigorának, de folyamatosan ellenálltak, és a kormányok tiltakozása ellenére továbbterjedtek. Ilyen helyzetben az Egyház reménysége, természetesen Isten segítségére, a hívek egyre kisebbedő élcsapatára, a püspökök, papok, szerzetesek, szerzetesnők és a világiak szenvedéseire támaszkodhatott, akiket a rezsim folyamatosan üldözött, még ha az idő múlásával módszereinek brutalitása enyhült is kissé.

A kommunista rezsimnek talán saját ideológiájuk miatt nem voltak képesek észrevenni ennek a gyengeségnek az erejét. Másrészt pedig, mint már említettem, nem voltak tisztában saját, egyre növekvő gyengeségükkel, mely természetesen együtt járt áldozat-

⁵ Agostino Casaroli: A türelem vértanúsága, a Szentszék és a kommunista államok (1963-1989). Szent István Társulat, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2001. Fűlszöveg

taik reményeinek felerősödésével. Igaz, hogy az Egyház spirituális energiája és a társadalomra gyakorolt hatása meglehetősen gyenge volt az olyan országokban, mint Magyarország vagy Csehszlovákia. (nem is beszélve a Szovjetunióról és a többi országról, ahol a Katolikus Egyház jelenléte kicsi vagy szinte elenyésző volt). Ebben az Egyház számára emberileg lehangoló, a kommunista rezsimnek pedig megnyugtató képben akadt egy terület, ahol teljesen más volt a helyzet: ez volt Lengyelország.

A Szolidaritás Lengyelországa és a II. János Pál pápa megválasztását követő időszak bizonyosan nem volt még előre látható a hatvanas években. Azt azonban már észre lehetett venni, hogy ez az ország a létező szocializmus országainak gyenge láncszeme (nem volt ismeretlen Sztálin inkább negatív ítélete, miszerint egy lengyel nem lehet igaz kommunista). S nem volt nehéz észrevenni, hogy az ilyen társadalmi bizonytalansági tényező nagyrészt a Wyszynski bíboros által megedzett egységes teljes püspöki kar és papság által vezetett Egyháznak volt köszönhető, amely nagyon mélyen kötődött a valláshoz és a szabadsághoz ragaszkodó néphez. Azokban az időkben, amikor Władysław Gomułka volt a kommunista párt első titkára (a hatvanas évek második felében), és megindult a közvetlen kapcsolatfelvétel a Szentszék és a lengyel kormány között, nagyon erős, ütésektől sem mentes összecsapásokra került sor, s nem mindenki mert volna a Dávid-egyház győzelmére fogadni a Góliát-állam elleni küzdelmében. Néhány év elegendő volt annak belátásához, hogy a lengyel munkásosztály – a Baltikum hajóüzemeitől a sziléziai bányákig – és az egész népesség vallási hagyományai közötti eleven kapcsolat, amely az Egyházban öltött testet, biztosítani fogja a végző győzelmet is. [...] Az Egyház jövője az európai kommunista világban nem volt kilátástalan, és a Szentszék terve érdemes volt arra, hogy bátran, bizalommal telve vigyék tovább minden nehézség és meg nem értés ellenére.”⁶

⁶ Uo. 83-85. p.

Casaroli helyzetértékelésének hangvételét és szemléletét bizonyosan a „lengyel” pápa iránti személyes tisztelete határozta meg. Az értékelésben azonban ellentmondások és hajszálrepedés-szerű kihagyások fedezhetők fel. A közép-kelet-európai katolikus egyházak állapotát jellemző defetista árnyalatú „agonizálás” kifejezés mellett feltűnő a földalatti életre berendezkedő illegális kisközösségek említése, amely optimizmust fejez ki. Casaroli értékelésében felsejlik a mártír ideálja is, amely ellentmondásban van a kommunista rendszerek brutalitásának enyhülésébe vetett reménnyel. A lengyel egyház pozitív hangvételű értékelése mögül azonban hiányzik az orosz-lengyel történelmi szembenállás felvázolása és Gomułka szerepének bemutatása. Casaroli helyzetértékelésének általánosításait a magyar katolikus egyház történetírói is hasznosították, s alkalmasint a magyar egyházra vonatkoztatták és vonatkoztatják. Gárdonyi Máté helyzetelemzése adaptálja és egyben tovább árnyalja az egyes országok katolikus egyházainak korabeli helyzetét: „A Moszkvából irányított keleti tömb egyházpolitikájában mindenütt nagyjából azonos forgatókönyv érvényesült, bár a helyi sajátosságok némileg módosítottak az egyházüldözés menetén.”⁷

Gárdonyi Máté is vállalkozik a keleti tömb vallás- és egyházpolitika helyzetének országonkénti súlypontoszó értékelésére: „A lengyel egyház helyzete azért volt különösen nehéz, mert a náci egyházüldözés és Lengyelország határainak megváltoztatása amúgy is komoly károkat okozott úgy a papság, mint az intézményhálózat vonatkozásában. Ezért mentve, ami menthető, Wyszynski kardinális 1950 áprilisában a Szentszék rosszallása ellenére bizonyos kérdésekről megegyezett a kommunista kormánnyal. Ez a megállapodás nem volt sem átfogó jellegű konkordátum, sem részletkérdéseket szabályozó modus vivendi, hiszen ezek megkötéséhez csak a Szentszéknek lett volna joga, inkább olyan egyezménynek nevezhető, amely a modus non moriendi (a nem meghalás módja) biztosítását szolgálta. A megegyezésben a püspöki kar

⁷ Gárdonyi Máté: Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe. Jel Kiadó, Budapest, 2006. 335-336. p.

kifejezte egyetértését a 'nemzeti célokkal', – vagyis a Németországtól elcsatolt területek integrációjával – cserébe tovább működhetek a szerzetesrendek és a katolikus egyetem, valamint megmaradt az iskolai hitoktatás.

Hasonló jellegű megállapodást kényszerült kötni – szintén a Vatikán nemtetszése dacára – a Grösz József kalocsai érsek vezette magyar püspöki kar is 1950 augusztusában, miután a nyár elején internálták a szerzeteseket. A békepapi mozgalom megszervezésével sarokba szorított magyar püspököknek azonban sokkal kevesebbet sikerült elérniük, mint lengyel kollégáiknak. Ezek a megállapodások nem két egyenrangú fél között kötöttek, hiszen csak arról lehetett tárgyalni, amit az állampárt 'kedvezményként' felkínált. A kiszolgáltatott helyzetet jól jellemezte, hogy az egyezmények után sem csillapodott az egyházüldözés, sőt rövidesen mind a lengyel bíboros, mind Grösz érsek börtönbe került. [...] Ugyancsak 1949-től került sor több országban a megyéspüspökök akadályoztatása miatt titkos püspökszentelésekre, ami Csehszlovákiában életerős 'földalatti egyház' létrejöttéhez vezetett. Ez a párhuzamos egyházszervezet azonban idővel ellenőrizhetetlenné vált a Vatikán számára, továbbá egyházfegyelmi problémák is jelentkeztek, mivel a 'földalatti egyházban' nős férfiakat és nőket is pappá szenteltek. Ezért később a Szentszék óvakodott attól, hogy máshol is titkos hierarchiát állítson fel. A kommunista egyházüldözés következményeit látva, a pápában megfogalmazódott egy új, ideológiai 'keresztes hadjárat' gondolata a bolsevizmus ellen, aminek a török elleni harcban jeleskedő XI. Ince pápa boldoggá avatásakor, 1956-ban hangot is adott."⁸

Gárdonyi Máté a múlt aktivizálható elemeinek „újrahasznosításával” egészíti ki a szentszéki diplomata aktuális megoldáskeresését. A Casaroli-féle *modus vivendi* keresésével szembeállítható *modus non moriendi* alternatíváját kényszerűen kereső közép-kelet-európai katolikus egyházak közös érdekpolitikája. A Wyszynski-féle megegyezés a „sajátosan lengyel nemzeti” célokat is szolgálhatta,

amelyben a nacionalistának tartott lengyel kommunista Gomulka engedhetett a katolikus egyháznak a közös célok elérése érdekében, de álláspontja, amely az egyház korlátozását jelenthette a szovjet álláspont elfogadásával megfogalmazódott az egyezményben. A lengyel kormány és a katolikus egyház megegyezése mintául szolgálhatott a magyar kormány és katolikus egyház között megkötött egyezményhez. Valószínű azért kötötték meg először Lengyelországban az állam és az egyház között 1950 áprilisában és csak utána Magyarországon az egyezményt, hogy a pártállam erejét ott próbálja ki, ahol nagyobb ellenállásra számíthatott. Ezek után érthető, hogy a sokkal erősebb pozícióban levő magyar kommunista kormány – Mindszenty József bíboros már korábban megejtett félreállítása és bebörtönzése után – gyorsan és nagy eredményességgel le tudott számolni a magyar katolikus egyházzal. Nagyon finoman és kellő átgondoltsággal utal Gárdonyi Máté a „földalatti egyház” működésének és irányításának gondjaira, amely feltehetően a pártállami elhárító szervek hatékony beavatkozására kínált lehetőséget.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet 1975 júliusában határozatot hozott az emberi jogok védelmében folytatandó együttműködésről, s erről egy 35 állam képviselői által aláírt nyilatkozat is született. Az oldódó európai légkör, a világszerte tapasztalható enyhülés az egyházak számára is tárgította a mozgási lehetőséget. Ennek részeként az úgynevezett vallási kisközösségi mozgalom újszerű „világi” jelenségként az egyházak, köztük a katolikus egyház számára is tágulni látszott a mozgástér. De a kölcsönös bizalmatlanság nem csökkent.

⁸ Uo. 336-337. p.

Az események gyorsan követik egymást:

– „1984 tavaszán ismét püspökkari ülésre készültek. [...] Az előkészítés az ÁEH^{9*}-ban történt Lékai¹⁰ bíboros, Paskai,¹¹ Kádár¹² és Cserháti¹³ püspökök voltak jelen.

Egy új szerzetesrend felállításának lehetősége merült fel. Miklós Imre elzárkózott bármelyik régi rend felélesztésétől, egy frissen létrehozott magyar rendre látott lehetőséget. Feltehetően a régi rendek világegyházi kapcsolatrendszere miatt, és talán attól tartottak, hogy a hagyománnyal rendelkező, az emberek emlékezetében esetleg élő szerzetesközösség nosztalgiát ébreszthet bárkiben. Ismét felmerült a Bulányi-kérdés. Esetleg kimehetne Rómába, ha akar, vissza is jöhet. Erre az álláspontra helyezkedett Miklós Imre¹⁴. [...]

A következő konferenciákon egy leendő magyar alapítású női rend felállításáról, a világiak hitoktatásba bevonásának lehetőségéről, Bulányiról, valamint Lékai aranymiséjének megünnepléséről beszéltek a legtöbbit.

– Az ÁEH 1984 fontolgatta Szendi¹⁵ püspök leváltásának kezdeményezését.[...]

– Az 1986. év Lékai bíboros halálának esztendeje. Sokan találgatták, vége lesz-e a kis lépések egyházpolitikájának. Volt, aki tömö-

ren így summázta az eltelt egy évtizedet: kis lépések, nagy megalkuvások. A bíboros jelmondata: „a megnyesett fa kizöldül” volt. Lékai halála után a magyar katolikus egyház kaotikus, a társadalmi problémákra egyáltalán nem reagáló, bensőleg megosztott közösség volt. A megnyesett fa nem kizöldült, hanem tovább száradt.

A Bokor bázisközösség (Bulányi György által alapított kisközösségek) több tagja megtagadta a sorkatonai szolgálat teljesítését. Ezért több éves börtönre, fogházbüntetésre ítélték őket. Ők voltak a magyar katolikus egyház utolsó tagjai, akik börtönbüntetésben részesültek vallási, lelkiismereti meggyőződésük miatt.

– Paskai László bíboros 1987 augusztusában találkozót kezdeményezett Miklós Imrével, az ÁEH elnökével.

– Közben a Vatikán egyházfegyelmi okokra hivatkozva elmarasztalta Bulányi Györgyöt.¹⁶

1987. szeptember 17-én több nyílt levelet küldtek Ratzinger bíborosnak a Hittani kongregáció prefektusának a bulányista bázisközösségekhez tartozó papok, amelyben tiltakoztak az Új Ember és a Katolikus Szó 1987. június 17-i számának a Hittani Kongregáció Bulányi Györgyhez című írása ellen. Ebben a levélben élesen bírálták a magyar püspöki kart, amiért az – a magyar állam nyomására – Ratzingerrel elítéltette Bulányi tanítását, aminek a katolikus sajtó nyilvánosságot biztosított.¹⁷

A Bulányi-ügy nagy érdeklődést váltott ki a közvéleményben. A helsinki 3. kosár tartalmának, követelményrendszerének betartását a Nyugat sajtója következetesen figyelte. A Kádár-rendszernek, amely súlyos gazdasági válságban volt a külföldi eladósodás miatt, ez kényelmetlen volt. A kutatók ma sem adtak választ arra a kérdésre, hogyan talált közös platformot a Szentszék, a püspöki kar és a magyar állam Bulányi György nyilvános elmarasztalására. Az újabb kutatások tükrében joggal feltételezhetjük, hogy

9* ÁEH- Állami Egyházügyi Hivatal

10 Lékai László, 1976-tól esztergomi érsek, prímás és bíboros, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke (A z alábbi életrajzi adatokat Szabó Csaba: A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években. Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója – Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2005-ben megjelent könyvéből vettem – a szerző)

11 Paskai László 1978-ban szentelték püspökké. 1979-től 1982-ig veszprémi megyéspüspök. 1986-tól 1990-ig a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke. 1987-től esztergomi, majd 1993-tól esztergom-budapesti érsek, Magyarország prímása. 1988-ban a pápa bíborosi rangra emelte

12 Kádár László, O. Cist. 1974-től veszprémi apostoli kormányzó, 1975-től megyés püspök, 1978-ban áthelyezik az egri érseki székbe

13 Cserháti József 1969-től pécsi megyés püspök, 1970-től A Magyar Katolikus Püspöki Kar titkára

14 Miklós Imre az ÁEH elnökhelyettese 1959-től, 1971-től nyugdíjazásáig (1989) elnök, államtitkár

15 Szendi József veszprémi egyházmegyei címzetes püspök, apostoli kormányzó 1982. április 5. – 1983

16 Lénárd Ödön, Timár Ágnes, Szabó Gyula, Soós Viktor Attila: Utak és útvesztők. Kairosz Kiadó, Budapest, 2006. 316-318. p.

17 Uo. 319. p.

a magyar katolikus egyház felső papi vezetése bedőlt egy provokációnak. A katonai erőegyensúly fenntartására törekvő Varsói Szerződés tagállamaiban megnőtt a '80-as években a sorozás és a bevonulás ellen tiltakozó fiatalok száma. A szovjet módszerekkel vezetett Magyar Néphadseregben sok volt az öngyilkosság a fiatal besorozott katonák bántalmazása miatt. A menekülésnek a protekciótól kezdve, az egészségügyi felmentésen keresztül sokféle módja volt. Aki nem rendelkezett kellő anyagiakkal, összekötéssel, csak egy vallási kisközösségben talált támaszt.

A katonai kérdések mindenkor a legkényesebb politikai kérdések közé tartoznak.

A Magyar Katolikus Almanach a következőképpen foglalja össze és értékeli Bulányi György mozgalmának és a katolikus egyház viszonyának lényegét: „Ez a páter és általa irányított közösségekben kritikus hierarchia-ellenes magatartásával éveken át a magyar egyházi élet és felelőseinek keresztje volt; ráadásul az általa képviselt és hirdetett, titokban publikált teológia több dogmatikai tévedése a hit épségét és egységét is veszélybe hozta. Ez végül oda vezetett, hogy 1982 nyarán a magyar főpásztorok mindegyike saját területén Bulányi Györgytől megvonta a nyilvános misézés és igehirdetés, a szentségek valamint a szentelmények kiszolgáltatásának jogát. Ezzel a probléma – legalább annak a kispapságot érintő része – lassan és fokozatosan nyugvópontra jutott. (Ugyanakkor a plébánia keretű ifjúsági kisközösségek megteremtésével, az ezek iránti igény is korrekt, legális megoldást nyert.)”¹⁸ A zárójelbe tett mondat fontos, mert arra utal, hogy az egyházi vezetésen belül kialakult az egységes álláspont, az egyház számára fontos kisközösségekkel kapcsolatban. Ezek a kisközösségek jelentették az egyház ellenállásának és a hitélet továbbörökíthetőségének legfőbb biztosítékát.

A pártállamnak hosszú időn át sok gondot okozott a Nyugatra emigrált papok kemény magja. Ennek volt egyik kiemelkedő egyénisége Adriányi Gábor. Az 1961 májusában – még a fal felhúzása előtt – a Berlinek keresztül emigrált Adriányi Gábor szem-

¹⁸ Magyar Katolikus Almanach 2. A magyar katolikus Egyház élete 1945–1985. Az Apostoli Szentzséki Könyvkiadója, Budapest, 1988. 141. p.

befordult az oportunizmussal. A Központi Szemináriumból a békepapok tevékenysége miatti tiltakozás egyik vezéralakja volt, ezért kizárták állami nyomásra. Emigrációja során is élénken foglalkoztatta a magyar katolikus egyház helyzete. 1961. július elején beszámolt tapasztalatairól a pápai államtitkárságon. Magyarországon 40 évvel később megjelent memoárjának fűlszövegében írja: „Mint a Pápai Magyar Intézet növendéke 1961 és 1963 között konfrontálódnom kellett XXIII. János pápa új keleti politikájával is. A bonni Egyetem Katolikus Teológiai Karán 1971-ben történt habilitációm után úgy döntöttem, és ezt Mindszenty bíborossal Bécsben is megbeszéltem, hogy elkövetkező tudományos munkámat két cél szolgálatába állítom. Egyrészt igyekszem tanítványaimat és az érdeklődő közönséget otthoni egyházam mozgalmas történetével és szomorú jelenével megismertetni, másrészt pedig igyekszem kutatásaim és publikációim révén az elnyomott és hallgatásra ítélt magyar egyháztörténet-írás segítségére sietni.”¹⁹

Adriányi interpretálásában feltárulnak a magyar katolikus egyház gondjai: „az egyház helyzetének drámai rosszabbra fordulása főként a hitoktatás és a püspöki igazgatás terén Casaroli érseket arra kényszerítette, hogy 1965 májusában a sérelmekről egy listát készítsen és ezt Magyarország római követségének nyújtsa át. Ezután 1965. június 14. és 20. között Rómában közte és az Egyházügyi Hivatal alelnöke és elnöke, Prantner József és Miklós Imre között feszült légkörben kemény eszmecsere került sor.

Erről Casaroli bíboros emlékirataiban beszámol, és saját védekező, tulajdonképpen megalkuvó álláspontját [...] érvekkel indokolja meg. [...]

Casaroli bíboros állítása azonban nem más, mint az akkori valóságot eltúlzó olcsó kifogás. Neki követelni kellett volna, hogy a rezsim által félreállított egyháziakkal tárgyalhassanak. Erre 1963. óta meg lett volna a lehetőség. A kommunisták ezt ugyan nem vették volna szívesen, de elviselték volna a nagyon óhajtott megegyezés érdekében. Casaroli nem támogatta az ún. ellenzéki, félreállított vagy

¹⁹ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty-ügy, Kairosz Kiadó, Budapest, 2001. 66–71. p.

éppen hivatalukban akadályozott püspököket, mint Badalik Bertalant és Pétery Józsefet, a rezsim által törvényen kívül helyezett, épphogy még tolerált püspököket, mint Shvoy Lajost és Endrey Mihályt egyszer sem kereste fel. Casaroli véleményét ezekről a deklaszálta leépítettekről így fogalmazta meg: „Önök feláldozták magukat az egyházért, tartsanak ki Önök önzetlen feláldozásukban.” Azt is mondhatta volna: „A mór megtette kötelességét, a mór mehet.” Más szóval: A Vatikán keleti politikája elejtette őket. Mivel a Szent-szék a turisták és utazók akkor már nagy számú Nyugatra került információit sem vette figyelembe, nem csodálható, hogy a kormányoknak és a békepapoknak az ámtásait készpénznek vette. [...]

A Szent-szék és a magyar állam közötti tárgyalás témájának másik csoportját a Vatikán által előadott sérelmek képezték, úgymint a hitoktatás erőszakos megfiúsítása, papok letartóztatása, elítélése lelkipásztori, ifjúsági munkájuk miatt és a tervbe vett négy katolikus konviktus megszüntetése a működő nyolc katolikus gimnázium mellett.

Prantner és Miklós Imre ezekre azt válaszolták „Magyarországon senkit sem börtönöztek be azért, mert papi tevékenységet folytat. A letartóztatások esetében kifejezetten államellenes szervezkedésekről van szó.” [...]

Ezek után a magyar fél adta elő sérelmét. Ezek a következők voltak:

- König bíboros látogatása 1965. június 12-én Mindszentynél szerinte barátságtalan lépés és hidegháborús demonstráció volt.
- A vatikáni és a magyar emigrációs katolikus sajtó ellenséges tevékenységet folytat a Népköztársaság ellen.
- Vádakkal illették a magyar főpapok közül Shvoy Lajost (illegális külföldi levelezés), Schwarz-Eggenhofer Artúr esztergomi apostoli adminisztrátort (ellenséges magatartás, provokatív egyházkormányzati intézkedések), Endrey Mihály segédpüspököt (ellenséges magatartás) és Legányi Béla Norbert pannonhalmi főapátot.” [...]

Adriányi Gábor megemlíti: „A Budapesten és Rómában, 1967-ben és 1968-ban felváltva folytatott tárgyalás 1969. január 10-én a magyar püspöki karban nagy átalakuláshoz vezetett. Adriányi értékelése kemény hangú: „A magyar katolikus egyház vezetését egy

merőben új, a rendszer iránt szolgáló gárda vette át. Biztosítva lett az egyház további kollaborációja azzal az ateista – kommunista hatalommal, amelyik pedig minden vallás kiirtását tűzte ki célul.” Adriányi utal a napjainkban a kutatómunka eredményeként egyre jobban feltáruló, az egyház múltját súlyosan terhelő főpapi ügynöki tevékenységre: „A magyar egyház feje Ijjas lett. [...] A Szent-szék elfogadta jelölését, mert mint csanádi apostoli kormányzóknak volt bátorsága Rómának a valódi helyzetről jelentést tenni. Viszont a Szent-szék nem tudta, hogy már évek óta „Péter” fedőnéven beépített ügynök volt. Így aztán egészen az új prímás, Lékai László kinevezéséig ő vitte a magyar püspöki konferencia ügyeit, mint annak elnöke. Még püspöktársai ítélete szerint is, mint a magyar egyház feje engedékenységével a kormány kívánságait illetően túl messze ment.”²⁰

Adriányi külső szemlélőként ítéli meg a magyar katolikus egyház helyzetét. A legújabb egyháztörténeti kutatások egyértelműen igazolják, hogy aki időt nyer, az életet nyer. A túlélés stratégiáját és taktikáját igazolja, hogy a katolikus egyház napjainkban is fontos tényező. Az életben maradtak igazságát kétségbe vonni csak az adott helyzet pontos, körültekintő ismeretével lehet. Ebben pedig újabb kutatásokra van szükség.

Egyetemes egyháztörténeti szinten csak pápákban gondolkodunk, az egyházi történetírás egyik gondja a diszkontinuitás. Nem gondolkodik az egyes, különös és az általános kategóriákban, hiányzik a lokális, az univerzális összefüggéseinek súlyozott figyelembe vétele.

²⁰ Uo. 66-71.o.

A magyarországi pálos rend történetének rövid áttekintése

A magyar szerzetesrendek 1945 utáni drámai, állami erőszakkal történő felszámolása szerteágazó és megrázó történet. A nagyobb, patinásabb rendek passiójának feltárása előrébb tart. Nem érdektelen azonban a szintén messzire visszanyúló – bár kisebb létszámú és kevesebb monostorral rendelkező – pálosok sorsa sem, különösen a huszadik század középső harmadában történt újbóli meggyökeresedésük után.

A pálosok gazdálkodása a középkorban

A 10. századtól kezdve enyhült Európa éghajlata. A mezőgazdaság számára kedvező feltételek hozzájárultak az agrárium fejlődéséhez. A katolikus egyház az az egyetlen intézmény, amely birtokai miatt évszázadokon át szoros kapcsolatban állt ezzel a fontos gazdasági ággal, amely az emberi megélhetés alapvetően fontos termékeit állította elő.

Az agrárium fejlődésében meghatározó szerepet töltöttek be a szerzetesrendek. Ezek közösségi ereje és a termelő jobbágyparasztsággal való szoros kapcsolata együttesen járultak hozzá, hogy a magyarság a Kárpát-medencében meg tudott maradni a történelem viharaiiban.

Az Árpád-ház kialakulása után a magyar királyi trónért folytatott harcokban a magyar papság, így a magyar érzelemtől fűtött pálosok is a pápa által támogatott Anjou Károlyval kerültek szembe. „[...]VIII. Bonifác és a bíborosok kollégiuma az Anjou-ellenes magyar papság, köztük a pálosok megrendszabályozását János kalocsai érsekre bízta.”²¹ Ő a magyar trón igénylése körül támadt harcokban eltiltotta őket attól, hogy Károly Róbert ellenfelét támogassák. Utána V. Kelemen pápa követe, a kiváló bíboros diplomata Gentilis ügyességének volt köszönhető, hogy a magyar nagyurak,

21 Kisbán Emil: A magyar Pálosrend története I. (1225-1711). Pálos Kolostor kiadása, Budapest, 1938. 74. p.

köztük Csák Máté is, akivel a pálosok kékesi kolostorában tárgyalt Gentilis, Károly Róbert pártjára állt. Gentilisnek abban is fontos szerepe volt, hogy a pálos rendet Károly Róbert pártjára állította. Ebben szerepet játszott az is, hogy a rend a püspökökkel folytatott küzdelmében támogatót keresett. A pesti ún. vegyes zsinaton az ország minden felelős tényezője az Anjouk pártjára állt. Gentilis 1308. dec. 15-én és 1309. febr. 15-én kelt okleveleiben a pálos rendet mentesítette a püspöki fennhatóság alól. Választhatott rendfőnököt, ún. generálist. Ő végezte a püspökök helyett a vizitációt, nagykáptalant tarthatott, s megengedte, hogy a nagykáptalan ülésein, rendjüket kötelező, de az ágostoni regulába nem ütköző határozatokat hozhassanak. 1319-ben Károly Róbert közbenjárására a rendet megerősítette minden szerzett birtokában. Az első generális, Lőrinc 25 évig tartó kormányzása a rend jogi helyzetének megerősödését, a kolostorok számának növekedését és az anyagi gyarapodást eredményezte. A királyi kegy erősödését érezte meg legjobban a pálos rend. Ez elsősorban a kolostorok számának és a hozzájuk tartozó adománybirtokok nagyságának növekedésében volt tapasztalható. Természetesen az önálló rendi irányítás is fontos szerepet játszott ebben. A királyi kegy mellett a főúri családok is hozzájárultak a rend anyagi erejének növekedéséhez.²²

A 14. század első harmada a rend történetében a megerősödés időszaka. A pálosok királyhűsége a többi szerzetesrendre is hatással volt. Károly Róbert uralkodása idején 23 új pálos kolostor létesült. A Károly Róbert halálát követő 40 esztendőnek „az volt a fő törekvése, hogy az egyházi és világi hatóságok erősítsék meg a rendet, és ismerjék el jogait. Félte kellett örködniük ebben a korban a rend érdekei felett, mert jogaikat, főleg birtokjogaikat a főurak erőszakoskodása és más rendek féltékenysége elég sokat veszélyeztette.”²³

Nagy Lajos apjához hasonlóan viszonyult a pálosokhoz. Ezt a rend iránti bőkezűsége bizonyítja. A márianosztrai kolostort sokszor látogatta, s birtokadományokkal hálálta meg, hogy

22 Uo. 72., 85. p.

23 Uo. 86. p.

a rendtől lelki vigasztalást kapott nagy betegsége, a lepra közben. A rend generálásának helyettése óvta Lajost, hogy ne legyen bőkezű, mert a gazdagodástól a rend fegyelmét féltette. Nagy Lajos 1363-ban Máramarosban, Tecső mezőváros mellett emelt a rend számára kolostort, amelynek több malmot is ajándékozott. A Boldogasszonyról és Szent Katalinról elnevezett kolostorok alapítása is az ő nevéhez kapcsolódik. A kolostoroknak szőlőket adományozott Zsigmond király, jelezve, hogy ő is támogatja a népszerű szerzetesrendet. A rend folyamatos anyagi gyarapodására utal a budaszentlőrinci adományozások sora. Ezek az adományok az egész rendnek szólnak, mert a nagykáptalan költségéről és a néhány száz szerzetes ellátásáról kellett gondoskodni. A kolostor tekintélyét azzal is növelte Nagy Lajos, hogy remete Szent Pálnak a testét a Velence elleni győztes háború után 1381. november 14-én a budaszentlőrinci kolostor templomában helyeztette el. Nagy Lajos a máramarosi sóbányák jövedelméből 100 aranyat adott a rendnek. A rend névadójának ereklyéjével az őt követő uralkodók számára is hangsúlyozta a pálosok fontosságát.

„Baranya megye a középkori Magyarország legnépesebb megyéje volt [...] Zsigmond pécsi püspök és királyi kincstartó által 1494-95-ben beszédett királyi adók számadása alapján a megyében 15018 házhely volt. Hasonló nagyságú megyék adataival összevetve, a vizsgált megye népsűrűsége kiemelkedik a többi közül. A pécsi püspökség összes birtoka ugyancsak jelentős területű volt. Ugyanakkor a Baranyán kívüli részekkel együtt 4950 telek tartozott püspöki igazgatás alá.”²⁴

1494-ben az egyforintos adó összege 15000 aranyforint Baranya megyében, 1495-ben 15018 és fél aranyforint, ugyanez az adat 1494-ben Tolnában 10031 és fél aranyforint.²⁵

Jellegzetes tény a pécsi püspökség birtokainak megoszlása. A birtokok egy csoportja püspöki irányítás alá esett, de egy má-

sik része egy szerzetesrend kezelése alatt állt. Ez a szerzetesrend a pálosok rendje volt. A püspöki birtokok sajátos megoszlására nincsenek adatok, de egyháztörténeti szempontból releváns, hogy a népszerű, remeteéletet kedvelő rend csírái Pécs környékén találhatók. Szervezett renddé Magyarországon alakultak először. Ebben a pécsi püspököknek jelentős szerepük volt. A pálos rend első kolostora a Pécs melletti Ürög-hegyen püspöki pártfogásra keletkezett. Hasonlóan a többi kolostor létrejöttéhez is püspöki kezdeményezés kellett.²⁶

A Bertalan püspök által adományozott alapító oklevél szerint az adománybirtok egy malomból, három szőlőből és két erdődarabból állt. A püspök által adományozott birtok világiak adományozása révén is gyarapodott. Az alapítás után hamar kialakult a jellegzetes birtokszerkezetet jelentő gazdasági egység.²⁷ Baranyában összesen hat pálos kolostor született.²⁸

A szerzetesi birtokok központja az első adomány. Ettől 5-10 kilométeres körzetben más települések részei is megtalálhatók. A birtokok központ a kolostor körül elhelyezkedő területekből alakult ki. Ez a gazdasági egység településnek is tekinthető. A pálosok egyik birtokára, Szentágára 1295-ben telepéseket hívtak munkaerőnek. Egy birtokperről szóló oklevél arról tanúskodik, hogy 1395-ben a kolostor közelében sövénnyel és árkokkal elkerített kaszálók és ettől távolabb még Szentága határain belül szerzetesi erdők és elkerített szőlők is voltak. Ugyanitt szántók is előfordultak, ahol zabot termesztettek. A betelepítettek birtokaiból kialakult egy utcás jellegű településrész, az egymás mellett sűrűn elhelyezkedő kisebb birtokok vagy birtokrészek sok összeütközéshez vezettek. „A szerzetesek és a pécsi püspök között éveken át húzódott a vita egy Szentágához és Dörgicséhez – ez utóbbi a püspök tulajdona volt – tartozó terület miatt, amit a szerzetesek már régóta műveltek.”²⁹ A vitát egy 1396-ban induló perről szóló okirat

24 Varia Paulina: Pálos rendtörténeti tanulmányok I. 1994 Szerk.: Sarbak Gábor, Árva Vince OSP ex. Deleg. Gen. Kiadása 62. p.

25 Uo. 62. p.

26 Uo. 67. p.

27 Uo. 68. p.

28 Uo. 66. p.

29 Uo. 88. p.

bizonyítja. A püspöki hatalmaskodások még a 15. század elején is folytatódtak. A szerzetesek birtokán a püspöki népek egy patakot vezettek át, ezért a vetések nagy része elpusztult. A birtok közepén egy nagy árok húzódott, amellyel a szerzetesek vetéseiket, kertjeiket védték. Több eltérő helyen ugyancsak árkokkal, sövényekkel védett és elkerített kertekről szóló oklevél is dokumentálja a pálosok gazdálkodását. Szó esik az oklevelekben egy halastó is. A pálosok kolónusokat is telepítettek le munkaerőként földjeiken. A pálosoknak több településen is voltak birtokaik. Ezek beleilleszkedtek a falvak birtokszerkezetébe. Ha nagyobb területet birtokolt a rend, azt elkülönítette a falubeliek földjeitől.³⁰

A rendelkezésre álló adatok alapján megrajzolható a kép a baranyai pálosok gazdasági tevékenységéről. A megtermelt gabonát a rend saját malmaiban őrlette meg. A malmok fontos szerepet játszottak a gazdálkodásban. A szántóföldi gazdálkodás mellett a rétgazdálkodás, szénagyűjtés fogalmával is találkozhatunk az oklevelekben. A rétek és kaszálók az állattartásra utalnak. Kedvelt gazdálkodási forma volt a pálosok számára a kertgazdálkodás. A kolostori szükségletek kielégítésére káposztát, sáfrányt termesztettek. A kolostori birtokokon elkülönített gazdasági telepeken kolónusok éltek. Rajtuk kívül telkes jobbágyok is szolgálták a telket, akik a rend által adott házakban éltek. Ezért szántóföldet kellett művelniük. Emellett pénzbeli juttatás (fél aranyforint egy évben) is terhelte őket. Ezen kívül juhot, bárányt, csirkét is kellett adniuk a rendnek. Nagyobb igavonó állataik is voltak. A szántóföldeket nyomáskényszerben művelték.

30 Uo. 89. p.

A baranyai pálosokra összefoglalóan néhány fontos jellemző tényező állapítható meg:

1. A pálosok birtokai fölött a 14. századig a pécsi püspök gyakorolt fennhatóságot.
2. Külön kiemelés érdemel a pálos rendre vonatkozó két sajátosság. Egyik a kertművelés, a másik a gazdasági telep, a gangria. A gazdasági telepen kolónusokkal dolgoztattak.
3. A pálos kolostorok között nem alakult ki szoros kapcsolat. Ez a megyéspüspök hosszú ideig tartó gazdasági befolyásaival indokolható. A rend provinciálisával közös látogatása biztosította a kolostorok rendi kapcsolatát. Ez azonban nem volt hatással a püspöki befolyásra.
4. A hat kolostor közül öt kolostort alapítottak a 13. században. Az egyetlen kivételt a 14. század elején alakították.³¹

Zsigmond ugyancsak évi 300 forintot adományozott a sóbányák jövedelméből a rendháznak. A rendbe lépő nemesek és főnemesek vagyonuk vagy örökségük tekintélyes részével gyarapították a kolostor vagyonát. Az uralkodó a rend érdekében XVI. Gergely pápát rábírta, hogy mentse fel a pálos rendet minden fennhatóság alól. A pápa, engedve a király kérésének, a monostorokat, perjelségeket a világi egyházmegyékhöz tartozó egyéneknek és mindennemű felhatalmazott bírácnak a fennhatósága alól apostoli tekintélyével felszabadította. (XVI. Gergely 1372 okt. 1-jén kelt bullája alapján).³²

Az Anjouk idején a rend anyagi és erkölcsi tekintetben megerősödött. Nagy Lajos halála után zavaros korszak következett. A rend ennek ellenére megtartotta anyagi kondícióit. Mátyás trónra lépésével folytatódott a rend és a király hagyományos jó viszonya. A pálosok fegyelme, kulturális tevékenysége kiváltotta Mátyás rokonszenvét. Ennek első megnyilvánulása volt, hogy trónra lépésének évében több kolostort felmentett az adózás alól.

31 Uo. 92–102.p.

32 Kisbán Emil: Im. 74–99. p.

A diósgyőri kolostornak 1460-ban jobbágytelket adott, majd megengedte a kolostor szerzeteseinek, hogy szabadon, tized fizetése nélkül makkoltassák szerzeteseiket. Felesége, Beatrix is több gazdasági kedvezménnyel támogatta a rendet. Ezt a politikát Ulászló 1507-ben, Ferdinánd 1554-ben és II. Miksa 1573-ban megerősítette. A budaszentlőrinci kolostornak adományozott sójáradék is folyamatosan biztosított volt.³³

A 16. század a rend történetének drámai időszaka. A Dózsa-féle parasztlázadással, a török pusztítással és a reformációval járó zűrzavar kora ez. Az országos pusztulás a rend sorsát is megkeverítette. „A törökök folytonos előrenyomulása és kellemetlenkedése, a zavaros közállapotok, a közbiztonság teljes hiánya, főleg a nagy élelemhiány miatt a szerzetesek a század utolsó harmadában még meglévő monostoraik nagy részét is elhagyták. A lakatlanná vált monostorok birtokait a rendfőnökök, hogy legalább a menthetőt megmentse, bérbe adták. Ez a törekvésük természetesen nem járt mindig eredménnyel. Sőt többnyire csak részben hozta meg a kívánt sikert. Bérelőikkel ugyanis csak néhány éves szerződést kötöttek, ami birtokaik tönkretételére vezetett. A kikötött s amúgy is alacsonyra szabott bérleti díjakért gyakran évtizedeken át pörösködniük kellett. Kolostoraik közül azok, amelyek hódoltsági területen voltak, idegen birtokosok kezére kerültek, akik legtöbb esetben a rendnek semmiféle térítést sem akartak fizetni a haszonélvezet után, gyakran azzal az alattomos céllal, hogy a rend tulajdonjogát idővel feledésbe juttassák, vagy legalábbis kétségessé tegyék. Ha pedig fizettek is valami csekély összeget, az sem lendített a rend helyzetén. A fizetésnek a rend szempontjából csupán eszmei jelentősége volt: az, hogy ezzel a rend tulajdonjogát elismerjék.”³⁴

33 Uo. 123-144. p.

34 Uo. 195. p.

A 18. század a pálosok életében a második virágzás kora. A török kiűzése, majd a Rákóczi-szabadságharcot lezáró béke után nagyarányú fellendülés kezdődik. Ennek eredményei az újratelepítés, a kedvező népesedési változások, az átalakuló mezőgazdaság a modernizáció útján indul el. „A XVIII. század elején a ma elfogadott becslések szerint négyzetkilométerenként 12-13 fő volt az ország népsűrűsége. [...] Az 1720-as összeírás szerint 100 négyzetkilométerre az egykori királyi Magyarország területén 119 adózó családfő jutott, a hajdani török hódoltság területén viszont csak 54. A szélsőségeket kifejezik a megyei adatok: Sopronban 262, Vasban 257 adózó háztartás jutott 100 négyzetkilométerre, Békésben csak 20, Csongrádban 34.”³⁵

A birtokmegoszlást tekintve az államkincstár 9, a katolikus egyház 18, a szabad királyi városok 1%-ban, a 4500 magánföldesúr 72%-ban részesedett az úrbéres földek tulajdonában. A kincstári birtokok 439000 holdnyi úrbéres földjén 33000 jobbágy család gazdálkodott. A katolikus egyházi intézmények tulajdonában 889000 hold úrbéres föld volt, és 79000 jobbágnak voltak földesurai. Az úrbéres földek és jobbágyok földesurai úrbéres tulajdonuknál többszörösen nagyobb saját földbirtokkal, allódiummal is rendelkeztek. Ezeknek az allódiuumoknak nagy része azonban erdőség vagy művelés alá nem fogott puszt volt.³⁶

Mária Terézia által 1767-ben kibocsátott úrbéri rendelet „[...] a földesúr és a jobbágy viszonyának egyöntetű szabályozása. Az úrbérrendezés megállapította megyénként a föld minőségétől függően a teleknagyságot. Az egész telek országos átlagban 7 kat. hold részből és 18 kat. hold szántóból állt, ehhez járult egységesen háromnegyed kat. hold belső telek, összesen tehát 25 egész három negyed kat. hold. (A szélső értékek: Turóc megyében 19,3 kat. hold, az Alföldön általában 30-40 kat. hold között, Szerém megyében 45,8 kat. hold). Megszabja az úrbéri rendelet a jobbágy terményszolgáltatásait (földesúri kilenced és különböző konyhai ajándékok), pénz és munkaszolgáltatás. A robot maximuma évi

35 Romsics Ignác: Magyarország története. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010. 544. p.

36 Uo. 545- 557. p.

52 ígás, illetve 104 kézirobot-nap, s ennek legalább negyedrésze a téli félévre kell, hogy essék. Töredéktelkes robotja arányosan kisebb, a zselléré 18, a házatlan zselléré 12 kézirobot-nap.”³⁷

A szabályozás megteremtette az agrárium fejlődésében legfontosabb szerepet játszó emberi erő felhasználásának feltételeit.

A töröktől felszabadított területeken a 17. század végén és a 18. század elején új letelepedési lehetőségeket nyert a pálos rend. Az Újszerzeményi Bizottsághoz intézett beadványai teremtték meg a rend fejlődésének anyagi hátterét. A tehetséges rendi előjárók a rendházak és a rend birtokainak fejlesztésével biztosították a rend tagjai számára, hogy szerzetesi hivatásuknak élhessenek. Még a 17. század végén, Pesten, Pécsen, Szentkúton, Tövisen, Illésfalván, a 18. században pedig Tordán, Nagyjenőn, Sasváron és Mocsáron telepedett meg újból a rend. Az új kolostorok mellett a régié is fejlődtek.³⁸ A rend a kolostor gyarapodásáért pörösködött. Ebben birtokainak visszaszerzése, rendezése, tekintélyének megóvása vezette. Fontos szerepet játszott ebben az is, hogy a rend a Kárpát-medencében folyamatosan terjeszkedett. A magyar mellett kialakultak az új rendtartományok. Ezek között is a horvát rendtartomány játszott fontos szerepet.³⁹

„A magyar rendtartomány anyagi ügyeibe, illetőleg gazdálkodásába is bepillantást enged a rendfőnöktől kinevezett revizorok által átnézett tartományi elszámolás. Eszerint a két tartományi káptalan között eltelt időben (1732–1735. szeptember 24.): Bevétel: 16908 forint, Kiadás: 15318 forint, Tisztanyereség: 1590 forint volt. A rendi gazdálkodás józanságát igazolja az a tény is, hogy a különböző helyekre kihelyezett tőkék összege 49500 forint, s ennek évi kamata 2970 forint volt. Ez is mutatja, hogy a rend anyagi ügyei ez idő szerint jó kezekben voltak. Az atyák állandóan szemmel tartották a rendi gazdálkodás alapelvét. [...] Gazdálkodásukra

37 Magyar történelmi kronológia az őstörténettől 1970-ig Tankönyvkiadó Budapest, 6. kiadás 220.-221. p.

38 Kisbán Emil: A magyar Pálosrend története II. (1711-1786) Pálos Kolostor kiadása Budapest, 1940. 8. p.

39 Uo. 7-12. p.

jellemző, hogy nemcsak mezőgazdálkodással, állattenyésztéssel és az ezzel is összefüggő malomiparral, hanem az ipar egyéb ágaival is foglalkoztak.”⁴⁰

A 18. századi általános gazdasági fellendülés a rend gazdálkodását is meghatározta. Összképet a rend nagyszámú kolostorai és a hozzájuk tartozó birtokok miatt nehéz adni. A rend gazdasági megerősödésének szép példája pilismaróti allódiумának megszervezése. A Mecsek mellett a rend második szülőházájának a Pilis hegység tekinthető. A pilisi pálosok hosszú hanyattatás után Buda visszafoglalását követően találtak otthonra Pesten. Néhány szerzetes Esztergom bevétele után Visegrádra és Elefántra költözött. A rend koncepciózus gazdálkodására jellemző, hogy a pilisi birtokokat továbbra is számon tartották, de a pusztulást nem tudták megakadályozni. A birtokok közül Pilismarót maradt meg lakott területként. Ennek kiüresedése a török földesúr és a pálosok számára a munkaerő megóvása szempontjából egyaránt fontos volt. A volt pálos birtokok közül Pilisszentkereszt, Pilisszentlélek és Pilisszentlászló vált lakatlanná. A többi lakatlan falu hajdani lakosai a 18. század eleji vallomások szerint jól emlékeztek a volt pálos birtokok határaitra. A lakatlanná vált birtokokat a hódoltság alatt a szomszédos települések lakói használták.

A rend az uradalom újjászervezését a birtokjogok biztosításával, a birtokhatárok kijelölésével és védelmével kezdte. Pilisszentkeresztet az esztergomi polgároknak adták bérbe, az esztergomi, csévi és szántói mészégetőket kitiltották az uradalom erdeiből, amelyek a rend számára a legnagyobb jövedelmi forrást jelentették. Az erdőhasználat miatt a pálosok összeütközésbe kerültek az esztergomiakkal és a megélhetésüket biztosítani akaró várkatonákkal. Az erdőhasználat szabályozása az 1740-es évek végére vált elfogadhatóvá a rend számára. A birtokjogok érvényesítése is hosszú perekbe került. A gazdálkodás megindításának legfontosabb feltétele a munkaerő biztosítása volt. A legegyszerűbbnek

40 Uo. 87. p.

látszó mód a betelepítés. Ez jogilag kényes helyzetet teremtett. Többféle joghelyzet keletkezett a betelepültek számára. Az újonnan betelepültek földhasználatát össze kellett hangolni. Ez azt jelentette, hogy milyen célra (legelő, kaszáló, szántó, erdő) használják a földbirtok egyes részeit. Erre szemléletes példa: „Pilisszentlélek, korabeli nevén Huta, szintén azok közé a 18. század végi prédiók közé tartozik, amelyek lakottak, de nem tekintethők adózó jobbágyfalunak. A rend 1701-ben kötött szerződést Cseér Antal üveggessel, az üveghuták bérlőjével, aki üveggkemencéi után jelentős készpénzzel (évi 110 rajnai forinttal) és természetbeni üveggel adózott. A pusztát erdeit használta, és köteles volt védeni az idegenekkel (esztergomi, csévi és kesztölci mész- és szénégetőkkel) szemben.”⁴¹ A településen még három jobbágycsalád élt, akik irtásföldeket műveltek, amelyek után nem adóztak a rendnek, hanem a huták számára dolgoztak. A Rákóczi-szabadságharc idején a hutákat feldúlták, a lakosok elmenekültek. Cseér 1715-ben visszatért Szentlélekre, és folytatta szakmáját. 1740-ben még 16 sláv etnikumú családot telepítettek le.⁴²

A török uralom és a Rákóczi-szabadságharc háborús viszonyai zavaros állapotokat teremtettek. Ezen körülmények között kellett a rendnek vállalnia birtokainak rendezését úgy, hogy megteremtse a megélhetését kereső lakosság számára az elfogadható körülményeket. Ez a helyzet az úrbéri rendelet kiadásáig és utána is fennállt a konszolidációig, ami a társadalom számára a békés, nyugodt állapotokat jelentette.

A rend Pilismarótot tartotta az új életfeltételek kiindulópontjának, a megteremtendő uradalom centrumának. Az első lépés a település lakóival 1701-ben kötött szerződés volt az úrbéres szolgáltatások ügyében. Uradalmi ispán és hajdú is tevékenykedett Pilismaróton. Először a 150 holdas allodiális szántó, majd az 1728-ra kiépült uradalmi állattartás központja jelentette az újszerű gazdasági formára való áttérést. A birtokon az uradalom adatai

⁴¹ Varia Paulina: Im. 106-107. p.

⁴² Uo. 107. p.

szerint 1720-ban 49 jobbágycsalád talált otthonra. Ők a szántók, a rétek és szőlők művelői voltak. Kibontakoztak lassan a modern gazdaság keretei. A magyar etnikum jelentette a lakosság többségét, de idegen ajkú népességet is telepítettek le a pálosok, katolikus németeket és szlávokat. A reformációban hitet váltó magyarság a református falvakba menekült. A földesúri terhek szabályozása szerződésekként történt. A hódoltsági körülmények között a jobbágyok korlátozás és megkötöttség nélkül csak jelképes járadékok fejében használták falujuk határának földjeit. Az uradalom allodiális gazdálkodásának megindulásával és terjeszkedésével, az újonnan fizetendő járadékok, munkaterhek a társadalmi gazdálkodási viszonyok egységesülése felé mutattak. Az 1750-es évek a több mint 15000 katasztrális hold nagyságú allódium kiteljesedésének időszakát jelentették. A letelepedő jobbágyok számára az irtásföldek, amelyek az erdő kiirtásával, a parlagon heverő földek feltörésével jöttek létre, adták a telki állomány döntő részét. Az uradalom Pilismarót, Pilisszentkereszt, Pilisszentlászló, Pilisszentlélek határát ölelte fel. Aránylag kis terjedelmű allódium volt. Ezen a területen szántóföldi, rét-, legelő-, erdő-, szőlőgazdálkodás folyt. Az uradalom munkáját nemesi származású tisztartó irányította. A falvak határának művelési ágankénti megoszlásában a legnagyobb helyet 60-80%-ban az erdő foglalta el. Az uradalom a pesti rendház ellátását szolgálta, és fedezte az uradalmi alkalmazottak fizetését. A rendház ételmezésére nem termeltek eleget. A pilismaróti majorság kertjében termelték meg a zöldségeket. Az erdő a gombát, a vadhúst biztosította, valamint a sertések makkoltatására szolgált. Az erdő faanyagát hordónak is feldolgozták, vagy a mészégetők, szénégetők használták fel. A tégláégetés és pálinkafőzés céljára is fát használtak. Az építkezéshez szükséges fát is a pilisi erdők biztosították. A Pilismaróton működő gazdasági központban újonnan épült fogadó, tégláégető, pálinkafőző, malom, mészárszék működött. Volt itt vendégfogadó, itt volt a parókia is. Pilisszentléleken méhészet is alakult, az üveghuta

megszűnt. Az uradalomhoz halastó is tartozott az 1730-as évektől. Ezt a pilismaróti jobbágyok alakították ki robotmunkával.⁴³

A rend növekedése miatt több rendi provincia alakult ki. Ennek oka a rend népszerűsége. A pálosok önállósága a generális kinevezésével megnőtt. Az egyes provinciák súlya a renden belül változó volt. A generális személye annak a rendi provinciának a befolyását növelte, amelybe tartozott. A magyar és horvát rendi provincia közti sűrűlódások és összeütközések bizonyítják, hogy a pálosok életének biztosításában milyen szerepet játszottak a kolostorok, s az a kérdés, hogy az egyes kolostorok melyik rendtartományhoz tartozzanak.

A kolostorok nagyarányú gyarapodása a 17-18. századra tehető. A rend 15 tartományának kapcsolatteremtése a török hódoltság alatt nehéz volt. A portugál rendtartomány és a Kárpát-medencei tartományok közötti kapcsolat is bizonyítja ezt.⁴⁴

„A rend magyar jellegét, még a külföldi pálosokat is ideértve, történelme folyamán mindvégig megőrizte. Csak egyszer vetődött fel a horvátok részéről a nemzetiségi kérdés. A nyomában keletkező harc a XVIII. század első évtizedében alaposan meggyengítette a rendet: a magyar rend külön tartományokra bomlott. Mikor elült a rendi viszály, a rend szellemén a magyarság erős átérzése győzött. Az 1717. évi tartományi káptalanon ki is mondták, hogy a nemzetiségi szempontok hangoztatásától ezentúl tartózkodnak, a magyar rendtartomány minden tagja tekintet nélkül anyanyelvére magyarnak vallja magát: mindannyian a magyar haza fiai.”⁴⁵

F. Romhányi Beatrix: A lelkiek a földiek nélkül nem tartható fenn (Pálos gazdálkodás a középkorban) című tanulmányában összefoglalóan megállapította a pálos gazdálkodás fő anyagi forrásait. A pálosok birtokgazdálkodására a pilismaróti allódium lelkiismeretes kiépítése és működtetése szemléletes példa.

43 Uo. 109-116. p.

44 Kisbán Emil: A magyar Pálosrend története II. 66-98. p.

45 Uo. 113-114. p.

A rendnek voltak birtokain kívül városi házai is. Ezek közül a budai házak a pénzszerzés szempontjából a legfontosabbak. Kisebb városokban is birtokolt a rend háztulajdont Sopronban, Pápán, Pozsonyban. Ezekből csupán az ingatlan értékének 0,4%-a származott a haszonbérleti szerződés alapján. A haszonélvezők az egyes kolostorok voltak.⁴⁶

A szőlőművelés a pálos rend számára hagyományos jövedelmi forrás volt, és kiemelt szerepet játszott. Erről a gazdálkodási ágról nem áll rendelkezésre összefüggő adatsor. Csupán azt kell megemlíteni, hogy a szőlőművelés költsége magasabb volt, mint a belőle nyerhető haszon.⁴⁷

Sok oklevél említi a malmokat jövedelemforrásként. Ezeket a pálosok bérbe adták, vagy a privilégiumokban is rögzített örletési kényszer biztosította a hasznot. Többféle malmot birtokolt a rend. Többségük gabonát őrölt, léteztek fűrészmalomok, kallómalmok (ezekkel szövetet lehetett tömöríteni vagy ércet zúzni). A malmok értéke nagy volt. Egy oklevél szerint egy malom értéke 112 aranyforint, míg a szőlő 110 aranyforint volt. A malmok birtokáért sokan pereskedtek, ez is hasznot hozó értéküket bizonyítja.⁴⁸

A pálos rend számára a legjelentősebb bevétel a sóból származott. A rendet kedvelő királyok folyamatosan évi 300 aranyforint értékű jövedelemforrást biztosítottak a rend számára a középkor végéig.⁴⁹

A gazdálkodással együtt járt az állattartás, erre nézve kevés adat maradt fenn, de az elszórt adatok bizonyítják, hogy a pálosok birtokaikon lovat, marhát, juhot tartottak. A méhészet és a disznótartás is bevételi forrás volt.⁵⁰ A halastavak elsősorban a kolostorok számára jelentettek értéket. Ebbe szerepet játszott a bőjtök

46 F. Romhányi Beatrix: A lelkiek a földiek nélkül nem tarthatók fenn. Pálos gazdálkodás a középkorban. Gondolat Kiadó, Budapest, 2010. 42-52. p.

47 Uo. 55-72. p.

48 Uo. 73-93. p.

49 Uo. 120. p.

50 Uo. 90-91. p.

nagy száma is. Anyagi szerepük csak akkor volt, ha 3-4 volt birtokukban.⁵¹

A rend lassú haldoklása a többi szerzetesrendével együtt kezdődött. Mária Terézia hallgatott tanácsosaira, pápai beleegyezés nélkül adóztatta meg az egyházi javakat. Közvetlenül nyúlt a rend életébe, amikor rendeletileg szabályozta, hogy egy miséért csak 1 forintot fogadhat el a miséző szerzetes a rend nevében. A nyugalomba vonult szerzetes nyugdíját évi 200 forintban állapította meg. Mária Terézia rendeletei jelezték a szekularizáció erősödését. Fia, II. József még határozottabban járta ezt az utat. A pápai rendeletek kihirdetését 1781. március 26-i rendeletével tiltotta meg. Az egyes szerzetesrendeket 1783 és 1786 között megszüntette. 1786. február 7-én beteljesedett a pálos rend sorsa. A szerzetesrendek megszüntetésében a gazdasági tényezők játszottak fontos szerepet. II. József a rendek működését sokféleképpen akadályozta. Királyi biztosokat küldött ki, az egyes kolostorok vagyonát hiteles szakértőkkel becsültette fel. Minden vagyonukat a Vallásalaphoz csatolták.⁵²

II. József kemény rendelete után a pálosok visszatérése sajátságosan magyar ügy maradt. Több visszatelepítési kísérlet bizonyítja ezt. II. Lipótnak 1790. április 30-án kelt rendelete utasította az országgyűlést az eltörölt szerzetesrendek ügyének tárgyalására. Ekkor a pálos rend tagjai külön kérték a sátoraljaújhelyi megyei köveket, hogy az 1790-91. évi országgyűlésen hathatósan képviseljék a rend visszaállításának álláspontját. Ez a kísérlet azonban nem járt sikerrel. I. Ferenc 1802-ben több rend – bencések, premontreiek, ciszterciták – visszaállításáról rendelkezett. Az uralkodó a kancelláriai állásfoglalás alapján 1801. október 8-án elutasította a pálosok ügyének rendezését, azzal az indokkal, hogy a pálosok vagyonát a vallásalap nem tudja visszaadni, s a még élő pálosok alkalmatlanok az oktató munkára. A rend erős nemzeti szelleme lehetett akadálya a visszatelepítésnek. Feltételezhető, hogy II. József emiatt a rendben akadályát látta nemzetellenes tanügyi ren-

⁵¹ Uo. 80. p.

⁵² Kisbán Emil: A magyar Pálosrend története II. 405-408. p.

deleteinek megvalósításában. 1864-ben Szcitovszky János, hercegprímás kísérelte meg a rend visszatelepítését, de utóda miatt ez a visszatelepítési kísérlet is megghiúsult.⁵³

A pálos rend középkori történetének kanyargós, sok megpróbáltatással járó útját szemléletesen foglalja össze F. Romhányi Beatrix monográfiája, mely történetileg is átfogja a rend gazdasági helyzetének alakulását.

Majorságok a pálos kolostorok birtokai között:⁵⁴

Bakva (Obressia), Bánfalva (Bánfalva), Csatka (Kagymat), Elefánt (Szarkaház, Csiszolt)

Fehéregyháza (Buda, két majorsági ház), Felnémet (Bátond), Garics (Beketinc),

Göncruszka (Kinizs), Kálodva (Martony), Lepoglava (Lepoglava, erődített majorság, Kripihóc, majorsági kúria), Regéc (Horváti), Szlat (Pernya).

Udvarházak, nemesi telkek és kúriák a pálos kolostorok birtokai között:⁵⁵

Bajcs (Bajcs, kúria), Bodrogszigete (Csatár, kúria), Budaszentlőrinc (Kajászószentpéter, udvarház) Család (Enye, kúria, Ludány, ház), Csatka (Koromlya, kúria), Dobrakutya (Szaplónca), Elefánt (Prasnolc, kúria, Vicsap, kúria), Fehéregyháza (Tabajd, kúria, Gercse, kúria), Gombaszeg (Gombaszeg, nemesi telek, Onga /Borsod vm/, 2 nemesi kúria, Domaháza, kúria), Gönc (Csécses, kúria, Alsókéked), Nagyjenő (Perecske, nemesi kúria harmada), Patacs (Patacs, udvarház fele), Regéc (Horváti kúria), Szakácsi (Nagyszakácsi, nemesi telek), Szentmihálykő (Kolos /erdélyi Fehér vm/ ház, Gáld, nemesi kúria), Szentpéter (Iglód, udvarház), Szerdahely (Szerdahely, kúria), Sztreza (Ilinc, kúria, Kovár, kúria), Terebes (Vis /Szabolcs vm/ üres kúria), Told (Szőlős /Somogy vm/), Vázsony (Csepely /Veszprém vm/ kőház, Csepely 2 kúria, Lehért,

⁵³ Kisbán Emil: A magyar Pálosrend története II. 428-430. p.

⁵⁴ F. Romhányi Beatrix: Im. 143. p.

⁵⁵ Uo. 143-144. p.

Zarkahaza nemesi telek), Vetahida (Macs, udvarház), Zágráb-Remete (Zágráb, Remetinc)

Budai pálos háztulajdonok:⁵⁶

Budaszentlőrinc, Örményes, Lád, Csátka, Veresmart, Szentkereszt, Szentlélek, Kékes.

Egyéb városi háztulajdonok:⁵⁷

29 helységben szerepel háztulajdon.

Malmok a pálosok tulajdonában:⁵⁸

Bajcs (2 malom), Bánfalva (1), Baumgarten (1), Bereg (1), Buzgó (1), Csáktornya (1), Csátka (2), Diósgyőr (4), Elefánt (12), Enyere (2), Felnémet (2), Fugyi (1), Garics (2), Gombaszeg (2), Gönc (5), Göncruszka (5), Hangony (1), Háromhegy (1), Kamenszko (1), Kékes (2), Kőkút (1), Lád (2), Mindszent (1), Nagyjenő (3), Nosztre (5), Örményes (1), Patacs (2), Porva (1), Regéc (3), Remete /Técső/ (5), Szakácsi (2), Szentjakab /Sáska/ (2), Szentjakab /Ürög/ (2), Szentkirály (4), Szentlászló (2), Szentpál (4), Szentpéter (3), Szerdahely (2), Sztreza (2), Thal (3), Tisztaberek (2), Tokaj (2), Told (1), Újhely (2), Ungvár (2), Uzsa (1), Várad-Kápolna (1), Vázsony (1), Veresmart (2), Vetahida (1).

Özséb esztergomi kanonok 1250 körül tisztségéről lemondva, összegyűjtötte a pilisi erdőkben élő remeteket, és megalapította a pártfogójukról, Remete Szent Pálról pálosoknak nevezett magyar eredetű rendet. Hamarosan más remeteközösségek is csatlakoztak hozzájuk.⁵⁹ Magyarországi kolostoraiknak száma 1526-ig 68-ra emelkedett – nem számítva a Dráván túliakat és azt a huszonkettőt, amely időközben megszűnt.⁶⁰ A török előrenyomulása

⁵⁶ Uo. 144–145. p.

⁵⁷ Uo. 145–146. p.

⁵⁸ Uo. 146–149. p.

⁵⁹ Aczél László Zsongor – Legeza László – Szacsavay Péter – Török József: Pálosok. Mikes Kiadó, Bp. 2006. 11. p.

⁶⁰ Uo.: 14. p.

és a reformáció véget vetett a rend hazai virágzásának. Csak négyöt monostor tudta átvészelni a legnehezebb időket. Ezek közül legnevezetesebb Máriavölgy (Thall Marianka) Pozsony közelében és Lepoglava Varasd vármegyében. Az első a magyar, a második a horvát pálosoknak lett utolsó menedékhelye. A 17. század első felétől kezdve, még inkább 1686 után néhány középkori monostort sikerült újraéleszteni. II. József 1781-es rendelkezése, mely megtiltotta a kapcsolattartást a külföldi rendi előjárókkal, még nem érintette a pálosokat (rendfőnökük Pozsony mellett, Máriavölgyben lakott).

„A rendek felszámolása 1782-ben kezdődött és hazánk területén 134 férfi- és 6 női rendház szűnt meg.”⁶¹ „II. József 1790. január 26-án visszavonta ugyan az egyházi és főként a szerzetesi életet sújtó rendelkezések java részét, és I. Ferenc 1802-ben kiadta a rendeletet a bencések, a premontreiek meg a ciszterciek visszaállítására, azonban 1804. március 28-án maga a császár így nyilatkozott: a pálosok visszaállításáról el kell tekinteni. Ennek igazi oka a rendet jellemző erősen magyar szellemiség volt, továbbá az a tény, hogy a Vallásalap⁶² nem akarta visszaadni a pálosok vagyonát. A lengyel kolostorok – mivel kívül estek a Habsburg-birodalom határain – elkerülték a feloszlást 1786-ban. Így a főelőjáró székhelye Máriavölgyből átkerült Czeszochowába, s egészen 1931-ig progenerális néven vezette a rendet.”⁶³

1902-ben a nagylévárdi telepítés is eredménytelen maradt Ekör Melisek Adolf plébános szorgalmazására, Wenckheim István gróf adott a rendnek házat. 1904. november 1-jén Vaszary Kolos

⁶¹ Uo.: 25. p.

⁶² Katolikus egyházi rendeltetésű alapítvány. – Mária Terézia 1780: létesítette a cassa parochorum-ból és a jezsuita r. javainak egy részéből (a másiktól lett a Tanulmányi Alap). II. József 1786: a Vallásalapba olvasztotta a feloszlott rendek vagyonát is. 1802: a visszaállított rendek vagyonukat is visszakapták, ezért I. Ferenc az egyházi birtok után addig is fizetett évi várerődtízesi váltság összegét a Vallásalapba utalta át, melyet a főpapok 1857: 3 millió Ft-nak a Vallásalapba való befizetésével véglegesen megváltottak. <http://www.lexikon.katolikus.hu> [letöltés: 2013. 11. 20.]

⁶³ Aczél László Zsongor – Legeza László – Szacsavay Péter – Török József: Im. 32. p.

hercegprímás is visszaadta a rendnek a szentkereszti kolostort, de a rend továbbra sem tudott meggyökerezni. Az első világháború után két kísérlet fordult elő a rend visszatelepítésére. Zichy Gyula kalocsai érsek még pécsi püspökként próbálkozott meg a rend letelepítésére Pécsen, de ez sem hozott eredményt. 1934. május 13-án Pesten, majd ez év őszén, Pécsen, 1940-ben a Kiskunfélegyházához tartozó Pálósszentkúton kaptak a pálosok rendházat. Pécsen a rend számára új templom is épült. A rend végleges visszatelepítésében a lengyel prior generálisnak, Przeździecki Piusnak és Pfeiffer Gyula államtitkárnak volt elsőrendű érdeme. Az utóbbi a Sziklatemplom és a kolostor létesítésével tette lehetővé a rend fővárosi megtelepedését. A Sziklatemplom jövedelme a rend gazdasági helyzetét is megerősítette. Ebből épült Pécsen újoncnevelő intézet a rend növendékeinek.⁶⁴

Több sikertelen kísérlet után 1934-ben a lengyel pálosok segítségével Budán, a Gellért-hegy oldalában, 1935-ben Pécsen, 1940-ben Kiskunfélegyháza határában, Pálósszentkúton indult meg a pálosok közösségi élete egy-egy perjel vezetésével. Pappá szentelt rendtagok végezték a lelkipásztori munkát Budapesten a Gellért-hegyi Sziklakápolnában, a Mecsek oldalában 1937. Pünkösöd hétfőjén felszentelt templomban, valamint Kiskunfélegyháza tanyavilágában. Soltvadkert a rend működésének mellékszíntere volt. „Páter (P.) Besnyő Jenő Gyula soltvadkerti plébános iránti barátsága jeleül Kréner József (1942. november 24.) a rendnek adományozta szölejét.”⁶⁵

A pálosok 20. századi sorsának színterei a felsorolt helyek. Számuk gyarapodik, az események gyorsan pörögnek, az összefüggések bonyolultak. Emiatt is érdemes színhelyenként áttekinteni a tragikus események legfontosabb állomásait és a történet szereplőit.

⁶⁴ Kisbán Emil: A magyar Pálosrend története II. 431-432. p.

⁶⁵ Aczél László Zsongor – Legeza László – Szacsavay Péter – Török József: Im. 35. p.

A pécsi noviciátus

1934. május végén P. Zembruski Mihály és P. Besnyő Gyula tárgyalásokat kezdett Virág Ferenc pécsi püspökkel újoncház létesítése ügyében. 1935 januárjában P. Zembruski Mihály lett a pécsi perjel. Július 5-én öltözött be Bolyós Rezső Ákos, Borsos Bálint Ignác, Csellár István Jenő, Mayer (Mosonyi) Gyula Alfonz. 1935. október 8-án öltözött be Vezér György Ferenc és Szabó László György. Gyéressy Béla Ágoston, akit előző évben szenteltek pappá a jezsuitáknál, szintén október elején lépett be a rendbe, 1936. november 4-én tett fogadalmat, és a budai kolostorban kapott beosztást, hogy segítsen a lelkipásztori munkában. Gyéressy 1938-ban rendi értesítőt indított Fehér Barát címen, és felújította a kis-pálosok intézményét. 1943-ban P. Galambos Kálmán vette át a pécsi ház vezetését, újoncmester pedig P. Csellár Jenő lett. 1944. november végén az orosz csapatok ellenállás nélkül elfoglalták Pécsét. A noviciátus emiatt Felcsútra került, és csak a harcok elmúltával 1945. március elején települt vissza, s nemsokára új novíciusmestert kapott P. Bolyós Rezső Ákos személyében, akit az új rendfőnök, P. Markiewicz Péter nevezett ki.⁶⁶

Pálósszentkút

Dr. Vedres Béla, kiskunfélegyházi plébános és a város vezetősége mindent megtett azért, hogy a Kiskunfélegyházától 12 km-re levő búcsújáróhelyet a rend átvegye. 1940. május 5-én volt a pálosok ünnepélyes beiktatása. Az új kolostort november 3-án Kovács Vince váci segédpüspök áldotta meg. 1941-ben Első Remete Szent Pál halálának 1600. évfordulóján érkezett ide P. Bolyós Rezső Ákos is. Az újmisé P. Vezér Ferenc 1941 októberében szintén Szentkútra került, és felváltotta P. Borsos Ignácot. 1942-ben Szent Mihály napján P. Bolyós Rezső Ákost áthelyezték a budai

⁶⁶ Uo.: 34. p.

kolostorba, de az év végén visszakerült Szentkútra, és P. Ács Istvánt kapta segítségül. „Az 1944. október 15-i nyilas hatalomátvétel után a pálosszentkúti kolostorban csak P. Vezér Ferenc és fráter Könyves Imre Lajos maradt. Ferenc atya szervezte meg a Szege-di Körlet megbízásából a polgárőrség helyi kirendeltségét [...]”⁶⁷, mert a tanyasi nép, főleg az asszonyok sokat szenvedtek az orosz katonaszökevényektől. Amikor P. Ferencet 1945. április elején a politikai rendőrség 6 hétre letartóztatta, a tanyai nép imádkozott az atyáért és annak kiszabadulásáért. Vezér Ferenc és ezzel a pálosok „ügye” a II. világháború végéhez nyúlik vissza. Már 1945-ben vizsgálat folyt Péter Vezér Ferenc ellen, a vád népelel-nes büntett. A kecskeméti népbíróság Kiskunfélegyházán 1945. június 13-án hirdette ki az ítéletet⁶⁸, így ügye tisztázódott, és felmentették⁶⁹. A szentkúti ház vezetését 1945 júniusának közepé-től P. Homonnay Miklós vette át. Időközben Pétery József váci megyéspüspök plébániai rangra emelte Pálosszentkutat (1950). A Boldogasszony évében, 1948. november 10-én az országos za-rándoklatra harmincezren sereglettek össze. Az ünnepi szentmi-sét Mindszenty mondta, és a hívőkkel együtt böjtölt.⁷⁰

⁶⁷ Uo.: 34–35. p.

⁶⁸ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, (ÁBTL) 3. 1. 9. V – 996. 17–23. p.

⁶⁹ „Ennek ellenére az ÁVO már 1946 júniusában, 1947 májusában nyomozást indított Pá-losszentkúton néhány szovjet tiszt halálával kapcsolatban, majd megállapította, hogy Vezér bujtotta fel az embereket ezek megölésére. 1947 májusában a szovjet titkosszol-gálat (NKVD) is bekapcsolódott a vizsgálatba, és kihallgatták a rendház összes tagját, hogy megtudják, Vezér hol tartózkodik. A nyomozás azonban félbemaradt, és Vezér a hatóság „túlzott érdeklődése” miatt illegálisba vonult. A magyar nyomozószervek azonban az NKVD mellett továbbra is igyekezett nyomon követni minden utazását. Sokáig nem tartóztatták még le Vezért, mert bizonytalanok voltak abban, mit tud az NKVD Vezér hollétéről.” Decus Solitudinis – Pálos évszázadok. Művelődéstörténeti Műhely, rendtörténeti konferenciák 4/1. Szerk.: Óze Sándor – Sarbak Gábor, Szent Ist-ván Társulat, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2007. 276. p.

⁷⁰ Aczél László Zsongor – Legeza László – Szacsvay Péter – Török József: Im. 33–35. p.

A Jakab-hegyi kolostor

Keresztfalvi Artúr tervezte meg a Pécs fölötti Jakab-hegyi romok között levő vadászház átalakítását kolostorrá és Boldogasszony kápolnájává. P. Bolyós Rezső Ákos, P. Bolváry László Pál és P. Ko-zári Lajos Vendel szerzetesek a Jakab-hegy tövében levő falvak-ban misézve és prédikálva nyerték meg a lakosság támogatását. 1949 júniusában már állt a kápolna tornya és a kolostor. A június 11-ére tervezett harangszentelési ünnepség elmaradt, mert június 9-én internálták a pécsi kolostor 18 lakóját.⁷¹

A Sziklatemplom

1944. március 19-én, a német megszálláskor az itt működő P. Zembrzusi Mihálynak megsúgták, hogy a Gestapo a lengyel menekülttáborokban kifejtett munkája miatt előbb-utóbb kon-centrációs táborba viszi. Ezért illegálisba vonult, s az ügyeket P. Besnyő Gyulának adta át. Később, az októberi nyilas hatalom-átvétel miatt egyre több novíciusjelölt jelent meg, akiket P. Bes-nyő Gyula perjel azonnal beöltöztetett. 1944. november 30-án a Wehrmacht a kolostor ebédlőjébe telepítette a hidrobantó rész-leget. Durovecz András, a brit titkosszolgálat tagja mégis éppen a Sziklatemplomban találkozott néhány magyar ellenállóval. P. Besnyő Gyula 1946. március 18-án meghalt, helyébe, a Szikla-kolostor élére P. Csellár Jenő került. Szent Gellért vértanúhalála 900 éves évfordulója alkalmából 1946. október 12-én díszes kí-sérettel felhozták Szegedről a szent püspök ereklyéjét, és a Szik-latemplomban helyezték el. Másnap Mindszenty hercegprímás kb. ötvenezer fiatal jelenlétében a hegy oldalában tartott szentmi-sét. 1947 nyarán P. Markiewicz Péter, lengyel rendfőnök végiglá-togatta a magyar kolostorokat, s örömmel konstataulta a rend ma-gyarországi fejlődését. A Boldogasszony éve igen alkalmas volt

⁷¹ Uo.: 35. p.

a hazaszeretet felelevenítésére. Máriagyűdön, a zarándoklaton P. Bolyós Rezső Ákossal a pécsi pálosok is részt vettek. Ez alkalommal Mindszenty hivatkozott arra, hogy három királyunk is felajánlotta az országot a Magyarok Nagyasszonyának. Kezdeményezte a Patrona Hungariae-kultusz felelevenítését. Ezért ajánlotta újra Mária kegyeibe, s hirdette meg ennek jegyében az 1947/48-as szentévben a Mária-kultuszt. 1947. október 13-án a fatimai jelenésekre emlékezve a Sziklatemplomban mondott szentmisét. 1948. május 13-án a kommunista diktatúra a rendőrséggel verette szét a Sziklatemplomnál a fatimai körmenet kb. százezer főből álló tömegét.⁷²

A kis létszámú pálos rend nagyon aktív résztvevője volt a Boldogasszony éve országos egyházi megmozdulásainak. Ezen megmozdulások impozáns méreteiről a ténytudományok tudósítanak: 1947. augusztus 15-én Esztergomban a megnyitó ünnepségen 60 000 zarándok vett részt. Augusztus 17-én a csongrádi Mária-napokon 70 000, másnap Szombathely főterén 100 000 hívő jelent meg. Augusztus 15-én az ország kegyhelyeire másfél millió, szeptember 8-án 1 768 000 hívő zarándokolt el. 100 000 fővárosi férfi gyalogos (14 km!) zarándoklatát vezette a hercegprímás szeptember 14-én Máriaremetére. Szeptember 20-án az egri Mária Napok díszgyűlésén 120 000-en, októberben Budapesten a Nemzeti Mária-kongresszus nagygyűlésein, az ifjúság gyűlésén 150 000-en, a munkásság Golgota téri ájtatosságán 80 000-en, a kongresszus díszgyűlésén 250 000-en vettek részt. A Szülők Szövetsége által rendezett gyűlésen 200 000 szülő volt jelen. 1948. december 8-án a Boldogasszony éve hivatalos lezárásán történt megállapítás szerint az ünnepségeken, zarándoklatokon 4 600 000 hívő vett részt.⁷³

A magyar katolikus egyház hitélete az 1930-as, 1940-es években megélénkült, megerősödött. A hitbuzgalmi folyamatot két fontos esemény indukálta: az 1938-as hazánkban tartott Eucharisztikus Kongresszus és az 1947/48-as Boldogasszony éve. E folya-

mat aktív résztvevője volt a Magyarországon hosszú idő óta nem működő, majd az 1930-as, 1940-es években újra meggyökeresedő pálos rend. A rend erősödését Mindszenty József veszprémi püspökké történő kinevezésétől kezdődő támogatása is elősegítette. A kommunista diktatúra, amely célul tűzte ki a vallás, az egyházak megsemmisítését, a legkülönbözőbb intézkedésekkel akadályozta a hitéletet, és törekedett az egyházak tömegbefolyásának gyengítésére. A háború utáni első években viszont a katolikus egyház – s ennek részeként – a pálos rend látványos tömegmegmozdulásai mintegy ellensúlyt képeztek: időről időre több embert tudtak mozgósítani, mint a – többnyire kommunista pártszónokok meghallgatására verbuvált – népgyűlések.

⁷² Aczél László Zsongor – Legeza László – Szacsavay Péter – Török József: Im. 36. p.

⁷³ Havasy Gyula: A magyar katolikusok szenvedései 1944-1989. INFO KFT, Budapest, 1990. 61-62. p.

Oktatás, társadalom, egyház. Egyházi hálózatok a 20. században⁷⁴

A modern kor két évszázadot ölel fel: a hosszú 19. és a rövid 20. századot. A két évszázad közös jellemzője, hogy a történelmi események globális hatásúak. A változásokat egyetlen intézmény vészeli át úgy, hogy átalakulása permanens, fokozatos. Ez az egyetemes katolikus egyház. „A katolikus egyház történelmi fejlődése jellemzően hálózatos fejlődés. Szent Pál útjai során a hit igazságait elvitte a korabeli világ legfontosabb helyeire. A zsidó diaszpórák élő kapcsolatai alkalmasak voltak arra, hogy a hit új igazságai a mindennapi élet részévé váljanak a saját közösségeken belül, továbbá a pogányok között is.”⁷⁵

Ennek az intézménynek látszólagos stabilitása és rugalmas alkalmazkodása struktúrája kettősségéből fakad:

- a) egyrészt a sokcentrumú, hierarchikus szerkezet;
- b) másrészt a vertikális szerkezeti felépítés teszi plasztikussá úgy működését, hogy a történelem viharait és a társadalom változásait mindig ki tudta állni.

A két világháború közötti magyar társadalom átmeneti jellegű, képlékeny. Szerkezeti jellegét az alábbi táblázat szemlélteti.⁷⁶

⁷⁴ A fejezet megjelent: Bertalan Péter: Oktatás, társadalom, egyház. Egyházi hálózatok a 21. században. In: Iskola a társadalmi térben és időben 2011-2012. I. kötet. Szerk.: Andl Helga, Molnár-kovács Zsófia. Kiadó: Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs, 2013. p. 99-111.

⁷⁵ Birher Nándor: A tudás a világ alkotóelemeiről szerzett ismeret, a bölcsesség az elemek kapcsolódásának ismerete. In: Bencéné Fekete Andrea (szerk.): Lehetőségek és alternatívák a Kárpát-medencében. Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar, Kaposvár, 2011, 189. p.

⁷⁶ Romsics Ignác: Történelem, történetírás, hagyomány. Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 66. p.

1. táblázat:

Jövedelemmegoszlás a társadalmi rétegek között, 1930-1931

Társadalmi réteg	Számuk (Ezer fő)	Arányuk (%)	Egy főre jutó jövede- lem (pengő)	Jövedelem az átlag- hoz viszonyítva (534 pengő = 100%)
Nagybirtokosok és nagypolgárok	52	0,6	17800	3333
Középosztály	1582	18,2	1050	197
Parasztok (10-100 kat. h.)	748	8,6	432	81
Bányászok és kohászok	112	1,3	427	80
Ipari és közlekedési munkások	1903	21,9	376	71
Önálló kisiparosok	468	5,4	320	60
Ipari napszámosok	224	2,6	250	47
Parasztok (1-10 kat. h.)	1750	20,1	227	43
Mezőgazdasági cselédek	560	6,9	205	38
Mezőgazdasági napszámosok	1250	14,4	183	34
Összesen:	8688	100	534	100

A világ- és nemzetközi méretűvé váló kapitalizmus megjelenése gyorsan és radikálisan átalakítja a társadalmat, elmélyíti annak bonyolult újratagolódását, fokozza a társadalmi ellentéteket.

A katolikus egyházat érintő hatások közül a liberalizmus által kiváltott szekularizáció a legerősebb. Az államról leváló egyház hamar megtalálta ennek az ellenszerét. Miután megindult az államtól való elszakadás, szükségesnek látszott új, stabilizáló sodronykötelek, támpontok keresése. Ennek következménye a Rerum Novarum kezdetű pápai enciklika 1891. évi megjelenése.

XIII. Leó pápa rendkívüli történelmi és szociológiai érzékkel tapint rá a modern kor kérdéseire. Nemcsak nagy, jövőbe látó, hanem a jelent is éles logikával értékelő egyházfőről van szó. A történelemben érvényesülő kontinuitás legpregnansabb bizonyítéka a katolikus egyház. Ahhoz, hogy ennek okait megértsük, érdemes az 1930-as, 40-es évek magyar katolikus egyházának horizontális és vertikális hálózati felépítését, működését megvizsgálni. Csak így lehet tudományosan bebizonyítani az egyház társadalmi kapcsolódásait, a sűrű rendszerváltásokat átélő, azon túlmutató képességét.

Az 1848-as forradalom és szabadságharc által megkezdett, az 1867-es kiegyezés és annak utóhatásaként folytatódó polgári átalakulás trendjét az első világháború, az 1918-19-es forradalmi folyamat és a trianoni békediktátum hármaskatklizmája törli meg. Az ezt követő 25 év az ellenforradalmi Horthy-rendszer sztereotip kifejezésével vonult be a ma élő 50-60 éves és azon felüli korosztály tudatába. A sztereotípiák veszélye, hogy keveset mondanak, hamar kiüresednek, elértéktelenednek. Vajon folytatódott-e a polgári átalakulás trendje, mit torzított azon a hármaskatklizma utóhatása?

Az összetett kérdés átfogó értékű megválaszolása a kortárs szociológia által lehetséges megközelítő hitelességgel. A társadalmi modellek közül az egyik a valóságot legjobban megközelítő paradigma Weis István, a Belügyminisztérium majd a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium főtitiztviseleőjének a társadalomszerkezeti képe. A 8,6 millió állampolgárt négy csoportra osztotta:

1. a) A társadalmi piramis csúcsán „a felső négyezer” helyezkedett el, akiket lényegében véve a közép- és nagybirtokos történelmi arisztokráciával, valamint az újonnan nemességet nyert nagypolgársággal azonosított.

b) Alattuk foglalt helyet a középbirtokosokból, üzem- és üzlettulajdonosokból, tisztviselőkből, alkalmazottakból és egyéb értelmiségiekből álló „középosztály”, vagyis nagyjából az érettségizettek rétege, amelynek nagyságát az összlakosság közel 10%-ára (300 000 fő és családtagjaik) becsültek.

2. a) Az úri rendtől elkülönült a „kendek világa”, vagyis a nép. Ezen belül első helyen álltak a kispolgárok, akik közé az öt és száz hold közötti kispolgárokat, a tíz és száz hold közötti bérlőket, a segéd nélkül, az 1 vagy 2 segéddel, illetve tanonccal dolgozó kispolgárokat, valamint a közelebből nem definiált kiskereskedőket sorolta, a kispolgáréteg nagyságát (a családtagokkal együtt) félmillióra taksálta.

b) A társadalom alsó részét az ő paradigmarendszerében a „szegény emberek” alkották. Közéjük tartoztak mindazok, akik nincstelenek voltak, vagyis nem rendelkeztek számottevő vagyonnal, illetve kétkezi munkájukból éltek: a földműves szegénység (5 katasztrális hold alatti törpebirtokosok, mezőgazdasági napszámosok, gazdasági cselédek), városi munkások, a magasabb rétegből lecsúszott szellemi foglalkozásúak és magasabb műveltségű munkanélküliek, valamint az elcsatolt területekről érkezett és az új egzisztencia megteremtésével küszködő menekültek (350 000 fő). E rétegek együttesen az összlakosság mintegy 70%-át tették ki.

Weis István gondolkodását elsősorban a statisztikai szemlélet határozza meg. Ez paradigma rendszerének átláthatóságát biztosítja, amely az elfogulatlan objektivitás forrása, de jellemzője a hangulatos leírás is.

Meg kell említeni még a kor két jeles tudósának – Szekfü Gyulának és Erdei Ferencnek – szociológiáját is. Ezek azonban magukon viselik a harmincas-negyvenes évek jellegzetes ideológiai lenyomatát is, ezért magyarázatra szorulnak. Ettől most eltekintek.

Az említett társadalmi katklizmák a katolikus egyházat is súlyosan érintették. Közülük kiemelendő a forradalmi folyamat. A tanácskormány idején Fáber Oszkár a felekezeti ügyek likvidálásának biztosa így fogalmazott: „Ne kerteljünk! Nyíltan kimondom, célunk az egyházak teljes megsemmisítése. Majd háromezer iskolát államosítottak, kolostorokat, intézményeket koboztak el.

A hercegprímást kilakoltatták, rezidenciáját kultúrpalotává nyilvánították, postáját cenzúrázták, sőt magát is őrizetbe vették.”⁷⁷

A katolikus egyházi hierarchiát súlyos területi veszteség érte Trianon miatt. Ez megváltoztatta a hívők számát tekintve a belső arányokat is. Míg 1910-ben a hivatalos népszámlálás szerint a lakosság 49,3%-a volt római katolikus, addig ez az arány 1920-ban 69,8%-ra emelkedett. A reformátusok aránya 14,3%-ról 21,6%-ra nőtt. A katolikusokhoz mért arány még így is 1:3 volt. A római és görög katolikusok együtt a lakosság 65%-át tették ki.⁷⁸

Az 1918/19-es forradalmi folyamat egyházpolitikájára a szeparáció jellemző. Kunfi Zsigmond, a Károlyi-kormány közoktatási minisztere a felekezeti iskolák államosítását, a hitoktatás eltörlését tűzte ki célul. A Károlyi-kormányt követő Berinkey-kormány a kommunisták letartóztatása miatt úgy látta, hogy a proletáriátus, a munkásság ellene fordul, ezért elrendelte több közelelti előkelőségnek, arisztokratáknak és magas rangú személyeknek, valamint gróf Mikes Kelemen szombathelyi püspöknek az internálását. Püspöke sorsát osztotta egy akkor még ismeretlen fiatal pap, Pehm József, a későbbi bíboros hercegprímás Mindszenty József, ekkor még zalaegerszegi hitoktató, aki először ízelte meg a börtön keserű kenyerét a Károlyi-féle demokrácia idején. Ezek után érthető a kor ismertebb politikusainak néhány megnyilatkozása: „A Szent István-i birodalom visszaállításának harcában a katolikus egyház mint megbízható szövetséges jön számításba – jelentette Berlinben Fürstenberg. Teleki miniszterelnök politikai nézetei is rokonok ezzel az értékeléssel: Magyarország ma újra a nyugati kereszténység védőbástyája”.⁷⁹

77 A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948. Szerk.: Romsics Ignác, Osiris Kiadó, Budapest, 2009, 194–195. p.

78 Uo.: 190. p.

79 László T. László: Egyház és állam Magyarországon 1919–1945. Szent István Társulat, Budapest, 2005, 105. p.

A liberalizmus jelentkezésének veszélyét először XIII. Leó pápa ismerte fel. A katolikus egyház mozgásterének jelentős beszűkülésével fenyegetett a szekularizáció. A pápa Rerum Novarum enciklikájával veszi fel a harcot a fenyegetés ellen. Az egyház mozgásterét szélesíti az enciklika gondolataival. Ezzel megindult a szociális enciklikák sora, ami az egyház válaszkérdéseit jelenti a modern idők kihívásaira. XIII. Leó nagy ívű reformjainak egyik lényeges jellemzője, hogy lassan átalakul az egyház struktúrája. Bővül az egyház vertikális és horizontális hálószerkezete. Fő jellemzője, hogy súlypontjait erős meghatározott szerepű centrumok jelentik. A modern szociológiában használt terminus technikus a szubszidiaritás. Góják János definíciója értelmezi ezt a szót: „A civitást jobb szó híján többnyire államnak fordítjuk, holott szó szerint az együtt élő polgárok szervezett egységét jelöli. Ebből a nézőpontból a szubszidiaritás elvét a következőképpen értelmezhetjük: a civitás az egyénből kiinduló alulról építkező közösség – az önrendelkezés és az ebből adódó szuverenitás az egyén, személy birtoka! – ebben a közösségben a feladatok és kompetenciák az egymásra szervesen illeszkedő síkon helyezkednek el, egészen a legfelső szintig, kormányzatig, a közhatalom gyakorlásával megbízottak szintjéig. A szubszidiaritás elve ennek a vertikális, hierarchikus tagolódásnak a tiszteletben tartását fogalmazza meg. [...] A szubszidiaritás a társadalomelmélet szilárd és örök érvényű elve, olyan rendkívül fontos alapelv, melyet sem megcáfolni, sem megváltoztatni nem lehet. [...] A szubszidiaritás kettős elv. Egyrészt rögzíti a társadalom vertikális szerveződését és ebből adódóan a kompetenciák megosztását. Másrészt megkívánja, hogy a magasabb szintű szerveződés szükség esetén segítse ki a kisebbet. Éppen erre utal az elv megnevezése. A szubszídium [...] segítségnyújtást, kisegítést jelent. Ezért magyarul a kisegítés elvének nevezzük.”⁸⁰

A definíció utolsó mondata a Rerum Novarum alapgondolata is. A magyar katolikus egyház az 1930-as, 40-es években nem tudott apolitikus maradni. A királykérdés a trianoni békediktátum

80 Góják János: A szubszidiaritás a katolikus egyház társadalmi tanításában. In: Hajdú Zoltán (szerk.): Szubszidiaritás és regionalitás az egyház és államszervezetben, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010, 29–30. p.

tum egyházigazgatással kapcsolatos gondjai, Horthy és az egyház, a katolikus egyház és a protestánsok viszonya megoldandó és folyamatos politizálást követelt, ami az egyház megítélésének változását, társadalmi szerepét döntően befolyásolta.

A politikai szerepvállalás esetleges negatív következményeivel is számolnia kellett az egyháznak. A társadalom felé nyitott elfogadó magatartásra volt szüksége. A kor központi kérdése a munka és a tőke ellentéte, amelyet a marxizmus állított a figyelem fókuszába. Nagyon fontos kérdés, hogy a forradalmi folyamat által kialakított és elmélyített társadalmi antagonizmusok között hogyan találta meg a magyar katolikus egyház a maga útját, hogyan tudott megfelelni a kor kihívásainak. A *Rerum Novarum* 50. évfordulójára kiadott jubileumi emlékkönyv, amely ma még nem ismert, ad erre feleletet. Időközben egy újabb pápai enciklikával is gazdagodik az egyház, a *Quadragesimo anno* kezdetűvel.

Az enciklika nehéz helyzetben született. Az 1929-ben kezdődő világválság hatására a munkások helyzete tovább romlott, a proletárok megváltása továbbra is időszerű volt, sőt a proletárokat most már valóban a proletársorstól kellett megváltani.⁸¹

A munkások helyzetével részletesen foglalkozik a *Rerum Novarum*. Sokféle szempontból járja körül a szociológia ezen területét. Az egyik fejezet címe ma már furcsán hangzik: „Egyházközségi munkásszakosztályok”. A fejezet bevezető gondolatai világosan feltárják a cím tartalmát: „A *Rerum Novarum* döntő befolyással volt a kor szociális gondolkodásának, érzésének kialakítására és a szociális mozgalmak fejlődésére. Negyven éven át az egész világon, de nálunk is a keresztényszocialista szakegyesületek képviselték törekvéseit, a *Quadragesimo* megjelenése után pedig az egyes országokban megindult Katolikus Akció szervezetei is nagy erővel végezték az új szociális rend propagandájának nehéz munkáját.”⁸²

81 Birher Nándor: A szubszidiaritás, mint a hálózati kapcsolatok egyik alapelve. In: Hajdú Zoltán (szerk.): Szubszidiaritás és regionalitás az egyház és államszervezetben, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010, 36. p.

82 *Rerum Novarum*. XIII. Leo pápa szociális és társadalomújító szózatának hatása. Szent István magyar birodalmában 1891–1941. Emlékkönyv. Dvihally Géza (szerk.), *Rerum Novarum* Emlékbizottság, Budapest, 1941, 70. p.

Actio Catholica (AC) olyan 19. századi előzményekre visszatekintő mozgalom, amely a világi híveket kívánta jobban bevonni az egyház életébe. Az AC XI. Pius pápasága (1922–1939) idején vált a Szentsek által különösen támogatott szervezetté, s jelent meg a világ számos országában. Így Magyarországon is, ahol a püspöki kar 1936-ban hozta létre. Nálunk az AC egyfajta mozgalmi központ volt, amely nagymértékben hatott a helyi közösségek életére az egyházközségeken és az egyesületeken keresztül.

Így alakul ki a magyar katolikus egyház intézményén belül azoknak a vertikális és horizontális elhelyezkedésű civil szervezeteknek a rendszere, amelyeken belül egymással a függőség viszonyában álló szervek szaporodásával párhuzamosan erősödik a szubszidiaritási kapcsolatok szükségessége. „A szubszidiaritás igényli, hogy az eredeti, a természetes alapegység töltsse be az önfenntartás szerepfunkcióját, a felsőbb szinten elhelyezkedő szervezeti egységek pedig csak az alapegység által észszerűen és hatékonyan el nem végezhető irányító, szabályozó, felügyeleti, tájékoztató, feltételeket alakító, összehangoló, javító, tehát a feltétlen szükséges kisegítő és esetleg helyettesítő teendőket lássák el.”⁸³

Az 1930-as években több, a katolikus egyház keretén belül kialakuló és hatékonyan működő civil hálózat épül ki. Az emlékkönyv ezt a szerveződési folyamatot mutatja be az egyház szemszögéből. A katolikus megújulás egyik élesztője volt Bangha Béla. Ő és más szerzetesek vitték utcára a tömegeket. „Bangha elsősorban apologéta volt, igazi területe a hitvédelem, legyen az egyesületi élet, sajtó vagy tudományos élet. Szekfű Gyula írja egy helyütt, hogy Bangha számára egyedüli szempont az volt, hogy az adott területen és szituációban mennyire érvényesül a katolicitás. Az ő hódító munkája az egyházból indult és egyházas is maradt, ő úgy akarta Budapestet kereszténnyé tenni, hogy előbb katolikus legyen. Szekfű Gyula szerint az az egyéniség, aki a Trianon utáni keresztény Budapest gondolkodásának lege-

83 Ádám Antal: A szubszidiaritás értelmezésének lehetőségeiről. In: Hajdú Zoltán (szerk.): Szubszidiaritás és regionalitás az egyház és államszervezetben, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010, 45. p.

nergikusabb kialakítója volt, a jezsuita Bangha Béla, eredményeit elsősorban vallásos tevékenységével érte el, kereszttel a kezében hódította vissza az embereket, s amennyiben lépései elvitték a politika területére, itt sikert csak a vallásos erők szereztek számára. [...] Az új kihívásoktól sem rettent vissza, elmondható, hogy már a 30-as évek elejétől egyik tevékeny szervezője volt az AC-nak. Ugyanakkor képes volt arra is, hogy szembe nézzen a nemzeti szocialista újpogányság, itthon a nyilas mozgalom egyház- és vallásellenes törekvéseivel. E téren levonta a konzekvenciákat, leszámolt az 1919-es ellenforradalom antiszemita attitűdjével, és a kereszténységnek a bolsevik és a náci újpogánysága ellenében meglévő világtörténelmi feladataira irányította a közvélemény figyelmét.” – így jellemzi őt Gergely Jenő.⁸⁴

Az Emlékkönyv részletesen bemutatja az 1930-as évek katolikus reneszánszának egyik eredményét, a civil szervezetek kiépülésének megindulását. Első lépés volt az *Egyházközségi Munkásszakszervezetek* (EMSZO) szervezése. Az AC fővárosi igazgatója elrendelte az EMSZO felállítását az egyházközségi autonómia keretében. Az első évben tíz, a második évben tizenöt egyházközségben jött létre az EMSZO. 1938-ban megkezdődött a főváros körüli EMSZO felállítása. A következő években azután az egész ország területére kiterjedt az új mozgalom. Az emlékkönyv meghatározza az EMSZO feladatát: „Az EMSZO feladata nem az, hogy szakszervezet legyen. A szakszervezetek törvényesen elismert jogkörökkel küzdenek a munkások anyagi, gazdasági érdekeiért, a magasabb munkabéért, a rövidebb munkaidőért, az EMSZO feladata a munkások vallási életének fejlesztése, a munkás társadalmi felemelésére, emberi és polgári jogainak elismerésére irányul. Az első húsz szakszervezet megalakítása után 1936 karácsonyán az Egyházközségek Központi Tanácsa helyiséget bocsátott a mozgalom rendelkezésére. 1937-ben már majdnem mindegyik megalakultak a szakszervezetek. A mozgalom első nagyobb

84 Gergely Jenő: A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945. Pannonica Kiadó, Budapest, 1999, 239, 243. p.

gyűlései a pesti és a budai Katolikus Körben voltak 3-400 résztvevővel. 1937. május 9-én és december 5-én a budai Vigadóban két-három ezer munkás volt jelen. Egy év múlva a Tatterzallban kb. 25 000 munkást tudott az EMSZO eszméi mellett felsorakoztatni. Ez a gyűlés fényes bizonyítéka volt a mozgalom lendületes fejlődésének. Így alakult meg 1939-ben a Hivatásszervezet, amely a munkásokat szakmák szerint igyekszik a keresztény szocialisták célkitűzéseire hasonlóan egy táborba gyűjteni.”⁸⁵ A horizontális és vertikális kétdimenziójú civil hálózat kiépülésének szép példája ez.

A katolikus egyház azonban messze nézett. „A keresztény világban sorra éledő szociális mozgalmak tevékenységét az az AC koordinálta, amelynek alap gondolatait XI. Pius pápa fogalmazta meg 1922. december 23-án kelt Ubi arcano Dei körlevelében. A hivatalos vatikáni irányvonal ezzel módosult: a keresztényszocializmus támogatása helyett a laikus hívőknek a hierarchia tevékenységébe való bekapcsolását, a katolikus akciót szorgalmazta.

A magyar AC központi szervezetének kiépítése sokáig elhúzódt, mert a püspökök közül többen autonómiájukat féltették egy új országos szerv létrehozásától. A végleges ügyrendet és szervezeti felépítést csak 1936-ban tárgyalta meg a püspöki konferencia. Öt szakszervezetet állítottak fel, amelyek közül a szociálisnak jutott a társadalmi kérdések tanulmányozása, azokra a katolikus szellemű válaszkérés, az enciklika útmutatásainak megfelelő tervezetek kidolgozása, a pauperizációból eredő szegénygondozás, az ellenséges korszakok figyelemmel kísérése. [...] Mivel az AC szigorú egyházi felügyelet alatt állt, a szociális mozgalmak tevékenységét az egyház ezen az áttételen keresztül is ellenőrizhette.”⁸⁶

Az 1930-as évek közepén a katolikus egyház a vallás erkölcsi tevékenységet tartotta fontosnak. Ez a kérdés szervesen kapcsolódott a szociális területtel, de nem szabad megfeledkezni a gazdasági kérdésekről sem, amelyek a szociális helyzet determináns részét alkotják. Egyik cél a munkásság megnyerése, amelynek

85 Rerum Novarum. I.m. 70–71. p

86 Balogh Margit: A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1998, 20. p.

hatékony eszköze volt az EMSZO felállítása. A katolikus egyház a proletárdiktatúra és a kommunizmus utóhatásának felszámolása érdekében széles társadalmi spektrumban gondolkodott. Ezért többirányú szervezés indult meg. A Magyar Dolgozók Országos Hivatásszervezete (Hivatásszervezet), a Katolikus Dolgozó Leányok és Nők Szövetsége (DLN), a Katolikus Leánykörök Országos Szövetsége (KALÁSZ) és a Katolikus Legényegyletek Országos Testülete (KALOT). Az elcsatolt területek közül a csehszlovákiai magyar fiatalság az ideológiai útkeresésben gyakran megelőzte a magyarországit, s itt is több katolikus civil szervezet jött létre. A mintát a nyugat-európai szervezetek jelentették (Kolping-mozgalom, JOC, JAC, SZKIE).⁸⁷

Szociálpszichológiai szempontból a katolikus egyház úgy növelhette befolyását, ha a parasztságot és a nőket vonja be a missziós munkájába agitációs, meggyőző politikával, s erre helyezi a missziós munka súlypontját. Ezért lesz az egyház tevékenységében, szervező munkájában releváns kérdéssé a KALOT és a női, leányegyesületek létrehozása. Ezen belül is az ifjúsági munka válik hangsúlyozottá.

Az AC védernyője alatt sok katolikus civil szervezet tevékenykedett. Ezek közül a legjelentősebb a KALOT, amely két jezsuita, Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm kezdeményezésére alakult 1935-ben a paraszt ifjúság felkarolására. Az indulás után alig egy évvel az AC országos igazgatója így értékelt: „Határozottan meg lehet állapítani, hogy a katolicizmus ma is érintetlen erő a falu lelkében. A magyar nép ma is a miénk. A magyar nép sem nem hitetlen, sem nem hitközömbös, pláne a nyílt és tudatos atheizmus nem érkezett le a faluig.”⁸⁸

„A KALOT-nak 1942-ben már félmillió tagja volt 3500 szervezetben 5000 önkéntes vezetővel és 100 hivatalos titkárral. Országos viszonylatban is a legnagyobb egyesületté nőtte ki magát.”⁸⁹ A KALOT vállalkozásai között nemcsak mintagazdaságok

és kertészetek szerepeltek, hanem favágóüzemek, térszatyár, nyomda, sőt egy textilkereskedés is. Legnagyobb jelentőségük a KALOT-népfőiskoláknak volt. Az elsőt 1939-ben nyitották meg, s számuk rövidesen 20-ra szaporodott. Hétéves fennállásuk alatt 32 ezer legény, 5000 idősebb paraszt vett részt a különböző tanfolyamokon, amelyek általában 8-12 hónapig tartottak. Az értelmiségiek részére rendezett vezetői tanfolyamokon pedig kb. 2000 pap, tanár, tanító és egyéb nevelő vett részt. A népfőiskolán a falu legtehetségesebb fiataljai alapos és szakszerű kiképzést kaptak a mezőgazdaság különböző ágaiban, megismerték a különböző földreformterveket, szociálpolitikai elgondolásokat, s azok megvalósításának változatait. A KALOT lapja a Magyar Vetés volt. Ezenkívül még sok kiadvány szolgálta a népnevelés ügyét.⁹⁰

A katolikus egyház nemcsak hitbuzgalmi okokból fordult a nők felé, hanem a női egyenjogúság szociálpolitikai oka miatt is: „A női szociális mozgalom egyik vezéregyénisége Slachta Margit mint missziós nővér kezdi meg pályafutását. [...] A Keresztény Női Tábor, mely mintaszerű fegyelmével és nagyszerű munkakészségével vált közzismertté. 1920-ban képviselővé választották Slachta Margitot, ő volt Magyarország első női képviselője, a Szociális Testvérek szervezetének alapítója. [...] Rendkívül figyelemre méltó tevékenységet fejt ki Erdélyben a Katolikus Nőszövetség 53 szervezetében a Szociális Testvérek. A helyi csoportok irányítása, szegénygondozás, különböző intézmények vezetése (kolozsvári Napközi Otthon, csíksomlyói Egészség ház) a testvérek feladatköre. [...] A Nap és a Harangszó című újságok szolgálták a katolikus magyar összetartozás ügyét. A Szociális Testvérek Társasága ifjúságmozgalma a városi középosztály leányait és a falu leányait kölcsönösen megismertette és megszerettette egymással nevel új generációt a magyar jövőnek. Az Ezer Székely Lány Napját – Csíksomlyón évente megszervezik, legutóbb 3000 lány vett részt népviseletben. Kolozsvárott szállodát vezetnek (Hotel Centrál). [...]”

⁸⁷ Uo.: 22–23.

⁸⁸ László T. László: I.m. 218. p.

⁸⁹ Uo.: 218. p.

⁹⁰ Uo.: 219. p.

Nagyváradon női otthont, Budapesten és Kolozsvárott Szociális Képzőt tart fenn a Társaság testvérek és világiak képzésére.⁹¹ A társaságnak házai, telepei voltak Gyöngyösön, Szegeden, Kasán, Miskolcon, Komáromban, Rábahídvégen, Kadarkúton, Sopronban, Fülén, Törökszentmiklóson. Ez is szép példa egy kisebb hálózat működésére az egyház civil tevékenységének keretein belül. Egyszerre gazdasági és szociális feladatokat lát el.

Korányi Sarolta Budapesten az első kerületben szociális munkásnő-egyesületet alapít. Az ő művének folytatása volt a Katolikus Dolgozó Lányok és Nők Szövetsége. A szervezet szorosan együttműködött az AC budapesti és országos központjával. Tiszta, erős dolgozó leányifjúságot akart nevelni. 175 tagegyesülete működött. Jóléti intézményei Budapesten hat leányotthon, egy gyári leánykolónia, egy központi étkeztetési akció, Szegeden egy otthon. Az otthonokban a bennlakók olcsón juthattak lakáshoz, fűtéshez, világításhoz, fürdéshez, filléres alapon étkezéshez. A férjhez ment leány kelengyesegélyt kapott. Számos egyéb munkásnőmozgalom is működött az AC keretein belül: a Gieswein Sándor prelátus által alapított Katolikus Munkásnők Szövetsége, a Stefánia Szövetség, a Magyar Családvédelmi Szövetség, a Leánykereskedelem Elleni Egyesület Prohászka Ottokár elnökleite alatt, a Néplányok Társasága (11 helyen 170 taggal), a Falu Szövetség Női Osztálya. A gazdagabb földbirtokosok feleségeinek, leányainak szociális tevékenysége a falu felemelését tartja feladatának a Rerum Novarum intenciói alapján.⁹²

Az Emlékkönyv gazdag és színes képet nyújt a katolikus egyház nők körében végzett szociális, karitatív, nevelő munkájáról. Az egyház a magyar nők érdekeinek érvényesítéséért rendkívül széles civil hálózatot épített ki.

91 Rerum Novarum. I.m: 90. p.

92 Rerum Novarum. I.m.: 92. p.

A katolikus világegyház összetett hálózatrendszerén belül különös szerepet játszottak a szerzetesrendek. Mindegyik rend speciális, sajátos paradigmarendszerrel rendelkezett. A magyar katolikus egyház egyik, a kommunista diktatúra által legtöbbször üldözött szerzetesrendje a ciszterci rend. Élén a Rákosi által Mindszenty rossz szellemének nevezett Endrédy Vendel állt, aki példaadó, nagyszerű pedagógusként maradt meg diákjai emlékezetében: „Hadarits tanár úr”, így nevezi egyik tanítványa emlékiratában.⁹³ A zirci apát Mindszentyvel azonos utat járt be. Szenvedései éppen oly nagyok voltak állhatatos egyház- és rendhűsége miatt, mint a hercegprímásé. A ciszterci rend hálózati rendszerének működését szemléletesen mutatja be az Emlékkönyv: „A zirci apátság uradalmának egyik legszebb ténykedése két nagy község kifejlesztése. Ezek Zirc és Előszállás. Száz év előtt e községek csak 100-120 családból álló települések voltak, ma több ezer lélekszámot jelent egy-egy község. Az egyházi birtok a cselédeit mindig tisztességesen fizette, aminek legszebb kézzelfogható bizonyítéka, hogy a birtok közelségében eladó parcellák 50%-át az uradalom cselédei vették meg, és vásárolják még ma is. Mire ezek az emberek kegydíjas sorba kerülnek, már mindegyiknek van saját háza, kertje és 3-15 hold földje. Az állandó alkalmazottak 30 évi szolgálat után részesülhetnek kegydíjban. A birtok 11 gazdasági kerületében 12 elemi iskolát tart fenn minden államsegély nélkül. A cselédgyerekek iskoláztatási költségeit a tankönyvek költségeivel együtt az uradalom viseli. A cselédháztartások a nagyüzem keretein belül egy-egy kis gazdaságot alkotnak, mert a feleség ideje teljesen szabad, míg a férj dolgozik, az asszony a saját jószág, a kert gondozásával foglalkozhat, és nyugodtan gondoskodhat a férj eltartásáról, a gyermekek jobb neveléséről. A rend a birtok jövedelméből 5 gimnáziumot tart fenn, 45 osztállyal, melyben a tanulók létszáma 2700. 21 plébániának a kegyura, de számtalan

93 Badál Ede Álmos: „Hadarits Tanár Úr...” Emlékek a száz éve született Endrédy Vendel zirci apátról. Ciszterci Diákok Szövetsége, Budapest, 1995

iskolánál különféle fenntartási költséget visel. Zircen egy hittudományi főiskolát tart fenn. [...] Az alkalmazottak tisztességes életmódon élnek, és ha a szántóterületekre vonatkoztatjuk az alkalmazott éves cselédek és eltartottjaik számát, 4,1 katasztrális hold föld tart el egy-egy lelket. Az állandó cselédek létszámának 90%-a családos és gyermekes, és minden családra 2,3 gyermek esik. Ezeket az adatokat Somogy szemszögéből kell néznünk, mert az uradalom itt fekszik. [...] A többgyerekes családok családi pótlékban részesülnek, az egyes majorokat pedig fokozatosan vízvezetékkel látják el, ami különösen abból a szempontból jelentős, hogy Somogyban a minden évben fellépő tifusz ellensúlyozására szolgál. [...] Az uradalom nyugdíjintézete már a múlt század nyolcvanas éveiben is fenn állt, az elaggott cselédek pedig már a régi időktől kapnak kegydíjat. A rend 11 templomot és 11 kápolnát tart fenn. 10 középiskolája van, amelyben 169 tanerő működik. A birtok egy-egy tanévben karitatív célokra, tankönyvsegélyezésre, ösztöndíjakra 120-150 000 pengőt fizet ki.”⁹⁴

Az Emlékkönyv alapján csupán egy szerzetesrend háromféle – gazdasági, iskolai, szociális – működési adatait közöltem. Vajon mekkora volt a katolikus egyház iskolahálózata, milyen séma szerint működött ez?

Az, hogy a magyar katolikus egyház milyen óvoda- és iskolahálózattal érkezett meg a szeparáció döntő lépéseihez, amelyek 1948-ban kezdődtek, a táblázatban szemléltetem.⁹⁵

⁹⁴ Rerum Novarum. I.m.: 52. p.

⁹⁵ Mészáros István: ...Kimaradt tananyag... Diktatúra és az egyház 1945–1956. Márton Áron Kiadó, Budapest, 1993, 71–72. p.

2. táblázat: A katolikus egyház óvoda- és iskolahálózata

Iskolatípus	Összes (ország)	Katolikus	Katolikus iskolák aránya
Óvoda	1246	193	15%
Általános iskola és népiskola	7016	2885	41%
Polgári iskola	354	86	24%
Gimnázium	173	48	27%
Ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi középiskola	129	22	17%
Tanító, tanítónő, óvónőképző	62	35	56%

A Rákosi-féle kommunista diktatúra alaposan felmérte a magyar katolikus egyház hálózati rendszerét, és ez határozta meg az egyház elleni lépéseinek időbeli ütemezését:

- 1946. július 4. Rajk László belügyminiszter felosztatja a Magyar Cserkészszövetséget és a KALOT-ot, a következő hetekben, július 27-ig más egyesületeket is.
- 1948. június 16. Az országgyűlés megszavazza az iskolák államosítását.
- 1948. december 26. Mindszenty esztergomi érsek őrizetbe vétele.
- 1950. június 8. és 9. A jugoszláv határhoz közelebb fekvő szerzetesházak lakóit más egyházi épületekbe szállítják.
- 1950. július 11. és augusztus 14. További szerzeteseket visznek kényszerlakóhelyre.
- 1950. augusztus 30. Az állam és az egyház közötti kényszermegállapodás aláírása.
- 1950. szeptember 7. Az Elnöki Tanács törvényerejű rendelettel megvonja a szerzetesrendek működésének engedélyét.
- 1950. szeptember 15. A vallás- és közoktatási miniszter rendelettel szabályozza a hitoktatást.

- 1950. október 7. – december 5. között. A még le nem foglalt szerzetesházakat el kell hagyni a szerzeteseknek. Az év folyamán 2300 szerzetes és 8800 szerzetesnő veszíti el otthonát, közösségét, foglalkozását és ingóságát.
- 1951. június elején letartóztatják Grósz József kalocsai érseket.⁹⁶

A katolikus egyházat bár az iskolák államosítása látszólag kizárta az ifjúság neveléséből, de a katakombaegyház – amelynek illegális szervezetét a ciszterciek is segítették kiépíteni – hálózataival döntően hozzájárult ahhoz, hogy a rendszerváltás után át tudta venni, és újra tudta indítani a katolikus iskolahálózatot.

⁹⁶ Magyar Katolikus Almanach II., Szent István Társulat, Budapest, 1988, 21–30. p.

A pártállam a katolikus egyház és a szerzetesrendek ellen fordul

A világháború utáni éveket Magyarországon egy sajátos kettősség jellemezte. A többpárti koalíciós politika intézményesülő rendjében, a társadalmi szerveződések sokféleségében vagy éppen a kulturális élet sokszínűségében egyidejűleg volt jelen „a demokrácia reménye” – Bibó István fordulatával szólva a „próbálkozó demokrácia” – s a pluralizmus eme színpadának kulisszái mögött a lopakodó diktatúra.⁹⁷ Törvényalkotási szinten ezt a Janus-arcúságot jeleníti meg a köztársaság megteremtéséről rendelkező 1946. évi I. törvény, illetve az abban kifejeződő demokratikus jogállamiság kalodába szorítására is módot adó pandantja, a két hónappal később, 1946 márciusában hatályba lépő VII. törvény a köztársaság büntetőjogi védelméről. Ez utóbbi szerint „halállal is büntethető, államellenes bűncselekmény valósul meg azzal is, ha valaki mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez vagy vezet. A kezdeményezés fogalmát kimeríti, ha mozgalom vagy szervezkedés megalakítására indítványt terjeszt elő, vagy másokat abban való részvételre rávenni törekszik. Nem feltétele a bűncselekmény megállapításának semmilyen mozgalom vagy szervezet létrejötte. Ez a törvényi megoldás – amellet, hogy ellentmond minden véleménynyilvánításnak, bíráltnak és vitának – a legkegyetlenebbül bünteti az állammal (valójában az MKP és rajta keresztül a szovjet politikával) szembenállókat, akár csak a politikai lehetőségek puhatalásáért is. Mindez nem csak elméleti lehetőség. Halálos ítéletet hajtottak végre az alábbi indoklással: a dolgozó nép szabadsága ellen támadtak a vádlottak, amikor a külföldi segítségben bízza

⁹⁷ Lásd erről: A demokrácia reménye. Magyarország, 1945. Szerkesztette: Rainer M. János és Ständeisky Éva. 1956-os Intézet, Budapest 2005.; Gyarmati György: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon 1945–1956. ÁBTL – RUBICON, Budapest, 2011. 63–111. p. Vezér Ferenc pálossszentkúti tevékenységének környezetéből pedig legújában: Rigó Róbert: Elitváltások évtizede Kecskeméten, 1938–1948. ÁBTL – Kronosz Kiadó, Budapest–Pécs, 2014.

és arra számítva ugrásra készen álltak, hogy népünk szabadságát eltiporják, és újabb rabszolgasorba döntsék.”⁹⁸

Az ítélkező bírónak – bíróságnak – tág lehetőséget adó jogszabályt neveztek a későbbi alkalmazása okán „gumi-”, szarkasztikusabban hóhértörvénynek. A klerikusokat illetően Kis László Szaléz és ferences társain kívül három további szerzetes elleni eljárás zárult kivégzéssel. Vezér Ferenc pálos, Sándor István és Zana Albert szalézi szerzeteseket várta a kötel a népbíróság ítélete nyomán.⁹⁹ Levéltári források, visszaemlékezések és historikusi feldolgozások egybehangzóan tudósítanak arról, hogy „1950-ben a szerzetesrendek ellen meginduló hatósági intézkedések hatására Grösz fokozatosan megváltoztatta magatartását és álláspontját a püspöki karon belül. Bár továbbra is az általános megegyezés ellen foglalt állást, elérkezettnek látta azt az időt, hogy a fokozódó megszorítások miatt kényszerüljön tárgyalásokba bocsátkozni. Ehhez járult a szerzetesrendek vezetőinek nyomása is.”¹⁰⁰

„A szerzetesrendek főnökei (18 férfi szerzetesrend tartományfőnöke, prépostja, illetve házfőnöke, valamint 27 női szerzet főnökője) 1950. április 15-én határozott hangvételű memorandummal fordult a népköztársaság kormányához. Majd 1950. június 17-én a férfi szerzetesrendek nevében Sárközi Pál (bencés), Schrotti Pál (ferences), Endrédi Vendel (ciszterci),¹⁰¹ Csávossy Elemér (jezsuita) és Sík Sándor (piarista) levelet intéztek a püspöki karhoz, melyben kérték az ordináriusok hathatós segítségét a szerzeteseket ért adminisztratív nyomások ellen.”¹⁰²

98 Kahler Frigyes: A nagy „tűzvörös sárkány” torkában. Kairosz Kiadó, Budapest, 2009. 31. p.

99 Havasy Gyula: I.m. 401–429. p.

100 ÁBTL 3.1.9. V-105752/1. 29–34. p.

101 Egy fogoly apát feljegyzései. Endrédi Vendel zirci apát feljegyzései az ÁVH börtönében. Szerk.: Cúthné Gyóni Eszter, Budapest, METEM, 2013. 144–155. o.

102 A Grösz-per előkészítése 1951. Szerkesztette: Szabó Csaba, Osiris – Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2001. 96. p.

A kommunista párt és az egyház közötti ellentétek különösen az egyházi iskolák államosítása kapcsán éleződtek ki. Ennek hátterét az a tény adta, hogy az ország népiskoláinak 40%-a, középiskoláinak 30%-a volt az egyház kezén. A kommunista párt célját a Katolikus Szülők Vallásos Szövetsége igyekezett erélyes tiltakozással megghiúsítani. A szervezet újabb tiltakozását a kommunisták fasiszta izgatásnak nyilvánították, és utasítást adtak a politikai rendőrségnek, hogy az uszítókkal szemben fellépjen. 1948. május 1-jén Rákosi minden ellenkezést kizárva bejelentette, hogy a magyar demokrácia legsürgősebb feladata a hitvallásos iskolák államosítása.¹⁰³ 1948. június 7-én a püspöki kar határozata szerint „egyházmegyei pap, szerzetes és szerzetesnő az esetleges államosításra kerülő iskolákban igazgatói, tanári, tanítói állást nem vállalhat. Ez a rendelkezés a hitoktatókra nem vonatkozik.” Június 16-án az országgyűlés megszavazta az egyházi iskolák államosítását (1948. XXXIII. tc.).¹⁰⁴ A püspöki kar határozatának értelmében 4500 szerzetes kivonult az oktatásból.¹⁰⁵

1950. október 7. és december 5. között az országban 2300 szerzetesnek és 8800 szerzetesnőnek kellett elhagynia a még le nem foglalt szerzetesházakat. A pálos kolostorokból semmit sem hagytak meg a szerzeteseknek. A Jakab-hegyi területet, valamint a soltvadkerti szőlőt is elkobozták.¹⁰⁶ A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Titkárságának 1951. május 4-i ülésén elhangzott Révai József „hadüzenete”, amely a Magyar Katolikus Egyház egészének, benne a pálosoknak is szólt. Ennek alapján fogták perbe a rendet és P. Vezér Ferencet. A pálosok elleni per előkészítését az MDP KV titkárságának 1951. május 4-i ülése alapozta meg:

103 A piarista rend Magyarországon. Szerkesztette: Forgó András, Szent István Társulat, az Apostoli Szentsek Könyvkiadója, Budapest, 2010. 664. p.

104 Magyar katolikus almanach II. Az Apostoli Szentsek Könyvkiadója, Budapest, 1988. 26. p.

105 Havasy Gyula: I.m. 71.p.

106 Aczél L. Zs. – Legeza L. – Szacsvay P. – Török J.: I.m. 36. p.

„A per vádlottjait amalgám-módszerrel kell kiválogatni: a pálosokon kívül legyen a ciszteri rendfőnök és néhány püspök, akik ellen komoly bizonyítékok vannak. A pernek bizonyítani kell, hogy a) gyilkosságainak elkövetésénél a vádlott pálos szerzetes (P. Vezér Ferenc) szövetkezett a népi demokrácia esküdt ellenségeivel, ellenforradalmi szervezetet épített ki, és ebben a munkában támaszkodott nemcsak saját rendjére, hanem az egész klerikális reakcióra, beleértve a Püspöki Kart;

b) a vádlott püspökök a régi rend visszaállítását akarják, esküdt ellenségei a népi demokráciának;

c) a legfontosabb szerzetesrendek, megszegve az egyezmény¹⁰⁷ és az állam törvényeit, illegálisba vonultak, szervezett államellenes működést fejtettek ki a reakciós püspökök tudtával és segítségével;

d) a szerzetesrendek és tagjaik erkölcsi mocsárban éltek. A pert úgy kell előkészíteni, hogy a tárgyalás legkésőbb május végén meglegyen. Közvetlenül a vádirat közzététele előtt fel kell vetni a vádlott püspökök lemondatását. A Püspöki Kar előrelátható válasza az lesz, hogy a püspököket a pápa nevezi ki, lemondatni őket nincs módjukban. Erre a kormány jelentse ki: a püspökök ezzel megszegik az állammal kötött egyezményt. A kormánynak ezért kötelessége, hogy gondoskodjék az egyezmény betartásáról azoknak az államellenes papoknak és püspököknek felelősségre vonásával, akik veszélyeztetik az állam és Egyház jó viszonyát.”¹⁰⁸

107 A katolikus egyház és az állam között 1950-ben kötött kényszeregyezményről van szó.

108 Aczél L. Zs. – Legeza L. – Szacsvay P. – Török J.: I.m. 36. p.

A „pálos ügy”

Vezér Ferenc pálosszentkúti éve

Ki is volt Vezér György Ferenc? Eredeti nevén Vizer Ferenc 1914. március 23-án a Szatmár megyei Szaniszló faluban (ma Románia) született. 1926-ban jött Magyarországra, ahol a szalézi szerzetesek által vezetett nevelőintézet növendéke volt Esztergom-táborban (ma Esztergom-Kertváros). Az esztergomi bencés gimnáziumban tanult, majd itt érettségizett 1934 júniusában. 1935-ben a pálosok közösségébe kérte felvételét. A pécsi rendházban töltött noviciátusa során végezte bölcseleti és teológiai tanulmányait. Virág Ferenc pécsi megyéspüspök szentelte pappá 1940. január 28-án. Újmiséjét Budapesten tartotta a Vöröskereszt kórház kápolnájában.¹⁰⁹

„Lelkipásztorként működött a budapesti Sziklatemplomban és Pécsen is – mindkét helyen házgondnoki feladatokat is ellátott –, legfontosabb állomáshelye azonban Pálosszentkút volt, ahol kisebb-nagyobb megszakításokkal több időszakon keresztül – egy ideig házfőnökként, és a helyi lelkészség vezetőjeként is – szolgált. 1946 januárjától a magyarországi pálos rendtartomány vezetésében is részt vett, mint II. tartományi tanácsos. A kommunista hatalom több alkalommal próbálta perbe fogni, megtörni. 1951. március 20-án letartóztatták. koholt vádakon alapuló ügyét a Grósz József kalocsai érsek elleni koncepció perhez csatolták. A kihallgatások során megkínózták, majd a Grósz per IX. rendű vádlottjaként halálra ítélték, és Budapesten, a Gyűjtőfogházban 1951. augusztus 3-án kivégezték. 1992. február 17-én a Legfelsőbb Bíróság a vádak alól felmentette, rehabilitálta.”¹¹⁰

109 Pálos évszázadok: I.m. 264. p.

110 Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae, Magyar Pálos Rend első Remete Szent Pál Rendje, P. Bátor Botond OSPPE tartományfőnök Előszavával megjelenő kiadvány

Páter Vezér Ferenc ártatlansága tudatában töretlenül és szilárdan képviselte hitét. Ennek a tragikus, felemelő történelmi eseményornak a hiteles bemutatását képviseli e monográfia. Páter Vezér Ferenc büntelensége és hite példaképpül állítható a mai kor számára.¹¹¹

Vezér Ferenc naplója 1943. január 13-tól 1947. október 7-ig részletesen bemutatja a pálosszentkúti monostor mindennapjait. A napló nehezen olvasható írása kemény fizikai munkát végző ember keze nyomát mutatja. P. Vezér Ferenc leírása egyben kordokumentum arról, hogy a pálos rend – hosszú távollét után – hogyan illeszkedett be újra a magyar társadalomba. Az 1943-as esztendő a rendházon belül még a „béke-szigete” – a háborús mindennapok alig szüremlettek be. A rend a Kiskunfélegyháza körüli tanyavilág lelki központjává vált. A kolostor újból búcsújáró helyként is működött. A szerzetesek a tanyagazdákkal nagyon gyorsan bensőséges kapcsolatot alakítottak ki. A családi ünnepek – keresztelés, esküvő, temetés – mellett a helyiek a szertartásokat is nagy számban látogatták. A gyónók és az áldozók száma emelkedett, erősödött a hitelet. A rend gazdasági kapcsolatba is került környezetével. A tanyasi gazdák munkát vállaltak a kolostori gazdaságban. A mezőgazdasági tevékenység nehéz fizikai megterhelést jelentett a szerzeteseknek. A földművelés, állattenyésztés szakszerű ismeretéről maga Vezér Ferenc tett bizonyosságot. Mindennap megfigyelte az időjárást. Pontos, precíz meteorológiai megfigyelései értékesek voltak. Vezér Ferenc nagyon mozgékony, kisportolt alkat volt. Sokat kerékpározott, hogy a kolostor ügyeit elintézzze. Alaposan ismerte a környéket. A rend tagjai a hagyományoknak megfelelően bekapcsolódtak a Pálosszentkút környéki iskolák életébe. Rendszeresen tartottak hittanórákat. A kolostor és az állami szervek kapcsolata jó volt. A szerzetesek emberközeli magatartása hozzájárult ahhoz, hogy a rend tagjai a családokkal közvetlen baráti kapcsolatba jutottak. A névnapok, a vallási ünnepek alkalmával

¹¹¹ A szerző

személyes látogatásokat tettek a tanyagazdáknál. A tanyagazdák szívesen vállaltak a rend számára hasznos munkát, főleg gazdasági jellegűt. Fuvaroztak, fát ültettek, szántottak a rend számára önzetlenül. A példás emberi kapcsolatok 1944 októberéig jól fejlődtek. A pálos rend gyorsan integrálódott környezetébe. A napló bejegyzései azt tanúsítják 1944 őszéig, hogy a politika, a világháború eseményei még csak közvetve, a külvilág híreiként érintették a tanyasi emberek és a pálos rend életét.¹¹²

„1944. március 24. Kormányváltás. Német csapatok vonultak be Magyarországra március 20-án.

1944. április 1. Az orosz hadsereg eléri a Kárpátokat.

1944. április 2. Virágvasárnap. Légiveszély.

1944. április 3. Első légitámadás Budapest ellen, éjjel is.

1944. április 13. Idegen gépek fölöttünk. Pest, Győr bombázása.

1944. április 16. Éjjel Budapestet bombázták.”¹¹³

A front egyre közeledett a kolostorhoz, Pálosszentkúthoz. 1944 szeptemberében már Kecskemétet bombázták, az ágyúdörgés is hallható volt. Közben Budapesten hatalmváltás ment végbe. 1944. október közepén Horthy Miklós lemondott, Szálasi és nyilaskeresztes garnitúrája vette át a hatalmat. 1944. október 23-án megszállták az oroszok Pálosszentkutat. Hajagos Tóth Istvánt agyonlőtték. A szerzetesek a templom jobb oldalán temették el. A kolostor a megszállók főhadiszállása lett. Október 24-én az oroszok inzultálták P. Vezér Ferencet. „Egy kozák újra felforgatta a kolostort. Még a kápolnában is kutatni akart és ezért P. Vezér Ferencel lökdösődni kezdett. [...] Padlásunkat végigkutatatta. Elvittek két zsák zabunkat. Nagy az elkeseredés az egész vonalon. Mindent visznek. Már jó ló egyáltalán, rossz is csak kevés van.” Október 25-én a kolostort nem lehetett elhagyni. A megszállók minden élelmiszert föléltek. 28-án ismét mindent végigkutatattak. Csányi Lászlót agyonlőtték. Szaporodtak a behívások.

¹¹² ÁBTL 3.1.9. V-96674/3. 269. p.

¹¹³ ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 229/61.

1944 decemberének végétől már Pálósszentkút a front mögötti területnek számított, ahol a közigazgatás összeomlott, esetlegesen működött. Az egyetlen biztos pont a pálos kolostor. Híveiért felelősséget érzett P. Vezér, naplójában ezt írta: „1944. december 28. Kiskunfélegyházán a polgármesternél járt Vezér Ferenc, és tiltakozott, hogy nem engedték a magyar népet védekezni. Ha ez így tart, nem lesz magyar hamarosan Szentkúton.” Vezér Ferenc megpróbálta az elnéptelenedést megelőzni, megakadályozni. Rózsafüzér társulatot szervezett, megkezdte a hívek oktatását. A tanyavilágban az anarchia miatt elharapózott a tolvajlás, a lopás, a garázdálkodás. Nem lehet a naplóból megállapítani a tettesek kilétét. A rendkívüli helyzet 1945 januárjában még kétségbeejtőbb volt. „Január 1. Az újév zavarosan köszöntött be. ¼ 2, kizavartak az ágyból. Lótolvajt fogtak és [...] jelentették. Misék alatt tömve volt a templom. Délután feleskettem rendőreimet és felbuzdítottam. Majd lemondtam, mert amúgy igen sok a dolgom. De rendőreim ezen nem örvendtek. Úgy látszik, ismét át kell vennem az irányítást. Nem lehet pontosan tudni a „rendőreim” kifejezés kikre vonatkozott. A front mögötti kelet-magyarországi területeken – az elmenekült régi és a még meg nem szerveződött új közhatalom, közigazgatás „senki földjén” szinte mindenfelé alakultak a közrendet (ahogy lehet) fenntartani igyekvő fegyvertelen helyi „polgárőrségek”, „nemzetőrségek”. A tanyavilágban időlegesen a kolostor maradt az egyetlen működő intézmény. Leginkább a társadalmi önszerveződés (önvédelem) kényszerű szükségével magyarázható, hogy egy ilyen formációt miért P. Vezér esketett fel, és saját ez irányú jogosultságának bizonytalanságát tükrözi a lemondás, majd valamifajta irányítás visszavétele. Sok a talány, amiből annyi valószínűsíthető, hogy P. Vezér egyfajta „jobb híján” szervező szerepet játszott a tanyavilágban. A január 2-án tett bejegyzés: „Napközben panaszt hallgattam panasz után. Az a hír jár felőlem, hogy már fejbe lőttek. De hála Istennek, nem félek, habár sok helyről megfenyegettek. De nem a hívek, hanem azok, akik oroszokkal zabrálnak. Akiknek pedig nem lehetünk papjaik.”¹¹⁴

114 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 229/68-76.

Az ellenállás az oroszokkal szemben gyengült. „A nemzetőrség felbomlik” – írta naplójában Vezér Ferenc. A helyzet egyre zavarosabbá vált. A német és a szovjet alakulatok egymást követő átmasírozásai után hátramaradt kiszámíthatatlanság közepette a helyben maradó pálos szerzetes a egyfajta vonatkoztatási ponttá vált, akinek – hivatása okán is – a befolyása volt (lehetett) a környező tanyák népességére, mert benne megbíztak. P. Vezér néhány indulatos mondata negatív kópiaként rögzíti ezt a naplóban: „A kommunista városi vezetés engem ki akar kapcsolni. [...] Nem tudom mi lesz. Minden munkám romba dől, és csak a magyarság szenved meg”. Az oroszok garázdálkodtak: „Délután három »disznó« ismét kotorászni kezdett. El akarták vinni a hízót, de én erőlesen szembeszálltam velük. Kétszer is rám fogták a pisztolyt, de nem engedtem. Majd a kerékpárt akarták elvinni, de itt is dörögtem. Az írógépet is el szeretnék volna vinni, de addig kötekedtem, amíg azt is itt hagyták. Végül egy kis bődönt mégiscsak elvittek azok az állatok. Meghalt Tapodi Imre, akit térdlen lőttek az emberiség kultúrlovagjai.”¹¹⁵

Január 6. „Misék tömve. Több már be se férne. Nemzetőreim felkerestek küldöttséggel, hogy vállaljam a parancsnokságot. Természetes, hogy a magyarságot összetartsam, vállaltam. [...] Este oroszok zavarták fel a házat és a szomszédságot. Ettek, dorbézoltak, továbbmentek. Messze a tanyákból is jöttek, hogy segítséget nyújtsanak, mert ezektől vettem el a pisztolyt és most követelték, de a magyar furfang győzött. Az asszony nép halálra ijedt, mikor engem kerestek. Igaz, olyan barátságosan kopogtak, hogy a csőszházig is elhallatszott. Ez a kultúra!”

Január 7. „Kántoromat elvitték reggel robotra. [...] Délután volt az első katekézis felnőtteknek. [...] Misék alatt több mint 250 áldozó. Ugyanis a rózsafüzérbe csak úgy vettem fel jelentkezőt, ha havonta meggyónik. Eddig már több mint 350 jelentkező van. Délután volt az első katekézis felnőtteknek. Hihetetlen rossz idő (esett a hó) ellenére, az oroszok zabráltak, sokan haza sem mehet-

115 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 229/77.

nek rendesen, mégis legalább 200 felnőtt vett részt. Tetszett nekik nagyon. Most már bíztak Szentkút felemelésében.”

Január 8. „Ma rengeteget veszekedtem az oroszokkal. Csodálom, hogy még ezután is élek, de megmutattam, hogy egy magyar pap híveit nem hagyja el és krisztusi, jó pásztor, aki nem ijed meg a ragadozó farkasoktól”.¹¹⁶

Január 14. „Szent Pál atyánk külső ünnepe. Misék alatt több mint 300 gyónó, áldozó. A templom előtti tér is zsúfoltan tele. Délután az oktatás alatt az iskola tömve emberekkel. Hála Isten, a munka szépen fejlődik. Fenyegetések is vannak mindig, de ez nem állít meg a munkában”.¹¹⁷

Január 19. „Délután oroszok törtek rám. Pisztolyt kerestek. Az egész házat felkutatták. Tóth Illés házat is. De nem találták. Majd kivégezni hajtottak. [...] Levettem a rózsafüzért és mosolygó arccal átadtam Tóth Illésnének, akit szintén odahajtottak. Szívélyesen elbúcsúztam tőle, általa népemtől. Ez annyira meghatotta őket, hogy nem végeztek ki, hanem kocsira ültettek és a parancsnokságra vittek, de amikor megtudták, hogy rendőr vagyok, szívélyesen elbúcsúztak tőlem.”¹¹⁸

1945 januárjának végén megkezdődött a hatalomért folytatott politikai küzdelem. A közeli Kiskunfélegyházáról Vezér Ferencet újdonsült kommunista vezetők keresték fel. Meg akarták nyerni politikájuknak. „Félresikerült gondolat” – jegyezte meg Vezér. A katekézisoktatás a felnőttek között népszerű volt. Vezér Ferenc a robot alól a tanyasiakat mentesíteni tudta, míg máshol elhajtották a lakosságot. A hatalomváltás sajátos módon ment végbe. A kommunista párt ragadta magához a városban a vezetést. A szerzetes pikírt jellemzése szerint iskolázatlan „kútkaparók”, „útkaparók”, „vigécek”: a rendőrkapitány „ácsmester”, a polgármester „tyúkkereskedő” volt.¹¹⁹

116 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 229/78.

117 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 229/79.

118 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 229/79.

119 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 229/80.

A február végén kelt bejegyzés a háború lecsendesedésére utal, de Vezér helyzetében is változás következett be: „Budapestnek igen sok élelmet szedtek össze híveim. Kiskunfélegyházán mindent átvettek a kommunisták. A tanyasi rendőrség megszűnt. Én nem vagyok már semmi. De most a szegedi főkapitányságra folyamodtam, mert népemet nem engedhettem büntetlenül kirabolni unintelligens, műveletlen csirkefogóktól. Nehéz helyzet, rendkívüli gondolkodást követel. Most a nép papjára úgy néz, mint valamikor Mózesre a zsidó nép. Ha én is elhagyom, mi lesz vele? Ki segíti? Ki pártfogolja? Nem hagyhatom el őket, pedig tudom, sok kellemetlenség lesz, sőt életembe kerülhet. De meghátrálnom gyávaság volna. Az utókor talán nem érti meg. De a pálos szerzetes magyar szerzetes. A magyar pedig haláláig dacol és harcol.”¹²⁰

1945 tavaszától kezdve a lassú konszolidálódás jeleit mutatják a bejegyzések. Élénk a hitélet. Vezér Ferenc első letartóztatása 1945 áprilisára, vizsgálati fogsága, pere 1945 júniusára esett. A Kecskeméti Népbíróság 1945. június 13-án felmentette a vád alól a lakosság 264 aláírással ellátott kérvénye miatt. Bűnössége nem nyert bizonyítást.¹²¹ Vezér naplója a következő letartóztatásig eltelt időszakról röviden tájékoztat.

1945. június 13-án este P. Vezér visszaérkezett április 11. óta tartó vizsgálati fogságából. A népbíróság felmenti ugyan, de az ügyész fellebbez.¹²²

Július 10. A Központi iskolába betörtek, a kár jelentős.¹²³

Július 22. Egyházmegyei Kalász nap volt a megyés püspök, Pétery József vezetésével. A rendezvény sok embert, 1500-2000 főt mozgató meg.¹²⁴

Az élet nehéz volt. Bejegyzés bizonyítja ezt: „2 hete alig sütnék a pékek, s akkor is csak bizonyos párt – MKP – kap kenyeret.”¹²⁵

120 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3.

121 ÁBTL 3. 1. 9. V - 996. 17-23. p.

122 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 229/89.

123 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 229/91.

124 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 229/92.

125 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 229/100.

Október 11. Felolvasták Mindszenty körlevelét. Vezér Ferenc véleménye: „Klasszikus, merész kiállítás. Isten segítse”. A hallgatóság feszült csendben hallgatta a felolvasást, amely jó hatással volt mindenkire.¹²⁶

1946-ban intenzívvé vált a hitélet. „Misszió alatt 1932 áldozó és 1312 gyónó volt. Este 7-12-ig szentségimádás. Sokan vannak rajta. [...] Még mindig újabb csoport búcsús jön. Rengeteg ember (kb. 20-25 ezer)”¹²⁷ 1947 napjai a megszokott rendben teltek, de április 12-én „Szentkútról és a kolostor közeléből számos embert vittek el a magyar hatóságok. Nálunk is járt egy detektív és adatainkat felírta.”¹²⁸ Az idézőjelbe tett mondat a rend számára a veszélyt jelentette. Vezér Ferenc naplóját 1947 októberében fejezte be, mert megkezdődött menekülése a belügyi hatóságok elől. Rendje, az egyházhoz hű hívei segítették elfogásáig.

A napló bejegyzéseit értékelve megállapítható, hogy a garázdálkodó orosz katonaszökevényekkel szemben a tanyasiak ellenállása erősödött. Az „oroszvadászat” kifejezés erre is utalhat. A pisztolyszerzés az oroszoktól oka lett annak, hogy a kolostort többször keresték fel. Amikor kiderült, hogy Vezér Ferenc veszélyes a megszállók számára, kivégzőosztag elé állították. A rövid bejegyzés szerint elálltak ettől. A jelen lévő tanyasiak magatartása, Vezér bátorsága is befolyásolhatta e döntést. A fő momentum azonban az az ellenállás lehetett, amelyet a tanyasiak kifejezetten a megszállókkal szemben fejtenek ki. Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy oroszok meggyilkolásáról Vezér Ferenc naplójában egyetlen szó sem esik, de a meggyilkolt tanyasiakat több esetben megemlíttette. Az „oroszvadászat” kifejezés és a pálos szerzetes népszerűsége lehetett az az indok, amely a megszállók és a velük szövetséges helyi kommunisták indulatait kiváltotta, és megkezdődött a Vezér Ferenc elleni több fordulóból álló hadjárat. Az ellene induló eljárást a belügyi szervek dokumentumai is rögzítették. Vezér Ferencet 1951-ben tartóztatták le ismét.

126 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 229/103.

127 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 229/115-119.

128 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 229/148.

1951. június 22. és 28. között lezajlott a Grösz-per, előkészületei már 1950 tavaszán elkezdődtek. A Vezér Ferenc sorsával foglalkozó ÁVH-s dokumentumok keletkezése 1951. április 11-gyel indul.

Rendtörténeti összefüggések

Magyarországon 1948-ban 23 férfi szerzetesrend volt 2429 taggal, valamint 44 apácarend 9036 taggal. Az ekkoriban is több száz főt magáénak tudó bencések, piaristák, ferencesek, ciszterciek, jezsuitákhoz képest, az összes többi rend együtt is csak a szerzetesek egyharmadát foglalta magában. 14 felszentelt papjával és 33 fős özlétszámával a kisebb létszámúak közé tartozott a Magyar Pálos Rend.¹²⁹ Ami utóbbinak a szerzetesség elleni általános politikai támadáson belül egyediségét kínálta, az alighanem a – rendtörténeti vázlatban már említett – „lengyel kapcsolat” volt. A pálosok történelmének egyik érdekes következménye, hogy sorsuk alakulása részben más rendek forrásanyagában is rejtőzik,¹³⁰ a lengyel vonatkozások korabeli „gyanúsága” pedig rendre visszaköszön az államvédelmi vizsgálati anyagokban.

A szerzetesrendek elleni legfőbb vádak az alábbiak voltak:

- A szerzetesrendek házi agitációt folytatnak.
- A legkülönbözőbb vallási mezben fellépő szervezeteket létesítik felnőttek és gyerekek számára: bibliaköröket, ministránsköröket, rózsafüzér-társaságokat, Szent Antal-láncokat, temetkezési egyesületeket.
- A tömegagitáció legfontosabb szervezetei a különféle férfi és női szerzetesrendek.¹³¹

129 Balogh Margit – Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. Budapest, Adattár, MTA Történettudományi Intézet, 1996. 196–200. p.

130 A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989. Havasy Gyula dokumentumgyűjteménye. Budapest. 1990.; A Grösz-per előkészítése 1951. Szerk.: Szabó Csaba, Osiris – Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2001.; Egy fogoly apát feljegyzései. Endrédi Vendel zirci apát feljegyzései az ÁVH börtönében. Szerk.: Cúthné Gyóni Eszter, METEM, Budapest, 2013.

131 Havasy Gyula: I.m. 117. p.

A szerzetesrendeket célzó pártállami támadások és erőszakos karhatalmi akciók sora indította arra a rendfőnököket, hogy 1950. április 15-én beadványban fordultak az egyházi főhatósághoz, közbenjárást kérve egyre szisztematikusabbá váló ellehetetlenítésük ellen. „[...] klauzúras szerzetesi épületrészeket, udvarokat, berendezési ingóságokat vesznek el. Nem egy helyen kápolnáinktól, lelkigyakorlatos házainktól, kultúrintézményeinktől, nyomdáinktól fosztanak meg. Missziók, lelkigyakorlatok, egyházi búcsújárások tartásában, a híveket lelki gondozás céljából való felkeresésben lépten-nyomon akadályoznak, szerzetnevelő noviciátusokat és teológiai iskolákat vesznek igénybe, polgári személyek számára megengedett foglalkozásokat megtiltanak nekünk, szerzetesi ápolónőket (orvosok és betegek kívánsága ellenére) a kórházakból tömegesen elbocsátanak, nemegyszer azzal az ajánlattal, hogy állásaikban maradhatnak, sőt jutalmat nyerhetnek, ha szerzetükből kilépnek.”¹³² Az állammal folytatott második tárgyaláson a püspöki kar javaslatának „17. pontjában kérte, hogy a megszűnő szerzetesrendek tagjai az egyházi szolgálat különböző szintjein nyerhessenek alkalmazást, és akik világi foglalkozást választanak, azok is szerzetesházaikban, [...] közösségben élhessenek. Ebben [...] a kormánybizottság és az egyházi bizottság között éles ellentét volt.”¹³³

Az állam gondban volt amiatt, hogy 456 szerzetes tanár, 1927 rendi tanítónő, 216 szerzetes óvónő, azaz összesen több mint két és félezer nagy gyakorlattal, tapasztalattal rendelkező pedagógus esett ki az oktatásból. Rendjeik vezetésének tiltását magukévé téve, nem vállalták a tanítást az államosított iskolákban. Ez kifejezte ugyan a kiépülőben levő diktatúrával szembeni ellenállást, ám a kommunista állami vezetés eltökéltségét figyelembe véve – amit legmarkánsabban Révai József népművelési miniszternek a Szabad Nép 1950. június 6-i számában közreadott becsmerlő és fenyegető hangvételű cikke tett nyilvánosan is egyértelművé –,

¹³² Uo. 120. p.

¹³³ Uo. 124. p.

aligha lehetett az egyház tárgyalási pozícióját erősítő nyomásgyakorlási eszköz.¹³⁴

Annál is kevésbé, mert a verbális fenyegetés utáni napokon megkezdődött a szerzetes közösségek elleni adminisztratív eljárások sora „a párt ökle”, az Államvédelmi Hatóság kérlelhetetlenségével. 1950. június 7-én és 9-én éjszaka 320 férfi szerzetest és mintegy 600-700 apácát telepítettek ki. P. Bátor Botond OSPPE tartományfőnök a Magyar Pálos Rend egyik kiadványának Előszavában így foglalta össze az 1950. június 9-én lejátszódott tragikus eseményeket: „Hatalmas robajjal álltak meg a teherautók a pécsi pálos kolostor előtt, hogy a katonák és az államvédelmi hatóság emberei elfoglalják a rendházat. A váratlanul érkezett látogatók csak rövid időt adtak a testvéreknek a legszükségesebb holmi összekapakolására. Miközben az ávósok fegyvert kerestek, a meglepett szerzetesek kis csomagjaikkal a Teremtőjük által rájuk mért sorsot várták az étkezőben. [...] miközben a Magnificat hangzott a szerzetesek ajkán, a felbőszült egyenruhások tovább kutattak; meg voltak győződve ugyanis arról, hogy a fehér ruhás barátok rendszerellenes tevékenységet folytattak. Aztán elindult a különféle szerzetesekkel és szerzetesnővérekkel feltöltött teherautók karavánja a váci püspökség felé [...]. Voltak köztük, akik vicceket meséltek a platón, amit az ávós tisztek nehezen tudtak elviselni. Az egyik megállította a teherautót és ordítozva kiszállt: elvégre mégsem szórakozni viszik a szerzetes 'elvtársakat'. A válasz sem maradt el [...]: *Tőlem három dolgot nem tudnak elvenni: a hitemet, a magyarságomat és a jókedvemet.* Talán így gondolták a többiek is, nem sejtve még, hogy az 1951-es koncepciók perek és az azt követő börtönévek mennyi emberi gonoszságot hoznak majd felszínre.”¹³⁵

Június 18-áról 19-ére virradó éjszaka Budapestről 2000 szerzetest és apácát internáltak. Grösz egyik levelében értékeli ezt a politikai adminisztratív lépést: „Ebből meg lehet győződni, hogy

¹³⁴ Uo. 71, 72. p.

¹³⁵ Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae, Magyar Pálos Rend első Remete Szent Pál Rendje, P. Bátor Botond OSPPE tartományfőnök Előszavával megjelenő kiadvány. Előszó

tervszerű üldözésről van szó.¹³⁶ Július 11-én, majd augusztus 14-én további 187 szerzetest internáltak¹³⁷ (Hervai Ferenc ciszterci történész adata). Pécs és környékéről mintegy 200 férfi szerzetesét deportálták a váci püspöki palotába. Zircre a kontemplatív sarutlan karmelita nővéreket, a Notre Dame és a Sacre Coeur tagjait internálták; összesen 313 személyt érintett az elhurcolás. Az év végéig terjedően összesen 3800 szerzetes és apáca szenvedett kényszerkitelepitést, közülük sokakat internáltak.

1950. szeptember 8-án vonták meg a működési engedélyt a magyar szerzetesek 95%-ától.¹³⁸ A délvidéki szerzetesházak kiürítése, benne a pécsi pálos kolostor felszámolása összefüggött egy másik aktuálpolitikai fordulattal, a jugoszláv-magyar viszony – Moszkva által inspirált – hidegháborús kiéleződésével is.¹³⁹

Mindeközben folytak tovább az állam és az egyház közötti „tárgyalások.” Rákosi a szerzetesrendek felszámolását történelmi példákkal támasztotta alá. Kedvtelve hivatkozott II. József intézkedéseire, és a jozefinista egyházpolitika érveiből is gyakorta merített. A pártfőtitkár ugyanakkor megpróbálta visszacsábítani a szerzetes tanítókat: aki hajlandó kilépni a szerzetességből, képzettségének megfelelő állást kaphat.¹⁴⁰ A megosztó taktika – a szerzetesek engedelmisségi kötelezettségük feladására való rábírás, előljáróikkal szemben – a világi alsópapságra is vonatkozott. Az utóbbiak megnyerésére tett homályos ígéret az egyházvezetésre gyakorolt nyomásként bizonyultak Rákosiék részéről sikeres húzásnak, hogy a megállapodás aláírását kikényszerítsék az egyházi előljárókból.

A megállapodás megítélése a nemzetközi viszonylatban és az idő függvényében is különböző. Az 1950-es magyar megegyezés a lengyel állam és a püspöki kar közötti megegyezés alapján is megítélhető. A lengyel püspöki kar kijelentette: „Az az elv, hogy

¹³⁶ Uo. 120. p.

¹³⁷ Egy fogoly apát feljegyzései. I.m.: 164. o

¹³⁸ Havasy Gyula: I.m. 121. p.

¹³⁹ Gyarmati György: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956. ÁBTL-Rubicon, Budapest, 2011. 149–159.

¹⁴⁰ Havasy Gyula: I.m. 124. p.

a legfőbb és egyben irányító egyházi tekintély a pápa, a hitéleti, erkölcsi, valamint az egyházi igazságszolgáltatás kérdéseire vonatkozik [...]”¹⁴¹ Egy erős, magabiztos katolikus egyház püspöki karának álláspontja volt ez. A lengyel katolikus főpapság a második világháborúban elszenvedett hatalmas áldozatok ellenére egy „mellékgyőztes” állam keretében látott az újrakezdéshez, túlélve a kétirányú – szovjet, illetve német támadóktól elszenvedett – meghurcoltatásokat. A Szovjetunió még Sztálinnal az élen sem vállalhata a Nyugat előtt a lengyel katolikus egyház olyan (további) megroppantását, mint azt megtehetőnek vélte „az utolsó csatlós” vádjával is illetett, legyőzött Magyarország katolikus egyházával. A vizsgált kérdésben ezt a különbséget mutatja, hogy noha az általános politikai szorongatás ott is érvényesült, a lengyel állam–egyház közötti megegyezés fenntartotta a szerzetesrendek működésének szabadságát.¹⁴² Ez egyúttal arra is módot adott, hogy a kommunista rendszer által üldözött magyar pálosoknak a lengyel pálos rend diszkrét támogatást nyújtson.

Havasy Gyula dokumentumgyűjteményében fellelhető a Vatikán reagálása a magyar állam és a katolikus egyház között megkötött egyezményre: „1950. október 9-én íratott a pápa Angello Dell Aqua államtitkár-helyettessel egy levelet, melyet a budapesti olasz követség juttatott el Grósz érsekhez.” Részlet a levélből: „Nagyon sajnálom, közölnöm kell veled, hogy (a megegyezés híre) nem kis gondot okozott a Pontifexnek. Ezt te és a helyi tisztségviselők fájdalommal, ha nem is csodálkozással fogjátok tudomásul venni. Ha ugyanis minden mástól eltekintünk, ami meggondolkoztató lenne, ismeretes, hogy az Egyház és a különböző nemzetek között fennálló politikai alapelveket az Apostoli Szentszék illetékes, hogy meghatározza, és működésbe hozza. Ehhez – ha olyan szerződésekről van szó, amelyek a nemzet egyházi életére vonatkoznak, sőt más nemzetek egyházi viszonyait is befolyásolják, sőt – ami még több – nem kevés olyat tartalmaznak, amit az egyházi Főség

¹⁴¹ Uo. 119. p.

¹⁴² Uo. 127. p.

jóváhagy, mindez – világos – túlhaladja az érseki előjárók saját hatáskörét.” Havasy azt vélelmezi, hogy hasonló kioktatásban Wyszyński és a lengyel püspöki kar is részesült. „De nehezebb volt a magyar püspökök helyzete, mert amint Dell Aqua írta – a magyar megegyezésben egyetlen, a Vatikánra vonatkozó záradék sem szerepelt, és mert ők a szerzetesrendek likvidálását egyszerűen elfogadták, a Köztársaság elismerési biztosítékoknak az állam ellenszolgáltatásai egyáltalán nem feleltek meg.”¹⁴³

Lengyelországban „az egyház évszázados és sikeres hagyományaira támaszkodva meghatározó politikai tényezővé vált. Az egyház hol megszilárdította, hol ingataggá tette a folyamatosan reformokat kereső kommunista rendszert, hogy ezáltal biztosítsa szinte hatalmi fölényét.”¹⁴⁴ Ezt a helyzetértékelést Wyszyński bíboros híres mondata így jellemzi: „Non possumus!” (A nem lehetséges-t, nem engedhetünk-nek értelmezve.¹⁴⁵) Miközben ott is több papot, majd a bíborost is letartóztatták 1953-ban, a lengyel katolikus egyház tartását kevésbé sikerült megtörni. Az 1956-os magyar forradalom idején Poznańban „kibontakozó események munkájszavai között is – a kenyér, a szabadság követelése mellett – ott szerepelt a vallásszabadság követelése is.”¹⁴⁶ Ezek az előzmények is közrejátszottak abban, hogy az 1980-ban induló, majd az 1981-ben kiteljesedő Szolidaritás szakszervezet által indított

143 Uo. 128. p. A magyar és a lengyel katolikus egyház hosszú és tartós kapcsolatának egyik fontos biztosítója a pálos rend. Ahogyan a Mária-kultusz Szent István király egyházpolitikájának jóvoltából a magyar történelem egyik alakító eszméje lett, „megszilárdulása feltehetően arra az időre vezethető vissza, amikor Nagy Lajos király 1382-ben Lengyelországba hívta a pálos szerzetesrend magyarországi tagjait, akiket Częstochowában telepített le, és megbízta őket a Mária-ikon (Czarna Madonna) őrzésével. János Kázmér lengyel király (Szent István király példájára) a svéd háborúkban, 1556-ban királyságát ajánlotta fel az Istenanyának, s Szűz Mária ettől kezdve a lengyel nemzet igazi királynőjévé vált.” Molnár Imre: Az igazság szabaddá tesz (Boldog Jerzy Popiełuszko lengyel mártírpap élete és halála). Planet Corp, Szeged, www.juhasznyomda.hu 13. p.

144 Bárdos-Féltoronyi Miklós: Egyházak és államok a Köztes-Európában. Balassi Kiadó, Budapest, Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2001. 73. p.

145 Molnár Imre: I. m. 15. p.

146 Uo. 15. p.

népmozgalom mögött ott állt a katolikus egyház is, a továbbiakban egymást erősítették. Az előbb mártírrá lett, majd boldoggá avatott Jerzy Popiełuszko atya prédikációival bejárta Lengyelországot, és lelkesítette a hazaszeretet megkülönböztetett fontosságát hangsúlyozva, buzdított az összefogásra, amire ott – a tradicionálisabb vidéki mentalitáson túlmenően – a városi munkásság körében is nagy fogékonyság mutatkozott. Míg Magyarországon a belügyi szervek a katolikus papokat az '50-es, '60-as években is tömegesen tartóztatták le és börtönözték be érdemleges társadalmi visszhang nélkül, Popiełuskót – és parókiáját – a munkás hívek védték a belügyi hatósággal szemben. Egyik – végletesnek bizonyuló – vidéki útja során, út menti gengszterekként gyilkolták meg belügyi tisztek 1984. október 19-én. A lengyel katolikus egyháznak a kommunista uralom évtizedeiben is „hívó-közelibb” volt a társadalmi beágyazottsága, mint Magyarországon.¹⁴⁷

A rendfőnökök közötti kapcsolatok és együttműködési formák

Való igaz, hogy a pálos rend másfél évszázados hiányt követően a lengyel pálosok segítségével éledt újjá. A rend központja a lengyelországi Częstochowa volt. Történetünk idején a magyar rendtartomány vezetője Páter Zembrzuski Mihály (P. Mihály). Róla a magyar politikai rendőrség – akkor még ÁVO – az alábbiakat rögzítette 1948. június 14-én: „A pálosok demokráciaellenes megnyilvánulásai és a folyó hó sziklakápolnai tüntetéssel kapcsolatban megállapítottuk a következőket: a rend magyarországi vezetője, P. Mihály született: Szypotka, 1908., lakik: Szent Gellért kápolna Szt. Gellért rkp. 1/b., a KEOKH adatai szerint lengyel állampolgár.”¹⁴⁸ Zembrzuski Mihály páttert rendjének tagjaival együtt gyanúsították demokráciaellenes tevékenységgel, azzal is megtoldva, hogy másokat – úgymond – orosz katonák meggyilkolására buzdítottak. A jelentés szerint ez okból mentek

147 Molnár Imre: I. m. 15. p.

148 ÁBTL 3.1.9. V-105751/1 30. p.

1947. május 13-án az orosz NKVD és a magyar rendőrség detektívjei a pálosszentkúti rendházba, ahol kihallgatván rendház összes tagját, többeket őrizetbe vettek. Ezek között olvasható Vezér Ferenc páter neve is, aki a rend általános főnökét, a Lengyelországból vizitációra érkezett P. Markiewiczet kísérte. Itt kerül szóba az orosz katonák meggyilkolása, s vele együtt Vezér Ferenc – korábban már említett – 1945. évi internálása. A jelentés azon kitétele, mely szerint „[...] a pálosok beszédeikben élesen demokraciellenes hangot ütöttek meg, [...] [és hogy] a Sziklakápolnában néhány ilyen hangvételű tüntetés történt”,¹⁴⁹ visszamenőleg magyarázhatja, hogy P. Mihály igyekezett köddé válni, s idővel – alighanem illegálisan – visszatért lengyelföldre, s onnét hasonlóképpen folytatta útját a Vatikánba.

A P. Mihályt követő magyar rendfőnökről, Csellár István Jenőről 1951. március 23-tól bukkanunk ÁVH-s feljegyzésekre, s három nappal ez után, március 26-án már őrizetbe is vették. Vallozásai és a róla készült kihallgatói feljegyzések egyaránt magukon viselik az ún. amalgám-módszer jegyeit. Ez megnehezíti ugyan a ténylegesen történetek rekonstruálását, a kutatói gondok szemléltetésére mégis érdemes idézni belőlük. Figyelembe veendő, hogy kronológiailag ez már a Grösz József ellen készülő per előkészítő – nyomozati – szakasza.

Csellár István Jenő önéletrajza, 1951. május 17-i „vallomása” alapján – azaz amit kihallgatója az általa elmondottak alapján gépbe diktált. „Váckisújfalun 1911-ben születtem, anyám Lukács Mária, magyar nemzetiségű magyar állampolgár vagyok. A pálos szerzetesrend tartományfőnöke voltam, majd 1950 szeptemberében a budapesti Sziklatemplom igazgatójának neveztek ki.

Kulák családból [sic!] származom, elemi iskoláimat Váckisújfalun, a gimnáziumot a váci piaristáknál végeztem, ahol 1932-ben érettségiztem. Katonai szolgálatot Debrecenben teljesítettem, mint hadapród őrmester szereltem le, és későbbi beosztásom során tábori lelkészként főhadnagyi rangban működtem.

¹⁴⁹ ÁBTL 3.1.9. V-105751/I 31–33. p.

1935-től vagyok a pálos rend tagja. Újonc éveimet a pécsi teológián végeztem, és 1940-ben Virág püspök szentelt pappá. Ebben az évben neveztek ki a budai Sziklatemplom gondnokának. Ezután Pécsen voltam újoncmester, majd 1946 februárjától a budai rendház helyettes vezetője lettem. 1948-ban, mikor az angol kém¹⁵⁰ [sic!] Zembrzuskit kiutasították az országból, az ő megbízásából átvettem a magyarországi pálos rend vezetését.

A rendben való működésem megfelelt a Horthy-féle fasiszta rendszer célkitűzéseinek. [sic!] A rend 1934-ben került vissza Magyarországra. Támogatói Serédi Jusztinián hercegprímás, gróf Zichy Gyula érsek, Peifer [Pfeiffer] Gyula horthysta államtitkár voltak. Így jutott a rend a Mátyóki úti többmillióes vagyonhoz és a Soltvadkerti 52 holdas szőlőgazdasághoz. Rendünk működésére befolyással bírtak Endre László nyilas államtitkár, a Zsolnay gyár tőkés tulajdonosai, és többek között gróf Somssich Eszter földbirtokos is. [sic!]

A pálos rend működésében hűen kiszolgált a Horthy-rendszert. [sic!] Templomainkban és személyes agitáción keresztül sovinizta, szovjetellenes propagandát fejtettünk ki. [sic!] Rendünk lapja a Fehér Barát uszított a Szovjetunió ellen, és a hitlerizmus mellett foglalt állást. [sic!] Az 1930-as évek végén a Sziklatemplomban ún. Szálasi-miséket tartottunk, ahova rendszeresen jártak egyenruhás nyilas csoportok. Pálosszentkúti templomunk rendszeres látogatója és tanácsadója volt Endre László nyilas államtitkár és családja. [sic!]

¹⁵⁰ [sic!] beszúrással jelöljük azokat a szövegbeli fordulatokat, amelyek nagy valószínűséggel nem a vallomástevéstől, hanem kihallgatójától származnak. A titkosrendőrség ekkoriban szinte mindenkit imperialista (vagy titóista) kémnek tekintett, akiknek akár korábban, akár aktuálisan külföldi kapcsolatai voltak. Lengyelék esetében az „angol kém” verzió az volt a tárgyi alapja, hogy a világháború alatti lengyelhoni ellenállási mozgalom a tízezernyi magyarországi lengyel menekült közé elvegyülve építette ki és tartotta fenn egyik kommunikációs csatornáját a Londonban működő – akkor a nagyhatalmak szövetségesének tekintett – lengyel emigráns kormányal, a háborús magyar kormányzati adminisztráció „csendes szemhunyása” mellett. Az akkori antifasiszta szövetség „érdem” a hidegháború időszakában szovjet- és „népi demokrácia” ellenes machinációból minősült át.

Az elmondottakat Csellár – a jegyzőkönyv szerint! – azzal egészíti ki, hogy az adott politikai légkörben és erkölcsi feltételek között nevelkedő pálosok lettek szovjetellenessé és demokráciaellenessé. Így vált – az amalgámozási rutin alapján – orosz gyilkossá Vezér Ferenc is, aki 1944 végén került Pálosszentkútra. Az életrajzban szó esik még illegális valutaügyletekről, arról, hogy Zembrzusi szoros kapcsolatban volt a Vatikánnal, és 1950 januárjában az ő közbenjárására a pápa P. Vezér Ferenc, Bolyós Ákos és Csellár István Jenő részére különleges áldást küldött. Fontos személyes vonatkozása Csellár életének, hogy a Vatikánban P. Mihály találkozott Endrédy Vendellel, a ciszterci apáttal, így személyesen ismerkedett meg vele Csellár István Jenő.¹⁵¹

A szerzetesek társadalomba való beilleszkedését, az egyházzal való további kapcsolattartást „hamis” igazolványok kiállításával oldották meg a rendek. Ezek azt dokumentálták, hogy az igazolvány tulajdonosa nem áll egyházi fegyelmi alatt, ezért papi teendőit elláthatta. Több szerzetesrendnél előfordult, hogy a határon túlra, Nyugatra akartak kijuttatni fiatal szerzeteseket, hogy a rend továbbélését biztosítsák. Csellár István Jenő három pálos szerzetes – Bolvári, Rauch, Vincze – disszidálását szervezte meg, de az megghiúsult, a három szerzetest elfogták. Csellár rendtársait folyamatosan tájékoztatta a rendfőnöki értekezletekről, biztatta őket, a rend javainak, dokumentumainak elrejtésére. Legfőbb gondja az illegalitásra való gyors és eredményes felkészülés volt. Páter Vezér Ferenc számára – közvetítőkön keresztül – a Vatikán kínálta fel az oda való menekülést,¹⁵² de ő ezt nem vállalta. Immár itthon is illegalitásba kényszerült. Rejtőzködésében rendje és hívek egyaránt segítségére voltak. A pálosok az emigrációba kényszerült tartományfőnök Zembrzusi segítségével tartottak kapcsolatot a Vatikánnal, így kellő anyagi támogatást szereztek az illegalitás nehézségeinek legyőzéséhez, a további fennmaradáshoz.¹⁵³

151 ÁBTL V–105751/1 20–22. Lásd még, Egy fogoly apát feljegyzései. I. m. 126–127. old.

152 Egy fogoly apát feljegyzései. I. m. 169. p.

153 ÁBTL V–105751/1

Ma is keressük a magyarázatot arra, hogyan vészelték át a szét-szórattással kezdődő időszakot az adminisztratív eszközökkel megbénított szerzetesrendek. Csellár István Jenő 1951. május 2-i vallomása segíti ennek megértését. Eszerint 1949 májusában jöttek össze valamennyi szerzetesrend főnökei első ízben. Ezen megjelent Endrédy Vendel, Dr. Sárközi Pál, Sík Sándor és más tanító rendek főnöke, valamint a püspöki kar részéről kijelölt 3 püspök. Itt határozták el a rendfőnökök munkájának összehangolását. A rendfőnöki értekezletek célja már a megindulásnál az volt, hogy az egyház és az állam között létrejött megegyezés következtében előálló ellehetetlenülés közepette is összetartsák, segítsék rendtársaikat, és az értekezleteken tájékozódjanak az állam és az egyház között folyó tárgyalásokról. Az első összejöveteleket az angolkisasszonyok váci utcai helyiségében tartották 1949. május és június havában. Itt kapták a rendfőnökök az első központi utasítást. Az utasítás szerint a rendfőnökök jogosultak voltak arra, hogy a rendtagokat a szegénység fogadalmá alól felmenthetik. Amennyiben a szerzeteseknek illegálisan kell élniük és civil állást vállalnak, úgy annak jövedelmét felvehessék, és maguknál tarthassák. Ezekben az értekezleteken szervezett formában fogalmazták meg, hogy a szerzetesek állami állást ne vállaljanak, ami – érthetően – elsősorban az oktatásra vonatkozott. Ezt az ÁVH dokumentuma a népköztársaság elleni mozgósításnak tünteti fel. A rendfőnöki értekezletek hangadói Endrédy Vendel cisztercita apát, és Csávossy Elemér jezsuita rendfőnök voltak. Irányításukkal készültek fel a szerzetesrendek a láthatatlanná válás közepette is őrzendő „működésre”. Megszületett a Szerzetesi Egység Szolgálat nevű szerv is. Endrédy Vendel az értekezleteken rendszeresen megjelent, burkoltan és nyíltan befolyásolta azok hangulatát. Elterjedt az a vélemény is, hogy az állam egyes rendek részére iskolákat meghagy, ezt nem szabad elfogadni, és szembe kell vele helyezkedni. Endrédy szerint ezt meg kell fontolni, mert ezzel el lehet vágni a tárgyalások fonalát. Az is kiderült, hogy a tanító rendek közül

a ciszterciek nem kaptak iskolát.¹⁵⁴ Endrédy álláspontját ez megváltoztatta, és kijelentette, hogy ezekkel (a kommunistákkal) nem lehet megegyezni. 1950 nyarán megtartott rendfőnöki értekezleten felmerült, hogy az állam letartóztatja a szerzetesrendek vezetőit is. Róma utasítása szerint – mondta Endrédy – a vezetőknek át kell menteni magukat a rendszer megváltozásáig, és mindent el kell követniük, hogy a letartóztatás veszélyét elkerüljék. Csellár arra is emlékezett, Endrédy szűkebb körben kijelentette, hogy letartóztatása esetén kijelöli utódát, aki fiatal lesz, de személyét titokban fogja tartani. Példáját követte Csellár Jenő is, aki Bolyós Ákossal állapodott meg abban, hogy illegális tartózkodása idején ő lássa el a rendfőnöki teendőket. Endrédy kitért az újoncok fogadalomtételére, hivatkozott arra, hogy a Rómából kapott utasítás szerint a novíciusok fogadalmat tehetnek 11 héttel a határidő előtt. A felkészítés ezzel megrövidült, és a fennálló körülmények között biztosított volt az utánpótlás. Csellár is hasonló módon cselekedett. A pálosok esetében Csellár számított arra, hogy az illegális tevékenységet folytató rendtagokról a fogadalomtétel előtt a plébánosok adnak véleményt. A fogadalmat minden évben megújították, s ezzel kapcsolatban a fogadalmat tevők számára hangsúlyozták illegálisan kiadott körlevelekben, hogy a szabályok betartását is kötelezővé teszi a rendi vezetés. Az ÁVH felfogása szerint ez a fajta fogadalommegújítás az állam és az egyház közötti törényt megegyezés szabotálására irányult. Csávossy Elemér kezdetől fogva az egyház és az állam közötti megállapodás ellen foglalt állást. A rendfőnöki értekezleten szóba hozta, hogy a jezsuiták egyházi igazolást készítettek a rend tagjai számára, amely bizonyította, hogy a polgári foglalkozásba kényszerülők gyakorolhatják papi hivatásukat. Ezt a módszert a pálosok is átvették. Az elkészített igazolást latin nyelven fogalmazták meg.¹⁵⁵ Magyar nyelvű

154 A szerzetes tanároknak el kellett hagyniuk a katedrát. Kiegészítő lelkipásztori munkát láttak el azokon a plébániákon, amelyek a rendházak közelében voltak. Egy fogoly apát feljegyzései. I.m. 21. p. Persze csak akkor, ha ehhez az Állami Egyházügyi Hivatal (megyei) illetéke is hozzájárult.

155 ÁBTL 3.1.9. V-105751/1 135-140. p.

fordítása a következő: „A jelen levéllel bizonyítjuk, hogy xy pálos rendi pap semmiféle egyházi cenzúrában, sem kirótt büntetésben, sem rossz hírben nincsen, misézéshez bocsátható. P.H. Aláírás: Csellár Jenő”¹⁵⁶

Csellár vallomása bántalmazás és lelki presszió alatt született. Egy róla készült 1951. március 29-i fogdaügynöki jelentés szerint teljesen szótlan és beijedt volt. Később kezdett csak beszélni. Panaszkodott, hogy megverték, attól nagyon fél. Többször mondta, hogy mindent hajlandó aláírni, csak ne verjék meg. Csellár szenvedett a gúnyolódástól is. Vallatói azt mondták, hogy a bezárt Sziklatemplomra kiírták: „Istenhiány miatt zárva.” Csellár végső következtetése mindebből az volt, hogy rendtársai is részletes vallomást tettek, őt ezeknek a vallomásoknak az alapján hallgatják ki.¹⁵⁷

A szerzetesek szétszórátása – kényszerlakhelyre költöztetése, tömeges méreteivel és a karhatalom durva fellépésével – meggyengítette a katolikus egyházat. Felmerült ugyan, hogy amennyiben állást vállalnak valamelyik állami oktatási intézményben, azokkal szemben feloldják a kényszerlakhely elhagyásának tilalmát, de ezt nagyon kevesen vállalták.

Csellár kényszervallomása alapján arra lehet következtetni, hogy a rendfőnöki értekezletek célja – a megegyezés előírásainak szabotálásán túl – az illegalitás keretei közötti működés módozatait is keresték. Ez viszont az ÁVH olvasatában kimerítette a „demokráciaellenes tevékenység”, illetve a „szervezkedés” kritériumait. 1950. június 10-e után az egyik rendfőnöki értekezleten Endrédy Vendel az újoncok fogadalomtételével foglalkozott. Csellár Jenő ennek alapján közölte az ideiglenes fogadalmasokkal, hogy amennyiben illegális működésük során polgári foglalkozást üznek, tartsanak szoros kapcsolatot a helységükben működő plébánossal. Mondják el neki, hogy ők szerzetesek, és azok lehetővé fogják tenni, hogy illegálisan misézhessenek. A miséért fizetett díjakat fel tudják használni, és a papi tevékenységük

156 Uo.: 140. p.

157 ÁBTL 3.1.9. V-105751/1 84-86. p.

gyakorlásából sem esnek ki. A pálos rend 1950. augusztus 28-án és 1951. január 10-én fogadalommegújítást tartott. Csellár Jenő hangsúlyozta a szerzetesrend szabályainak betartását és az általa kiadott körlevélben meghatározott szabályoknak az alkalmazását az illegalitásban.¹⁵⁸

Az egyik rendfőnöki értekezleteken Burka Kelemen ferences tartományfőnök megemléltette, hogy a ferencesek közül sokan részt vettek a békebizottságban. A vitában Endrédy Vendel szóba hozta Horváth Richárd ciszterci szerzetes nevét, akit a békebizottságban való részvétele miatt kizárt a rendből. Csellár vallomása szerint az állam esztergomi ferenceseknek iskolát juttat. Burka Kelemen hozzászólásában megjegyezte, hogy ők ezt visszautasítják. Felszólalását tetszés fogadta.¹⁵⁹ Az opposíció hangoztatása ellenére a ferences, a piarista, a bencés rend néhány iskolát megtartott/megtarthatott. Máig vita van azon, hogy ez a későbbiekben az állam befolyását, avagy az egyház – „semminél mégis több” – pozícióját erősítette.¹⁶⁰

158 ÁBTL 3.1.9. V-105751/1 136–138. p.

159 ÁBTL 3.1.9. V-105751/1 191. p.

160 Csóka Gáspár pannonthalmi bencés szerzetes-tanár egyik bon mot-vá lett kiszólása szerint „nem az iskolának jelentett problémát, hogy a párttitkárok gyerekei ide jártak.” www.pannonhalma70-74.gportal.hu

A nagypolitika és az egyházpolitika összefüggései

Az egyházpolitika a nagypolitika szerves része. Ezért érdemes foglalkozni néhány olyan mozzanattal, amely erre utal, s meghatározza a szerzetesrendek, így a pálos rend sorsát is.

A diktátorok fő jellemzője, hogy a politikát személyes ügyüknek tekintve döntenek nagy kérdésekben.

„Az egyházi birtokok és iskolák államosítása ellen tiltakozva Endrédy Vendel is részt vett [...] a kultuszminisztériumban tartott értekezleten. Mindszenty bíboros megbízásából többször tárgyalt a püspöki kar nevében Rákossal, aki fölháborodottan közölte: csak nem képzeli, hogy az én nevelt fiam majd a maguk oktatását fogja hallgatni!

A tárgyalások eredménytelenek maradtak, Rákosi pedig meggyűlölte az apátot, és attól kezdve személyes ellenségének tekintette.”¹⁶¹

A ciszterci renddel kapcsolatban Rákosi a következőket mondta: „Endrédy, a ciszterciek rendfőnöke 1945 nyarán azt kérte, azonnal adjuk vissza az erdeiket és 4000 hold szántót. [...] később Mindszenty egyik rossz szelleme volt. Ő volt az utolsó időkig a legaktívabb békeellenes. 70 rend közül az ő rendjét, melyet ilyen ember vezet, nem tudom támogatni. [...] Ha Önök szükségesnek tartják a rendet, akkor vigyék el őt az éléről és még néhány emberét.”¹⁶²

A kommunista pártsajtó igyekezett megteremtteni a kellő hangulatot az egyház és az állam közötti egyezmény kikényszerítéséhez. A Szabad Nép 1950. május 14-én megjelent számában írta: „A magyar püspöki kar hivatalos nyilatkozatot adott ki, melyben gyakorlott szemforgatással beszél a béke és a szeretet egyházának békevágyáról, de a nyilatkozat végén nemcsak a maga nevében áll a háború oldalára, hanem ugyanerre az oldalra parancsolja az egész papságot. ... Felsőbb utasításra hivatkozva fordultak szembe a magyar nép egységes békemozgalmával: papok, apácák, szerze-

161 Örfi Mária: Lángolj és világíts. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1997. 57. p.

162 Uo. 62. p.

tesek százai és ezrei, de méltán hivatkozhatnak felsőbb utasításra a háború főpapjai, a magyar püspöki kar is. Egy pillanatig sem kétséges, hogy a magyar püspöki kar nemcsak a maga álláspontját fejezte ki, amikor nyíltan szembefordult az egész magyar néppel, a magyar béke ügyével, hanem a Vatikán álláspontját is.”¹⁶³

A diktatúra legaktívabb békepapja Horváth Richárd lett, volt ciszterci tanár: „Valamennyiünknek, a főpapoktól kezdve a falusi káplánokig, a városi hitoktatókig oda kellett volna állnunk aktívan a békemozgalom élére és a békeívek aláírásával példát kellett volna mutatnunk a hívő katolikusoknak”¹⁶⁴

„Az 1950. szeptember 7-i rendelet értelmében, amely négy rend kivételével¹⁶⁵ az összes magyarországi szerzetesrend működési engedélyét megvonta, három hónapon belül a közösségi létében a nyár folyamán még nem háborgatott zirci és budapesti rendházat is el kellett hagyniuk a cisztercieknek. Utolsóként, október 25-én Endrédy Vendel apát és Horváth Konstantin perjel hagyták el a zirci apátság épületét.”¹⁶⁶

1950. október 29-én Endrédy Vendelt letartóztatta az ÁVH. Hat évig volt teljes elhagyatottságban, magánzárkában mint titkos rab. Név nélkül csak 475-D-975 számon szerepelt. Az 1956-os forradalom alatt szabadult ki börtönéből, de utána a Kádár-rendszer sem kegyelmezett neki, 1957. március elsején a piarista rendházban újból letartóztatták. Börtönbüntetésének félbeszakítását súlyos egészségi állapotára való tekintettel 1957 decemberében Pannónhalmára, az idős szerzetesek szociális otthonába internálták.¹⁶⁷

163 Szabad Nép, 1950. május 14.

164 Uo. 60. p.

165 Az 1950/34-es törvényerejű rendelet megvonja a szerzetesrendek működésének engedélyét, kivéve a megengedett nyolc katolikus gimnázium ellátásához szükséges négy kijelölt tanító rendet. Rendenként 40-45 szerzetes maradhat meg. A bencések, a ferencesek, a piaristák és a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolánővérek tarthatnak fenn két-két gimnáziumot. <http://uj.katolikus.hu/kronologia.php?h=7> [letöltés: 2013. 11. 20.]

166 Egy fogoly apát feljegyzései. I.m. 22. p.

167 Badál Ede Álmós O. Cist.: Endrédy Vendel, a ciszterci pedagógus és mártírsorsú zirci apát. Kiadta a Zirci Ciszterci Apátság és a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, Bp., 2012.

Páter Vezér vesszőfutása folytatódik

P. Vezér Ferenc 1947-től kezdve, amikor Pálösszentkúton jelentek az állambiztonság emberei, tudta, hogy őt is le fogják tartóztatni. Ezért 1947-től 1951-ig, letartóztatásáig a hívek és az egyház támogatását felhasználva folyamatosan bujkált. A politikai rendőrség ekkor még azt hitte, Vezért az NKVD akarja elfogni, ez adott lehetőséget a menekülésre. A magyar belügyi szervek csak nyomon követték Vezér Ferencet. 1951 áprilisában kezdődött el hosszú kihallgatása.¹⁶⁸

1951 júniusától a fogdaügynök jelentései alapján nyomon tudjuk követni Vezér sorsát. A kihallgatások is sűrűn követték egymást, naponta többször is előállították az őrizetést.¹⁶⁹

A nyomozó hatóság számára egyre sürgősebb lett a Grósz-per előkészítése.

„A Grósz-per mintegy keretként fogta össze a 12 mellékperből álló büntetőssorozatot. Ebben összefonódva került sor a volt kormánypárti világi és pap politikusok elítélésére, a középosztálybeliek és közhivatalnokok perével együtt. Hozzákapcsolták a már szétszórt, de megfélemlítendő szerzetesek pereit, a jelen esetben a pálosok és ciszterciek vezetőivel együtt.

A fő per nyílt tárgyalása a budapesti Megyei Bíróságon 1951. június 22-én kezdődött el. Majd ezt követte számtalan zárt tárgyalás, amelyen vagy a főtárgyalás tanúit ítélték el, vagy azokat, akiket utána tartóztattak le.”¹⁷⁰

168 Az ÁVH Vezér Ferenc 1951. évi kihallgatássorozatának vezetésével Komlós János (1922–1980) államvédelmi tisztet bízta meg. 1940-ben Budapesten érettségizett, majd a Pázmány Péter Tudományegyetemen tanult. 1945 után került a BM ÁVO-ra. A Grósz-per idején államvédelmi százados. 1957 után a Magyar Rádiónál dolgozott, majd 1967-ig a Magyar Nemzet és a Népszabadság kulturális rovatát vezette. 1968-tól a Mikroszkóp Színpad igazgatója. A Grósz-per előkészítése 1951: I.m. 391. p.

169 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 369-381. p.

170 Dr. Szántó Konrád OFM.: A meggyilkolt katolikus papok kálváriája. Mécses Kiadó, 1992. 66–67. p. Lásd: Szabó Csaba: A Grósz-per előkészítése 1951. Párhuzamos Archivum sorozat. Osiris Kiadó – Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2001. 37–38. p.; valamint Balogh Margit – Szabó Csaba: A Grósz-per. Kossuth Kiadó, 2002.

Komlós János, Vezér tartótisztje az idő szorításában úgy látta, hogy be kell keríteni Vezér Ferencet. Fel kell használni az ÁVH jellemromboló és emberátalakító műhelyében kellően „kipreparált”, előkészített tanúikat, akikkel szembesíteni lehet a „halálra szánt” Vezért. Dokumentumokat készített: a szembesítéseket megtervezte. A feladott kérdések mellé az elvárt válaszokat is megadta. Úgy látszik az ÁVH-s „kiképzős iskola” eredményesen működött. „Amikor 1948-ban az Államvédelmi Hatóság átvette a börtönöket, azokban gyökeresen megváltozott a helyzet. Már nemcsak, hogy nem volt megtiltva a testi fenytetés alkalmazása, hanem ez jó pontnak számított. Az őrseg szálláshelyein nagy táblák figyelmeztették a börtönöröket kötelességükre: A nép ellenségeivel szemben tanúsított kíméletlen magatartás csak erősíti az osztálytudatot.”¹⁷¹

Komlós János elkészítette a Vezér Ferencel kapcsolatos intézkedések tervét is: a) Intézkedések terve, b) Szembesítési jegyzőkönyvek, c) Kihallgatási jegyzőkönyvek.¹⁷²

A vallatás és a vallatott lélektani jellemzői

P. Vezér Ferenc karakterének Komlós János-i rajza jellegzetes. Magán viseli – mint minden hasonló, az ÁVH által szentesített jellemrajz – a kommunista párt egyházellenes propagandájának a nyomait. A reális megítéléshez számba kell venni az adott lélektani helyzetet és Vezér Ferenc megnyilatkozásait.

A vallatást vezető politikai tisztnek – előadónak, tartótisztnek, kihallgatótisztnek¹⁷³ – a leghatásosabb eszköze a fogoly teljes bizonytalanságban való tartása volt. A klausztrofóbiától, a magánytól is szenvedő fogoly számára a vizsgáló tiszttől való függés a hipnotizőr és a hipnotizált áldozat pszichikai állapotára hasonlított. Erre az állapotra jellemző a kihallgató tiszt lélektani dominanciá-

¹⁷¹ Uo. 74. p.

¹⁷² A dokumentumokat lásd a Mellékletben

¹⁷³ Fogdaügynök: az ÁVH részéről a fogoly mellé beépített fogolytárs, aki jelenti cellatársa viselkedését – a szerző

jának biztosítása. Ennek következtében alakul ki a jellemző viselkedés, amelynek sokféle megnyilvánulási formája van:

1. Az alkalmazkodás az együttműködést, engedelmeskedést jelenti.
2. Az autonómia a szembeszállást kifejező magatartás.
3. A hasonulás kényszere a másokkal való együttérzés kifejeződése.
4. Az ellenkezés ellenzéki, elutasító pozíció felvétele.
5. Az agresszió, támadó vagy lekicsinylő álláspont érvényesülése.
6. A megalázkodás bocsánatkérésben vagy vallomásban nyilvánul meg.
7. A szegény elkerülése a megalázó érzések visszafojtása.¹⁷⁴

A magatartási skála nagyon széles. Az előadó célja, hogy a foglyát neurotikus állapotba juttassa, s kialakítsa a depressziót. A kutatók megállapították, hogy amikor a negatív eseményeket belső („Az én hibám”), stabil („Ügysem lehet változtatni rajta”) és átfogó, életünk számos területét érintő okoknak tulajdonítjuk, akkor tehetetlenül, depresszíven fogunk reagálni rájuk.¹⁷⁵ A depresszió kognitív tünetei a negatív gondolkodás, az értéktelenség, a bűntudat, reménytelenség, olykor az öngyilkos gondolatok valamilyen keverékéből áll. Jellemző a hangulatzavar, a súlyos depressziótól a mániás (erősen feldobott) érzelmi állapotig terjedő hangulat. A depressziós és mániás periódusok váltogatják egymást. Ez a bipoláris zavar. Ebben a személy hangulata a levertség és feldobottság állapotai között hullámozik. A két szélsőséges állapot között a személy visszanyeri általában normális állapotát.¹⁷⁶

A kihallgató tiszt mindig tájékozott a fogoly pszichikai helyzetéről, mert a fogdaügynök jelentést tett a fogoly mindenkorai lelki állapotáról.

Vezér Ferenc pszichikai állapotáról pontos, grafikonyszerű képet rajzolni nem lehet, mert hangulata, lelkiállapota minden kihallgatáson és utána változott, de az általános mentalitásbeli helyzetet

¹⁷⁴ Charles S. Carver, Michael F. Scheirer: Személyiségpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest 1998. 108. p.

¹⁷⁵ Uo. 542. p.

¹⁷⁶ Uo. 578. p.

meg lehet határozni, ha a legfontosabb magatartásbeli és szóbeli megnyilatkozásait kiemeljük a fogdaügynök napi jelentéseiből.

Az ÁVH a párt ökleként mindenki lecsapott. Aki a kezébe került, arra rákényszerítette akarátát. A depresszióval járó vallási folyamat végét jelezte, hogy elkészült a „bűnös” önvallomása, amely terhelt és kihallgatójának – „előadójának” – „közös” produktuma. Vezér Ferenc sem volt ez alól kivétel. A szembesítések, a tanúvallomások hatása az ő kemény akarátát is megtörték, s aláírásával látszólag hitelesítette az ellene és rendje ellen összeállított vádakat.¹⁷⁷ A siralomház előszobájában nem tudta kivonni magát a halálos fenyegetések stresszhatása alól. Megnyilatkozásai ezt igazolták. Magatartását azonban nem lehet a megtört lélek megnyilatkozásaként tekinteni, mert ha végigolvassuk a dosszié lapjait, egyértelművé válik számunkra, hogy a fogdaügynök nem tudott behatolni Vezér pszichikumába, világába, nem találta meg a kellő hangnemet ahhoz, hogy a pálos szerzetes gondolatvilágát kellően fel tudja tárni az előadó számára. Vezér tisztában volt azzal, hogy az ellene emelt vádak, a vele szembeni gyanúsítások perdöntőek lehetnek. Réálsan mérte fel helyzetét: „[...] ezzel a tárgyalással az egyház súlyos csapást kapott. Különösen a pálos rendet készítették ki” – írja róla előadója.¹⁷⁸

Vezér Ferenc nyíltságára jellemző, hogy hosszú fogsága ellenére bátran nyilatkozott. 1951 májusában ezt a fogdaügynök negatívan értékelte: „Elbizakodottságát mutatja az is, hogy hosszú idő óta most használt először sértő kifejezéseket a hatósággal és előadójával szemben. Az utóbbi időben a rendszerváltást sem emlegette, most viszont kijelentette, egy éven belül úgy is megváltozik a helyzet, és ő akkor szabad ember lesz.”¹⁷⁹

177 „A korszak bíraskodási mechanizmusának jellemzője, hogy a beismerő vallomás bizonyítékértékű volt. Ez az európai, így a magyar joggyakorlatban sem lehet terhelő, csak enyhítő körülmény... A kommunista államhatalom azonban a szovjet mintát követte, amely joggyakorlat lehetővé tette, hogy beismerő vallomásával maga a vádlott bizonyítsa a vádat.” Lásd: Egy fogoly apát feljegyzései. I.m. 12. p.

178 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 135.

179 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 32. p.

A magyar katolikus egyházban általános volt a remény, hogy az USA megváltoztatja a világhelyzetet. Ennek a véleménynek kiindulópontja Mindszenty állásfoglalása volt.¹⁸⁰ Vezér bátorságát ez is erősíthette.

Vezér Ferencet annak ellenére, hogy halálfélelméről gyakran panaszkodott, indulatai kifakadásra sarkallták: „Kijelentette, hogy semmi bűntudatot nem érez. Ha még egyszer hasonló helyzetbe kerülne, ugyanezt tenné. Nem harminc, hanem háromszáz oroszzt ölnének meg. Hogyan csendüljön ki szavaimból bűntudat, amikor így gondolkodok, így érzek [...] semmit meg nem bántam.”¹⁸¹ Ez a kijelentés azért nehezítette Vezér helyzetét, mert az „oroszvadászat” súlyos vádpont ellene. Az ügynök egy másik jelentésében újból megerősítette Vezér elszántságát: „Vezér elmondta előadójának, hogy öt alkalommal felkerestek különböző tanyákat azzal a szándékkal, ha ott oroszokat találnak, megölik őket. Hangsúlyozta, hogy ő is ezzel az elhatározással ment el társaival. Ha találkozott volna oroszokkal, a gyilkosságból nem maradt volna ki. Orosz katonákkal azonban ezeken a helyeken nem találkozott. Ezt azért hangoztattam, hogy az előadóm lássa bennem az őszinteségre való hajlandóságot.”¹⁸² A gyilkos szándékot a párt vezérelte bíróság azonban fontosabbnak tartotta, mint az őszinteséget. A szándék nem tekinthető jogi szempontból bünténynek.

P. Vezér a fogdaügynöknek nem számolt be társairól, ez jellemének ellentmondott volna. A társak azonban elfogadták a vallatótízt irányító akarátát. A fogdaügynök jelentésében megemlíti, hogy „Vezér kihallgatásra vitele előtt csak az oroszvadászattal foglalkozott. Nem tett tagadó kijelentést, de beismerőt sem. Többször elismételte, nem mehetek bele az oroszvadászatokon való részvétel elvállalásába. Használta az elismerés kifejezést is. Ez újabb gyilkosságok elismerését jelentené. Szidta társait azért, mert mindent

180 Gárdonyi Máté: Túlélés – együttműködés – ellenállás. A katolikus egyház stratégiái a „népi demokráciában”. 31–42. p. In: Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989. Szerk.: Bánkúti Gábor – Gyarmati György, ÁBTL – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010.

181 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 27.

182 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 31.

rákentek. Előadója biztosan azért faggatta kitartóan, mert valamilyen társa tehetett ellene terhelő vallomást. Ha belemegyek a dologba – mondta – kezdődik előlről a cirkusz, hogy öltem, hol öltem, mi lett a hullával stb.”¹⁸³ Vezér nem csatlakozott társaihoz, ő nem tett vallomást ellenük. A fogdaügynök jelentése azt is dokumentálta, hogy hullákat nem találtak a pótnyomozás során a hatóságok, csupán a kényszervallomásokkal tudtak operálni. Az előadó is felfedezte, hogy Vezér nem hajlandó magától vallomást tenni társaira, rendjére, ezért provokálta: „Előadója azt mondta neki, hogy annyi feljelentést tesznek ellene a pálosszentkútiak, hogy az ember már nem győzi hallgatni. Ezek a szavak Vezért elszomorították. Azon siránkozott, milyen hálátlanok az emberek, 1946-ban még rajongtak értem, most pedig árulkodnak rám. Mindent értük tettem, vállalva a veszélyeket, ők pedig így hálálják meg.

Az idők változtak meg, velük az emberek. A hála a legritkább emberi tulajdonság, a félelem legyőzte.”¹⁸⁴ Magányosságában a személyes integritás őrzésének fontosságát sugallják a fentebbi sorok.

Az ártatlan politikai foglyokat a depresszió, a stresszhatások gyakran kényszerítették arra, hogy lelkiismereti önvizsgálatot tartsanak. Vezér Ferenc is egy reggeli után elmondta, hogy mivel foglalkozott, ezt jelentette a fogdaügynök 1951. június 12-én:

„Lelkiismeret vizsgálatot tartottam. Isten előtt nagyon bűnös vagyok. Az emberölésben nem vagyok bűnös. Társaim gyilkolásáért sem érzem magam bűnösnek. Mindig hangsúlyoztam előttük: embert ölni nem szabad. Ha megtámadnak benneteket, védekezzetek, ne sajnáljátok őket. Foglalkoztam a halál gondolatával. Most azonban nemcsak, mint lehetőséggel, hanem mint faktummal. Nagyon nehéz volt beleélni magam és beletörődni a halál gondolatába. A vallás köntösével enyhítettem kínlódomon. Ezen kívül erősítettem magam, hogy a hitvallókra és mártírokra és nagy magyarokra gondoltam. Azokra, akik meggyőződésükért kiálltak és meg is haltak érte. Azzal is vigasztaltam magam, hogy lehettem volna a háború alatt katona. Meghalhattam volna

183 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 32.

184 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 37.

a fronton, vagy fogságba eshettem volna és ott pusztultam volna el. Örülhetek, hogy a háború után hat évet éltem és nem is a legrosszabbul.”¹⁸⁵

Vezér Ferencben a meghurcoltatások közepette kialakulhatott a mártírok sorsvállaló bátorsága, erre is utalnak a fogdaügynök sorai: „Ezzel kapcsolatban ígérem meg neki, hogy halála esetén a Sziklatemplomban egyik márványtáblára rá fogom vésetni: *Vezér Ferenc élt, meghalt a hazáért.*”¹⁸⁶ Ez a megnyilatkozás bizonyítja, hogy Vezér gyanútlan volt, nem fedezte fel, hogy kivel áll szemben. A patetikusan hangzó mondatot a fogdaügynök nem vette komolyan, mert az ő feladata az volt, hogy fogolytársából a nyomozáshoz szükséges közlékenységet váltsa ki inkább, mint a bátor halállal is szembenéző magatartást.

A foglyokat a tárgyalásra úgy készítették fel, hogy azok jó benyomást keltsenek. Az ÁVH igyekezett leplezni, hogy a testi-lelki kínzások nyomot hagytak a foglyokon. A depressziót előidéző stresszhatásokat fel kellett oldani, a fogoly vallatásakor egy magasabb rangú ÁVH-s tiszt, leggyakrabban Péter Gábor, az ÁVH parancsnoka jelent meg.

A tárgyalás napja elérkezett. Egy fogdaügynöki jelentés, amely 1951. június 24-én készült, néhány mondattal rávilágít Páter Vezér pszichikai állapotára: „Vezér említette, hogy a tárgyaláson kitört rajta az idegfeszültség, és a várószobában sírni kezdett. Megjegyezte: úgy láttam, Grósz észrevette sírásomat és sajnálkozva könnyes szemekkel nézett rám. Vezér úgy érzi, hogy vallomása ellen nem lesz kifogás. Ebben azonban nem biztos. Nagyon várja az altábornagy – Péter Gábor – véleményét. Mivel vallomása elmondásán túl van, nincs elbizakodva. Mindenesetre úgy ítéli meg helyzetét, hogy élete megmarad. A pálos rend erkölcsi életével kapcsolatban szintén megjegyezte, hogy erről nem szívesen beszél.”¹⁸⁷

185 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 103.

186 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 68.

187 Balogh Margit – Szabó Csaba: A Grósz-per. Kossuth Kiadó, 2002. 192. p.

A fogdaügynök 1951. június 25-én kelt jelentésében leírta Vezér magatartását, lejegyezte szavait: „Vezér a mai tárgyalási napról lemondó, reménytelen hangulatban jött vissza. Ezeket mondta: El vagyok veszve, végighallgattam a tanúvallomásokat, ezekből megállapítottam, hogy az összes vádlott közül az én ügyem a leg súlyosabb. Senki nincsen gyilkossággal vádolva. A tárgyalás alatt átgondoltam ügyemet, arra a megállapításra jutottam, hogy más büntetést nem kaphatok, csak kötelet. [...] Felvetődött ismét az a gondolat, hogy mégis csak át fogják adni az orosz hatóságnak. Erről így beszél: Már belenyugodnék a halálos ítéletbe is, ha gyorsan kivégeznek. De az oroszoktól rettenetesen félek. Vezér rossz hangulatát az is előidézte, hogy a tanúvallomások alatt a tanácselnök ilyen megjegyzéseket tett: maga a második Kun páter.” Vezér ebből a megjegyzésből veszi biztosra, hogy az ő sorsa is az lesz, mint Kun páteré. Az ügynök így folytatta feljegyzését: „Szükséges a vád meghallgatásához, hogy előkészítést kapjon (Vezérről volt szó). Tartani lehet ugyanis attól, hogy az ügyész éles szavainak hatása alatt összeroppan és sírásra fakad.”¹⁸⁸

A pálos rend és Vezér Ferenc elleni súlyos politikai vád volt a fasizmussal, nyilasokkal való kollaborálás. Kun páter alakja jellegzetesen megvilágítja a korabeli politikai viszonyokat. László T. László amerikai professzor, akit 1991-ben pappá szenteltek Egyház és állam Magyarországon 1919–1945 című olvasmányos és tanulmányos könyvében írta a következőket: „A nyilaskeresztes, karszalagos, zöldinges párttagok csoportosan jelentek meg egyházi felvonulásokon, mindegyre miséket rendeltek a nemzetvezetőért és egyéb célokra, annak ellenére, hogy ezt a legtöbb kolostorban és templomban visszautasították. [...] Mikor a lelkeskedő papság között nem találtak megfelelő kollaboránst, a reverendából önként kivetkőzött Kun András, volt minorita szerzetest vették rá arra, hogy a papi ruhát újra felöltve propagandacéljaik szolgálatába álljon. Mikor Serédi Jusztinián hercegprímás értesült a szerzetesi csuháján nyilas karszalagot, oldalán revolvert viselő Kun páter

188 ÁBTI. 3. 1. 9. V-96674/3. 134.

tevékenységéről, szigorú parancsban utasította őt Budapest azonnali elhagyására, a szerzetesi öltönyt levetésére, s megtiltotta neki mindennemű papi tevékenység gyakorlását. Kun a primás parancsát megtagadta, s azzal fenyegetőzött, hogy karhatalmi alakulataival fog a primás ellen vonulni. Mivel az egyházi hatóságok őt a templomokba be nem engedték, a nyilasok csalahoz folyamodtak, s a rádión közvetített mise alatt a prédikáció idején átkapcsoltak a stúdióba, ahonnan Kun beszélt a mikrofonba, míg a templomban szónokló pap szavát csak a jelenlevő hívők hallották.”¹⁸⁹

Vezér Ferenc félelmei reálisak voltak. Kun páter fantomalakjának felidézésével a Rákosi-rendszer ijesztővé növelhette a katolikus egyház veszélyességét. Kun páter groteszk figurájának, Kiss Szaléz, ferencrendi szerzetes sötét barna ruhába öltözött alakjának és Vezér Ferenc pálos rendi fehér ruhába öltözött szellemalakjának párhuzamba állításával fényképszerűen lehetett érzékeltetni a klerikalizmus politikai rémét. E három alak fölét vetítették Mindszenty, Grösz főpapi képét, ezzel kész volt a tömegeket befolyásoló vallásellenes reklám, amelynek sajtóbeli megjelenése, megfogalmazása máig igazán fel nem mért következményekkel járt. Ez teremtette meg a hátteret az ugyancsak pálos szerzetes, Ács István rejtélyes halálához, amelyről Havasy Gyula dokumentumgyűjteményében a következőket írja:

„– ? – 1951. Pécs, lelkész. Áprilisban menekülés közben mozgó vonat elgázolta. Orvosi vizsgálat: lőtt sebek a testen.”¹⁹⁰

A Vezér Ferenc elleni bírósági eljárás gyorsan lezajlott. A Pest Megyei Bíróság az 1951. június 28-án kelt ítéletében Vezér Ferencet bűnösnek találta egy rendbeli gyilkosság büntetében, mint tettest, valamint mint felbujtót többrendbeli gyilkosság büntetében, továbbá „a népek háború utáni békés együttműködésének megbontására irányuló büntetben” is kimondta bűnösségét. Ezért Vezér Ferencet a bíróság főbüntetésként halálra,

189 László T. László: Egyház és állam Magyarországon 1919–1945. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2005. 331. p.

190 Havasy Gyula: I.m. 425. p.

mellékbüntetésként pedig tíz évre eltiltotta a közügyektől, és teljes vagyonek kobzásra ítélte.

A Grósz-per elsőfokú ítélethirdetése után következtek a „kisebbségi” szatellitpercek. Péter Vezér Ferenc ügyének tárgyalása nyomán 1951. július 23-án hozott ítéletet a Budapesti Megyei Bíróság. Ez volt Jónás Béla által vezetett Tóth Illés és társai pere. A per 22 vádlottjából 14 főt első fokon halálra ítélték, a többi vádlottra 12 évtől 5 évig terjedő börtönbüntetést szabtak ki. Az ítéletben a vádlottakat többrendbeli szovjet katonák elleni gyilkosságban való bűnrészesség vádjával, népek háború utáni békés együttműködésének megdöntésére irányuló büntetvényben „vélték” bűnösnek, azokért a tettekért, amelyeket el sem követtek. A II. fokú tárgyaláson tíz személy halálos ítéletét a Jónás Béla vezette tanács helybenhagyta, sőt Tóth Illéssel már nem négy rendbeli gyilkosságot, hanem hat gyilkosságot „vallattak” be.

A következő per a Vesszősi Melinda és társai elleni per volt. A vádlottak a Gellért-hegyi Sziklakápolnába jártak, és onnan ismerték Vezér Ferencet. Őket is, hasonlóan a páloszentkútiakhoz, az államvédelmi hatóság 1951. március végén tartóztatta le, vizsgálatukat egy időben, párhuzamosan folytatták le. A Budapesti Megyei Bíróság Jónás Béla vezette tanácsa 1951. július 27-én hozott ítéletében 2 évtől 7 évig terjedő börtönbüntetésre ítélte.

A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága az 1951. július 31-én B. IV. 9151/1951/14. szám alatt hozott ítéletével az első fokú ítéletet megváltoztatta: Vezér Ferenc bűnösségét a Btk. 278. paragrafusában meghatározott többrendbeli gyilkosság kísérletének büntetvényében is megállapította. Az első fokú bíróság által kiszabott fő- és mellékbüntetések e változtatások mellett is változatlanul kiszabottnak tekintette. A másodfokú bíróság az első fokú bíróság által megállapított tényállást annyiban egészítette ki, hogy Vezér Ferenc – saját beismerése szerint – több esetben több szovjet katonára saját kezűleg orvul lövöldözött, a célba vett szovjet katonákat azonban nem találta el.

A Legfelsőbb Bíróság 1951. július 31-én megerősítette a halálos ítéletét: „a társadalmi védekezés szempontja az ennyire veszélyes

egyének megsemmisítését indokolja – írta a tanácsjegyző a határozatban. Molnár Erik, akkori igazságügy-miniszter pedig a következőket állapította meg: Az elítéltet a dolgozó társadalomból végleg kirekesztendőnek tartom.”¹⁹¹

1951. július 31-én a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának kegyelmi tanácskozásán dr. Borbély János legfőbb államügyész-helyettes „a jogerősen halálra ítélt Vezér (Vezir /sic!/) Ferenc vádlottra vonatkozóan kifejti, hogy nevezettet kegyelemre nem ajánlja, mert nem lát semmi olyan okot fennforogni, amely az elítéltet a kegyelemre méltóvá tenné. ... A kegyelem tárgyában lefolytatott tanácskozás során ezután az az egyhangú álláspont alakult ki, hogy a Legfelsőbb Bíróság véleménye szerint az elítéltnek kegyelemre ajánlása szóba sem jöhet, ellenkezőleg a társadalmi védekezés szempontja az ennyire veszélyes egyének megsemmisítését indokolja.

Péter Vezér Ferencet 1951. augusztus 3-án reggel, a budapesti Gyűjtőfogház udvarán akasztották fel. Tóth Illés és társain az ítéletet egy évvel később hajtották végre.”¹⁹²

Vezér Ferenc sorsát és egyéniségét értékeli két vélemény. Az egyik pálos rendi szerzetes társának, Péter Homonnay Sándor Miklósnak a véleménye:

„P. Vezér Ferenc kiváló népszónok volt. Alkalmas volt arra, hogy lelkesítő, sőt vérlázító beszédekkel mondjon. Ezért némelyek szemében szállka lehetett. Sajnos nem volt meg benne a kellő bölcsesség.”¹⁹³

A másik vélemény Szántó Konrád: „Vezér Ferenc annak ellenére, hogy rettenetesen megkínózták, soha meg nem tört. Még a halálraítéltek zárkájában is a legutolsó percig szegény társainak lelki támasza és vigasztalója maradt.”¹⁹⁴

191 Pálos évszázadok: Im. 271. p.

192 Uo.: 272. p.

193 <http://www.uni-miskolc.hu/egyhtort/cikkek/karpatizoltanendre.htm> 4. p. [letöltés: 2013. 11. 20.]

194 Dr. Szántó Konrád: I.m. 70. p.

A pálos ügy civil szálai
(A puszták népe és Vezér Ferenc kapcsolata)

A pálosok elleni eljárás utolsó felvonása a Vezér Ferenc és társai, a pálosszentkúti polgárőrség ellen indított vizsgálat. A rend és a polgárőrség peres ügyét Vezér Ferenc személye kötötte össze. P. Vezért két súlyos bűnnel vádolták egyszerre. Egyik szerint ő maga meggyilkolt egy szovjet katonát, akit aztán el is temetett, hogy tetteinek nyomát eltüntesse. A másik vád szerint a pálosszentkúti polgárőrség parancsnokságát vállalta. A polgárőrök is több katonát öltek meg, és eltüntették a tetemeiket anélkül, hogy jelentették volna a megszálló szovjet hadsereg illetékes parancsnokságának. Ez volt a súlyosabb vád. A bűnesetek még 1944-45-ben történtek. Az ügyben megindított eljárás pedig 1951-52-re tehető. A két időpont között 6-7 év telt el. Nehezen érthető, hogy az amúgy is politikai feszültséggel terhelt légkörben a Mindszenty-per után a Grósz-per egyik mellékpereként miért vállalta a kommunista diktatúra a sokszereplős ügyben az eljárást, nem is beszélve az idő múlásáról, ami a pótnyomozást megnehezítette és bizonytalanná tette.

A választ az előzményekben kell keresni. Győr városát 1945. március 28-án foglalták el a szovjet csapatok. Ezen a napon lőtte agyon egy orosz katona Szalai Alajost, Győrnádorváros káplánját. A szegény fiatal pap a plébánia épület óvóhelyére menekült híveit bátorította. Mialatt beszélt hozzájuk, az ottani pék leánya titokban a pap zsebébe csúsztatta óráját. Valószínű ismerte a szovjet katonák szokását, hogy gyakran rabolnak órákat. A beszélgetés után a pap felment a plébánia udvarára. Nemsokára orosz katonák özönlöttek el az udvart és a plébániát. Az egyik rákiáltott a káplánra: davaj csaszü! Add ide az órát! A káplán abban a tudatban, hogy óráját a szobában hagyta, azt válaszolta, hogy nincs nála óra. Ekkor megmotozták, mikor előhúzták zsebéből a pék leányának óráját, az egyik katona minden további figyelmeztetés nélkül tarkón lőtte.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Uo. 20. p.

Az első tragédiát követte a második. Apor Vilmos, főpásztor-ként, ordináriusként 1941. március 2-án foglalta el püspöki székhét Győrben. Segített mindenkinek, aki hozzá fordult. 1944. október 15-én a nyilasok vették át a hatalmat, ezután minden hozzá menekülő üldözöttnek menedéket nyújtott. A püspökvár és a székesegyház tele volt menekültekkel. A front 1945. március 28-án, nagyszerdán érte el Győrt. Az ostrom 20. napján, ami nagypéntekre esett egy ittas orosz tiszt részeg katonák kíséretében a püspökvárba rontott, azt követelte, hogy a főpap a püspökségre menekült nők közül 50 fiatal nőt bocsásson a rendelkezésére. Apor nemcsak megtagadta a követelést, hanem a pisztollyal hadakozó szovjet tisztet nagy erővel kipenderítette a pincéből. Ekkor, március 30-án a részeg katona három pisztolylövést adott a püspökre, és halálosan megsebesítette. Utána az oroszok elmenekültek.¹⁹⁶

Páter Kiss Szaléz,¹⁹⁷ ferences szerzetes esete bonyolultabb. 1945-46 folyamán rejtélyes merényletek tartották izgalomban Gyöngyös városát és környékét. 1946. május 3-án tudósított először az eseményekről a sajtó. A híradások egyben minősítették is a történeteket: „Újabb fasiszta összeesküvést leplezték le” (Világ, 1946. május 3.) „A vidéki főkapitányság újabb nagyméretű fasiszta terrorcsapatot tett ártalmatlanná.” (Új Szó, 1946. május 3.) „Gyilkosságok sorozatát elkövető fasiszta merénylőket tett ártalmatlanná a rendőrség”. (Szabad Nép, 1946. május 3.)

¹⁹⁶ Uo. 21. p.

¹⁹⁷ Nagyon jellegzetes a már említett Kiss Szaléz tragédiája, Vezér Ferenc sorsával rokonítható.

A központi sajtótájékoztató alapján született cikkek a következő eseteket rótták a gyanúsítottak terhére:

- „1. 1945. szeptember 4-én a Gyöngyösön a Bethlen utcában agyonlőttek egy szovjet tisztet.
2. 1945. szeptember 5-én egy szovjet főhadnagyot lőttek agyon három lövéssel Gyöngyösön a Vak Bottyán utcában.
3. 1945. november 2-án öt, állig felfegyverzett bandita megostromolta a nagyrédei rendőrbiztosságot. Géppisztollyal egy szobába terelték a rendőrbiztosság dolgozóit, itt összeszedték fegyvereiket, megfosztották őket minden értéktárgyuktól. Ezután a kommunista pártigazolványokat szedték el a rendőrtisztviselőktől, felfeszítették az íróasztalokat és szekrényeket, és magukhoz vették a hivatalos pecsétet. Közben a szobába lépett a MADISZ titkára, őt is megkötözték is kifosztották. (Szabad Nép, 1946. május 3.)
4. 1945. december 14-én támadást hajtottak végre a gyöngyössolyosi rendőrbiztosság ellen.
5. 1945. december 25-én a gyöngyösoroszi rendőrbiztosságot szelmelték ki támadásra, ekkor azonban márriadókészültségben volt az egész vármegye rendőrsége. A negyedórás tűzharcból a rendőrök kerültek ki győztesen az éjszakai ütközet után, az álarcos banda elmenekült.
6. 1946. január 3-án a gyöngyösi Deák Ferenc utcában meggyilkoltak egy szovjet tisztet.
7. 1946. április 16-án Szalánk község mellett 16 lövéssel meggyilkoltak egy szovjet katonát.”¹⁹⁸

Különös módon hozták kapcsolatba a nyomozószervek a ferences renddel az eseménysort. A sajtó szerint 1946. április 24-én (néhol 11-én) Bánkúti Ferenc a gyöngyösi politikai rendőrség vezetője névtelen levelet kapott, melyben felszólították, hogy „azon-

198 Balogh Margit: P. Kiss Szaléz szovjetellenes „összeesküvése”. Az 1945-46. évi merényletek politikai hátteréről. www.kiss.szalez.ofm.hu/1993-1999_1.html [letöltés: 2013. 11. 21.]

nal hagyja abba a fasiszta terrorszervezet (sic!) elleni nyomozást, mert ellenkező esetben életével fizet.” A Világ című lap beszámolója szerint a levél íróját azonosították. A névtelen levél szerzője Páter Kiss Szaléz gyöngyösi hittanár volt. Más nyomok az állítólag nyilas múlttal zsarolt Antal József joghallgatóhoz vezettek, aki elismerte, hogy a névtelen levél, melyet nyomtatott betűkkel írt, saját kezű írása.¹⁹⁹

A sajtóhadjárat és a nyomozás mögött a nagypolitika helyi hullámverései álltak. Kiss Szaléz sokat foglalkozott az ifjúsággal, megszervezte a KEDIM-et, a Keresztény Demokrata Ifjúság Munkaközösséget. Ez a szervezet a gyöngyösi fiatalság körében sokkal kedveltebb volt, mint a kommunista vezetésű MADISZ (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség). Még súlyosabban esett latba, hogy Kiss Szaléz az ország legerősebb pártjának, a Kisgazda Párt helyi szervezetének volt egyik vezető politikusa.²⁰⁰

A Mindent Istenért című könyvet, mely lelkiigyakorlatos beszédeit és prédikációit tartalmazta, a Magyarok Vasárnapja című lap adta ki. A lapnak volt Kiss Szaléz lelkes munkatársa és terjesztője.²⁰¹

A KEDIM-et már 1945 nyarán támadások érték a MADISZ oldaláról, amelynek tagsága folyamatosan csökkent. 1946. április 28-án, húsvét vasárnapján Kiss Szalézt több tucat fiatallal elhurcolták. Ehhez az szolgált ürügyül, hogy néhány fiatal fiú szovjet katonák ellen merényletet követett el 1945-46 folyamán Gyöngyösön és környékén. Már az áldozatok számát illetően sem volt meg egyezés. A magyar jelentések szerint négy, a szovjet álláspont szerint öt merényletet követett el három tizenéves fiú Kizmann Ottó vezetésével. A tizennyolc éves sváb származású fiú szeme láttára édesanyját, húgát erőszakolták meg a mátraaljai bortól megrésze-
gült orosz katonák. A fegyveres összeesküvés vádjához a kiero-
szakolt vallomások szerint az is hozzájárult, hogy a bűncselekmé-
nyek után gyónások alkalmával Kiss Szaléz feloldozta a fiatalokat,
azután fegyvert szerzett nekik a további merényletekhez. Kiss

199 Uo.

200 Dr. Szántó Konrád: I.m. 44. p.

201 Uo.

Szalézt az Andrássy út 60-ban, a mai Terror Házában kezdték valatni. A szovjet katonai bíróság golyó általi halálra ítélte Kiss Szalézt, Kizmann Ottót, Bochár Lászlót és Kiss Sándort. A halálra ítéltelen kívül a többi vádlott 7-10 év kényszermunkára szóló ítéletet kapott, amelyet a Szovjetunióban kellett letölteniük.²⁰²

Kahler Frigyes: A nagy „tűzvörös sárkány” torkában című tanulmánygyűjteményében A Kiss Szaléz-ügy címmel külön fejezetet szentel e pernek. (165–281. o.)

Az esetleírásban sok rokonságot lehet felfedezni Vezér Ferenc és társai ügyével kapcsolatban. Modern történelemszemléletünk legfontosabb jellemzője, hogy 1945-öt tekintjük fontos történelmi kezdő- és végpontnak. A kontinuitásról gyakran megfeledekezünk. A másik jellemző az irreverzibilitás, amely a történelem folyamának megfordíthatatlanságát jelenti. A kor folyamát új merdebe terelni nem lehet, vagy nagyon nehéz. A legstabilabb társadalmi intézmény Európában az egyház, amely egyúttal a legősibb szociális jelenség. Az évezredek folyamán sokat formálódott, de a változás az idő függvényében fokozatos. A szovjet típusú bolsevizmus vállalkozott arra, hogy minőségi, ugrásszerű változást hoz létre az általa megszállt országok társadalmában. A kétezer éves egyház ellen indított támadás egyik jelszava a szeparáció. A 19. században megindult, majd felgyorsuló szekularizációs folyamat sajátos túlértelmezése ez. Az egyház és a vallás társadalmi gyökerének elvágását a társadalom és az egyház erőszakos elkülönítését jelentette. Mindszentyt különös autokratikus személynek tekintette ez a szemlélet. Nem tudta elfogadni, hogy vele és benne az egyház alapvető védelmi reflexei nyilvánulnak meg. Ennek megvan a személyes oka is, hiszen Mindszentyt a Tanácsköztársaság alatt is letartóztatták, tudta, hogy mit várhat az új rendszertől. Ha az egyház a megújulás szándékával lépett fel, ez a rendszer azt is üldözte. Magyarországon 1932-ben alakult meg az Actio Catholica. Szabályzatát 1936-ban hagyta jóvá a püspöki kar.

²⁰² http://hu.wikipedia.org/wiki/Kiss_Szalez letöltés: 2013. 11. 21. Lásd még: ÁBTL, 319. V-113398/1-es iratanyaga

Feladatait szakosztályok szerint végezte. Élén a hercegprímás állt. Mellette világi társelnök működött. A magyar egyesületi, mozgalmi és egyházközségi élet legfőbb összefogója volt. Koordinálta az ország vallásos társulatait, valamint a minden egyházközségben működő szakcsoportokat. A civil társadalom és a katolikus egyház egymásra találása volt ez, a modernizáció fontos lépésének kell tekinteni.

A kommunista párt és az egyház közötti ellentétek különösen az egyházi iskolák államosítása kapcsán éleződtek ki. Ez volt a szeparáció első durva lépése. Az ország középiskoláinak 40%-a maradt a katolikus egyház kezén. Nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy a legnagyobb szerzetesrendek – bencések, piaristák, ciszterciek – kezében volt az egyházi iskolahálózat. Mindszenty – a kommunista párt 1945-től kezdődő, a demokratikus erők ellen irányuló támadásaival szemben – országos méretű tervet dolgozott ki az Actio Catholica (Lénárd Ödön piarista szerzetes, Mihailovics Zsigmond az AC igazgatója) vezetőivel a hitélet elmélyítésére, a keresztény öntudat erősítésére. Az AC egyik szervezete volt a Katolikus Szülők Vallásos Szövetsége. (KSZVSZ)

A KSZVSZ nem külön egyesület volt, de külön ügyrenddel működött. Belépési nyilatkozatot aláíró tagsággal rendelkezett. Mivel az AC keretei jelentették működési feltételeit, szervezői nem tartották szükségesnek a belügyminisztérium engedélyét a legalizáláshoz. A helyi szervezetekhez elsősorban a katolikus iskolákba járó diákok szülei csatlakoztak, számítottak a szülők baráti körre és az öregdiákokra is. Kalocsán például a lakosság egyharmada lépett be valamelyik helybeli iskola szülői szövetségébe. A KSZVSZ-nek egyedülálló módon a protestánsok is lehettek a tagjai. A szervezet munkáját az ún. országos intézőbizottság vezette (1947 végén jött létre). A helyi szervezeteket az elnökök irányították, akiknek megválasztásában az iskola igazgatónak volt döntő szerepe. Az igazgató személyesen vagy képviselője által tagja lett a vezetőségnek. A vezetőség tagja volt az AC egyházközségi szervezetének képviselője is. A helyi szervezetek leginkább a karitatív munkában és az iskola támogatásában jeleskedtek.

Az AC-nak fő célja volt, hogy a katolikus oktatást védelmezze a kommunista befolyás alá kerülő állammal szemben. A szülői szövetségek is részeseivé váltak e küzdelemnek. Az első akciót 1946 áprilisában az ún. diák-összeesküvések nyomán tartották, amikor a rendőrség rendszeresen zaklatta a katolikus – főleg a nagyhírű szerzetesi – iskolákat, fegyvert, demokráciaellenes röpiratokat keresve, hogy rásüthessék az intézményekre a reakció fészkei bélyegét. Ezekre válaszul a KSZVSZ országsszerte – Kalocsán, Pécsen, Budapesten – nagygyűléseket tartott, ahol a szülők tízezrei tettek hitet a katolikus iskolák mellett.²⁰³

A katolikus egyház és az őt támogatók ellenállását meg kellett törni. Ez magyarázza, hogy 1946 márciusában fogadja el a nemzetgyűlés a „társadalmi rend és államforma büntető jogi védelméről szóló törvényt.” (1946/ VII. tc.), amely „hóhértörvényként” vonult be a jogtörténetbe, mivel ekkorra már majdnem minden igazságszolgáltatás, mind az erőszakos szervezetek a kommunista párt kezében voltak. A törvény tág értelmezési jogköre lehetővé tette, hogy bárkit államellenes vádakkal illessenek, vagy kivégezzenek. A törvény az előkészületeket is büntette, és a szervezkedés feljelentési kötelezettségét is tartalmazta.²⁰⁴

Ez a törvény adott nagy mozgásteret a korábban szekularizációnak, most a szekularizáció erőszakos változatának tekintett szeparáció folyamatának elindításához. E törvénnyel kapcsolódik össze Vezér Ferenc tragikus sorsa is.

A hóhér törvény a kommunista diktatúra által elkövetett nagyszámú justizmord forrása lett. Vezér Ferencet egyszer már felmentette a bíróság a vádak alól. A hóhér törvény tette lehetővé, hogy ügyét elővegyék, és egyesítsék a Grösz-perrel. Így kerültek a pálosok újra a figyelem középpontjába.

203 A katolikus egyház és a civil társadalom hálózatszerűen kapcsolódott egymáshoz.

204 A piarista rend Magyarországon. I.m. 660–665. p.

A Vezér Ferencsel kapcsolatos bűnvádi eljárás dokumentumaiból a vád elfogadhatóan nem rajzolódik ki. Sok a zűrzavar. Az ÁVH által „kiképzett” tanúk vallomása félrevezető. Mindezek ellenére a Kiss Szaléz sorsával azonos analógia kimutatható. Ez azt bizonyítja, hogy a magyar nyomozó szervek kritika nélkül átvették a szovjet megszállók módszereit. Nem állapították meg, hogy a feltetelezett gyilkosságokat valójában kik követték el, s az elkövetőket milyen módon bujtotta fel P. Vezér Ferenc. A vizsgálati iratok alapján egyértelműen kétségbe vonható az, hogy felbujtói bűnrészesség alapjául szolgáló gyilkosságok megtörténtek-e. Egyetlen holttestet sem találtak, pedig ha mindez megtörtént, akkor egyértelműen azonosítható tetemeknek kellett volna előkerülniük. A P. Vezér Ferenc által – a vádirat szerint – megölt katonai tetemét a kolostor mögötti területen keresték. A helyszíni szemle jegyzőkönyve szerint 15 olyan szovjet katonát temettek el, akik az ostrom alatt veszítették életüket. Itt találtak az egyik változat szerint a harmadik, a negyedik sírhelyen emberi csontmaradványokat. A jegyzőkönyv ezeket minden indoklás nélkül a Vezér Ferenc által megölt katonával azonosította. Az említett csontmaradványok szakértői elemzése nem történt meg, és ennek megfelelően az elsőfokú tárgyalást vezető bíró exhumálásra utaló megjegyzései minden alapot nélkülöznek.

Ha a tények nem támasztották alá a vádat, léteztek olyan okok, amelyek valódiságát nem lehet kétségbe vonni. A dokumentumok utalnak arra, hogy Vezér soha sem rejtette véka alá meggyőződését. Veszélyt látott a magyar katolikus egyház sokmilliós közösségére nézve a háború után Magyarországon is megjelenő, egyre jobban érvényesülő kommunista diktatúrában. Aggódott híveiért, látta a súlyos veszélyt a magyar katolikus egyház és a magyar társadalom jövőjében. Ugyanakkor derűs, vidám, maga körül szeretetet sugárzó szerzetesi egyéniség volt, mindig másokat szolgáló, alázatos lélekkel. 1946 januárjától tagja lett a pálos rend hazai vezetőségének.

A Vezér Ferenc elleni eljárást az ÁVH személyre szólóan összekötötte Grösszel. Grósz-t főleg azért nem szívelte a pártvezetés, mert mindig kiállt az egyház jogai mellett, nem hagyta szó nélkül a rendszer túlkapásait. Így tiltakozott a szerzetesek 1950 nyarán történt internálása ellen. A kalocsai érsek elleni eljárás bonyolult rendszerében az ún. főtárgyalást mellékperek sokasága egészítette ki.

A Grósz-per (fő per) nyílt tárgyalása 1951. június 22-én kezdődött el. Ezt követte számtalan zárt tárgyalás, amelyen vagy a főtárgyalás tanúit ítélték el, vagy azokat, akiket utána tartóztattak le. Dr. Szántó Konrád írja, hogy a nyilvános főtárgyaláson az ÁVH beépítettjei Petrus Gyula és Tóth Illés olyan súlyos vallomást tettek Vezér Ferenc ellen, hogy őt halálra ítélték.²⁰⁵ A két tanú elleni jogi tortúra jelenti a Grósz- és a pálos-per népi paraszti szálát, ez teszi jelentőssé. Itt kapcsolható be az ún. polgárőrség működésének ténye, ennek parancsnokságával vádolják Vezér Ferencet. Vezér Ferenc neve a pálosok elleni eljárás minden mozzanatában jelen van. Afféle fantomalakká válik, akiről közvetlenül csak a Grósz-per fő vonalát jelentő procedúrák és tárgyalások során lehet az ÁVH által megteremtett torz képet újra megrajzolni. Grósz József az ÁVH által kedvelt műfajban, az önvallomásban a következőket vallotta: „P. Szabó Kalocsán gyóntatási joghatóságot kért a Soltvadkertre helyezett páter részére. Biztosan megmondta nevét, mert a gyóntatási joghatóságot rendszerint névre adjuk, bár nem emlékszem rá, biztosra veszem, hogy elmondta bujkálásának okait is (uszító tartalmú beszédek, orosz katonák meggyilkolásának gyanúja), ezekre nem reflektáltam, mert ezek elbírálása a joghatóságot kérő rendfőnök dolga, így feltételezhettem, hogy a rendfőnök a gyilkosság gyanúját alaptalannak találta. A gyóntatási joghatóságot, mind szóbeli kérések esetében általában szoktam, azonnal megadtam, csak most értesültem róla, hogy az érdekelt P. Vezér Ferenc később ezt írásban is kérte és pedig álnévre. Az érseki irodában,

205 Dr. Szántó Konrád: I.m. 67. p.

ha az aktát én nem, elnököm írta alá, bizonyára említette, hogy ki rejtőzik az álnév alatt, aztán az egész kiment a fejemből, annyira, hogy most mindkét név (P. Vezér és álnéve Lelkes Pascal új volt előttem.)”²⁰⁶

Vezér Ferenc 1947-től 1951-ig, másodszori őrizetbe vételéig folyamatosan menekült üldözői elől. Ebben rendje és a magyar egyházi vezetés segítette. A nyomozati dokumentumok azt bizonyítják, hogy a hatóság folyamatosan követi, miközben a hívők kézzől kézre adták, szállást és ellátást biztosítottak számára. Ez a kálváriaut minden szenvedésével és megpróbáltatásával ismeretlen, mert erről a dokumentumok nem beszélnek. Mégis maradt fenn néhány adat Vezér Ferencel kapcsolatban a szerzetes vesszőfutásáról.

Vezér Ferenc bíróság előtti szerepeltetésével és folyamatos üldözésével a kommunista hatalom az 1950 szeptemberében kolostoraiktól erőszakkal elűzött férfi és női szerzeteseket akarta lejáratni, rossz hírbe hozni. Legfelsőbb pártvezetői utasításra ennél is tovább mentek. A megrendezendő per során a bírói székéből, a népügyész vádjából, a manipulált vallomásokból elhangzott szövegek azt a képzetet keltették az ország lakosságában (ezt írták heteken át az újságok, a rádió is ezt harsogta), hogy a szerzetesek mérhetetlen erkölcsi fertőben éltek kolostoraikban, földi és e világi javakban, élvezetekben dúskálva. Ezekre bízták a katolikus hívek leányaikat és fiaikat, ők prédikáltak a tiszta életéről, a tisztasze-
génységről.²⁰⁷

Vezér Ferencről 1990 után is keveset tudott felderíteni a történettudomány. Igazi arcát a mély szerzetesi lelkiség, felelősséggel átélt hivatástudat, mindenkire szétsugárzó szeretet, dinamikus alkotó, szervezőtehetség, aktivitás jellemezte. Istenért és embertársaiért széles körben tevékeny, ugyanakkor derűs, jó kedélyű, nyílt-szívű szerzetes volt.²⁰⁸

206 A Grósz-per előkészítése 1951: I.m.187. p.

207 Uo. 175-178. p.

208 Pálos évszázadok: Im. 249. p.

Vezér Ferencet 1951. március 21-én elfogták, majd az Andrásy út 60-ban levő ávos központ pincéjébe vitték. Feltűnő, hogy a Grósz-perben a legtöbb tanút őellene vonultatták fel. A Pálosszentkúti körüli tanyákról 15 parasztot tartóztattak le, és Budapestre, a Markó utcai börtönbe szállították őket. Vezér Ferencet a börtönben több hónapon át igen kegyetlenül megkínozták.²⁰⁹

Vezér Ferenc ellen tanúként felhasználtak tíznél több embert, azok közül is, akik jártak a Sziklatemplomban. Péter Gábor, az ÁVH parancsnoka is részt vett az eljárásban, és a tanúskodásra kiszemelt férfiaknak a következő gondolatokat mondta: „Ember, mi tudjuk, hogy maguk ártatlanok. Nem akarjuk magukat börtönbe zárni, csak a katolikus egyház parasztnyúzó papjait. Csak vallják nyugodtan, amit mi mondunk, nem lesz bántódásuk. Addig is jól ellesznek itt a ház körül. Kapnak enni és cigarettát. A tárgyalás után hazamehetnek.”²¹⁰

Az ÁVH által a pálos szerzetesről kitalált és a kommunista jogalkalmazás, ügyészség oltárára feltálatlalt áldozati legenda valóságmagját nehéz az ÁVH dokumentumai alapján megtalálni. A miszsiós lelkű pálos szerzetes és a puszták népének, a tanyagazdáknak egymásra találását mégsem vonhatjuk kétségbe. A pálosok elleni jogi eljárás történelmi okait már megismertük. A Mindszenty által indított Mária-év rendezvényei szolgáltatták a legtöbb indokot. A katolikus egyház hívő tömegeinek nagyszámú megjelenése a különböző szertartásokon sarkallhatta az 1950-es évek elején hatalmának csúcspontjához közeledő Rákosi-diktatúrát az erőszakos adminisztratív fellépésre.

A szerzetesrendek, így a pálosok és vallásos tömegek viszonyának megértését igazolta, hogy a pálosszentkúti tanyavilágban a fehér barátok nagy közmegebecsülésnek örvendtek. A szerzetesek vallásos, kétkezi munkát sem nélkülöző visszafogott élete elfogadtatta és megszerettette az atyákat és testvéreket a homoki puszták népével. A fosztogató, nőket megerőszakoló szovjet katonáktól

209 Uo. 240. p.

210 Uo. 268. p.

nem volt nyugalma a puszták tanyasi népének. A front ekkor már túljutott Pálosszentkúton, és az Alföldet szovjet csapatok szállták meg. A megszállt területek front mögötti háterszágnak számítottak, ahol nem volt törvényes hatalom, úgynevezett exlex állapot uralkodott, amelyben a törvény az erősebb akarata volt. Pálosszentkút 1944. október 22-én, vasárnap került orosz ellenőrzés alá. A szovjetek által megszállt területen a helyzetet bonyolította, hogy még közel volt a front. Egyedül Kiskunfélegyháza polgármestere maradt a posztján. „Szükség volt a polgárőrségre, ezt nem lehet megkérdőjelezni, bár így is alig tudták megfékezni a garázda elemek tevékenységét. Az akkori történeteket némileg finomító egyházas jellegű értelmezés szerint a tanyasi gazdák saját magukat, családjukat próbálták megvédeni.”²¹¹ Ez a megközelítés magányos, elszigetelt eseményeknek mutatja be az ott történeteket, nem tudatosan összehangolt, központilag megtervezett rajtaütéseknek.

Az ÁVH dokumentumaiból tucat számra állítottak elő olyan „bűntényt”, amelyek a nyomozás politikai érdekeinek feleltek meg: „Köztudomású, hogy Darányi Imre tanyáján megjelent két szovjet katona. A korabeli állapotokra való tekintettel egyértelmű, hogy nem békés szándék vezette őket. A családfő utasította fiát és feleségét – a Páter Homonnaytól ránk maradt kézirat szerint –, »fogjátok le az erősebbet, míg én a gyengébbel végzek«. Tapodi János a szomszédos tanyáról segédkezett eltemetni a két szovjet katonát. A termőföldbe temették el őket. A meglazított föld felett a rozs magasabbra nőtt, így találták meg a tetemeiket. Több gazdát viszont a fosztogatók lőttek agyon. Egy Csányi nevezetű gazda 1944-ben halt meg a tanyáján, míg Farkasnak a felesége és édesanyja végignézték, ahogy a gazdát agyonlőtték, mint egy kutyát.”²¹² A háború szomorú velejárójának kell tekinteni ezeket az atrocitásokat. Az ÁVH azonban a „cinkosság” álláspontjára helyezkedett, amikor felállította a gyónás szentségére vonatkozó

211 Kárpáti Zoltán Endre: A pálos rend elleni 1951-es koncepciók per formálása és előzményeinek bemutatása. <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/karpatizolta-nendre.htm>. 30-as jelzet. Letöltés: 2013. 11. 20.

212 Uo.: 35-ös jelzet

hamis vádat, amely szerint a tanyasiak meggyónták bűnüket, s ez által feloldozást nyertek. A pálosok viszont bűnpártolókká váltak.

Érdekes háborús pillanatfelvételnél kell kezelni Páter Bolyós Ákos visszaemlékezésének egyik epizódját: „Ő 1944. október 21-én hagyta el a kolostort, hogy a budai rendházba jusson. Útközben kiépített gépfegyverfészeket és katonákat látott, akiket hátvéd-ként hagyott hátra a magyar honvédség. Október 23-án Jakab-szállásnál találkozott a pálosszentkúti »hős védőkkel«, akiknek említése leplezetlen gúnnyal történik. Ezek a »hős védők« lehet-tek a polgárőrök, aminek bizonyítéka a szarkasztikus megfogalmazás mellett a katonáktól történő egyértelmű elhatárolásuk. Ez az értelmezés azért érdekes, mert feltételezi a »hős védők« részéről, hogy nemcsak rendfenntartás volt a feladatuk, hanem megpróbálták felvenni a harcot az ellenséges harcoló alakulatokkal.”²¹³ Ekkor még folyt a háború.

1944. október 12-én dr. Pálos Károly, Kiskunfélegyháza polgármestere határozatban rendelte el, hogy Vita Vedres László kiskunfélegyházi lakos parancsnoksága alatt négy századot állítsanak fel. A polgárőröket nemzeti színű karszalaggal látták el, amelyen felirat és sorszám szerepelt. 1944. október 17-én már közel 300 taggal megkezdte tevékenységét a szervezet. A szervezetet ellátták fegyverekkel is, de soraiban fegyvertelen szolgálattelvők is voltak. A rendőrséget nemzetőrökkel erősítették meg. Éjszakánként 60 fegyveres polgárőr 5 fős járőrcsoportokban teljesített szolgálatot. Vezér Ferenc kétséget kizáróan ismerte ezt az állományt, de nem volt hozzá semmi köze. Összegezve tehát kétféle polgárőrségről lehetett beszélni. Az első 1944. október 17-én kezdte meg tevékenységét. Ez a véderő még az oroszok bevonulása előtt jött létre, és tevékenysége főként a nyilas uralomra esett. Ők voltak a Páter Bolyós által említett »hős« védők. A másodjára megalakult polgárőrség már Pálosszentkútra korlátozódott. Ennek lehetett a vezetője Páter Vezér Ferenc. Megalakulására az orosz csapatok bevonulása után került sor. A két különböző időpontban és céllal létrejött szervezet között lehetett kapcsolat.

213 Uo.: 51-es jelzet

Kiemelhető egy fontos részlet a tanulmányból: „1944-ben, amikor jött az orosz invázió [...] A nemzetőrség parancsnokának Páter Vezér Ferencet választották. Még ebből nem lett volna talán komolyabb probléma, hanem az egyik tanyára betörték az oroszok és akkor három vagy négy orosz agyonlőttek a nemzetőrök. Elásták őket becsülettel, szépen, de jött a tavasz, és annak a parasztembernek a birtokán, aki nem tudott semmiről, kezek és lábak bújtak elő a föld alól. Sietett hát az orosz parancsnokságra és jelentette az egészet. Ebből aztán nagy felfordulás lett, az összes nemzetőrt elvitték. Több ember örökre eltűnt. Jól megverték Ferenc atyát is, de pár hét után kiengedték.”²¹⁴

Páter Vezér 1945. január 4-i bejegyzése szerint az orosz katonák féktelen erőszakoskodásai, rablásai kiválthattak a helybeliekből nagyon erős ellenszenvet váltottak ki.

Páter Homonnay interpretálása szerint nincs bizonyítva a Vezér elleni gyilkossági vád. A lejátszódott dráma színhelyeként Homonnay visszaemlékezése egyértelműen Pálosszentkútra utalt. Véleménye szerint az az orosz katona, akinek megölésével Vezér Ferencet vádolták, lehet, hogy részeg volt és önmagát lőtte le véletlenül. Újabb adalék az orosz katonák viselkedéséhez Szücs Gergely, a Péteri-tó mellett lakó tanyásgazda által elmesélt eset:

„1945 húsvétja napján, a tó környékén számos szovjet katona verődött össze. Elkezdtek lövöldözni. Addig lövöldöztek, amíg egyiküket hasba nem lőtték. Ezt bevitték Szücs Gergő tanyájára. Ő a sebesültet kocsira helyezte és befuvarozta Kiskunfélegyházára a kórházba. Hozzájuk erről azóta se szólt hatóság.”²¹⁵ A történetet Szücs Gergely mesélte el Páter Homonnaynak, aki visszaemlékezésében lejegyezte. A szovjet katonai hatóságnak, úgy látszik, nem állt érdekében, hogy a magát felszabadítónak feltüntetni akaró Vörös Hadsereg katonáinak fegyelmetlenségeire fény derüljön. Különösen kellemetlen lehetett a garázdálkodó, lakosságot gyilkoló szovjet katonák és a tanyasi gazdák összeütközése.

214 Uo.: 64-es jelzet

215 Uo.: 89-es jelzet

A papi perek, közte a pálosok elleni per (gondoljunk a Vezér Ferenc elleni első perre: 1945. június 13.) a pátert a népbíróság felmenti. Egyik alapvető ok, hogy a nyomozás nem szolgáltat tárgyi bizonyítékkal. Feltételezhető az is, a szovjet hadsereg érdekelt volt abban is, hogy a tanyasi gazdák ellenállása során meghalt szovjet katonák holttesteit más helyre, lehetőleg a harcok során elesettek közé hantolják el. Az a hely ugyanis, ahol a gazdák eltemették őket, arra utalt, hogy a katonák elhagyták csapattestüket, és garázdálkodtak, így vesztették életüket. Fel lehet tenni a kérdést, mit keres egy szovjet katona sírja a polgárok által lakott területen. Ez a verzió a szovjet nyomozó hatóságok fejében is megszülethetett. Ezért feltehetően a holttestek maradványait eltüntették. A későbbiekben ezért nem találtak corpus delictit a magyar nyomozó hatóságok, ezért lett az ÁVH számára fő bizonyító eszköz az erőszakkal kicsikart vallomások tömege.

Az 1945-ös esztendő zavaros állapotokat teremtett a keleti országrészben. Nem lehetett tudni, ki az úr, mit hoz a jövő, csupán a győztes hatalom túlereje látszott biztosnak. A bonyolult helyzetben voltak, akik rásejtettek, merre érdemes orientálódni. Ez határozta meg magatartásukat. Csizmadia József, a Magyar Kommunista Párt pálosszentkúti szervezetének titkára vizsgálatot kért Páter Vezér Ferenc ellen. Ez a forrás Kárpáti Zoltán véleménye szerint olyan szempontból is érdekes, hogy a helybeliek semmit sem tudtak P. Vezér kilétéről, keresték őt. A puszták népének politikai tájékozódása csak ösztönszerű lehetett, mert a megszálló szovjet hatóságok is megtették mindent, hogy befolyásukat növeljék, a lakosságot félrevezessék. „A folyó év tavaszán, mint párt-szervezők lettünk kiküldve Pálosszentkútra a Magyar Kommunista Párt részéről.” – kezdte egyik vallomását Csizmadia József. Már ebből a mondatból kiderül, hogy a tanúk érdekelve voltak a köztisztletben álló Páter Vezér ellen vallani, hiszen politikailag létkérdés volt, meg hasonlást kellett kelteni a tanyasi népben. Az így kialakuló helyzetben Csizmadia József és Kocsis Lajos remélhették, hogy tagokat toborozhatnak a kommunista pártnak.

Miután feltételezhető hiteltelenségük, vallomásukat csak fenntartással lehet kezelni.²¹⁶

A szovjet katonai hatóság abban volt érdekelt, hogy a tárgyi bizonyítékok ne kerüljenek elő a nyomozati eljárás során. Az ÁVH helyzetét azonban megkönnyítette, hogy az interregnum zavaros időszakában, 1945-46-ban olyan feljelentések születtek, amelyek forrása a személyes rosszindulat és a politikai helyzet zavarossága volt. Egy jegyzőkönyvi részlet ezt igazolta: „1946. június hó 7-én Szilágyi Andrea Erzsébet a Vidéki Főkapitányság politikai rendészeti osztályán feljelentést tett Fekete János, Tóth Illés és társai kiskunfélegyházi, illetve pálosszentkúti lakosok ellen orosz katonák meggyilkolása és kommunistaellenes magatartásuk miatt.” A jegyzőkönyv keltezése 1948. május 31. Aláíró Koltai Vilmos rendőr főhadnagy.²¹⁷ A feljelentés dátuma és a jegyzőkönyv keltezése eltért. Ez igazolja, hogy a „hóhértörvény” értelmében vizsgálmenőleges hatállyal megkezdődött a pálosok elleni jogi eljárás. Szilágyi Andrea Erzsébet vallomásának szövege jól tükrözte az el-
lentmondásosságot:

„A pálosszentkúti rendőrök – név szerint Csabai Béla rendőrbiztos és Gubics József – Tóth Illésnek jó barátai. Ha én megérkezem a faluba, nevezettek gorombáskodnak velem. Legutóbb 1946. június 1-jén, mikor Pálosszentkúton voltam, azt mondták, hogy na, te piszkos csavargó, már megint itt vagy. Hagyd el minél hamarabb Pálosszentkutat, míg szépen mondjuk, mert meg fogod kapni a magadét hamarosan! Hiába ugrálsz Tóth Illés ellen a kommunistákkal, te fogsz kellemetlenségbe kerülni. Annak eszén ügyse jársz túl, az még az orosz parancsnoknál is okosabb. Dinyenyés József, helybeli rendőr Ipacs Margitnak elmondta, hogy Tóth Illés 1946 áprilisában 30 liter bort adott Csabai Béla rendőrbiztosnak, hogyha megérkezem a faluba, fogjanak el és tegyének nevetségessé. Mikor emiatt felelősségre vontam Csabait és Dinnyést,

216 Uo.: Kárpáti Zoltán Endre: A pálos rend elleni 1951-es koncepció per formálása és előzményeinek bemutatása. 3. p. <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/karpatizoltanendre.htm>

217 ÁBTL 3.1.9. V-996. 17–21. p.

Csabai megbeszélte a dolgot Novák Béláné helybeli tanítónővel és kérte fel, hogy járjon el nálam arra vonatkozólag, emiatt ne tegyek feljelentést ellene.”²¹⁸

A pálosok és a Vezér Ferenc elleni nyomozás és jogi eljárás bonyolult, időben elhúzódó folyamat volt. Ebben a napi politika is jelentős szerepet játszott. Az úgynevezett „hóhértörvény” a jogfolytonosságot megszakította. Bizonyos értelemben visszamenőleges alkalmazása a jogrend szerint lehetetlenség.

Vezér Ferenc és a pálosok peres ügye 1945-ben megszakadt, és ezért perújrafelvételt kellett elrendelni. Ennek jogi hátterét dr. Horváth Ibolya: Összefoglaló jelentés a koncepciók perek vizsgálatáról című kézírata foglalja magába. Vezér Ferencet a Csizmadia-féle feljelentésben írtak vádjával a 81/1945 ME r. 17.§ /4/ pontjába ütköző népellenes vétség miatt bíróság elé állították. Ügyében a Kecskeméti Népbíróság 1945. június 13-án tartott tárgyalást. A népbíróági tanácsot, amelyben 6 népbíró vett részt, dr. Sággy Mihály, volt kúriai bírósági vezető vezette. Vezér Ferenc védelmét dr. Rengyel János ügyvéd látta el. (dr. Sággy később a pálosszentkúti orosz gyilkosságokkal vádolt Tóth Illés és társai „mellékper” vádlottja lett. Az idős életkorú dr. Rengyel János is az ÁVH-n volt fogvatartásban, későbbi sorsa ismeretlen.) A kecskeméti népbíróság Nb 110/1945/3. számú 1945. június 13-án kelt ítéletével Vezér Ferencet az ellene emelt vád alól felmentette. Az ítélet ellen az ügyész fellebbezett. A másodfokú bíróság határozata nem volt felkutatatható, de tény, hogy az elsőfokú bíróság 1945. szeptember 11-én külön értesítésben közölte a védővel a felmentő ítélet jogerőre emelkedését.

Újból meg kell említeni Szilágyi Andrea Erzsébet nevét is, akinek Tóth Illéssel személyi ellentéte volt, és feljelentette őt németbarát, kommunistaellenes magatartása miatt. Itt kapcsolódik be a tanyasi gazdák elleni nyomozás szála a pálos ügybe. A Kecskeméti Rendőrség Politikai Osztálya olyan utasítást kapott,

218 ÁBTL 3.1.9. V-996. 27. p.

hogy az orosz katonák elleni gyilkossági ügyben a szovjet hatóságokkal karöltve járjon el. Az ügy azonban náluk lezáratlan maradt, az abban elrendelt pótnyomozás sem hozott eredményt. Az orosz NKVD nem működött együtt, s elszállította a gyanúsított személyeket, őket a kecskeméti kihalgatni egyszer sem tudták. Érdekes tényként kell említeni, hogy Tóth Illést az orosz hatóságok elengedték, mert az egyik orosz tisztet megvesztegette. 1947 áprilisában azonban a pálos ügy még fel nem derített összefüggésével kapcsolatban őt és több társát újra előállították. 1948. június 9-én Budapesten készült el a „katolikus egyház, a pálos rend” tárgyú jelentés, amely összefoglalta, hogy országos szinten kikről milyen kompromittáló adat van az ÁVH birtokában. A jelentés írója fontosnak tartja, hogy a vidéki illetékes ÁVH-t is felhívják a pálos rendházak fokozott figyelésére. Budapesten pedig a Sziklakápolnában tartott vasárnapi misékről minden esetben beszámolókat kérnek. A jelentés P. Vezér fényképének sokszorosítását és egy plébános esetleges beépítését javasolja. Nem lehet véletlen az a tény sem, hogy 1951. február 6-án éppen Csizmadia Józsefné írt levelet a „tiszelt Rákosi elvtársnak”, s férje 1948-ban Vezér Ferenc kálváriáját Pálosszentkúton elindította. A levélben kifogásolja, hogy olyan gyilkosok, akiket a Rajk banda rendőrsége megmentett, mint Vezér Ferenc, Tóth Illés, Tapodi János, még mindig szabadlábon vannak. Vezér Ferencet besúgó segítségével 1951. március 21-én elfogták, két héten belül az ÁVH őrizetében már 54 személy volt.²¹⁹

Az 54 személy elleni jogi eljárás zárását nevezhetjük a nép elleni ítéletnek is. Többségük egyszerű civil, akiknek egy része bújtatta Vezér Ferencet, segített szökésében, másik része pedig koholt vádak alapján került bíróság elé az orosz gyilkosság vádjával.

219 ÁBTL, Dr. Horváth Ibolya: Összefoglaló jelentés a koncepciók perek vizsgálatáról I. kötet (Kézirat), Budapest, 1989. november 23. 22–29. p.

A pálos rend ellen folytatott hosszú jogi tortúra egyetlen mozzanatában sem vették igénybe a védőügyvéd szolgálatát, csak a tárgyaláson. A védőügyvéd beszéde szemléletesen igazolja a bonyolult Grösz-per legkeményebb szatellit-perének koncepciójait. Szokványos bírósági eljárás esetén a védőügyvéd feladata, hogy védence számára kellő védelmet biztosítson az ügyész vádjaiával szemben. Érdemes idézni Vezér Ferenc védőügyvédjének beszédét. Ebből megítélhetjük, milyen hozzáállással látta el feladatát:

„Tisztelt Megyei Bíróság!²²⁰

Vezér Ferenc elleni ... számú bűnügyben a t. Megyei Bíróság ítéletében bűnösnek mondotta ki a Btk. 278. §-ába ütköző gyilkosság bűntettében, ugyanez törvényhelybe ütköző gyilkosságra való felbujtás bűntettében, végül az 1945.VII. tv. 1. §., illetve az 1440/1945.M.E. rendelete 8. §-a 2. bekezdésbe ütköző bűntett miatt és ezért össz-büntetésül halálra ítélte.

Az ítélet kihirdetésekor úgy védencem, mint én bejelentettük kegyelemért való folyamodásunkat, a következőkben pedig a Bp. 498. §-a értelmében megismétlem és indokolom kegyelmi folyamodásomat.

A t. Büntető Tanács törvényes köteleességét teljesítette, amikor a legsúlyosabb bűncselekményt bizonyítottan elkövetett vádlottat a legsúlyosabb büntetéssel: halállal sújtotta. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa azonban nincsen kötve a törvény parancsához, ha az elébe terjesztett esetben úgy látja, hogy az elítélt személyi és az ítélet tárgyává tett bűncselekmény körülményei lehetővé teszik a jogrend megóvását és az igazság érvényesülését akkor is, ha vádlott halálbüntetés helyett hosszabb tartalmú szabadságvesztés büntetésben részesül.

Elsősorban reá kívánok mutatni arra, hogy vádlott cselekményének magasabb szempontból való mérlegelése csakis akként történhet meg, ha vizsgálat tárgyává tesszük egyéniségét, és ha cselekvőségét visszahelyezzük azokba az időkbe, amikor azokat elkövette.

220 BFL XXV. 4. f. 001211/1951 I. 1086-1087. p.

Vádlott gyermekkorától szigorú papi nevelésben részesült, lelki világa és politikai szemlélete azon benyomások folytán alakult ki, amelyeket ezen a helyen szerzett. Nem kell részletesen kifejtenem, hogy ez a nevelés a népi demokrácia eszméinek és célkitűzéseinek meg nem értését és az azokkal való merev szembehelyezkedést eredményezte. Ez az elfogult, a világtól át nem hatolható kőfalakkal elválasztott fiatal pap utóbb Endre László ördögi befolyása alá került. Ez a nevelés és hatás vezette és készítette vádlottat bűncselekményeinek elkövetésére.

De rá kell mutatnom arra is, hogy a II. világháború hitleri propagandájához tartozott azoknak a szörnyű rémképeknek a köztudatba való álnok átvitele, amelyek egy orosz megszállás esetén az országot és különösképp az egyházat érhetik. Mi sem természetesebb, hogy mikor a dicsőséges Vörös Hadsereg maga előtt kergette a náci és nyilas söpredék hadakat: akkor ez a szerencsétlen, tudatlan és félrevezetett pap eddigi befolyásoltsága hatása alatt nem a felszabadítót látta bennük, hanem hazájának és hitének ellenségeit.

Ezek a lelki motívumok azok, amelyek vádlottból bűncselekményeit kiváltották, egyben azonban igazolják azt is, hogy rendszeresen összezavart világnézetében, az egész valóját befolyásoló politikai irányítottságában szinte már nem is volt akaratának és szabad elhatározásának ura. Ezek a szempontok azok, amelyek ha nem is teszik megbocsájthatóvá, de érthetővé teszik azt a döbbenetes eredményt, hogy egy felszentelt pap, a jóság és békeesség hivatott öre, fegyverrel támad.

Mi, akik az 1944-1945 évek szörnyű eseményeit nem a történelem hűvös lapjai, hanem a magunk könnyes szenvedésein átérztük: jól emlékezünk még a magyar társadalom szellemi és lelki megzavarodottságára, amelyben még akkor nem volt számunkra nyíltan kézben tartott világító fáklya. Vezér Ferenc bűnös, de nagyobb bűnös nála a kor és az a környezet, amelyben élt és tevékenkedett és ezért kérem az Elnöki Tanácsot, hogy bölcs határozatával gyakoroljon kegyelmet egy félrenevelt fiatalember javára, akinek az időben, 1945 előtt még csak módja és lehetősége sem volt a népi demokrácia elveit és célkitűzéseit megismerni és magáévá tenni.

A kegyelem gyakorlásával adja meg a lehetőséget neki, hogy tanulja meg tisztelni és szeretni azt a népi demokráciát, amely még ellenségeivel szemben is kegyelmesebb, mint az elmúlt reakciós idők voltak saját híveikkel szemben is.

Mély tisztelettel:

*Vezér Ferenc védője:
Dr. Fodor Lajos, ügyvéd*

A megmaradás csodája

A Rákosi-rendszert a szerzetesrendek elleni hadjáratában a főnyíróelv vezette. Ennek bizonyítéka: „A pálosok közül Bolyós Rezső Ákos atyát 10 évi börtönre ítélték. Tizenegy társával, Bihar Árpád Tádéval, Bolváry Pál Jánossal, Gyéressy Béla Ágostonnal, Homonnay Miklóssal, Juhász Jenővel, Könyves Lajossal, Lelkes Paszkállal, Oláh Juliánnal, Rába Lukáccsal, Szabó Lászlóval és Turi Didákkal együtt kb. 150 évet kaptak.”²²¹

A pálos rendet úgy megritkították, hogy fennmaradása kétséssé vált. Ami a rend alacsony létszáma miatt állt elő. A Magyar Pálos Rend létszáma 1948-ban 33 fő volt.²²²

A főnyíróelv alkalmazásánál azonban nem vették figyelembe, hogy a talajban maradt gyökér újra kihajt, s a pálosok a zaklatott rendi történetükből sokat tanultak, s új magot is vetettek. A rend lengyelországi központja is segített a vészkorszak túlélésében. Az 1952-es esztendő végén a Püspöki Kar azzal a kéréssel fordult a kormányhoz, hogy a szent ünnepek alkalmával gyakoroljon amnesztiát. Így szabadult ki a váci börtönből 1952. december 24-én P. Bolváry Pál.²²³ A disszidálási kísérlet miatt börtönbüntetést szenvedő Bolváry atya az egyik magvető, akinek munkája eredményeként új fő sarjadt, a rend tovább tudott élni úgy, hogy fiatalokkal gyarapodott, bővült.

²²¹ Aczél László Zsongor – Legeza László – Szacsvay Péter – Török József: Im. 37. p.

²²² Balogh Margit – Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. Adattár, MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1996. 196.

²²³ Aczél László Zsongor – Legeza László – Szacsvay Péter – Török József: I.m. 37. p.

„1952. karácsonya előtt, a váci börtönben az MZ (= magánzárkasosztály) egyik földszinti zárkájából kiszólták közülünk Bolváry László Pál atyát. Az őt ugyan semmit sem árul el, de mi sejtjük, hogy ez csak szabadulást jelenthet, mert már második évét töltötte a »bokorugrás«, azaz a tiltott határátlépés ügyében. Jól sejtettük, kiszabadult, s így ő volt az első, aki hírt hozhatott a külső világnak a pálosok börtönéletéről”. – kezdi Bolyós Rezső Ákos visszaemlékezését.²²⁴

A börtönből kikerült szerzeteseknek nehéz volt visszailleszkedni az életbe. Érthető, hogy szerzetesi fogadalmuk, előéletük döntően befolyásolta lépéseiket. A történet így folytatódott: „Hamarosan beleveti magát a földalatti lelkipásztorkodásba, főként a hittanoktatásba. Csoportokat szervez, és magánlakásokban tanítja azokat, akik a körülmények között nem vehetnek részt a templomi hitoktatásban. Megszervezi a földalatti (klandesztin) pálosokat, és hamarosan már öt fiatalot küld a szegedi, illetve esztergomi szemináriumba. (Arató László Botond, Farkas Béla Tamás, Aczél László Zsongor, Temesvári Károly Benedek, Sziebert Imre András és még másokat is.)”²²⁵ A kiszabadult Bolváry vállalta a magvetés veszélyes munkáját.

Kiszabadult a börtönből Bolyós Rezső Ákos is 1956. február 28-án, s mint sekrestyés és kisegítő szervező folytatta szerzetesi tevékenységét.

„Miután egy római intézkedés megengedte, hogy az állami rendelkezés miatt akadályozott noviciátust rendszeres találkozók helyettesíthetik és a tagok fogadalmat is tehetnek, elkezdett foglalkozni a rend iránt érdeklődőkkel is, a »juvenisták«-kal, akik készek voltak arra, hogy átmentik a rendet, mert az nem tűnhet el az 1950-es szétszórattással Magyarországon oly nyomtalanul, mint II. József 1786-os rendelete után, még ha ezért börtönbüntetés jár is. Ezek a »földalatti« (klandesztin) fiatal pálosok tanulmányozták a rend történelmét, »fehér napok« elnevezéssel közös

²²⁴ P. Bolyós Rezső Ákos OSPPE: Magyar pálosok a szétszórásban és a börtönben (1950–1989) Újrakezdés 1989. Visszaemlékezések II. 1. p.

²²⁵ Uo. 1. p.

lelkigyakorlatokat rendeztek, fogadalmat tettek a régi pálosok előtt, és titokban éltek a pálos hivatást. Közéjük tartozott P. Kovács Ferenc Imre, aki a győri szemináriumban ismerkedett meg Fr. Máthé Péterrel. Újmiséjén 1956-ban P. Bolváry Pál képviselte a fehér színeket. Gencsapáti káplánként határszöktetéssel, valamint énekkar szervezésével vádolták, és az ÁVH-n úgy összeverték, hogy később 1958. október 7-én, Rózsafüzér Királynője ünnepén visszaadta lelkét az Úrnak. P. Ács Ferenc István és P. Vezér György Ferenc mellett P. Kovács Ferenc Imrét is a pálos rend vértanúi között tartjuk számon.”²²⁶

A pálos rend sorsa bonyolultan alakult. Az 1951-ben letartóztatottakról Bolyós Rezső Ákos visszaemlékezése ad tájékoztatást. A pálos rend 15 tagját említi meg Havasy Gyula dokumentumgyűjteménye. Őket tekinthetjük a rend törzstagjának. Rajtuk kívül Bolyós Rezső több pátért sorol fel, akik a rendhez tartoztak. Az ő sorsuk a rend szempontjából nem lett meghatározó.²²⁷

A börtön szenvedéseit átélta szerzetesek a „közhangulat javítása érdekében” egyéni kegyelemben részesültek.²²⁸ A börtönből szabadult szerzetesek sorsa jellegzetes. Az egyház segíthette, de nem alkalmazhatta őket, egyházmegyei beosztást nem kaphattak:

- „Csellár István Jenő 1959. június 19-én autóbaleset következtében szörnyethalt. Ő volt Bolyós megjegyzése szerint a csoport legudvariasabb és legtiszteletreméltóbb szerzetese.

- P. Bihar Árpád Tádé a legtöbbet szenvedett a börtönben. Ebben szerepet játszott, hogy szerzetesi élete előtt hivatásos katonatiszt volt. Kiszabadulása után lignitbányász. Majd az egyház kisebb munkákra alkalmazta, jótevői is segítettek, s a pannonhalmi szociális otthon lakója lett.

- P. Bolyós Rezső Ákos 1956 májusában jelentkezett a pécsi püspöknél, de az nem veheti fel... Bolyós erről így emlékezik meg: „Ezután Cserháti József pécsi püspök kér bennünket, hogy amint mód van rá, tűnjünk innen Pécsről, mert állandó szálla vagyunk

az Állami Egyházügyi Hivatal szemében.”²²⁹ Ezután kisebb állásokban – kántor, pénztárnok – alkalmazza az egyház.

- P. Dr. Gyéressy Béla Ágoston 1956 nyarán szabadult a börtönből. Több helyen vállalt kántorságot, de közben ismertsége révén bekerült az Akadémia Történelem Osztályára, és az Akadémia megbízásából gyűjteni kezdi a levéltárakban fellelhető pálos aktákat. A gyűjteményt ki is adják Documenta Artis Paulinorum címen három kötetben 1975–1978 között. Anyai (újpesti) örökségéből kriptát vesz az újpesti Szent István-templom altemplomában, és egy kis remetelakot Budafok felső részén, akkor már, mint budafoki kántor. Hatvanéves korában, 1968-ban nyugdíjba vonult, és eltartási szerződést kötött egy régi ismerős családdal, ők a telek és épület reményében ellátták, nem mindig kellő tisztelettel. Rendtársai, barátai gyakran meglátogatták. Látása nagyon meggyöngyült, s a végén már fehér bottal s kísérvél mozdulhatott csak ki remeteségéből. Még meg tudta tartani aranymiséjét, az ősi pálos templomban, a budapesti Egyetemi Templomban, de nem sokára rá, 1986. október 5-én meghalt. Kívánsága szerint az újpesti templom kriptájában temették el rendtársai és nagyszámú ismerősei és barátai jelenlétében.

- Homonnay Sándor Miklós atya börtönben és bányában töltött rabsága után szintén 1956-ban szabadul, és visszamegy testvére-éhez Gyöngyösre, ahol szöleje művelésével és zug-hitoktatással foglalkozik. Vidéki plébániákon szabadság alatt kisegít, lejár Pállosszentkútra a búcsúkra, és mindenütt hasznosítja magát. Márianosztrán is hosszabb ideig kisegít, majd az újjászületéskor (1989-ben) a rendi vezetőség Márianosztrára helyezi mint lelkipásztort.

- Fr. Túri János Didák az 1956-os szabadulás után az atyákkal együtt USA-ba távozott. Doylestownban többféle beosztásban működött, átesett egy agytumor-eltávolítási operáción, ennek ellenére továbbra is hasznosítja magát az egyház számára.

226 Aczél László Zsongor – Legeza László – Szacsavay Péter – Török József: I.m. 37. p.

227 P. Bolyós Rezső Ákos OSPPE: I.m. 133–134. p.

228 Aczél László Zsongor – Legeza László – Szacsavay Péter – Török József: I.m. 37. p.

229 P. Bolyós Ákos OSPPE: I.m. 129–130. p.

- *Fr. Könyves Lajos* a börtönben a legjobb példát adta az együttérzésnek, mindenkivel jót tett, és megosztotta csekélyke kenyerét is a másik társával, mindenki szerette őt. Szabadulása után az újpesti plébánián volt szakács, majd Nógrádra került ugyanilyen beosztásba. Innen nyugdíjazták, és bekerült a pannonhalmi szociális otthonba, ahol – mint beteg, lebénult is – nagyon gondos ápolásban részesült. 1985. február 17-én halt meg, a falusi szerzetesi parcellában nyugszik.

- *Lelkes József Paszkál* 1956-os szabadulása után ismerőseinél lakott Pesten. Ritkábban kereste fel rendtársait. Imádságos volt, járta Pest templomait, búcsúkat rendezett. [...] Később már került a társaságot. Ismerősei – talán anyagi okok miatt – csak később értesítették rendtársait, s elhamvasztatták, a Köztemető egyik északnyugati kolumbáriumába temették 1981. november 4-én.

- *Fr. Oláh Ferenc* Julián testvér szabadulása után Diósdon, a „csapgyárban” dolgozik, majd a Váci úti cérnagyár raktárosa. Nyugdíjazása után P. Bolyós Ákos áthozza a budafoki plébániára sekrestyésnek, szép lakást kap, ebédet főz két személyre, és minden évben együtt mennek P. Ákossal Jasna-Górára, és az augusztusi szabadságot ott töltik a kolostorban. Amikor a rend újból megindul, ő is számít, hogy újból indulhat a régi szerzetesi életben. Régi vágy teljesül, még egyszer Częstochowába megy, és ott 1989. augusztus 3-án elszenderül, s azóta is ott nyugszik békében.

- *P. Szabó Sándor László* atya volt a következő szabaduló a váci börtönből, mert ő csak három és fél évet kapott. Sziklatemplomi hívei még jól emlékeztek rá, és egy Mária-kongreganista ismerőse adott neki lakást a Ráday utcában. Először csak templomőr lehetett a Szent Mihály-templomban (Budapest, Váci utca), majd a Belvárosi Templom gazdasági intézője és miséző kísézője. Később többször is lelátogatott Pécsre, és érdeklődött P. Bolváry Pál munkája iránt, valószínűleg az ÁVO bízta meg bizonyos feladatokkal, de olyan nyíltan tette, hogy felhívja a figyelmünket, s védekezhettünk. Amikor kora miatt elnehezedett (1900-as születésű volt), már csak a Bakáts téri templomban mellékoltárnál miséztetett, s Laci bácsinak titulálták. 1978. október 22-én hunyt el,

és ismerőseivel a Pestszenterzsébeti temetőben temették el. Sírját hívei mind a mai napig szeretettel ápolják”.²³⁰

A letartóztatottak döntő része szabadulása után nem szakított az egyházzal. Az egyház segítette őket. Példás az a tartás, amelyel ragaszkodtak fogadalmukhoz, s betartották azt. A közösségi összetartás erős érzése a szolidaritás szép példáival hozzájárult a rend megmaradásához.

Az ÁVH börtöneit megszenvedő csoportból Bolváry Pál személye kötötte össze a rend 1950-es és 1960-as évekre eső történetét. Az ő tevékenysége szép példája annak, hogyan kapcsolódtak össze hálózatszerűen a katolikus egyház bázisközösségei, és szélesedett egyre az egyházi katakombamozgalom, és terjedt ki az országra. Érdekesen mutatja Ivasivka Mátyás – Arató László Sziklatábor című monográfiája, hogyan kapcsolódott be a pécsi ciszterciek által szervezett katakombacserkészletbe P. Bolváry: „A továbbiakra jelentősen hatott Pécsen a pálosok zárándoklással egybekötött Jakab-hegyi búcsúja. A szentmisét a Mecseken levő ősi kolostorromok közelében, az akkori években épülő új, de még befejezetlen kolostornál tartották. A zárándoklaton Arató László is részt vett. Feltűnt neki, hogy a szertartások után az új épület melletti réten sok fiatal játszott, rúgták a labdát, és igen gyakran kiabálták: Pál atya! ... Pál atya! ... Azt tapasztalta, hogy a pálosok az akkori egyházzal szembe fordítottan sem féltek a fiatalokkal foglalkozni. Innen támadt az ötlete, hogy Pécsen – korszerű templomuk melletti kolostorukban – felkeresi a pálos atyákat. Tette ezt azzal a reménnyel, hogy közülük talán valaki elvállalja a titokban továbbműködő 47-es cserkészcsapat tagjainak lelki gondozását. Szándékát erősítette, hogy a pécsi pálos kolostor és templom alkalmas helyen, a város szélén, a Mecsek lábánál épült.”²³¹

Mindez még a vészterhes 1940-es évek végén történt, a memoár pontosan nem jelöli meg a napot, P. Bolváry a veszélyek ellenére vállalta a cserkész lelkipásztori feladatot, s a katakombacserkészlet

230 P. Bolyós Ákos OSPPE: I.m. 129–133. p.

231 Ivasivka Mátyás – Arató László: Sziklatábor. A katakombacserkészlet története. Márton Áron Kiadó, Budapest, 2006. 79–80. p. Eredeti forrás: ÁBTL, 319. V-147350/6.

egyik éltető elemévé vált. Ezt is számításba vehette az ügyészség a börtönbüntetés kiszabásánál.

Bolváry Pállal együtt tartóztatták le Csonka Ferencet. A két, fiatalokért minden áldozatot vállaló ember tevékenységét a pécsi Magyar Bíróság ítélethozatalában így minősítette 1961. július 27-én:

„Ezek voltak tehát a szervezeti szabályok, amelyek a két szervezkedés kereteit megszabták, és amely kereteket ezután Csonka Ferenc és Bolváry László Pál vádlottak államellenes, a népi demokrácia megdöntésére irányuló céljaiknak megfelelően tartalommal megtöltötte. Ez a tartalom pedig nem volt egyéb, mint a nacionalista, fasiszta, a megdöntött feudál-burzsoázia ideológiájának a vallásos hit és meggyőződés felhasználásával történő feltámasztása, ébren tartása és minél szélesebb körben, főleg a fiatalság körében való terjesztése. Ennek eszközei voltak a jellemzett témakörökből való előadások, vitatkozások, megbeszélések, amelyeknek elmélyültebbé, magasabb színvonalúvá tételére mind Csonka, mind Bolváry megfelelő irodalmat bocsátottak a tagok és vezetők rendelkezésére. A tárgyaláson ismertetett, részint a Horthy-fasizmus idejéből átmentett, részint most készült, illegálisan sokszorosított és terjesztett sajtótermékek, brosúrák, nem vitásan a népi demokratikus államrend, a kivívott szabadságjogok, a népi hatalom, a szocialista, kommunista társadalmi rend ellen gyűlöletre izgatnak, a kizsákmányoló osztálytársadalom, a magántulajdon visszaállítására, a restaurációra serkentenek.”²³²

1963-ban szabadult a börtönből P. Bolváry. Keserű tapasztalata, hogy Cserháti József pécsi püspök számára tevékenysége kellemtelen volt, szállka az Egyházügyi Hivatal szemében. A sok meghurcoltatás miatt megundorodott a megfigyeléstől. 1972. június 12-én legálisan kiment Jugoszláviába. Róma, majd az USA lett életútjának következő állomása.²³³

²³² Ivasivka Mátyás – Arató László: I.m. 20. p.

²³³ P. Bolyós Rezső Ákos OSPPE: I.m. 127. p.

A rend életerejét bizonyítja, hogy a Kádár-rendszer éveiben újabb szerzetesek tettek fogadalmat, újabbakat szenteltek fel:

„Dr. Aczél László Zsongor atya 1942. július 1-jén született. 1960. augusztus 22-én Budapesten tett fogadalmat és 1965. június 24-én szentelték pappá.

Udvarnok László István atya 1942-ben született, 1961. július 2-án tett fogadalmat. Pappá szentelték 1966. július 19-én P. Árva Vince leghűségesebb tanítványa.

Imre János Csanád atya 1932. április 6-án született. Fogadalmat tett 1961. július 2-án. Előtte június 18-án szentelték pappá.

Györkös János Gyula atya 1939. február 13-án született. 1961. június 30-án tette le a fogadalmat, és 1963. június 21-én szentelték pappá.

Borsos János József atya 1937. szeptember 21-én született. Első fogadalmát 1961. augusztus 22-én tette le, és előtte június 18-án szentelték pappá.

Botfai János József atya 1938. február 28-án született. Fogadalmat tett 1965. augusztus 8-án. Pappá szentelték 1962. június 16-án.

Temesvári Károly Benedek atya 1944. október 29-én született. Fogadalmat tett 1964. július 17-én. 1969. június 15-én szentelték pappá.

Tölgyes Tibor Kálmán atya 1942. szeptember 6-án született. Fogadalmat tett 1965. augusztus 8-án. Pappá szentelték 1966. április 11-én.”²³⁴

Bolyós Rezső Ákos visszaemlékezésében több olyan személy nevét is felsorolja, aki szimpatizált a renddel, de nem meri vállalni a szerzetesi életet, emellett azonban megmaradt hívó katolikusnak.²³⁵

Ahhoz, hogy igazán megértsük a rend sorsát, megmaradásának csodáját, Aczél László Zsongor *Parázs a hamu alatt* és Ivasivka Mátyás – Arató László *Sziklatábor* című monografikus memoárját kell elolvasni. Mindkét alkotás meggyőző erővel mutatja a föld alatti cserkészetet, amely a pálos és más szerzetesrendek

²³⁴ Uo. 135–139. p.

²³⁵ P. Bolyós Rezső Ákos OSPPE: I.m. 131–134. p.

talpra állásához teremtette a feltételeket. A kis vallási közösségekről, amelyek így alakultak ki, sokáig csak félig-meddig tudott a közvélemény. P. Árva Vince a Kádár-korszak felfelé ívelő éveiben, tehát egy olyan korosztályból tudott toborozni rendje számára novíciusokat, amely korosztály gyermekkorát a Rákosi-rendszerben élte meg. Ennek a korosztálynak a kamaszkora arra az időszakra esett, amikor a KISZ nagy tömegeket nyert meg a mozgalomnak nyaraltatási akcióival, a VIT-re való mozgósítással. Mindez óriási összegekbe került.

„Árva Vince 1976 márciusában került a márianosztrai plébánia élére. Minden munkája az ősi pálos kegyhely fellendítésére irányult. P. Koscielecki Lőrinc vikárius beszámolója alapján P. Joseph Platek rendfőnök 1982. augusztus 22-én kinevezte rendfőnöki delegátusnak a magyar rész vezetésére. Lékai László bíboros prímás a rendalapító Özséb atya boldoggá avatásának posztulátorává nevezte ki, s egy évre Rómába küldte a szentté avatások tanulmányozására. Többször járt Częstochowában is, s bemutatta az új hivatásokat. A rend központja által felmerült jogi aggályok elhárítására felterjesztette Rómába a titkos pálosok névsorát, akiknek pálos szerzetesi voltát a Szerzetesi Kongregáció 1989. május 20-án elismerte” – válaszolja a *Pálosok* című monográfia Árva Vince életútját.²³⁶ 1994-ben 20 főből áll a magyarországi pálos rendtartomány.²³⁷

A kommunista diktatúra lelki és erkölcsi pusztításának nyomai és hatása kimutatható ugyan, de a rend újra működik, és várja a fiatalokat.

²³⁶ Aczél László Zsongor – Legeza László – Szacsavay Péter – Török József: I.m. 37. p. 237 Uo. 39. p.

A hálózatok harca (A Kádár-rendszer egyházpolitikája)²³⁸

Globális világunkat hatalmas gazdasági, politikai kommunikációs hálózatok kohéziós ereje tartja össze és működteti. A hálózatok finomhangolása fontos szerepet játszik abban, hogy a jelenlegi gazdasági válságot kisebb kataklizmákkal el tudja kerülni a világ.

A katolikus világegyház is fontos összetevője a világhálózatoknak. A második világháborúban győztes Szovjetunió a kommunizmus Moszkvából vezérelt világhálózatának kiépítésére törekedett. Ez a szándéka ütközött a Szentszék terveivel. Hazánkban 1950. augusztus 30-án a Magyar Katolikus Püspöki Kar képviselői és a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának megbízottai által aláírt egyezmény²³⁹, majd az 1956-os forradalom és szabadságharc következménye volt, hogy az állambiztonsági szervek felmérték, hogyan áll a katolikus egyház elleni küzdelem helyzete. E felmérés következménye volt, hogy újra kellett gondolni a stratégiát és a taktikát.

A pálos rend teljes felszámolását megvalósító diktatúra félelmei 1956 után újraéledtek. A Kádár-rendszer követte a Rákosi-féle diktatúra politikáját, módszereiben ugyan változtatott, de céljai ugyanazok maradtak. A pálosok üldözése az 1960-as években is folytatódott. Néhány állambiztonsági irat jól szemlélteti ezt (6. sz. melléklet).

²³⁸ A fejezet megjelent Bertalan Péter: Hálózatok harca. Egyháztörténeti Szemle, 11. évf. 2. szám 2013. p. 83-93.

²³⁹ A kikényszerített egyezmény „sem a katolikus egyház kánonjaival, sem a magyar joggal nem összeegyeztethető.” Egy fogoly apát feljegyzései. I.m: 34. p.

Az állambiztonsági dokumentumok alapján nyomon lehet követni az egyházpolitika változásait az 1950-es és 60-as években:

IV/5. alosztály²⁴⁰

„Szigorúan titkos!”

Tárgy: A klerikális reakció ellen harcoló alosztály 6 hónapos beszámolója

Budapest, 1955. július 28.

A magyar katolikus klérus az elmúlt 6 hónap folyamán a római katolikus püspöki kar vezetésével az illegális tevékenység kiszélesítése mellett igyekezett a legális tevékenység kiszélesítésére is. Ez megmutatkozott a katolikus egyház egyházi ünnepeinek tömegmozgósításánál, mint pl. a húsvéti és úrnap körmeneteknél, de megmutatkozott az általános egyházi tevékenység során történő ún. „egyházi agitáció” alkalmával is.

A római katolikus püspöki kar tagjai továbbra is igyekeztek a papi békemozgalomtól elszigetelni a részükre „megbízható” ún. Vatikánhoz hű papokat. Ez megmutatkozott különösképpen a „Kereszt” című békemozgalmi lap Vatikán által történő indexre tételekor. A püspöki kar jobboldali tagjai a püspöki konferenciákon és az Állami Egyházügyi Hivatallal (ÁEH) történő tárgyalások során továbbra is támadásra igyekezett bírni az ingadozókat az odahelyezett békepapi vikáriusok és azon mozgalmi papok ellen, akik a papi békemozgalomban részt vesznek. A püspöki kar tagjai, valamint a katolikus klérus ún. Vatikánhoz hű része elítélően nyilatkozott Czapik érseknek helsinki útjáról.

A katolikus klérus vonalán megállapítható, hogy a papi békemozgalommal szemben, valamint az Állami Egyházügyi Hivatal által kiadott intézkedésekkel szembeni álláspontot, valamint ellenük történő ellenforradalmi propagandát a világi klérus egy része

mellett a felosztatott férfi és női szerzetesrendek támogatják, sok esetben irányítják. Erre szervezett alapot nyújt a jelentős férfi és női szerzetesrendek titkos, szervezet-szerű továbbműködése, melyeknek egy része ellenőrzött adatok szerint titkos kapcsolatot tart fenn vatikáni rendi központjukkal, a budapesti imperialista követiségek útján. E vatikáni központok igyekeznek utasításaikban Magyarországon működő titkos szervezeteik részére ilyen irányú utasításokat és szempontokat adni. A püspöki kar, valamint a világi klérus úgynevezett jobboldali Vatikánhoz hű papjainak ilyen irányú irányítását és nevelését támogatják és irányítják az illegálisan működő jezsuita rend, cisztercita rend, domonkos rend, valamint a korlátozottan működő piarista és bencés rend.

Megállapítható, hogy a világi klérus, valamint a titokban működő felosztatott szerzetesrendek ellenséges tevékenységének legfőbb formája az irányításuk alatt működő illegális szervezetek, melyen keresztül ellenforradalmi propagandát fejtenek ki szóban és írásban. Megállapítottuk, hogy az operatív jelzések mellett dokumentációkat is szereztünk arra vonatkozóan, hogy a titkos szervezetek egyházpolitikai híryanagokat is küldenek ki titkos úton különböző illegális csatornák felhasználásával a Vatikán számára.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a katolikus klérus és ezen belül a felosztatott férfi és női szerzetesrendek illegális csatornák felhasználásával híryanagokat küldenek ki, valamint szervezett ellenforradalmi tevékenységet fejtenek ki Magyarországon, különösképpen az ifjúság körében, de a jobboldali exponált hívők körében is. Ezt bizonyítja a felderített kiterjedt klerikális ifjúsági szervezkedés, valamint világi papok és volt szerzetesek irányításával működő „Keresztény Front” elnevezésű illegális szervezkedés is.

A 6 hónap folyamán történő operatív felderítések és intézkedések:
– A római katolikus püspöki kar vonalán: Javaslatot tettünk a püspöki karon belül Czapik Gyula egri érsek felé államvédelmi személyi kontaktus felvételére. Összegyűjtöttük e személyi kon-

240 ÁBTL, 315. O-13405/2 143–148. p.

taktus felvételéhez szükséges jellemző államvédelmi adatokat, összefoglaló formájában.

– Tervbe vettük a püspöki karon belül Badalik Bertalan veszprémi püspökkel történő államvédelmi személyi kontaktus felvételének tanulmányozását és előkészítését. Erkölcsi kompromittálásához szükséges adatokat gyűjtöttünk össze „Ligeti” fedőnevű ügynökön keresztül.

– Dudás Miklós Hajdú megyei püspök Vatikánhoz fűződő titkos kapcsolatának felderítéséhez beszerveztük budapesti titkárát és teológiai tanárát „Kiss János” fedőnevű ügynökként.

– Papp Kálmán győri püspök mellé tervbe vettük két ügynökjelölt tanulmányozását és az egyik ügynökjelölt beszervezését, valamint operatív technika végleges beszerelését. Az ügynökjelöltek tanulmányozása jelenleg is folyamatban van, beszervezését végrehajtani nem tudtuk. Az operatív technika végleges beszerelését végrehajtottuk.

– A püspöki kar tagjai közül, mint ügynökjelöltet tanulmányoztuk Brezanóczi Pál érseki helynököt. 6 hónapos tervünkben beszervezését terveztük, azonban ennek végrehajtására nem került sor.

– A római katolikus egyház vonalán célszerűnek látszott és ezért tervbe vettük a püspöki kar hivatalos könyomatosának, a Magyar Kurír felhasználásával a külföldön megjelenő katolikus sajtótudósító állandó tájékoztatásának összeállítását a magyar katolikus egyházra, valamint a többi népi demokratikus országokra vonatkozóan. Ügynökség útján ennek megszervezése megtörtént. Rendszeres tájékoztatókat kapunk és készítünk a jelentősebb európai katolikus országok katolikus hírügynökségeinek híryanagjaiból.

– A római katolikus püspöki kar vonalán, terven kívül, utasításra megszerveztük és előkészítettük Mindszenty József elítélt egyházi objektumba való elhelyezését. Elhelyezésének biztosítására, valamint további operatív kombinációk végrehajtására mellé helyeztük „Ligeti” fedőnevű ügynököt, valamint operatív lehallgatási technikát szereltünk be.

A feloszlatott és működő szerzetesrendek vonalán:

Az illegálisan működő magyarországi jezsuita rend Vatikánhoz fűződő titkos kapcsolatának felderítésére és dokumentálására, valamint ellenforradalmi szervezeti felderítésére és dokumentálására tervbe vettük az illegális szerzetesrend vezetőinek őrizetbe vételét. A 6 hónapos terv időszaka során ellenséges tevékenységeikre újabb dokumentumokat szereztünk be, hálózati úton megállapítottuk Pálos Antal őrizetbe vétele után, kik irányítják illegálisan a titkos jezsuita rend szervezetet. Javaslatot tettünk összefoglaló formájában a szervezet 7 vezetőjének őrizetbe vételére, valamint az őrizetbe vétel fedése mellett „Nagy István” fedőnevű ügynök hírszerző munkára való felhasználására a jezsuita emigrációba. Javaslatot 1955 júniusában jóváhagyták. Mindszenty elhelyezése miatt az őrizetbe vétel végrehajtására nem került sor.

A magyarországi bencés rend adataink szerint a budapesti olasz követség felhasználásával titkos kapcsolatot tart fenn vatikáni központjával. A vatikáni központ számára rendszeresen híryanagokat küldenek ki. 1954 évben átfogtuk ügynökség útján a Vatikánhoz lévő illegális csatornájukat. Tervbe vettük a 6 hónap folyamán az ügyben dolgozó „Tóth” és „Jácint” fedőnevű ügynökökön keresztül Békés Gellért vatikáni referens felé egy újabb illegális csatorna létrehozását abból a célból, hogy megismerjük a Vatikán érdeklődési körét a Magyar Népköztársaság ellen folytatott hírszerző munkájában. A játszmas ügy során felderítettük Békés Gellért egyik illegális vonalát, melynek szereplője egy jelenleg működő vasutas volt, ezen az úton anyagi juttatást küldött a bencés rend számára. Megállapítottuk továbbá, hogy Békés igyekezett felhasználni olyan körülményeket is, hogy a sportrendezvények során külföldre utazó magyar állampolgárokat különböző üzenetek közvetítésével bízott meg.

A szerzetesrendek vonalán megállapítottuk ügynökség útján, hogy az ún. sport megnyilvánulásokra, ahol különböző külföldi állampolgárok jöttek Magyarországra, több esetben felhasználták a Vatikán és a külföldi egyházak felé titkos kapcsolatok felvételére. Ez megtörtént Janis Mihály lazarista tartományfőnök esetében is,

akinek testvére utazott be az országba és különböző csomagokat hozott és vitt ki egyházi személyektől. A győri bencés rend egyik volt szerzetesének sportrendezvények felhasználásával Magyarországra utaztatta testvérét, aki különböző egyházi személyek részére a bécsi pázmáneumból és a bécsi érsekségről levelet hozott egyházi személyek részére, többek között Shvoy Lajos részére is.

A budai ferences rend vonalán hosszú idő óta folytatunk ügynöki bizalmas nyomozást a külföldre szökött Német Luciusz ferences szerzetes hírszerző tevékenységének felderítésére és dokumentálására, illetve magyarországi hírszerző kapcsolatainak megállapítására. A ferences rend nem ellenőrzött adatok szerint titkos kapcsolatot tart fenn diplomáciai testületen keresztül az egyik központjával. Ennek felderítésére tervbe vettük Váradi Béla rendtartományi titkár ügynökké való beszervezését. Váradi ügynöki tanulmányozása során több bizalmas jellegű Váradira kompromittáló adatokat gyűjtöttünk össze. Beszervezését nem tudtuk végrehajtani, erkölcsi kompromittáló adatok hiányában, melyet a következő tervidőszakban kívánunk végrehajtani. Tervbe vettük „Mecseki” fedőnevű ügynök Németh Luciusz mellé hírszerző munkára való kidobási tervét és ehhez szükséges őrizetbe vétele előkészítését.

A szerzetesek és világi papok által vezetett illegális ifjúsági mozgalom szervezeti felépítésének és ellenforradalmi tevékenységének felderítésére és dokumentálására tervbe vettük, hogy megállapítjuk a mozgalom országos vezetőit és csoportvezetőit, titkos összejöveteleiket operatív technika és fotó útján dokumentáljuk, valamint írott ellenforradalmi brosúráikat eredetiben megszerezzük. Javaslatot tettünk az illegális szervezkedés realizálására és dezorganizálására. A 6 hónapos terv időszaka alatt felderítettük az ifjúsági szervezkedés 4 központjának vezetőit és jelentősebb csoportvezetőit és egynéhány tagját, technikailag (operatív és fotótechnika) dokumentáltuk az ifjúsági szervezkedés jelentősebb összejöveteleit, valamint 40 féle általuk kiadott ellenforradalmi brosúrát szereztünk be eredetiben és fotóban. A hálózati

és nyomozati úton felderített és összegyűjtött ellenforradalmi tevékenységekre utaló jelzéseket és dokumentumokat összefoglaló formájában összesítettük, javaslatot tettünk az ifjúsági mozgalom realizálására, valamint dezorganizálására.

A működő piarista rend vonalán tervbe vettük két ügynökjelölt tanulmányozását és egyik ügynökjelölt beszervezését. Az ügynökjelöltek tanulmányozását elvégeztük, azonban az egyik ügynök beszervezését nem hajtottuk végre. A piarista rend ifjúsági szervezkedésben való részvételét felderítettük, több írásos dokumentumot szereztünk meg. A piaristák által vezetett ifjúsági szervezkedés szervezeti felépítését, vezetői névsorát megszereztük. Megállapítottuk, hogy a piarista rend vezetésének irányításával Magyarországon működik egy illegális hittudományi főiskola, melynek vezetői egyrészt piarista szerzetesek, másrészt a feloszlott szerzetesrendek tagjai. Az illegális hittudományi főiskola teljes felderítése nem történt meg. Hálózati jelentéseink vannak arra vonatkozóan, hogy a hittudományi főiskola tagjai közül titkos papszentelés történt.

Soltész Jenő, volt kitelepítési kormánybiztos, több volt szerzetes és világi pap bevonásával „Keresztény Front” elnevezésű széleskörű illegális ellenforradalmi ún. „katolikus pártot” hozott létre. Tervbe vettük az illegális szervezkedés tagjainak felderítését, a szervezkedésben részt vevő „Körösi” fedőnevű ügynököt – aki a szervezkedésről nem jelentett, – átszervezését. Feladatunk volt operatív technika és fotótechnika útján, valamint hálózati úton a szervezkedés tagjainak felderítése és dokumentálása, valamint az általuk terjesztett brosúrák és „alkotmánytervezetek” megszerzése. A tervidőszak alatt átszerveztük „Körösi” fedőnevű ügynököt, melynek felhasználásával felderítettük a szervezkedés vezetőit és jelentősebb tagjait, összejöveteleikről technikailag ellenőrzött dokumentumokat szereztünk be, megállapítottuk célkitűzéseiket és több írásos dokumentumot szereztünk be. Megállapítottuk, hogy a szervezkedés vezetője kapcsolatot akar felvenni a Vatikánban működő Csertő Sándor kiszökött világi pappal, aki kiszökése előtt tájékozva volt a szervezkedés létrehozásának tervéről.

II/5-c alosztály²⁴²
Szigorúan titkos!

Tárgy: A rk. klerikális reakció ellen folytatott állambiztonsági operatív munka helyzetéről

J e l e n t é s

Budapest, 1957. július 10.

A római katolikus klerikális reakció ellen folytatott állambiztonsági operatív munka vonalas elv szerint van megszervezve oly módon, hogy az egyházi hierarchia központjainak – az érsekségeknek és püspökségeknek – ellenőrzését a Belügyminisztérium központi szakosztálya, a hierarchia alsóbb szerveinek ellenőrzését pedig a Politikai Nyomozó Főosztály budapesti és megyei szervei végzik.

A rk. hierarchia világi papokból és szerzetesrendekből tevődik össze. A világi papok száma országosan kb. 4300, akik a 11 egyházmegye valamelyikéhez tartoznak. A szerzetesrendek túlnyomó többségét az állam 1950-ben feloszlatta, jelenleg lojálisan csak 4, ún. tanító-szerzetesrend működik, összesen kb. 280 taggal. Az 1950-ben történt feloszlítás előtt 19 férfi szerzetesrend működött, összesen kb. 3200 taggal és 43 női szerzetesrend, összesen kb. 10000 taggal. A feloszlítás után a szerzetesrendek tagjai részben szétszéledtek az ország egész területére és a legkülönbözőbb foglalkozásokba, kisebb részben pedig világi papi funkcióba kerültek. Már itt megjegyezzük azonban, hogy a feloszlított szerzetesrendek egy része illegálisan továbbra is működik, igyekeznek rendi kereteiket megtartani.

A rk. klerikális reakció ellen folytatott állambiztonsági operatív munka legfontosabb eszközeként országosan összesen 143 ügynököt foglalkoztatunk. Ebből 86 a megyei politikai osztályok által van tartva, 57 pedig a központi szakosztály által.

²⁴² ÁBTL, 315. O-13405/2. 292–299. p.

Az ellenforradalmi események előtti helyzethez viszonyítva ügynökségünk országosan 21 fővel csökkent, elsősorban a vidéki szerveknél történt széleskörű dekonspirálódás következtében. A rk. egyház vonalán foglalkoztatott ügynökséggel kapcsolatban meg kell itt jegyezni, hogy abból a vidéken foglalkoztatottak nagy része az ellenforradalom ideje alatt dekonspirálódott ügynökség. Ez a körülmény – miután a dekonspirálódott ügynökség jelentős részét szükségszerűen továbbra is foglalkoztatják – nagymértékben csökkent a hálózati munka határfokát.

Az elmúlt évek során állambiztonsági operatív munkában az alábbi hármas cél megvalósítására törekedtünk:

1. Felderítés és pozitív politikai befolyás érvényesítése céljából beépülni a rk. egyház legfelső vezetésébe, a püspöki karba.
2. A rk. egyház illegális, ellenséges tevékenységének felderítése és annak megakadályozása.
3. A rk. egyház központjának, a Vatikánnak ellenünk irányuló ellenséges tevékenységének felderítése, a létrehozott illegális csoportnak átfogása vagy ilyenek létrehozása ún. „játszmas ügyek” folytatása céljából és a Vatikánba való ügynöki beépülés a Hír-szerző Osztállyal közösen.

A fenti célok megvalósítását – amellet, hogy az ellenforradalmi események után egyéb megtorló és preventív intézkedések kerültek előtérbe – ma is érvényesnek tekintjük és operatív munkánkat ilyen irányban folytatjuk.

A fenti hármas célkitűzés végrehajtását részletezve az alábbiakat állapíthatjuk meg:

- 1) Az egyház legfelső vezetésébe való beépülés:

Ezen a téren kezdetben biztatónak látszó eredményeket értünk el, amelyekről azonban később kiderült, hogy nem váltják be a hozzáfűzött reményeket.

A püspöki karban ebben az időben, amikor Czapik Gyula egri érsek volt a kar elnöke, 2 ügynökkel rendelkezünk „Galambos” és „Balassa” személyében. Mindkettő csak arra volt képes – „Galambos” pedig hajlandó, hogy a püspökkari konferenciák lefolyását regisztrálja. Később „Galambos” betegsége miatt kimaradt a püspökkari konferenciákról, „Balassát” pedig a püspöki kar jobbszárnya kiszorította a karból. Ebben az időben került viszont „Lajtai Márton” vissza a püspöki karba. Személye és tekintélye alkalmasnak látszott arra, hogy a püspöki karban meglévő lojális, tárgyalásokra készséges szárnyra támaszkodva a püspöki kar egészét pozitív irányba befolyásolja és közelítse az állam érdekeihez. „Lajtai Márton” a hozzáfűzött reményeket – részben a nem megfelelő szervezés, részben az erősen érvényesülő jobboldali behatás következtében – nem váltotta be. Arról, hogy számunkra felderítést folytasson szó sem lehetett, sőt politikai befolyását is ellenkező irányba használta és használja fel jelenleg is.

Így – miután „Galambos” betegsége, „Balassa” lehetősége, „Lajtai Márton” pedig rossz hozzáállása miatt kiesett, mint aktív, felhasználható ügynök – a püspöki konferencia vonatkozásában felderítési lehetőség nélkül maradtunk.

Ekkor, mivel a püspökkari konferencia anyagának ismerete számunkra elengedhetetlen fontosságú, ügynöki segítséggel operatív lehallgató technikát helyeztünk el a püspökkari konferenciák helyiségében. Jelenleg ez a legfőbb eszközünk arra, hogy a püspökkari konferenciák üléseiről részletes és pontos tájékozottságunk legyen. Ugyanakkor a püspöki karon belül nincs lehetőségünk arra, hogy a lojális, pozitív álláspontot képviselni hajlandó Hamvas Endre csanádi püspök, Brezanóczy Pál egri káptalani helynök vonalát erősítsük.

A rk. egyház felső vezetésébe való beépülésnél figyelembe kell venni azokat az ügynököket is, akik lehetőségeik, személyi adottságaiknál fogva képesek egy-egy püspök bizalmába férkőzni, esetenként azokat számunkra kedvező irányba befolyásolni. Széles hírszerző és befolyásolási lehetőséggel rendelkezünk ilyen vonatkozásban Endrey Mihály esztergomi delegátus és Hamvas Endre

csanádi püspök környezetében „Pátkay”, illetve „Rózsa” fedőnevű ügynök személyében. Kedvező helyzetet sikerült ilyen vonatkozásban teremteni az elmúlt hónapok során Badalik Bertalan veszprémi püspöknél, ahol 2 új szervezés és 1 elhelyezés útján megteremtettük a további munka feltételeit. Bizonyos – az előzőknél lényegesen gyengébb – hírszerző lehetőségekkel rendelkezünk a győri, a hajdúdorogi, a szombathelyi és a váci egyházmegyék központjaiban, míg a kalocsai, az egri, a pécsi és a székesfehérvári egyházmegyék központjaiban hírszerző lehetőségeink nincsenek.

2) Az illegális tevékenység felderítése és megakadályozása:

Az elmúlt évek során a rk. klerikális reakció részéről elsősorban szervezkedés, hírszerzés és ellenséges propaganda kifejtése volt a leggyakoribb ellenséges tevékenység.

A Mindszenty- és Grösz-ügy felszámolása, majd a szerzetesrendek feloszlata után széleskörű illegális klerikális ifjúsági mozgalmak és szervezkedések jöttek létre. Ezek közül kiemelkedett a piarista szerzetesek által létrehozott ifjúsági szervezkedés, ami országos kiterjedésű volt és több száz fiatalot foglalt magába. Ebben az ügyben, két esetben – 1952-ben és 1955-ben hajtottunk végre realizálást.

Ehhez hasonlóan, illegális szervezkedés jellegű tevékenységet folytattak a jezsuiták, a ciszterek és a bencések is. Mindhárom ügyben realizálást hajtottunk végre. A jezsuiták szervezkedése – ami elsősorban a feloszlátott rend illegális fenntartását és fejlesztését jelentette – a Vatikán számára folytatott hírszerzéssel párosult.

Az említett szervezkedések elsősorban az ifjúság körére terjedtek ki, akiket igyekeznek megtartani az egyház befolyása alatt, ugyanakkor az illegálisan szervezett összejöveteleken hitoktatás ürügye alatt rendszerellenes előadásokat tartanak. Annak ellenére, hogy az elmúlt időben több ilyen vonatkozású realizálást hajtottunk végre, ismét vannak olyan jelzéseink, hogy az ifjúság körében hasonló illegális mozgalmakat szerveznek.

A klerikális reakció elleni harcban jelentős helyet foglal el a feloszlatott szerzetesrendek illegális tevékenysége, a rend illegalitásában való továbbélése. Számos adatunk bizonyítja, hogy a legjelentősebb férfi és női szerzetesrendek a feloszlatás után illegálisan újjászervezték rendi kereteiket, vezetőket választottak meg, vagy neveztek ki, propagandaanyagokat készítettek, azokat elsősorban maguk között terjesztették, sőt gondoskodtak a rendi utánpótlásról is egyrészt itthon illegális tanítás és felszentelés, másrészt fiatal teológusoknak külföldre való kiszóktatása útján.

A rendi illegációk közül a legveszélyesebbek és a legaktívabbak a jezsuiták, akik számszerűleg ugyan nincsenek sokan – országosan kb. 200 – de szervezetségüknel, fanatikus nézeteiknel és az illegációban való jártasságuknál fogva erőt képviselnek. A jezsuita illegáció az ellenforradalmi eszményekig illegális úton kapcsolatot tartott a rend római központjával, ahova rendszeresen beszámoltak, utasításokat kaptak és egyik kezdeményezői voltak a haladó gondolkodású papok üldözésének.

Az illegálisan működő szerzetesrendek közül viszonylag mélyen be vagyunk épülve a jezsuiták közé, ahol Kollár Ferenc „Bognár Péter” fedőnevű ügynökön keresztül a rend vezetését is kézben tudjuk tartani.²⁴³ Nincsenek megfelelő hírszerző lehetőségeink a jelentősebb rendek közül a domonkosoknál, a cisztereknél és a piaristáknál. Ugyancsak kedvező viszont a helyzet a legálisan működő rendek közül a bencéseknel és a budai ferencseknel, ahol 4-4 hálózattal rendelkezünk.

A rk. klerikális reakció az ellenforradalom előtt és alatt nagyobb erőfeszítéseket tett illegális pártok szervezésére, akik a rendszerváltozásra felkészülve programmal, kormánylistával rendelkeztek. Ilyen illegális szervezkedés volt az ún. „Keresztény Front”,

²⁴³ A „Bognár” fedőnevű ügynök az illegális jezsuita rend vezetőségi tagja volt. A találkozóknál pontos volt, elfogadta az ajándékot is, de tudatta a rend tagjaival, hogy beszervezték és csak olyan beszélgetést folytassanak előtte, amit jelenthet az államvédelemnek is, soha olyan adatot nem adott, ami valamilyen formában kompromittálhatta volna társait vagy a jezsuita rendet. Bánkuti Gábor: Jezsuiták a diktatúrában. 161. p.

amit 1956 nyarán realizáltunk, letartóztatva az illegális szervezkedés kb. 15 legfelső vezetőjét. Nevezettek az ellenforradalmi események alatt szabadlábra kerültek és azonnal létrehozták a legális „Keresztény Frontot”. Ehhez hasonló szervezkedésekre utaló jelzések, amelyekben operatív munka folyik, ma is vannak.

Az ellenforradalmi események után kiszélesített megtorló és preventív intézkedések lettek fogantatva a rk. klerikális reakció ellen. Ennek során országosan:

18 fő elítéltet viaszszállítottunk a börtönbe

40 főt ellenforradalmi cselekmény miatt vettünk őrizetbe

26 főt internáltunk

78 főt preventív őrizetbe vettünk

31 főt egyéb tevékenység miatt tartóztattunk le

34 főt végrehajtási felügyelet alá helyeztünk, igyekeztünk operatív szempontból is kihasználni és a különböző akció során egyházi személyekkel szemben alkalmaztunk rendőri eljárást.

3) Az illegális csatornák felderítése, átfogása és a Vatikánba való beépülés:

A rk. klerikális reakció tevékenységében jelentős helyet foglal el a Vatikánnal való illegális kapcsolat fenntartása és az annak részére végzett hírszerző tevékenység. Az eddig szerzett adataink és tapasztalataink szerint az illegális kapcsolatot felhasználják a klérus anyagi támogatására is. Ezen túlmenően ugyancsak illegális út felhasználásával kap a klérus bizalmas utasításokat és ad az egyház vagy egy-egy szerzetesrend beszámolót a Vatikánnak a magyarországi helyzetről.

Jelenlegi adataink szerint – ami minden valószínűség szerint nem teljes – a magyarországi rk. egyház 7 illegális csatorna felhasználásával tart kapcsolatot a Vatikánnal. Ezek a következők:

a) Grösz József kalocsai érsek illegális kapcsolatai a Vatikán bécsi nunciusával.

b) Grösz József illegális kapcsolata a Vatikánnal a lengyel klérus segítségével.

- c) A jezsuita-rend illegális kapcsolata P. Jansenssel, a rend vatikáni generálisával.
- d) A bencés-rend illegális kapcsolata Békés Gellérttel, a rend vatikáni referensével.
- e) Bakó Sándor emigráns egyházi személy illegális kapcsolata a magyar rk. egyházi körökkel.
- f) Szentgyörgyvölgyi Gézáné illegális kapcsolata a Vatikánnal.
- g) Kádár Dániel mechtarista szerzetes illegális kapcsolata a rend bécsi központjával.

A fentiekén túlmenően egyházi személyek számos esetben teremtenek alkalmilag ki vagy beutazó személyeken keresztül illegális kapcsolatot nyugati, elsősorban vatikáni egyházi körökkel.

a-b) Grósz József kalocsai érsek illegális kapcsolata:

F. év április második felében Grósz József illegális úton megkapta a Vatikán egyik bizalmas utasítását, amelyben felkérlik, hogy tegyen jelölést az új egri érsek személyére és néhány segédpüspöki funkció betöltésére. „Pátkay” fedőnevű ügynök segítségével megállapítottuk, hogy Grósz a fenti utasítást Dellapienno bécsi nuncius – G. László burgenlandi püspök – és Lányi János győri kanonok útvonalon kapta. Feltételezhető, hogy Grósz a választ ugyanezen az útvonalon küldte egyéb jelentéseivel együtt. Ezt a csatornát – Grósz megbízhatatlansága miatt – nincs szándékunk fenntartani, előkészületeket tettünk Lányi János örízetbe vételére.

Jelzéseink vannak ezen kívül arra vonatkozólag, hogy Grósz a lengyel rk. egyház segítségével is tart fenn illegális kapcsolatot a Vatikánnal. Wyszynski bíboros legutolsó római útja alkalmával egy levelet továbbított a Vatikán felé Grósz Józseftől. A levél tartalmáról és az illegális útvonalról egyéb értesítéseink nincsenek.

c) A jezsuita rend illegális kapcsolata:

A jezsuita rend az állam által történt felosztatás után az illegális működéséhez utasításokat, valamint munkájukról beszámolókat rendszeresen a budapesti olasz követség felhasználásával tovább-

bította Rómába, P. Jansenshez, a rend generálisához. Ugyanezen az útvonalon javasolták a haladó papi békemozgalom lapjának a „Kereszt”-nek az indexre tételét, ami 1955-ben meg is történt és ezzel kezdetét vette a haladó papi személyek üldözése. Ugyancsak ezen az úton történt a mindenkori rendfőnök kinevezésének Róma általi megerősítése.

Az illegális csatornát 1955-ben „Kovács” fedőnevű ügynök, majd „Bognár Péter” fedőnevű ügynök beszerzése által átfogtuk és ellenőrzés alatt tartottuk. Ilyen úton történt „Bognár” ügynökünknek a rend főnökévé való kinevezése, illetve megerősítése is. Az illegális csatorna az utóbbi időben az olasz követség elzárkózása miatt nem tud működni, azóta a kapcsolatot virágnyelven írt postai levelezés útján tartották, illetve az ellenforradalom óta igyekeznek felújítani.

d) A bencés rend illegális kapcsolata:

A pannonhalmi bencés rend – a jezsuitákhoz hasonlóan – szintén a budapesti olasz követség felhasználásával teremtett kapcsolatot Békés Gellérttel a rend római referensével. Az illegális csatorna felhasználásával nagyobb pénzküldemények érkeztek a rend számára és az egyház általános helyzetéről szóló beszámolók mentek a Vatikánba.

„Tóth”, majd „Hyacinthus” fedőnevű ügynökök 1954-ben történt beszerzése után az illegális csatornát átfogtuk, azonban a követség elzárkózása miatt ennek további felhasználására nem volt lehetőség. Ezután a további kapcsolatot Békés Gellért kezdeményezésére alkalmi futárok útján teremtették meg, akiken keresztül ismét nagyobb pénzküldemények érkeztek a rend címére. Ez az út azonban a futárok személyének állandó váltakozása miatt nem volt biztonságos és azt megfelelő dezinformációs vagy számunkra kedvező információs anyagok kiküldésére felhasználni nem lehetett.

A további állandó kapcsolat kiépítése vagy megfelelő virágnyelv kialakítása és az eddigi együttműködés megtárgyalása céljából „Hyacinthus” fedőnevű ügynökünket kiutaztattuk Bécsbe. (Ez jelenleg folyamatban.)

Bakó Sándor emigráns magyar egyházi személy illegális kapcsolata: Az ellenforradalmi események után Bakó Sándor egyházi alkalmazott illegálisan elhagyta az országot, azzal a céllal, hogy külföldön pénzségélyeket szerezzen ellenforradalmi személyek támogatására.

Az országból való kiszökése után 2 esetben küldött illegálisan nagyobb – kb. 200000 Ft-nyi – összeget részben „Puskás” fedőnevű ügynökünknek, részben rajta keresztül más plébániáknak. A pénzküldeményekkel együtt küldött üzenetekben kilátásban helyezte „Puskás”-nak, hogy „másról is szó lesz később”, továbbá olyan célzások hangzottak el „Puskás” felé, amelyekből arra lehet következtetni, hogy ügynökünknek komolyabb szerepet és jelentősebb egyházi funkciót akarnak szerezni.

Ez az illegális csatorna jelenleg is működik, „Puskás” ügynökünkön keresztül ebben további felderítési lehetőségeink vannak.

f) Szentgyörgyvölgyi Gézané illegális kapcsolata vatikáni körökkel: F. év elején a BM. II/4. osztály egyik ügynökén keresztül 300000 Ft érkezett Szentgyörgyvölgyi Gézané budapesti lakos részére. A pénzt alosztályunk egyik op. tisztje – mint illegálisan itt tartózkodó futár – kézbesítette ki a címzettnek, akitől tudomást szerzett arról, hogy ő – Szentgyörgyvölgyi Gézané – szintén csak egy közvetítő, aki illetékes egyházi személynek továbbítja azt. A nővel való további kapcsolattartás során tudomást szereztünk arról, hogy egyházi személyek részére további – a jelenleginél nagyobb – pénzküldemények beérkezése várható. Ezeknek címzettjeiről és rendeltetéséről egyelőre adatokkal nem rendelkezünk.

g) Kádár Dániel illegális kapcsolata a bécsi mechitarista központtal: Kádár Dániel örmény lelkész, mechitarista szerzetes, adataink szerint huzamosabb ideje illegális kapcsolatot tart fenn a rend bécsi központjával, ahonnan részére rendszeresen nagyobb pénzküldemények vagy egyéb értékek érkeznek a budapesti és belga követség felhasználásával. Kádár ezen kívül több esetben küldött jelentést – ugyanezen illegális útvonalak felhasználásával – az itte-

ni egyházközösség helyzetéről, ténykedéséről és esetenként a papi békemozgalommal kapcsolatban.

Az ellenforradalmi események óta ezen illegális csatorna működéséről szerzett információink hiányosak. Az illegális csatorna átfogására, annak általunk való felhasználására, továbbá Kádár Bécsbe való telepítése céljából előkészítés alatt van nevezett ügynöki beszerzése. A Vatikánba való beépülés terén az elmúlt időben bizonyos kezdeti lépéseket tettünk. Az alosztály 3 ügynökét – közösen a Hírszerző Osztállyal – külföldre telepítettük hírszerző feladatokkal. Ezek közül „Dusek” Rómába, a piarista rendházba, „Nagy István” Belgiumba az egyik jezsuita rendházba és „Benedek” pedig Bécsbe került. Nevezettek telepítésük óta érdemleges hírszerző munkát nem végeztek, „Dusek”-kel és „Nagy István”-nal most van folyamatban a kapcsolat felvétele.

Javaslatok:

- 1) A rk. klerikális reakció tevékenységének bénítása, az általuk folytatott ellenséges ténykedések felderítése, továbbá a püspöki kar egészének az állam felé való közelítése céljából eredményesebb lépéseket kell tenni a püspöki karba való beépülés terén. Ennek érdekében tovább kell folytatni Endrey Mihály, Hamvas Endre és Brezanóczy Pál beszerzésének előkészítését. Ugyancsak ennek érdekében a lehetőségek szerint jobb munkára kell készíteni „Lajtai Mihály”-t.
- 2) A püspöki kar összetételének perspektívában történő megjavítása céljából, szükséges megfelelő jelöltek kiválasztása – részben az ügynökség közül, részben a lojális magatartású egyházi személyek közül – akik mint segédpüspökök számításba jöhetnek.
- 3) Szükséges megfelelő módon és megfelelő személyen keresztül a Vatikán felé olyan értelmű információ nyújtása, amelyből olyan következtetés vonható le, hogy az egyház itteni helyzetét neheztik az olyan intézkedésekkel, mint amilyenek az elmúlt időben megjelentek. Ugyanezt az alkalmat fel lehet használni arra is, hogy hírszerzőt szerezzünk a Vatikán jövőben irányunkban folytatandó politikájáról.

- 4) A rk. sajtókiadványainak fokozottabb ellenőrzése céljából szükséges ügynöki beszerzés végrehajtása az „Új Ember” c. lap kiadójában.
- 5) Azokat az illegális ifjúsági szervezeteket, amelyeknek szervezésére irányuló törekvések ma is tapasztalhatók, már a kialakulásnál rendőri eszközök igénybevételével semmisítsük meg.

Zsiga Ferenc sk.
(:Berényi István:) gépelt aláírás
rny. szds.
alosztályvezető (h. kézzel írt)

Készült: 4 példány

„A meggyesett fa...”

Az esztergomi érseki széket a pápa megüresedettnek nyilvánította. Lékai László „a meggyesett fa kizöldül” jelmondatával lépett a nagy elődje örökébe. A választott jelmondat egyszerre visszautaló és előre mutató jellegű. Kifejezője annak, hogy a katolikus egyház erős fáját nem sikerült kidönteni, még akkor sem, hogy Mindszenty Rómába való távozásával a lombkorona legerősebb egykor erős ága letörött. Balogh Margit egyik megjegyzése kiegészíti Lékai szemléletes hasonlatát: ”Többet érdemelnének a nagy szerzetesrendek, legalábbis annak megértése, hogy miért keletkeznek újra meg újra, mit akarnak az egyházon belül és mi a funkciójuk azon kívül.”²⁴⁴

A hosszú életű, dús lombozatú, vastag törzsű fák jelképei a magyar katolikus egyháznak. A hatalmas növények sejtjei szövetek bonyolult hálózata építik fel. A társadalom, ezen belül annak in-

²⁴⁴ Balogh Margit: Forrásoktól a történeti feldolgozásig. In: Az 1945 utáni magyar katolikus egyháztörténet új megközelítései. Szerk.: Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. Kiadja a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs, 2007. 57. p.

tézményei is, így azon belül a katolikus egyház is „közösségek rejtett hálózatára” épül.

Mérei Ferenc hasonló című tanulmánya alapján kell elindulnunk ahhoz, hogy a Balogh Margit által felvetett többértű kérdésre válaszolni tudjunk. A katolikus egyház rejtett közösségeire a Gröss-per, benne a pálosok pere kiemelten utal, amikor a katókombaegyházzal esik szó. A kommunista diktatúra Páter Vezér Ferenc kivégzésével vállalta az egyház fájának erőszakos meggyesését. A „lombkorona megcsonkítása” politikai szempontból látványos és megfélemlítő volt. Arra is választ kell adni, hogy ez a drasztikus diktatórikus módszer milyen társadalmi és szociológiai hatással, következményekkel járt, hogyan zöldült ki a megcsonkított fa koronája.

Az egyház elleni támadások nemcsak a fa lombozatát jelentő egyházi vezetés, a felső papság ellen irányultak. A fa törzsét, az alsó papságot, a szerzetesrendeket is elérte a pusztító szándék. A szerzetesrendek az egyház horizontális és vertikális hálózatán belül önálló, bonyolult hálózati rendszerükkel kapcsolódnak a katolikus egyház intézményének struktúrájához.

A szerzetesrendek hálózata elleni támadás jól bizonyította, hogy a diktatúra tisztában volt a bonyolult szerkezet szerepével. Első lépései ennek ellenére még félig-meddig ösztönösnek tekinthetők. A gyökérhálózat kipusztítása vezethet el a fa kiszáradásához. Ez nem történt meg a diktatúra évtizedei alatt, amit Lékai László jelmondata is bizonyít. Rajk László belügyminiszter azzal, hogy betiltotta a vallási ifjúsági egyesületek működését, a gyökérhálózatot és a fának is megújulást jelentő táptalajt akarta eltávolítani. Az iskolák államosítása kiegészítette ezt a folyamatot.

A neves szociológus, Mérei Ferenc szerint az intézményes alakzatok spontán tagolódása a kiscsoport. Ezt részletesen meg is magyarázza: „Életünk közösségi élet. Különböző társas alakzatokhoz tartozunk, ezeknek keretében szinte áttekinthetetlen kapcsolatrendszerben helyezkedünk el. Azért áttekinthetetlen, mert kötődéseink több egymással érintkező; esetleg rajtunk keresztül érintkező társas mezőhöz tartoznak. Tagja vagyok egy családnak,

van munkahelyem, tanfolyamra járok, részt veszek valamilyen társadalmi szervezet bizottságában; ezzel már négy különböző társadalmi mezőben kapok helyet, négy különféle intézményes kerethez tartozom.

Intézményes kereten – ahogyan a szociálpszichológiában mondják: formális alakzaton – azokat a viszonylatrendszereket értjük a hozzájuk fűződő szokásokkal, szabályokkal, rítusokkal együtt, amelyek szervezeten, törvényes jogi implikációval illeszkednek be a termelésen nyugvó társadalmi rendszerbe. Az intézmények egységes hálózatot alkotnak, átfedésekkel és bonyolult keresztelődésekkel. Ez a hálózat át- meg átszövi életünket, és váza a társadalomnak, mint az emberi tevékenységek szervezetének. [...] Intézményes alakzat a sportköri szakosztály, a labdarugó csapat, az iskolai osztály, a nyelvtanfolyam, szakkör stb., mert működésük szabályozott. Ha a társadalmi rendszert alkotó intézményes rendszereket – legyenek azok munkahelyek, nevelőintézetek, katonai alakulatok vagy társadalmi egyesületek – életközben vizsgáljuk és a keretek között kialakult kapcsolatokat elemezzük, kiderül, hogy ezek az egységek nem homogének. Az intézményes keretben spontán társulások jönnek létre, klikkek alakulnak ki, barátságok szövődnek.

Ezek a spontán társulások baráti szálakon át egybekapcsolódnak, hálózatot alkotnak, amely megkettőzi a feladatokat a feladatokkal és státushelyekkel meghatározott intézményes rendszert. A spontán hálózat ott lappang a háttérben, mint nem rögzített, mégis jelen levő kiegészítése az intézményes hálózatnak.

A kiscsoport, mint társas alakzat alapvetően különbözik az intézményes egységektől. A preszociális és alegális féllegális szerveződés minőségrendjét képviseli.

[...] A kiscsoport akkor sem intézményesen szervezett alakzat, ha a névnapi ünnepségekből és a kirándulásokból idővel sajátos szokás- és rítusrendszer kerekedik ki, ha mindannyiunk által megváltozhatatlannak érzett hagyományok szabályozzák.”²⁴⁵

245 Mérei Ferenc: Közösségek rejtett hálózata, Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 34–35. p.

A kiscsoportot a következő kritériumok alapján határolhatjuk el a társadalmi alakzatok lehetséges változatai között.

- „1. [...] Veszélyelhárító tendenciát mutat: a tagok készenléti beállítódását arra, hogy a csoport létét veszélyeztető helyzetben fellépjenek.
2. Szervezett intézmény keretei közt alakul ki, spontán kezdeményezésre.
3. Nem kapcsolódik szervezeten a termelésen nyugvó makroszociális hálózathoz, preszociális.
4. Kiesik a makroszociális intézményhálózathoz fűződő jogrendszerből, féllegális.
5. Fejlődése mégis az intézményes lét felé mutat, mert szokásokat hoz létre, szabályokat alkot, hagyományokat terem.”²⁴⁶

Mérei Ferenc pszichológus, szociológus. Tudományos értékű megállapításai az illegális, katakombaegyház és egyházi kisközösségek, kiscsoportok születésének, keletkezésének és működésének logikus magyarázatául szolgálnak.

A kommunista diktatúra többféle módszert kipróbált a katolikus egyház elleni küzdelmében. A törvények, a rendeletek nagy száma az állami beavatkozást bizonyította. Ha ezek nem vezettek eredményre, bevetette a karhatalmat. Az ügynökök hálózata a bonyolult hálózati rendszerrel rendelkező egyház belső bomlasztását szolgálta. Az ifjúsági szervezetek működésének betiltása gyors, radikális, eredményes módszernek látszott.

Kevésbé ismert a katolikus egyházzal és a katolikus iskolarendszerrel szoros kapcsolatban lévő magyar cserkészlet ellen indított támadássorozat.

„A Robert Baden-Powell által 1908-ban alapított cserkészmozgalom minden elképzelést meghaladó gyorsasággal terjedt el világszerte. Az alapító szándéka szerint a cserkészlet a természet szeretetével átítatott, élményt nyújtó, gazdag programot kínáló, testvéri közösséget jelentő mozgalom.”²⁴⁷

246 Uo. 36–37. p.

247 Ivasivka Mátyás – Arató László: I.m. 13. p.

A trianoni békeszerződés után Magyarország kormányfője Teleki Pál lett a magyar cserkészmozgalom vezetője, főcserkész megnevezéssel. 1941-ben bekövetkezett haláláig végezte fontos munkáját. Mellette Sík Sándor piarista tartományfőnök neve adott rangot a mozgalomnak. Teleki utóda Khuen-Héderváry Károly lett. 1924. április 13-án Budapesten megkezdte működését a Magyar Leány Cserkészszövetség. 1924-ben a dániai cserkész-világtalálkozón, a II. Jamboreen, a nemzetek versenyében Nagy-Britannia után a harmadik helyen végeztek. Ezzel egy csapásra a nemzetközi érdeklődés központjába kerültek. A Magyar Cserkészszövetség taglétszáma ekkorra már meghaladta a tízezeret. 1926 júliusában 8000 fiú részvételével a fővárostól északra levő megyeri dombokon Sík Sándor és Selkey Oszkár vezetésével megrendezték a Nemzeti Nagytábort. Ennek állított marandó emléket Sík Sándor a Megyeri hitvallás című költeményével. 1933. augusztus 5-től 20-ig magyar földön Teleki Pál parancsnoksága mellett Kisbarnaki Farkas Ferencnek, a tábor vezérkari főnökének vezetésével rendezték Gödöllőn 26000 cserkész résztvevővel a IV. Világjamboree-t óriási hazai és nemzetközi érdeklődéstől kísérvé. A megjelent alapító, Baden-Powell így nyilatkozott: „Az ideális cserkészlet – amilyennek én a cserkészletet képzelem – olyan, mint a magyaroké [...]”.²⁴⁸

A Szálasi Ferenc által vezetett nyilaskeresztes párt már 1940-től szorgalmazta a Magyar Cserkészszövetség feloszlását. A nyilas vezetés szerint nincs szükség olyan mozgalomra, amely a nemzetközi testvériséget és a pacifizmust tűzte zászlájára. A parlamentben napirenden voltak a Szálasiékkal rokonszenvező képviselők kirohanásai. Azt is követelték, hogy a cserkészletet egyesítsék a félig katonai jellegű leventeservezettel. A Magyar Cserkészszövetségen belül ennek a felfogásnak hangadója Kolozsváry Béla nyilas párttag volt. Az alapító tanításának megfelelően a cserkészszellemet a cserkészvezető-képzésben Koszteritz József (Koszter atya), a szövetségben belül a Táborkereszt közösség képviselte. Teleki Pál

248 Ivasivka Mátyás – Arató László: I.m.

az 1940. évi közgyűlés végén tartott tiszti összejövetelen keserűen állapította meg, hogy a beteg társadalom megfertőzte a mozgalmat. Főleg három személyiség: Horthy Miklós kormányzó, Keresztes Fischer Ferenc belügyminiszter és Kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagy, főcserkész hatékony, következetes hozzáállásának eredményeként egészen az 1944-es nyilaskeresztes hatalomátvételig sikeresen hárultak el a közel hatvanezres cserkész közösséget fenyegető beolvasztási kísérletsorozat veszélyei. A megszálló németek segítségével uralomra került Szálasi-kormány utasítást adott ki, miszerint hungarista őrszem mozgalommá kell átalakulnia a magyar cserkészletnek. Ennek azonban vajmi kevés foganatja volt.²⁴⁹

A Magyar Cserkészszövetség nagy nemzetközi hálózatnak volt a tagja. Kapcsolódott a katolikus egyház horizontálisan és vertikálisan kialakult hálózati struktúrájához. A nyilas diktatúra sem tudta felszámolni. A bolsevik típusú kommunizmusnak is új módszereket kellett alkalmazni a szívós ifjúsági szervezet felszámolására. A fokozatosság alapelvét alkalmazva, a kommunisták és szövetségeik az általuk kiépített hálózat segítségével megkezdtek a támadásokat a militaristának, sovinsztának, klerikálisnak nevezett, sőt fasisztának is titulált cserkészlet ellen. A koalíciós kormányzás látszatdemokráciája nem tette lehetővé a nyílt támadást, ezért különböző ernyőszervezetek – Magyar Demokratikus Ifjúsági szövetség, úttörőmozgalom – kezdték meg a behatoló bomlasztást.

A magyar cserkészlet a nyilas diktatúrát megsínylette, de életképességét bizonyította, hogy a debreceni ideiglenes kormány külügyminisztere, Teleki Géza – Teleki Pál volt főcserkész fia – közreműködésével és a Nemzeti Bizottság engedélyével megkezdődött a Magyar Cserkészszövetség újrakezdeményezése. Megalakult az Országos Intézőbizottság. A bomlasztó szándék is lépést tartott ezzel. Egyes bizottsági tagok a baloldali hatalomtól kapták megbízatásukat. 1945-ben megtartották a tisztújító közgyűlést.

249 Ivasivka Mátyás – Arató László: I.m. 31–32. p.

1945. november elején Sík Sándornál is összejöttek mindazok, akik a régi valláserkölcsei alapokon álló cserkészzet megteremtésén fáradoztak. A közgyűlés az iskolai cserkészcsapatok és a falusi cserkészlet létrehozását javasolta. A mozgalmi hálózat kiépítését jelentette ez. 1946. július 4-én Rajk László belügyminiszter feloszlatta a Magyar Cserkészszövetséget. Több cserkészvezetőt letartóztattak. Koholt vádak alapján kínzással annak beismerésére kényszerítették őket, hogy kamaraerdei kirándulások alkalmával lelőttek és elástak egy szovjet katonát. Uden Miklós és Dietzl László egyetemista rajvezetőket a szovjet katonai bíróság koncepciójában perben golyó általi halálra ítélte. (A szovjet katona holtteste nem került elő.)

1946. július 9-én letartóztatták Kölley György, országos cserkészvezetőt. Fegyveres összeesküvés vádjával koncepciójában perben 8 év szovjet gulágra ítélték.²⁵⁰

A cserkészmozgalom bázisát jelentő tizenéves korosztály is célpontját jelentette a vörös sárkánynak. A cserkészlet jóval a diktatúra előtt a kommunista párt megsemmisítendő ellenfelének számított. Ebben a szovjet megszállóknak is fontos szerepe volt.

A cserkészcsapatokat feloszlató rendelet csupán a cserkészmozgalom nagy, országos hálózatának megszüntetésére mozgósította erejét. A feloszlató rendelet a koalíciós időszak még látszólagos demokratikus légkörében született. Ekkor még nem lehetett az erőszakos adminisztratív módszereket nagy méretekben felhasználni a cserkészlet megfojtására. A fordulat évéig volt még idő a cserkészcsapatok kisközösségei (őrsök, rajok) újraszervezésére és a féllegális cserkészcsapatok megszervezésére. Ennek emlékeit dolgozta fel Aczél László Zsongor Parázs a hamu alatt (1947)–1952–1965 című monográfiájában. Péter Bolváry László Pál pálos atya szervezőmunkájára egy cserkészvezető így emlékezik vissza: „1948 nyarán Pál atyával és mintegy harminc fiúval táboroztam a Hidasi-völgyben, ami az akkori évben a már engedély nélkül tovább működő 47-es csapat vezetőképző cserkésztábora volt. Ezt követően 1948 nyarán mozgó táborot vezettem, emlékezetem szerint mintegy

250 Uo. 39–44. p.

harminc fiúval. Pécsről indultunk Mohácsra, majd a Dunán hajóval tovább.”²⁵¹

„Több lábon álltunk. Ma úgy mondanánk: diverzifikáltuk közösségi életünket. Pl. az összes pécsi sportegyesületben igazolt tagok voltunk, különféle sportágakban (Traktor Sportegyesület / SE./, PVSK /Pécsi Vasutas Sport Kör/, Spartacus SE., Dózsa SE., Haladás stb.). Rendszeresen részt vettünk a felszínen lévő diák- és kulturális rendezvényeken, sőt nagyon aktívak voltunk azokon is. Így pl. a hivatalos tánciskolák, az ösztáncok, a zenekarok és az énekkarok életében.”²⁵² A Mérei Ferenc által említett alegalis létforma volt ez.

A cserkészcsapatok a felbomlás állapotában még támogatást tudtak biztosítani a kiscsoportoknak, amelyek az iskolák makroszociális intézményhálózatából és a jogrendszer hálózatából léptek ki így.

Az féllegális létforma vezetett át az illegális szerveződéshez. Ennek egyes jellemzői jól bizonyítják, hogy a katolikus egyház számára komoly tanulsággal szolgáltak a katakombacserkészlet tapasztalatai.

Az illegális lét legfontosabb intézménye a táborozás volt. Álló és mozgó táborok váltották egymást. A cserkészek tömegközlekedési eszközöket elvétele használtak, és azokon is szétszéledtek. A táborhelyek a falvaktól, közutaktól távol estek. A táborőrséget szigorúan megszervezték. A táborokról nem volt szabad semmit mesélni. A cserkész kifejezést sem használták.²⁵³

A kommunista párt egyformán ellenségnek tekintette a világi papokat, a cserkészmozgalmat és a szerzetesrendeket. A két intézmény elleni harcát a szinkronitás jellemezte. Ezzel a két hálózat közös frontot jelentett a számára. A Rákosi-rendszer drasztikus adminisztratív eszközöket nagyobb mértékben alkalmazott, mint a Kádár-rendszer. Ennek ellenére Kádárék is komoly ellenfélnek

251 Aczél László Zsongor: Parázs a hamu alatt (1947)–1952–1965. Új Ember Kiadó, Márton Áron Kiadó, Budapest 2005. 13. p.

252 Uo. 33. p.

253 Uo. 37–38. p.

tekintették a cserkészetet és a szerzetesrendeket. A harci módszeren úgy változtattak, hogy az addig működő ügynöki hálózatot kiszélesítették, ahogy ezt a dokumentumok is bizonyítják. A nagyszámú ügynöki hálózat sem tudta megakadályozni a katakombacserkészet működését. 1966-ban cserkészkonceptióssá került sor Budapesten. 1966. január 14-én illegális cserkészmunka alapos gyanújával őrizetbe vették IV. sz. Budai Ifjúsági Kongregációk cserkészcsapatának volt parancsnokát, Horváth Nándort és tisztjét, Zimmermann Józsefet. Mindkettőjüket a bíróság kétévi szabadságvesztésre ítélte.²⁵⁴ A kongregáció szakkifejezés egyházi közösséget is jelent. Ez egyértelműen bizonyítja, hogy a cserkész kisközösségek egyházi bázisközösségként is működtek. A cserkészmozgalom és az egyház katakombahálózata összeért. A cserkészmozgalom vezetői között kiemelkedő szerepet játszott Kölley György, akit Shvoy Lajos szentelt pappá Székesfehérváron. A püspök Dunabogdányba, a katakombacserkészet egyik fontos helyére nevezte ki káplánnak a száműzött Kisberk Imre székesfehérvári segédpüspök mellé. A másik papi cserkészvezető Barlay Ödön Szabolcs ciszterci szerzetes volt. Egyik alkalommal Péter Bolváry Pál atya és Péter Arató László együtt látogatták meg Dunabogdányban Kisberk Imrét, aki sok mindenről tájékoztatta a vendégeket. Közben tapasztalatcserére került sor Kölley György atyával is.²⁵⁵

A szerzetesrendek cserkészmozgalomban betöltött szerepe az illegális ellenállás egyik releváns formája volt. Ez biztosította a szerzetesrendek utánpótlását is. A két intézményrendszer hálózatának együttműködésére a Sziklatábor és a Parázs a hamu alatt című monográfia egyértelmű bizonyossággal utal. Az újelektű tudományos diszciplína, a hálózatelmélet alapján lehet bizonyítani az eddig kevésbé elfogadott teóriát, az ellenálló egyház gondolatát. Ez már a további történeti kutatások feladata.

254 Ivasivka Máttyás – Arató László: I.m. 256–257. p.
255 Uo. 141. p.

A rehabilitáció

A rendszerváltás felvetette a rehabilitáció kérdését. 1991-ben a pálos rend és Vezér Ferenc ügyét újra tárgyalta a bíróság.

A pálosok elleni eljárás, ezen belül elsősorban a tárgyalás és az ítélet felülvizsgálatát a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1992-ben végezte el. A rehabilitációról és annak a végső határozatáról készült jegyzőkönyv igazolja a pálosok elleni pártállami támadás törvénytelenységét, a szerzetesrend kálváriáját hiteles jogtörténeti következtetésekkel.

„A Magyar Köztársaság Legfelsőbb
Bíróságának Elnökségi Tanácsa²⁵⁶

Eln. Tan. B. törv. 1477/1991/5. szám

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG NEVÉBEN!

A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnökségi Tanácsa, Budapesten, az 1992. év február hó 17. napján tartott nyilvános ülésen meghozta a következő

h a t á r o z a t o t:

A népellenes büntett miatt Hagyó-Kovács Gyula és társai ellen folyamatban volt bűnügyben megállapítja, hogy a Budapesti Megyei Bíróság B.II. 001211/1951/4. számú és a Legfelsőbb Bíróság B.IV. 9151/11951/14. számú ítélete Hagyó-Kovács Gyula VII. rendű terhelt és Vezér-Vizer Ferenc IX. rendű terhelt vonatkozásban törvénytelen.

Ezért az ítéleteket hatályon kívül helyezi, és Hagyó-Kovács Gyula VII. rendű terheltet a népellenes büntett;

Vezér-Vizer Ferenc IX. rendű terheltet az 1 rendbeli gyilkosság büntette; felbujtóként elkövetett többrendbeli gyilkosság büntette, többrendbeli gyilkosság büntettének kísérlete és a népek háború

256 Budapesti Fővárosi Levéltár (BFL), 001211/I. 10–22. p.

utáni békés együttműködésének megbontására irányuló büntett vádja alól – mert nem követtek el bűncselekményt – f e l m e n t i.

Hagyó-Kovács Gyula VII. rendű terhelt esetében a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette, valutaüzérkedés büntette, végül az árdrágító üzérkedés büntette miatti elítéltetést s e m m i s n e k tekintti.

I n d o k l á s:

Budapesti Megyei Bíróság az 1951. június 28. napján kelt B.II. 00 1211/1951/4. számú ítéletével bűnösnek mondta ki Hagyó-Kovács Gyula VII. rendű terheltet egyrendbeli folytatólágosan elkövetett, az 1945.VII.tv. 1.§-ával törvényerőre emelt 1440/1945. M.E. számú rendelet 10. §-ának 6. pontjában meghatározott népellenes bűntettben; továbbá

az 1946. VII. tc. 1. §-ának (2) bekezdésében meghatározott, a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntettében; továbbá

az 1950. évi 30. tvr. 57. §-ának a) és b) pontjaiban és az 58. § (3) bekezdése szerint minősülő valutaüzérkedés büntettében; és végül a 8800/1946.M.E. számú rendelet 1. §-ának 3. pontjában meghatározott és a 9.§ (2) bekezdés 2. és 3. pontja szerint minősülő árdrágító üzérkedés büntettében.

Ezért Hagyó-Kovács Gyulát 13 évi börtönre, 10 évre a közügyektől eltiltásra és teljes vagyonelkobzásra ítélte. Vezér-Vizer Ferenc IX. rendű terheltet egyrendbeli, a Btk. 278. §-ában meghatározott gyilkosság büntettében, mint tettest, valamint, mint felbujtót többrendbeli a Btk. 278. §-ában meghatározott gyilkosság büntettében; továbbá

az 1945. VII. tv. 1. §-ával törvényerőre emelt 1440/1945. M.E. számú rendelet 8. §-ának (2) bekezdésében meghatározott, a népek háború utáni békés együttműködésének megbontására irányuló büntettben.

Ezért Vezér-Vizer Ferencet halálra, 10 évre a közügyektől eltiltásra és teljes vagyonelkobzásra ítélte.

A korabeli büntetőügy több egyházi vezető ellen indult. Az I. rendű terhelt Grósz József, kalocsai érsek volt. Hagyó-Kovács Gyula a ciszterci rend jószágkormányzója, Vezér-Vizer Ferenc a szentkúti pálos rend egyházfőnöke volt.

Az említett két elítélt tekintetében a bíróság a következő tényállást állapította meg:

Ítélet 12. pont

A marasztaló ítéletben az elítéltek közötti egyházi és személyes kapcsolatok olyan értelmezést kaptak, mint amelyek önmagukban igazolják a bűnös államellenes szándékot.

Ilyen volt Endrédy Vendel VI. rendű terhelt – 14 évi börtönbüntetésre ítélt ciszterci apát – és Hagyó-Kovács Gyula kapcsolata is.

Erről és Hagyó-Kovács Gyula tevékenységéről az elsőfokú bíróság a következőket állapította meg:

Endrédy Vendel bűnös tevékenységéhez kapcsolódik Hagyó-Kovács Gyula tevékenysége. Hagyó-Kovács Gyula több mint 20 éven át vezette a ciszterci rend 30000 holdas előszállási birtokát.

1935. év pünkösdjén – hogy a cselédek gyermekei az uradalom 'Retyegő' nevű halastavában ne fürödhessenek – Hagyó-Kovács Gyula a tó fenekébe vasvillákat veretett. Az egyik cselédgyereket a vasvilla felnyársalta. A meghalt gyerek édesapját Hagyó-Kovács Gyula magához rendelte, odavetett neki 30 pengő 'kártérítést' és elbocsátás terhével megtiltotta neki, hogy a szerencsétlenség ügyében bármi lépést így tegyen. Majd magához rendelte a csendőrség parancsnokát, akinek az ügy elsimítására adott utasítást. A csendőrség vezetője az utasításnak megfelelően járt el, megfenyegette a szerencsétlenül járt gyerek apját és a nyomozást meg sem indította.

Hagyó-Kovács Gyula a 'Horthy-fasiszta rendszer' hatalmi eszközeit saját céljára felhasználva számtalan személyes szabadság elleni bűncselekményt követett el.

Üttette, verette az intézőkkel a cselédeket, sőt egyet ő maga is saját kezűleg bántalmazott. A csendőrök neki tettek jelentést, s az ő utasításai szerint vették az embereket őrizetbe, vagy bocsátották őket szabadon.

Endrédy Vendel főapát Hagyó-Kovács Gyulát a felszabadulás után a ciszterci rend központi vagyonkezelőjének nevezte ki. Hagyó-Kovács Gyula 1947-48. év folyamán a rend érdekeit szolgáló spekulációs tevékenységet folytatott. Insulin-ügyletek, a Bajai Szeszgyárba való üzleti bekapcsolódás és más hasonló kapcsolatai révén árdrágításra alkalmas módon üzérkedett.

Ugyanakkor Hagyó-Kovács Gyula segítséget nyújtott Endrédy Vendel részére a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben.

Ítélet 14. pont

A Vezér-Vizer Ferencsel szemben a halálbüntetést megalapozó ítéleti tényállás a következő:

„A népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés résztvevői mindenkit támogatónak és átmentendőnek tekintettek, aki csak szemben állt a fejlődéssel. Így érthető, hogy a több mint 30 szovjet katona meggyilkolásában bűnös Vezér-Vizer Ferenc pálos szerzetest Grósz Józseftől kezdve több püspök és maga a pálos-rend éveken át anyagi és erkölcsi támogatásban részesítette. Az összeesküvésben részt vevő személyek és magas egyházi funkcionáriusok támogatásával több, mint fél évtizedeken át bujkáló tömeggyilkos, Vezér-Vizer Ferenc kulákokból álló bűbandában elkövetett gyilkosságai nem rettentették meg sem rendi előjáróit, sem a legmagasabb egyházi méltóságokat viselőket attól, hogy a nem mindennapi erkölcsi fertőbe süllyedő, mindenre elszánt gyilkosnak menedéket nyújtsanak. Sőt ezen túlmenően templomi szószékre is engedték, ahonnan misszió ürügye alatt az elmúlt évek során megváltozott néven, de változatlan gyűlölettel áthatva, lázította a jóhiszemű hívőket.”

Vezér-Vizer Ferenc terhelt ugyanis 1944-től a szentkúti pálos rend főnöke volt. Endre László – a később kivégzett háborús bűnös – utasítására, közvetlenül a felszabadulás után, kulákokból és más népellenes elemekből „polgárőrség” néven felfegyverzett terror alakulatot szervezett. Embereit feleskette, hogy a felszabadító szovjet hadsereg katonái ellen orvul gyilkosságokat kövessenek el.

Állandó uszításra és felbujtásra kb. 30 szovjet katonát meggyilkoltak. Maga Vezér is rendszeresen járt felfegyverkezve bandája tagjaival és az ilyen portyázásokat „oroszvadászat”-nak nevezte.

1944. december közepén egy a szentkúti kolostorba betérő szovjet katonát – Könyves nevű rendtársa jelenlétében – váratlanul megtámadott, leütötte, majd agyonlőtte. A gyilkosság elkövetése után a holttestet a fürdőszobába hurcolta, és az esti sötétség beálltával a rendház udvarán elhantolta.

Gyilkosságáról terrorista tagjainak is eldicsekedett, majd később beszámolt szerzetesrendi előjáróinak is. Vezér terhelt elvetemültségére jellemző, hogy terrorcsapata tagjait az elkövetett gyilkosságok után megdicsérte, pénzzel, borral, áldomásfizetéssel jutalmazta. Az aggodalmaskodókat, s a gyilkosokat a gyóntatószékben nyugtatta meg, s újabb gyilkosságokra buzdította. Nem vitatható, hogy a fegyveres terrorcsapat az ő szervezése nélkül létre nem jött volna és a szentkúti tanyavilág e lakói az ő felbujtása nélkül szovjet katonák tömeges orvgyilkolását nem követték volna el.”

Az elsőfokú bíróság a bizonyítékokat értékelve rámutatott, hogy „Vádoltak mind a nyomozat, mind az államügyészség előtti eljárás során, mind pedig a tárgyaláson beismerték a terhükre rótt bűncselekmények elkövetését. Valamennyi bűnösnek ítélt vádlott hangoztatta őszinte megbánását. Mentségükre hozták egyrészt hosszú, több évtizedes reakciós szellemű neveltetésüket és az ezáltal kialakított szembenállásukat a népi demokratikus fejlődéssel, továbbá a Vatikánból kapott utasítások szándékukat formáló erejét és az egyházi felsőbbbség iránt beléjük nevelt feltétlen tekintélytiszteletüket”.

A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága az 1951. július 23. napján B. IV. 9151/1951/14. szám alatt hozott ítéletével az elsőfokú ítéletet megváltoztatta:

Hagyó-Kovács Gyula bűnösségét az 1945.VII. tc. által törvényerőre emelt 1440/1945. ME. sz. r. 10. § 5. pontjában meghatározott népellenes büntetben;

Vezér-Vizer Ferenc bűnösségét pedig a Btk 278. §-ában meghatározott többrendbeli gyilkosság kísérletének büntetőjében is megállapította.

Az elsőfokú bíróság által kiszabott fő- és mellékbüntetéseket e változtatások mellett is változatlanul kiszabottnak tekintette.

A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság által megállapított tényállást annyiban egészítette ki, hogy Vezér-Vizer Ferenc – a saját beismerése szerint – több esetben több szovjet katonára saját kezűleg orvul lövöldözött, a célba vett szovjet katonákat azonban nem találta el.

Az alapügyben eljáró bíróságok az eddig említett elítélteken kívül marasztaló ítéletet hoztak Grósz Józseffel és Csellar Istvánnal szemben is. Az utóbbiak elítélését a Fővárosi Bíróság az 1990. évi XXVI. törvény alapján s e m m i s s é nyilvánította.

A Legfelsőbb Bíróság elnöke B.1990.El.VI.C. 1458. szám alatt a Budapesti Megyei Bíróság, ill. a Legfelsőbb Bíróság jelzett ítéletei ellen – Hagyó-Kovács Gyula és Vezér-Vizer Ferenc – azok megalapozatlansága és törvénytörő volta miatt emelt óvást.

A megalapozatlanság orvoslására – mutatott rá az előterjesztés – objektív okok miatt már nincs lehetőség.

A legfőbb ügyész Bfl. 20.239/1992. számú átiratában a törvényességi óvással egyetértett.

A törvényességi óvás alapos.

Előjáróban indokolt rámutatni arra – ma már a történészek által adatszerűen feltárt, kimunkált és dokumentált – történésora, amelyet az 'osztályharc kiéleződése, illetve a klerikális reakció elleni küzdelem' címkével ellátva az egyházak ideológiai befolyásának szétzúzására indított az uralkodó hatalom.

Első lépésként elengedhetetlen volt számukra a következetes, intranszigenz magatartást tanúsító esztergomi érsek, Mindszenty József – eltávolítása, bár a nemzetközi szituáció miatt a fizikai likvidálást nem merészték.

Ezt követően annak ellenére, hogy az állam látszólag megegyezésre törekedett az egyházzal, a felső pártvezetés – az MDP titkársága már 1951. május 4-én „elengedhetetlenül szükségesnek” ítélte

meg az újabb antiklerikális bűnperek megszervezését és lefolytatásához a szükséges direktívákat is megadta, sőt a személyeket is kijelölte.

Ennek megfelelően mintegy 150 személy letartóztatását követően került sor az un. „Grósz-per” megkonstruálására, amely arra volt hivatott, hogy igazolja felső klérus államellenességét, szervezkedését, erkölcsi gátlástalanságát, illetve az alsó papság morális fertőjét, főként a politikai tőkéből fakadó gyilkosságait, illetve az egyházi előjárók ezzel kapcsolatos toleráns magatartását, bűnpártolását.

I.)

Hagyó-Kovács Gyula a marasztaló ítéletek szerint a népellenes büntetett azáltal követte el, hogy egy halastó alá vasvillákat vetetett, melyek egy gyermek halálát okozták.

A csendőrpáncsnok utasítást adott az ügy elsimítására.

Azon kívül, 'üttette, verette' a cselédeket, néhányat maga is bántalmazott. Terhére rója továbbá, hogy a csendőrök neki tettek jelentést, és utasításai alapján vettek őrizetbe embereket.

Az elsőfokú bíróság a bizonyítékok értékelése kapcsán a ténymegállapítás alapjául kizárólag a terhelt beismerő vallomására utalt. Nem tartalmazza az ítélet, hogy milyen céllal, ki helyezte el a vasvillákat a tóba, és azt sem, hogy az említett gyermek milyen körülmények közt vesztette életét. Az iratokból is csupán az derült ki, hogy a vasvillák elhelyezéséről utasítás nélkül dr. Zalai Kálmán jószágfelügyelő intézkedett, majd erről Hagyó-Kovács Gyulát csak utólag tájékoztatta (dr. Zalai Kálmán tanúvallomása tjk. 138.).

A szerencsétlenül járt gyermek apjának, Szabó Mihálynak a vallomása pedig a jegyzőkönyv 241–245. oldalán található, ám ezeknek a tanúknak a nevét az ítélet meg sem említi, vallomásuk tartalmi értékelése sem történt meg.

A jogi indoklás is adós maradt annak kifejtésével, hogy valójában mi alapozza meg ebben a cselekményben Hagyó-Kovács terhelt bűnösségét, hisz pusztán az, hogy (miután a tiltó táblák nem bizonyultak hatásosnak) egy ilyen védőrendszert alkalmaztak legfeljebb egy negligens szinten mozgó felelősség megállapítására

adhatott volna alapot a körülmények kellő tisztázása esetén. Erre természetszerűen nem került sor.

Az a megállapítás, hogy a cselédek 'üttette, verette' az általánosítás olyan szintjén álló kijelentés, amely egy marasztaló, büntető ítélet alapjául nem szolgálhat. Ám a konkrét tények felderítése, a bizonyítékok értékelése és részletes tényállás megállapítása ebben a körben is elmaradt, hisz nyilvánvaló, hogy ilyen adatok nem is léteztek.

Ugyanez vonatkozik a terheltnek a csendőrökkel való kapcsolatról az elsőfokú ítéletben írtakra is, ugyanis a korabeli büntetőjogi rendelkezések éppen ebben a politikailag liberálisabbnak megítélt időszakban az ilyen önkényes megoldásokat nem ismerték, illetve, ha mégis megtörtént volna egy ilyen anomália, ezt nyilván pontosítani, bizonyítékokkal alátámasztani kellett volna mind a vádnak, mind az elmarasztaló ítéletnek. Erre azonban egyáltalán nem került sor.

Hagyó-Kovács Gyula bűnösségének a népellenes büntetben való megállapítása az 1440/1945. ME. számú rendelet 10. § 5. és 6. pontjain alapul. A másodfokú bíróság a tettazonosság keretén belül mindkét törvényhely megvalósításában bűnösnek találta.

Az említett rendelet 10. §-ának 5. pontja értelmében népellenes büntetben bűnös, aki a fasiszta és a demokráciaellenes törekvéseknek vagy a társadalom egyes rétegei üldözésének célját szolgáló hivatalos szerv, párt vagy társadalmi szervezet besúgójaként működött, vagy annak számára adatokat szolgáltatott (BHÖ 86, 1. pont).

Az alapügyben rögzített ítéleti tényállás azonban nem alkalmas sem a besúgás, sem az adatszolgáltatás megállapítására.

A bíróság a terheltnek a csendőrséggel való olyan kapcsolattartását rögzíti, amit az adott időszakban azért nem volt módja elkerülni, hisz egy nagybirtok számos igazgatási ügyét intézte. Nyilván időnként tájékoztatta a hatóságot az uradalomban törtétekről. A hivatkozott büntető rendelkezésekben megfogalmazott „besúgás” azonban bizonyos fokú titkosságot, konspirációs jeleget, míg az adatszolgáltatás feltétlenül rendszerességet és – e törvényhely relációjában – vitathatatlanul politikai céltudatosságot feltételez.

A rendelet 10. §-ának 6. pontja azt rendelte büntetni népellenes büntet miatt, aki a fasiszta és a demokráciaellenes uralmi rendszer hatalmi eszközeinek saját célra való felhasználásával szemérem, vagyon, vagy személyes szabadság elleni bűncselekményt követett el (BHÖ 86, 1. f. pont).

A vasvillának a tóban való elhelyezésére adott utólagos engedély, illetve a cselédekkel való (egyáltalán nem bizonyított) szigorúbb bánásmód távolról sem a fasiszta és demokráciaellenes uralmi rendszer hatalmi eszközeinek felhasználását jelenti.

Ugyanakkor a bíróság teljességgel adós maradt annak indoklásával, hogy mindezekkel Hagyó-Kovács Gyula milyen szemérem, vagyon vagy személyes szabadságelleni büntetett követett el, mivel azt okszerűen megindokolni nem is tudhatta volna, ezen semmitmondó bizonyítási anyag útján.

II.)

P. Vezér-Vizer bűnösségének ténybeli alapja az, hogy a már korábban háborús bűncselekményért kivégzett Endre László nyilas belügyminiszter (aki Pállosszentkút földbirtokosa volt) utasításának, megbízásának megfelelően 'terror-csoportot' létesített és állandó uszításra, felbujtásra kb. 30 szovjet katonát orvul meggyilkoltak, s ő maga is agyonlőtt egyet. A másodfokú bíróság ezt azzal egészítette ki, hogy P. Vezér Ferenc rálőtt néhány katonára is.

A tények teljes ismeretének kedvéért – kiinduló pontként – rögzíthető, hogy a vádbeli időszakban a polgárőrséget mindig az illetékes szovjet parancsnokság engedélyével szervezték és azt szigorúan ellenőrizték (együttes járőrözés, lőszer elszámoltatás).

Nyilvánvaló képtelenség az, miszerint ez a szervezet a korábbi politikai rezsim egyik vezetőjének utasítására, 'eleve terror-cselekmények' elkövetésére jött volna létre és ilyen elképzelés szerint működött volna az ítéletben rögzítetteknek megfelelően.

P. Vezér Ferenc egyházi tevékenysége során, amint az a Népbíróság korabeli ítélete is igazolja (Nb 10/3/ 1945. évi ítélet) semmiféle ellenséges uszító magatartást nem tanúsított, sőt híveit az elhalt szovjet katonák sírjának gondozására szólította fel.

Nem található nyoma sem az ítéletben, sem az iratokban az elkövetés helyének, idejének, az áldozatok nevének, illetve kilétének.

A Hadtörténeti Intézet vezetői egyszerűen kizártnak ítélték meg, a hadműveleti területen ilyen nagyszámú (30) katona 'eltűnését' anélkül, hogy az NKVD azonnal ne rendelt volna el szigorú vizsgálatot.

Közismert, hogy ezen térségben voltak ugyan egyedi esetek (erőszakos közöszlést elkövető szovjet katona meggyilkolása), ám azok feltárása azonnal megtörtént, sőt az elkövetővel szemben 'ellenőrizhetetlen' retorziót is alkalmaztak a szovjet szervek.

Ezen kívül nincs megállapítva az sem, hogy a gyilkosságokat valójában kik követték el, és ezeket az elkövetőket milyen módon bujtotta föl P. Vezér Ferenc. A felbujtás ugyanis olyan determinatív jellegű, szándékos cselekmény, amelynek egy konkrét bűncselekményre kell vonatkoznia az elkövető befolyásolásán keresztül.

Az iratok alapján egyértelműen kétségbe vonható az, hogy a felbujtói bűnrészesség alapjául szolgáló ölési cselekmények egyáltalán megtörténtek-e. Egyetlen holttest sem került elő, pedig – valószínűség esetén – 6 év távlatából ilyen – egyértelműen azonosítható – tetemeknek kellett volna előkerülniük (egyenruha-maradvány, dögcédula).

Az áldozatok holttestének megtalálására tett állítólagos kísérletek egyetlen esetben sem vezettek eredményre.

A P. Vezér Ferenc által – a vád állítása szerint – megölt katona tetemét a kolostor mögötti területen keresték. A helyszíni szemle jegyzőkönyv szerint ott 15 olyan szovjet katona volt eltemetve, akik az ostrom alatt veszítették életüket. Itt találtak – az egyik változat szerint a harmadik, a második változat szerint a negyedik sírhelyen – emberi csontmaradványokat (koponya- és egyéb csontot, nyom. Ir. I. 215. és 219. old.).

A jegyzőkönyv ezeket minden megokolás nélkül a P. Vezér által feltételezetten megölt katonával azonosította.

A csatolt fényképek az ügyben tanúként szereplő Tóth Illést (akit ugyanezen cselekmény miatt később kivégeztek) és Bolyós

Ákost (akit hosszú tartalmú szabadságvesztésre ítélték) ábrázolják, amint egy kiásott „ám teljesen üres gödörre mutatnak”.

Az említett csontmaradványok szakértői elemzése nem történt meg, és ennek megfelelően az elsőfokú tárgyalást vezető bíró „exhumálásra” utaló megjegyzései minden alapot nélkülöznek.

P. Vezér-Vizer Ferenc ügyében (akárcsak Hagyó-Kovács Gyula terhelt esetében) az eljáró bíróságok a tények felderítését, valamint a bizonyítékok perrendszerű értékelését elmulasztották.

Ennélfogva az ítéletek megalapozatlanok, azonban ennek kiküszöbölésére ma már objektív okok miatt nincs mód és az alapügyben hozott határozatok törvényességének felülbírálata csak a rendelkezésre álló adatok alapján végezhető el.

P. Vezér Ferencet a bíróságok gyilkosság büntettségében, többrendbeli gyilkosság kísérletében, mint felbujtót többrendbeli gyilkosság büntettségében és ezzel halmazatban e népek háború utáni együttműködésének megbontására irányuló büntettségben találták bűnösnek.

A BHÖ 349. pontja értelmében, aki embert előre megfontolt szándékkal megöl, gyilkosság büntetést követi el. Az elkövetés és az elbírálás idején hatályos büntető törvény e büntette az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények fejezetében szabályozta (1950. évi II. törvény – Bta. – 2. bekezdés 1. pont).

Az emberölés – és természetesen a gyilkosság is – az emberi élet kioltásával valósul meg. Megállapítására akkor kerülhet sor, ha az elkövető egy vagy több ember életére tör. Nem feltétlenül szükséges ugyan a név szerinti azonosítás, de konkrét sértett nélkül személy elleni eredmény – bűncselekmény nem létezhet.

E jogi konstrukció ugyanis lényegileg különbözik a háborús büntettől, amely egyebek közt úgy is elkövethető, hogy valaki felbujtója, tettese, vagy részese emberek törvénytelen kivégzésének (BHÖ 82/d. pont).

E háborús büntett irányulhat emberek meghatározott köre vagy csoportja ellen, ahol az áldozatok személy szerinti azonosítása – ok nélkül, a rendkívüli körülmények miatt – akár el is maradhat.

A személy elleni bűncselekmények viszont nemcsak konkrét sértett létezését követelik meg, hanem a gyilkosság büntettének törvényi tényállás eleme volt az „előre megfontolt szándék”, amely dogmatikailag és az ítélkezési gyakorlatnak megfelelően egy speciális pszichikai viszonyt – a cselekmény elkövetésére indító és attól visszatartó motívumok relatíve hosszabb ideig tartó józan mérlegelést az ún. „premeditációt” követelte meg.

A rendelkezésre álló – egyébként nyilvánvalóan valótlan – tények ismeretében is leszögezhető, hogy:

- a) a rendházba behatoló szovjet katona megölése (az egyéb körülmények ismeretének hiánya) még valósága esetén sem képezhetett volna gyilkosságot, éppen az előbb említett jogi megfontolás tükrében, a hirtelen kialakult szándéokra figyelemmel (dolus repentinus)
- b) amint az óvás helyesen mutatott rá, a felbujtás járulékos bűncselekmény, melynek lényege, hogy az elkövető az alapbűncselekmény megvalósítóját – determináns módon – veszi rá a konkrétan nevesített szándékos bűncselekmény elkövetésére. A kb. 30 katona megölésére való ítéleti hivatkozás – ténybeli valótlanosság, sőt komolytalanságán túlmenően semmiféle jogi érvt nem volt képes produkálni (igaz, erre nem is volt szükség) a vonatkozásban, hogy e terhelt
 - a) személy szerint kit vagy kiket;
 - b) időbelileg mikor;
 - c) milyen cselekményekre bujtott fel.

A konkrét elkövetők, az ölési tevékenységek és áldozatok – vagyis a megvalósítás tényleges körülményeinek tisztázása nélkül – viszont felbujtásról megalapozottan beszélni nem lehet, különösen egy kizárólag egyenes szándékkal megvalósítható, különleges lélektani motívumok meglétét és létrehozó szerepét is igénylő bűncselekmény esetében.

Hasonlóan nem állapítható meg az sem, hogy egy esetlegesen kialakult „tűzharcban” – szigorúan jogi szempontból – ki volt támadónak, illetve védekezőnek tekinthető, és hogy itt szó lehetett-e

egyáltalán az élet „előre megfontolt szándék” kioltásának megkísérléséről vagy sem.

Egyébként, e vonatkozásban az ítélet nem más, mint pusztá feltevés egy soha nem létező eseményről.

A kifejtettek értelmében P. Vezér Ferenc a gyilkosság büntettét, a gyilkosság büntettének kísérletét, valamint az arra való felbujtást nem követte el.

A bíróságok megállapították továbbá a bűnösségét a népek háború utáni együttműködésének megbontására irányuló büntetben is. Ez utóbbit az követte el, aki olyan tevékenységet fejtett ki, amely a népek háború utáni békéjének vagy együttműködésének megnehezítésére vagy megbontására, avagy nemzetközi viszály előidézésére alkalmas. E büntettnak a marasztaló ítéletek szerint ugyanaz a ténybeli alapja, mint az élet elleni büntetteknek. Amennyiben az élet elleni büntettekben a bűnösség megállapítása téves, ez a tettazonosság keretén belül a háborús büntettre is kiterjed.

A kifejtettek tekintettel a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a Be 290. § (1) bekezdés alapján megállapította, hogy az első és másodfokú ítéletek P. Vezér-Vizer Ferenc IX. rendű terhelt bűnösségét megállapító és a büntetést kiszabó; valamint Hagyó-Kovács Gyula VII. rendű terhelt bűnösségét a népellenes büntetben való megállapító rendelkezése törvénysértő, ezért azokat hatályon kívül helyezte, és nevezetteket a rendelkező részben írtaknak megfelelően e bűncselekmények miatt emelt vád alól – mert nem követtek el büntettet – a Be 214. (1) bekezdés a) pontja alapján f e l m e n t e t t e.

Az 1945 és 1963 közötti törvénysértő elítélések semmissé nyilvánításáról szóló 1990. évi XXVI. Törvény 1. §-ának (1) bekezdése szerint az 1945. január 1. és 1963. április 4. között az állam belső és külső biztonsága elleni bűncselekmények miatti elítélések semmisnek tekintendők. A (2) bekezdés értelmében semmis az olyan elítélés is, amely az állam elleni bűncselekménnyel halmozatban – annál nem súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett – más bűncselekmény miatt történt, kivéve a háborús és népellenes bűncselekményeket.

Az alapügyben eljáró bíróságok Hagyó-Kovács Gyula bűnösségét az állam külső és belső biztonsága ellen elkövetett bűntettben is megállapították: a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvételben. Ennek törvényi büntetési tétele 5 évtől 15-ig terjedő börtön (BHÖ 1. pont /2/ bekezdés és 11. pont /2/ bekezdés). Az ezzel halmazatban álló valutaüzérkedés büntette 1 évtől 15 évig (1950. évi 30. tvr 57. §-a és 58. §-a /3/ bekezdés), míg az árdrágító üzérkedés büntetése 5 évtől 10 évig terjedő börtön (BHÖ 265. pont c) és 272. pont /2/ bekezdés b) és c)).

Tekintettel arra, hogy Hagyó-Kovács Gyula népellenes bűntettet nem követett el, a terhére megállapított egyéb bűncselekmények miatti elítélése az 1990. évi 26. törvény 1. §-ának (1) és (2) bekezdései értelmében semmisnek tekintendő. Ennek folytán az említett bűncselekmények miatti elítélés megalapozottságának és törvényességének vizsgálata szükségtelenné vált.

Budapest, 1992. február 17.

Dr. Berkes György s.k. az Elnökségi Tanács elnöke, dr. Pálinkás György s.k. előadó bíró, dr. Bakonyi István s.k., dr. Édes Tamás s.k., dr. Fehér István s.k., dr. Kaposvári Bertalan s.k., dr. Vereczkei Géza s.k. az Elnökségi Tanács tagjai

A kiadvány hitelül:
Csapó Imréné s.k.
Bíróági tisztviselő
MM

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG LEGFELSŐBB BÍRÓSÁGÁNAK
ELNÖKSÉGI TANÁCSA²⁵⁷
Eln. Tan. B. törv. 42/1992/ 15. sz.

²⁵⁷ BFL XXV. 4.f. 001217/5 2–16. p.

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG NEVÉBEN!

A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnökségi Tanács, Budapest, az 1992. év február hó 17. napján tartott nyilvános ülésen meghozta a következő

Határozatot:

A szervezkedés büntette miatt Szabó Sándor László és társai ellen folyamatban volt bűnügyben megállapítja, hogy a Budapesti Megyei Bíróság B. III. 001217/1951/4. és 5. számú ítélete Szabó Sándor László I. rendű, Bolyós Rezső II. rendű, Rába Márk III. rendű, dr. Gyéressy Béla IV. rendű Homonnay Sándor V. rendű, Lelkes József VI. rendű, Oláh Ferenc VII. rendű, Túri János V III. rendű, Könyves Imre IX. rendű, Sciotto Vince X. rendű, Lánosz Zoltán XI. rendű terheltek vonatkozásában törvényt sértő.

Ezért az ítéleteket hatályon kívül helyezi, és Szabó Sándor I. rendű terhelte a háborús és népellenes bűntett; Bolyós Rezső II. rendű terhelte a háborús és népellenes bűntett, Rába Márk III. rendű terhelte a népellenes bűntett; dr. Gyéressy Béla IV. rendű terhelte a háborús és népellenes bűntett és a fajtalanság bűntette; Homonnay Sándor V. rendű terhelte a népellenes bűntett; Lelkes József VI. rendű terhelte a népellenes bűntett és a fajtalanság bűntette; Oláh Ferenc VII. rendű terhelte a népellenes bűntett és a fajtalanság bűntette; Túri János VIII. rendű terhelte a népellenes bűntett és a fajtalanság bűntette; Könyves Imre IX. rendű terhelte a háborús és népellenes bűntett és a fajtalanság bűntette; Lánosz Zoltán XI. rendű terhelte a háborús és népellenes bűntett vádja alól – mert nem követtek el bűncselekményt – felmentő.

Bolyós Rezső II. r. terheltek a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel bűntett; a közellátás érdekeit veszélyeztető bűntett; valamint a fegyverrejtegetés büntette miatt történt elítélését;

Rába Márk III. r. terheltnek a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette, a közellátás érdekeit veszélyeztető büntett miatt történt elítéltetését;

Dr. Gyéressy Béla IV. r. terheltnek a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette és a közellátás érdekeit veszélyeztető büntett miatt történt elítéltetését;

Homonnay Sándor V. r. terheltnek a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette és a zártörés büntette miatt történt elítéltetését;

Lelkes József VI. r. terheltnek a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette miatt történt elítéltetését;

Oláh Ferenc VII. r. terheltnek a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette miatt történt elítéltetését;

Túri János VIII. r. terheltnek a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette miatt történt elítéltetését;

Sciotto Vince X. r. terheltnek a kémkedés elősegítése büntette miatt történt elítéltetését;

és Szabó Sándor I. r. terheltnek a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette, a közellátás érdekeit veszélyeztető büntett valamint a külföldi fizetőeszköz vételre fel nem ajánlásának büntette miatt történt elítéltetését
s e m m i s n e k t e k i n t i.

A törvényességi óvás elbírálása során felmerült 3600 (háromezerhatszáz) forint bűnügyi költséget az állam viseli.

I n d o k l á s:

A Budapesti megyei Bíróság az 1951. augusztus 7-én kelt B. III. 001217/1951/4. számú ítéletével Bolyós Rezső II. r. terheltet a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette (1946. VII. tc. 1. §./2/ bekezdés), 1 rb. folytatólagosan elkövetett háborús büntett (Nbr. 13. § 7. pont);

1 rb. népellenes büntett (Nbr 17. § 7. pont), 1 rb. folytatólagos bűnpártolás (Btk 374 §), 1 rb. közellátás érdekeit veszélyeztető büntett (8800/1946. M.E. sz. rend 8. § 1. bek.), és fegyverrejtegetés büntette (7150/1946. M.E. rend. 2. § 1. bekezdés) miatt összbüntetésül 10 évi börtönre, teljes vagyonelkobzásra, 10 évi közügyektől eltiltásra;

Rába Márk III. r. terheltet a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette; 1 rb. népellenes büntett, 1 rb. közellátás érdekeit veszélyeztető büntett, 1 rb. folytatólagos zártörés büntette (Btk 360. §) miatt összbüntetésül 7 évi börtönre, teljes vagyonelkobzásra, 10 évi közügyektől való eltiltásra;

Dr. Gyéressy Béla IV. r. terheltet a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette, 2 rb. folytatólagos háborús büntett (Nbr 13. § 1. és 5. pont), 2 rb. folytatólagos népellenes büntett, folytatólagos bűnpártolás büntette, 1 rb. folytatólagos fajtalanság büntette (Btk 241. §), 2 rb. folytatólagos közellátást veszélyeztető büntett miatt, összbüntetésül, 7 évi börtönre, teljes vagyonelkobzásra 10 évi közügyektől való eltiltásra;

Homonnay Sándor V. r. terheltet a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette, 2 rb. folytatólagos népellenes büntett (Nbr 13. § 6-7. pont), 1 rb. folytatólagos bűnpártolás büntette 1 rb. folytatólagos zártörés büntette miatt, összbüntetésül 6 évi börtönre, teljes vagyonelkobzásra 10 évi közügyektől eltiltásra;

Lelkes József VI. r. terheltet a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette, 1 rb. népellenes büntett, 1 rb. folytatólagos bűnpártolás büntette, 1 rb. folytatólagos fajtalanság büntette miatt összbüntetésül 5 év 6 hónapi börtönre, teljes vagyonelkobzásra, 21 évi közügyektől való eltiltásra;

Oláh Ferenc VII. r. terheltet a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette, 2 rb. folytatólagos népellenes büntett, 1 rb. bűnpártolás büntette, 1 rb. folytatólagosan elkövetett fajtalanság büntette miatt összbüntetésül 6 évi börtönre, teljes vagyonelkobzásra, 10 évi közügyektől eltiltásra;

Túri János VIII. r. terheltet a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésen való tevékeny részvétel büntette, 1 rb. népellenes büntett, 1 rb. folytatólagos bűnpártolás büntette, 1 rb. folytatólagos fajtalanság büntette miatt összbüntetésül 5 évi börtönre, teljes vagyonelkobzásra, 10 évi közügyektől való eltiltásra ítélte;

Könyves Imre IX. r. terheltet 1 rb. háborús büntett (Nbr 13. § 7. pont), 1 rb. népellenes büntett (Nbr 17. § 6. pont), 1 rb. folytatólagos fajtalanság büntette miatt összbüntetésül 7 évi börtönre, teljes vagyonelkobzásra, 10 évi közügyektől eltiltásra ítélte.

Ellenben Könyves Imre terheltet 1 rb. népellenes büntett miatt emelt vád alól felmentette.

Sciotto Vince X. r. terheltet kémkedés elősegítésének büntette (1930. évi III. tc. 63.) miatt 4 év börtönre ½-ed résznyi vagyonelkobzásra, 10 évi közügyektől eltiltásra;

Lánczos Zoltán XI. r. terheltet 1-1 rb. háborús és népellenes büntett (Nbr. 13. § 5. pont, 15. § 5. pont) miatt, összbüntetésül 7 évi börtönre, teljes vagyonelkobzásra, 10 évi közügyektől való eltiltásra ítélte.

A Budapesti Megyei Bíróság B. III. 001217/1951/5. számú 1951. augusztus 10. napján kelt ítéletével (a 4. sorszámú végzéssel 1951. augusztus 7-én elkülönített ügyben) Szabó Sándor I. r. terheltet a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntette, 1 rb. folytatólagos népellenes büntett 1 rb. folytatólagos bűnpártolás büntette, 1 rb. folytatólagos közellátás érdekét veszélyeztető büntett és külföldi fizetőeszköz fel nem ajánlásának büntette (1950. évi XXX. tv. 17. § 1. pont) miatt, összbüntetésül 3 évi 6 hónapi börtönre, teljes vagyonelkobzásra, 10 évre a közügyektől eltiltásra ítélte.

A megállapított tényállás lényege a következő:

A felszabadulást megelőző időben a pálos-rend egyike volt azon szerzetes rendeknek, amelyek maradéktalanul szolgálták ki a Horthy fasizmust, majd Szálasi idejében annak terroruralmát. Esméket terjesztésére „Fehér Barát” címen újságot adtak ki, amelyben uszító hangú cikkek jelentek meg, az újság egyik szerkesztője Fráter Jácint néven dr. Gyéressy Béla IV. r. terhelt volt.

A felszabadulást követően a pálos-rend politikai állásfoglalása nem változott, szemben álltak a fejlődéssel, a demokráciával, sorozatosan izgattak, lázítottak a dolgozó nép hatalma ellen.

A pálos rend szerzetesei által 1948. június 13-án a Szikla-kápolnában szervezett demokráciaellenes tüntetésen Szabó Sándor perjel az ítéletben pontatlanul csak László néven megjelölt perjel I. r. terhelt és dr. Gyéressy Béla IV. r. órákon keresztül izgatták, „burkolt” formában az ájtatosságra összegyűlt tömeget.

A szerzetesrendek, közöttük élvonalban a pálos-rend, folyamatosan szembehelyezkedett a törvényekkel, sorozatos államellenes tevékenysége arra készítette a kormányzatot, hogy a magukat törvényen kívül helyező rendeket feloszlassa.

A pálos rend főnökei Bolyós Rezső II. r., Rába Márk III. r. dr. Gyéressy Béla IV. r., Szabó Sándor I. r. terhelték még a feloszlítás előtt megtartott rendfőnöki értekezleten elhatározták, hogy változatlan formában folytatják tevékenységüket.

Ezzel egyetértett Grósz József is. Az értekezleten olyan megállapodás született, hogy a szerzetesek jövedelmük 10%-át egy titkos alapra befizetik, az illegális működés anyagi bázisának fedezésére.

E megállapodásra tekintettel fizettek Homonnay Sándor V. r., Lelkes József IV. r., Oláh Ferenc VII. r., Túri János VIII. r., Könyves Imre IX. r. terhelték. Homonnay Sándor Gyöngyös környéki községekben szeretetadományokat gyűjtött, és lázított a népi demokrácia ellen.

A pálos rend vagyonának megmentése céljából 1950. január 1-jétől Szabó Sándor, Bolyós Rezső, Rába Márk, Gyéressy Béla, Homonnay Sándor, hamis könyvelést végeztek, akként, hogy két külön könyvelés történt, az egyikben csak kis részben jegyezték fel a szükséges adatokat, míg a titkos könyvben a Pálos-rend közellátást veszélyeztető, „fekete” üzleteit vezették.

A pálos rend tagjai szén, fa és engedély nélküli bor, pálinka, adás-vételével és különböző közszükségleti cikkek, fekete forgalmazásával egyrészt saját vagyoni hasznuk érdekében, másrészt az állam gazdasági alapjainak gyengítése végett ügyletek.

A pálos rend feloszlata után a Pálósszentkúton lévő rendház egyik helyiségét a hatóság lepecsételte. A helyiségben kompromitáló iratok és könyvek voltak. Rába Márk és Homonnay Sándor a zár ellenére az ablak felnyitása útján, több alkalommal a helyiségbe behatoltak, s az iratokat elrejtették.

Bolyós Rezső III. r. terhelt Bihari Árpád szerzetes társától 1948-ban egy 6,75-ös pisztolyt vett át, és huzamos ideig rejtette.

Dr. Gyéressy Béla terhelt Lánccos Zoltán útján 1940-ben kapcsolatba került Kocsis János alezredessel a VKF/2. osztályvezetőjével, akinek részére mindkét terhelt több alkalommal adatokat szolgáltatott.

1944-ben dr. Gyéressy Béla a Gestapo részére is alkalmilag szolgáltatott adatokat, adatközlésre beszervezte Lánccos Zoltán IX. r. terheltet.

Vezér Ferenc, a pálosrendház rendház főnöke, 1944. év végén kulákokból, volt csendőrből és megtevesztett nincstelenek személyéből „polgárőrségnek” nevezett fegyveres csapatot szervezett, melynek tagjai a tanyavilágban egyedül vagy kisebb csoportokban megjelenő szovjet katonák meggyilkolását tömegesen hajtották végre.

Vezér Ferenc és helyettese, Tóth Illés is több szovjet katona meggyilkolásában vett részt.

A pálos rend tagjainak tudtával Vezér Ferenc egy szovjet katonát a kolostor folyosóján fölbőtt, a holttestet a kolostor kertjében temették el.

Könyves Imre a nyomokat eltüntette, 1946 áprilisában, amikor Vezér Ferencet a rendőrségre idézte, Tóth Illés és Bolyós Rezső a kolostor kertből a hullát kiemelték, és a kistemetőben eltemették.

Tóth Illés kérésére, Bolyós Rezső közreműködésével, Rádli András két meggyilkolt szovjet katona holttestét a Kruppa tanyáról a saját kertjébe eltemettette.

A pálos rend tagjai, a II–VIII. r. terheltek, akik tudtak a gyilkosságról, a gyilkosokat a rendházba rejtették, élelemmel, pénzzel támogatták, sőt Lelkes József saját bejelentőlapját átadta Vezérnek,

aki hónapokon keresztül az okiratot felhasználva, Soltvadkerten rejtőzködött.

A pálosok budai sziklakolostorában több körözött bűnöst rejtettek a hatóság elől.

Ebben a II–VIII. r. terheltek működtek közre.

Szabó Sándor I. r. terhelt Vezér Ferenc menekülését egy Szijjártó Ferenc névre szóló hamis okirat rendelkezésére bocsátásával biztosította.

Vezér Ferenc eljár Grósz Józsefnél, és annak támogatásával megszervezte, hogy Lelkes József VI. r. nevén misézhesen.

Szabó Sándor kapcsolatot tartott fenn Zembrzski Mihállyal, a kiutasított pálos rendi főnökkel, aki folyamatosan küldött illegálisan dollárt, s azt a terhelt elrejtette.

Sciotto Vince X. r. terhelt Csellár Jenő nevű ismerőstől, aki a Pálos-rend tartományfőnöke volt 1948-ban kérésére egy levélben üzenetet vitt a kiutasított Zembrzski Mihálynak. A X. r. terhelt ezt követően 1950-ig különböző személyek megbízásából csempéztett ki üzeneteket a kiutasított személynek.

A pálos rend tagjai közül Gyéressy Béla, Lelkes József, Oláh Ferenc, Turi Lajos és Könyves Imre fiúgyermekkel 8-16 éves korig cukor és pénz ellenében természetellenes viszonyt folytatott, ugyanakkor egymással és fiatal rendtársaikkal hasonló természetellenes kapcsolatot tartottak fenn.

Hasonló hajlamú volt Könyves Imre IX. r. terhelt, aki e kapcsolatait a perselyből jogtalanul eltulajdonított pénzzel fedezte.

A fenti tényállás egyezik a megyei bíróság B.II. 001211/1951/4. számú ítéletének (Vezér-Vizer Ferenc az ügyben IX. r. terhelt), illetve B.III. 001212/1951. számú Rádli András elleni ítéletének tényállásával.

Az ítélet indoklásában a megyei bíróság kiemelte, hogy a tényállást a bűnösségüket maradéktalanul elismerő és teljes ténybeli beismerésben lévő terheltek vallomása alapján állapította meg, mert ezeket a vallomásokat a „rendelkezésre álló tárgyi bizonyítékok,

a vádlottak egymás vonatkozásában tett kiegészítő adatok és egyéb, közismert tények is mindenben megerősítették”.

Az indoklás arra is utal, hogy Oláh Ferenc VIII. r. terhelt bűnösségének részbeni elismerése mellett azt tagadta, hogy tudott volna a Tóth Illés által elkövetett gyilkosságokról, és azt is tagadta, hogy homoszexuális hajlama lenne.

E tagadását a megyei bíróság indoklása szerint! azért nem vette figyelembe, mert azzal ellentétes tényállítást állapított meg?

A cselekmények jogi indoklásában az első fokú bíróság kifejtette, hogy a Pálos rend illegális munkája még a törvényes fennállás keretei között is „államellenes” volt, de fokozottan államellenes és a nép hatalmának megdöntésére törővé vált a feloszlatás után is. Mindazok, akik közreműködtek ebben, az adott ügy terheltjei, bűnösök az államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntetéseben.

Kifejtette továbbá, hogy a terhelték, akik tudomással bírtak arról, hogy Vezér Ferenc és Tóth Illés szovjet katonákat öltek meg, népellenes büntettet követtek el, mert a háborús viszonyok közepette elkövetett gyilkosságok tetteseit feljelenteni elmulasztották.

Azok a terhelték, akik a népellenes és háborús cselekmények miatt körözött személyeket különböző rendházakban rejtegették, népellenes büntettet valósítottak meg.

Bolyós Rezső II. r. és Könyves Imre IX. r. terhelték azzal a tevékenységükkel, hogy a Vezér Ferenc által meggyilkolt személyek holttestének, illetve a bűncselekmény nyomainak eltüntetésében közreműködtek, háborús büntettet valósítottak meg, mert e cselekmény „alkalmas arra”, hogy a szovjet és magyar nép háború utáni békés együttműködését nehezítse és akadályozza.

Dr. Gyéressy Béla IV. r. terheltnek a „Fehér Barát” című fasiszta sajtótermékben megjelenő cikkei a háború fokozott mértékben való folytatására izgatásként minősülnek, e cselekmény háborús büntettet valósított meg.

Dr. Gyéressy Béla IV. r. és Lánosz Zoltán XI. r. terhelték besúgó tevékenysége (részben a Gestaponak, másrészt a csendőrnyo-

mozók részére történő adatszolgáltatással) háborús és népellenes büntettként minősült.

Dr. Gyéressy Béla IV. r., Lelkes József VI. r., Oláh Ferenc VII. r., Túri József VIII. r. és Könyves József IX. r. terheltéknek azon tevékenysége, hogy férfiakkal természetellenes érintkezést tartott fenn, megvalósította a természetellenes fajtalanóság büntetettét.

Az első fokú bíróság az ítélet indoklásának utolsó részében általánosságban indokolja a büntetés kiszabás szempontjait, és a pálos rend szerzeteseit megátalkodottan, megrögzötten bűnözési hajlamú személyekként jellemzi, akiknek a cselekményei és személyük is magas fokban társadalomra veszélyes.

A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága B. IV. 0055/1951/14. számú, 1951. december 14-én kihirdetett ítéletével, az elsőfokú bíróság ítéletét annyiban változtatta meg, hogy Dr. Gyéressy Béla terhelt természetelleni fajtalanóság cselekményt erőszakkal elkövettként minősítette (a Btk 242. §-a szerint). Szabó Sándor I. r., Bolyós Rezső II. r., Rába Márk III. r., dr. Gyéressy Béla IV. r., Homonnay Sándor V. r., Lelkes József VI. r. és Oláh Ferenc VII. r. terheltnek az Nbr.17. §-ának 7. pontja szerint minősített cselekményét az Nbr 17. § 6. pontja szerinti minősítés alá vonta.

Az első fokon kiszabott büntetéseket a változott minősítés mellett tekintette kiszabottnak, egyebekben az elsőfokú ítéletet helybenhagyta

A Legfelsőbb Bíróság az elsőfokú bíróság ítéleti tényállását Könyves Imre IX. r. terhelttel kapcsolatban akként egészítette ki, hogy e terhelt is körözött, háborús és népellenes bűnösöket – Karácsonyi Guidót és másokat – bűjtatott a pálos rendi kolostorban. E kiegészítés mellett az elsőfokú tényállást az ítélkezés alapjául irányadónak tekintette.

A Legfelsőbb Bíróság ezt követően a minősítés megváltoztatás jogi indokát adta, kiemelte, hogy Gyéressy Béla IV. r. terhelt 8–16 éves korban levő gyermekekkel folytatott természetellenes viszonyt, a 12 éven aluli gyermekeknek azonban nincs jogi akarat, ekként nem adhattak jogilag releváns beleegyezést a fajtalan-sághoz.

Ezért a szexuális bűncselekményt erőszakkal elkövettként minősítette.

Az I–IX. r. terheltek terhére megállapított bűnpártoló cselekvőség az Nbr. 17. §-ának 3. pontja szerint minősül, míg Szabó Sándor, dr. Gyéressy Béla, Homonnay Sándor, Lelkes József és Oláh Ferenc tekintetében nem merült fel adat, hogy korábban is tudomással bírtak volna a háborús bűntettekről, csak utóbb bűjtatták a gyilkosokat, következésképpen a feljelentési kötelezettségük beállta időbelileg egybeesik az általuk elkövetett az Nbr. 17. §-ának 6. pontja szerint minősülő bűnpártolással.

Az indoklás arra is rámutatott, hogy a feljelentési kötelezettséget maga után vonó tudomásul szerzés, csak annál áll fenn, aki maga nem áll az elkövetett bűncselekménnyel tettesi, részesi, vagy bűnpártolási kapcsolatban.

Amennyiben ilyen kapcsolata fennáll, akkor az alapcselekménnyel tett feljelentés, egyben a saját cselekményének a feljelentése is lenne.

A terheltek Nbr. 17. §-ának 6. pontja szerinti bűnpártolást valószínűsített meg, törvénysértő tehát cselekményeiknek az Nbr. 17. § 7. pontja szerinti külön minősítése.

A Legfelsőbb Bíróság a jogi indoklás után röviden és ugyanakkor általánosságban akként adta indokát a büntetést kiszabó rendelkezések helybenhagyásának, hogy „Jelen bűnügy hű képet nyújtott arról az erkölcsi fertőről, amelyben az itt szereplő szerzetes terheltek éltek, erkölcsi, gazdasági, politikai vonalon egyaránt veszélyes és hosszantartó támadást folytattak a dolgozók társadalma ellen”.

A Legfelsőbb Bíróság elnöke B. 1991. El. VI. C. 1253. szám alatt a fenti ítéletek ellen – valamennyi terhelt vonatkozásában – azok megalapozatlan és törvénysértő voltát kifogásolva emelt törvényességi óvást.

A legfőbb ügyész Bf1. 20. 240/1992. számú átiratában a törvényességi óvással egyetértett.

A törvényességi óvás alapos.

A rendelkezésre álló iratanyagból kitűnően a terheltek a nyomozás és a tárgyalás során valamennyi terhükre rótt cselekmény tekintetében ténybeli és bűnösségükre is kiterjedő beismerő vallomást tettek.

Nyilatkozataik szó szerint egyezők azonos körülmények vonatkozásában, valamennyi terhelt akár a kihallgató ÁVH-s tiszt, akár a bíró kérdésére sztereotip módon úgy kezdte vallomását:

„Beismerem, hogy tudomással bírtam;

Beismerem, hogy homoszexuális kapcsolataim voltak;

Beismerem, hogy állandóan uszítottam a rendszer ellen;

Beismerem, hogy a körözés alatt álló P. Vezér Ferencet bűjtattam stb.”.

Ezen ún. „feltáró” jellegű vallomások gépiesen hangzottak el a terheltektől, akár saját, akár társaik magatartásáról nyilatkoztak, sőt még a szóhasználatok is gépiesen azonosak voltak.

A terheltek vallomásai, figyelemmel azok szóhasználatára, kifejezőmódjára nemcsak alapos kétséget ébreszt a beismerések tartalmi valósága iránt, hanem egyértelműen is cáfolják azokat, különös tekintettel arra is, hogy az ügy terheltjei magasan képzett szerzetesek, rendi vezetők, akiktől a jegyzőkönyvbe foglalt nyilatkozatok stílusa vitathatatlanul én-idegen.

A tizenegy személy ellen folyó bűnügyben tanúk meghallgatására egyáltalán nem került sor és a „teljes értékű” bizonyítékként felhasznált bűnjelek általában fényképek, melyeknek hátlapján a gépelt szöveg alatt a terheltek aláírása szerepelt.

A szövegek a háborús, népellenes bűncselekmény elkövetésére vonatkozó terhelti nyilatkozatokat tartalmazznak.

A fotófelvételek, melyek a szexuális cselekményeket voltak hivatva bizonyítani, mint bűnjelek csupán különböző személyek fotói, amelyek önmagukban alkalmatlanok bármilyen homoszexuális kapcsolat bizonyítására (dr. Gyéressy Béla kapcsolatait ábrázoló fényképek III. kötet 115. old.).

Az elengedhetetlenül szükséges tanúvallomásokat, a helyszínelési jegyzőkönyveket, csak rendőri jelentések és feljegyzés kivonatok helyettesítették, ezért szerepel az elsőfokú ítélet indoklásában a bizonyítékokat értékelő tevékenység oly módon, hogy a tényállás

alapjául szolgáló bizonyítékok a terheltek beismerése és egyéb „tárgyi bizonyíték”.

Egyébként ezek a bizonyítékok nincsenek konkretizálva, sőt még a hevenyészve preparált anyagból is világosan kitűnik, azok ténybeli valótlanúsága az alábbiak szerint:

a) a „Fehér Barát” újságnak csupán egy „címlap” oldala szerepel a fotokópián.

Ebből nem állapítható meg, hogy milyen hangvételű cikkeket közölt az újság, ugyanis ez feltárva egyáltalán nem lett.

Egyébként az iratoknál adat lelhető fel arra nézve, mi szerint a lapot 1944 kora őszén – anyagi megfontolások miatt – eladták, és így a Szálasi-rezsim dicsőítésére objektíve nem volt lehetőség.

b) Az 1948. július 13-i „izgatás és demokráciaellenes tüntetés” merő kitalálás. Az iratoknál megtalálható az ájtatosság szövege (melyet a tanács elnöke ismertetett is), amely mellé Szabó I. r. saját kézzel jegyezte fel, hogy melyik rész ismétlendő gyakran.

A felhívás szövege a következő: „A mai ájtatossággal kapcsolatban igen sok téves állítás és híresztelés került forgalomba, ami a nehéz időket még jobban forrósítani akarja. Ezért vigyázzunk a rendre, fegyelemre! Ne hallgassunk az esetleges izgatókra, mert a legszebb szavak mögött is meghúzódhatnak a rendzavarás szándéka. Nem fenegyerekekre van szükség, hanem komoly, higgadt, fegyelmezett emberekre, akik imádkozni, Istenhez emelkedni jöttek ide, akik megmutatják, hogy a hangoskodás helyett a lélek erejével uralkodnak érzelmek és szenvedélyek felett”.

Nyilvánvaló, hogy ezt a szöveget „izgatásnak” tekinteni semmiképpen nem lehet.

c) Merőben félrevezető az a megállapítás, hogy a rend a felosztatás után változatlanul kívánta tevékenységét folytatni, és ezért jövedelmükből, annak egy részéből „titkos alapot” hoztak létre.

A rend vezetősége ugyanis csupán a szerzetesi fogadalom betartására és az ennek egy részét képező „szegénységi fogadalom”

miatt kérte a rendtársakat bizonyos jövedelem rész leadására, tehát szó sem volt, valamilyen „titkos” alap képzéséről (rendi megállapodás jegyzőkönyve I/2. kötet 67. old.).

d) A hamis „kettős könyvelés”, illetve a „fekete ügyletek” a legcsekélyebb konkrétumokkal sem nyertek bizonyítást, a pusztá tényállításon kívül a lényegük sem állapítható meg, természetesen könyvszakértő bevonására, a dokumentáció megvizsgálására sem kerülhetett sor.

e) Hasonló a helyzet a „kompromittáló iratok” kimentésével, amelynek mibenlétéről a döntés semmiféle adatot nem tartalmaz.

f) A fegyverrejtegetést egy fényképfelvétel bizonyítja, amelyen továbbmenően kézigránátok és egy szovjet katonai szurony is szerepel, ám érdekes módon ezekről említés sem történik és fegyverszakértői vizsgálatra sem került sor.

g) A VKF 2. csoporttal, illetve a Gestapóval való kapcsolat, a kémkedés, a több körözött bűnöző rejtegetése a legelemibb módon sincs bizonyítva, sőt az események mibenléte sem állapítható meg.

h) Teljességgel tisztázatlan, hogy Szabó I. r. terhelt valójában milyen összegű devizát kapott, azt hogyan értékesítette, vagy hová rejtette el.

i) P. Vezér Ferencsel kapcsolatos tényállás megismétlése a napokkal korábban lefolytatott bűnügyben megállapítottaknak, viszont teljességgel téves az a megállapítás miszerint P. Vezér Grösz érsektől kapott volna személyesen „iurisdikciót”, erre ugyanis semmiféle adat nem merült fel, sőt Szabó I. r. terhelt állítása szerint éppen ő volt az, aki ilyen engedély kiadására kérte a kalocsai érseket.

Egyébként a büntető ügyben a kihallgatások dátumai, az egész eljárás időrendi sorrendje megdönthetetlenül igazolja a vallomások előre elkészített, koncepcionális jellegét.

A terheltek meghallgatására július 4-én, illetve 5-én került sor, csak dr. Gyéressy meghallgatása van július 13-i dátummal ellátva, viszont itt a gyanúsítottkénti megjegyzést később tanúkéntire javították ki, pedig az tartalmilag vitathatatlanul gyanúsítottkénti meghallgatás volt.

Az ügy július 6-i rendőri jelentéssel indult meg, a terhelteket az államügyész július 12-én és 13-án hallgatta ki, majd a vádiratot már július 16-án a bírósághoz benyújtotta.

Ezek az időpontok önmagukban kizárják azt, hogy a terheltek kikényszerített vallomásain kívül reális lehetőség lett volna bármilyen bizonyíték beszerzésére.

A bíróság a bűnügyben már 1951. augusztus 1-jén tárgyalta, augusztus 7-én és 10-én ítéletet hirdetett.

A teljesség kedvéért indokolt rámutatni, hogy P. Vezér Ferencet 1951. augusztus 3-án végezték ki, tehát tanúkénti meghallgatásának elvben semmiképpen nem lett volna akadálya.

Ezen adatok ismeretében csupán az az egyértelmű következtetés vonható le, hogy a nagy múltú és széles tömegbázissal rendelkező Pálos rend tagjai, elsősorban vezetői ellen lefolytatott eljárást abszolút törvényellenes módszerek alkalmazásával, megfelelő bizonyítékok hiányában folytatták le, s a beismerő vallomásokat fenyegetéssel, avagy fizikai kényszerítő eszközök alkalmazásával érték el, és azokat hitelt érdemlő bizonyíték egyáltalán nem támogatta.

A jelen büntető eljárás időben egybeesik Mindszenty József hercegprímás eltávolítása és „utódlása” körül az állam és a magyar püspöki kar között keletkezett ellentéttel. Ez a közvetlen előzménye a Grósz József és társai ellen lefolytatott bűnügynek, melynek részét képezte P. Vezér Ferenc elítélése is.

A Rákosi-féle pártvezetés politikai elképzelése az egyház spirituális befolyásának teljes szétzúzása volt. Ezért kellett a szerzetes terheltek „erkölcsi fertőjét” mindenre elszánt gonosztevői, akár „gyilkos” mivoltát bizonyítani.

A kifejtettekre tekintettel a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy mindkét fokú bíróság ítélete a rendelkező részben felsorolt terheltek vonatkozásában a háborús és népellenes bűntett, továbbá a fajtalanóság bűntette vonatkozásában törvénysértő, és ezért azt hatályon kívül helyezve nevezetteket az ellenük emelt vád alól a Be 214. § 3. bekezdés a) pontja alapján – mert nem követtek el bűncselekményt – **f e l m e n t e t t e**.

Ugyanakkor megállapította, hogy a terhelteknek a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel bűntette, a közellátás érdekeit veszélyeztető bűntett, a fegyverrejtegetés bűntette, a zártörés bűntette, a kémkedés elősegítésének bűntette, illetve a külföldi fizetőeszköznek vételre fel nem ajánlása miatt történt elítéltetése az 1990. évi XXVI. Törvény 1. § (1) bekezdése alapján **s e m m i s n e k t e k i n t e n d ő**.

A bűnügyi költséggel kapcsolatos rendelkezés a Be 290. § (5) bekezdésén alapszik.

Budapest, 1992. február 17.

Dr. Berkes György s.k. az Elnökségi Tanács elnöke,
Dr. Pálincás György s.k. előadó bíró, dr. Bakonyi István s.k., dr. Édes Tamás s.k., dr. Fehér István s.k., dr. Kaposvári Bertalan s.k., dr. Vereczkei Géza s.k. az Elnökségi Tanács tagjai.

Pecsét: A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága
A kiadmány hitelül: Csapó Imréné Bírósági tisztviselő h.

Összegzés

A hálózatok harca cím alatt idézett dokumentumok azt bizonyítják, hogy a Kádár-rendszer egyházpolitikája az 1956-os forradalom elfojtása után a Rákosi-rendszer nyomdokain haladt tovább, megmaradt a kontinuitás. Némi változás azonban a harci taktikában megfigyelhető. Az ügynök-rendszer kiszélesítésével akarja a pártállam növelni ellenőrzését, s fokozni akarja a békepapi mozgalom befolyását. Ezzel a két jelentős hálózattal állt szemben a szerzetesrendek jól működő, illegális hálózata, amelyet a Szent-szék hathatósan támogatott és irányított.

Az 1960-as években jelentősen változott a világpolitikai helyzet. A hidegháborús légkör enyhült. A Vatikán is alkalmazkodott az új körülményekhez. Politikájának átalakulását mutatta két jelentős lépés:

1. XXII. János pápa a II. Vatikáni Zsinat meghirdetésével és megnyitásával a modern katolikus egyház kialakítása felé tett döntő lépéseket.

2. Az Ostpolitik, a kelet-európai politika útnak indításával igyekezett elhárítani a kelet-európai országok katolikus egyházait, így a magyar katolikus egyházat is fenyegető veszélyt.

A magyar katolikus egyházat az fenyegette, hogy a püspöki kar irányító munkájának megbénítása miatt megszakad a kapcsolat a Szentszék és az egyház között, és kínai mintára a pártállam irányítása alá kerülő, a Vatikántól elszakadó, a pártállamnak engedelmeskedő püspöki karral önálló egyház születik. Ez a veszély kényszeríti a Vatikánt arra, hogy Agostino Casaroli bíboros felvegye a diplomáciai kapcsolatot a Kádár-rendszerrel. Ennek eredményeként született meg az 1964-es részmegállapodás a Szentszék és a magyar állam között. Az egyezményt aláíró felek közül a magyar állam volt az erősebb. Casaroli óvatosan értékelte a megállapodás eredményét, s a tények tükrében belátta, hogy a Kádár-rendszer még keményebben lépett fel, üldözte a katolikus egyházat.²⁵⁸

Casaroli a katakombaegyház működésével kapcsolatban tett megjegyzése szerint „valójában a Szentszék is rendkívül nehéz helyzetben volt. Számos elvi és gyakorlati ok miatt azonban folyamatosan élt benne az a meggyőződése, hogy az önként vállalt „katakomba” nem a legjobb döntés az egyház számára.”²⁵⁹

A pártállam nem tudta megtörni a magyar katolikus egyház kemény gerincét és ugyanakkor rugalmas hálózatát alkotó szerzetesrendek ellenállását. Ez volt az alapja annak is, hogy a rendszerváltás után a szerzetesrendek, köztük a pálos rend is talpra tudott állni.

258 Agostino Casaroli: A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989), Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2001. 139–141. p.

259 Uo. 128. p.

Mellékletek

1. sz. melléklet²⁶⁰

Tárgy: P. Vezér Ferenc tárgyalásra való előkészítésének terve²⁶¹

J e l e n t é s

Budapest, 1951. május 23.

Jelenlegi magatartása

A kihallgatásokon bűneit beismeri. Hangoztatja, hogy vallomását teljes egészében fenn akarja tartani a tárgyaláson is. Ő maga kéri, hogy gyakorolhassa magát a vallomás elmondásában. Ilyenkor igyekszik a jegyzőkönyvhöz alkalmazkodva beszélni, de a tények elismerése mellett több hibát követ el: látszólag véletlenül nacionalista kifejezéseket kever a szövegbe, nyelvtanilag helytelen, suta megfogalmazást használ, a szöveget hadarva mondja. Ezáltal vallomása sokszor politikailag hibás, ideológiailag ellentmondó, egészében hatástalan. Kétségtelen, hogy Vezérnek, aki megrögzött fasiszta és alacsony műveltségű ember, nehezen megy a szükséges kifejezések elsajátítása. Valószínű azonban az is, hogy szándékosan is vezeti. Ilyen trükkökkel akarja beismerő vallomását értéktelenné tenni, Meg kell jegyezni, hogy az utóbbi napokban vallomása kissé javult.

A fogdában hasonló magatartást tanúsít. Hangsúlyozza, hogy vallomását a tárgyaláson fenn fogja tartani. Szorgalmasan tanulja vallomását, készül a tárgyalásra. A szövegbe azonban ott is a fenti hibákat keveri.

260 Vezér Ferenc tárgyalásra való előkészítésének terve. Jelzi, hogy az ÁVH pontosságra törekedett. A tanúk előre fel vannak készítve a váratlan dolgok kiküszöbölésére.

261 ÁBTL 3.1.9. V- 96674/3. 212–215. p.

A hálózathoz egy kérdést kivéve őszinte. Saját gyilkosságát következetesen tagadja. Ha azonban nem ügyel rá, sokszor elszólja magát, és úgy beszél a gyilkosságról, mint megtörtént tényről. Egyébként társának pontosan elmondja a kihallgatások lefolyását, beszél különböző személyi témáiról, terveiről, nőügyeiről. Elmond olyan ránézve kompromittáló bűncselekményeket is (fasiszták rejtegetése, bujkáló személyek támogatása), amelyekről kihallgatásain nem beszél.

Az ügynök véleménye szerint Vezérnek nincsenek különösebb aggályai a tárgyaláson teendő beismerést illetően azzal kapcsolatban, hogy a vallomásában püspököket bántani fogja, ő maga talál megnyugtató érveket. Pl. „Amit én elmondok, az mind igaz és bizonyítva van. A püspökök nem kívánhatják tőlem, hogy az egyház védelmében hazudjak.”

Nem húzódozik komolyabban attól sem, hogy a tárgyaláson saját magát is kompromittálnia kell erkölcsi szempontból. Megnyugtatta az a tény, hogy az egyes nők neveit nem kell felsorolnia.

Időnként futólag, nem mélyebben aggodalmaskodik amiatt, hogy szerzetestársai erkölcsi életéről is vallomást kell tennie. Szavaiból kitűnik, hogy aggodalmát nem a szerzetesi szolidaritás váltja ki, hanem az a meggondolás, hogy a börtönből esetleg megrokkantan kerül ki, és akkor szüksége lenne a rend anyagi támogatására.

Vezér, amióta közöltem vele, hogy ügye nem önállóan lesz tárgyalva, hanem egy nagyobb ügy részeként, ahol nem ő a fő vádlott, igen megnyugodott. Különösen jó hatással volt rá a fogdai elhelyezésében és élelmezésének feljavításában beállott változás. Biztosra veszi, hogy nem fogják felakasztani. Terveket sző a jövőre vonatkozóan. A fegyházban szakmát fog tanulni, mint szorgalmas munkás néhány év múlva kiengedik, elhelyezkedik, sok pénzt fog keresni.

Tegnap óta ez a jó hangulata önteltséggé és elbizakodottsággá fokozódott. Az ügynökkel fölényeskedik, hangoztatja, hogy saját

ügyességének és ravaszságának köszönheti, hogy a Hatóság magatartása így megváltozott vele szemben. Előadójáról is az eddiginél kevesebb tisztelettel nyilatkozik. A tárgyalást úgy tekinti, mintha már megtörtént volna, nem vár attól semmi meglepetést. Ez a jelenlegi hangulata veszélyeket rejt magában. Változtatni kell rajta, mert Vezérben kezd elhomályosodni az a gondolat, hogy sorsa, jövője az ő vallomásától függ. Kezdi azt érezni, hogy ügye már el van intézve. Úgy látja, hogy véglegesen sikerült a Hatóság rokonszenvét elnyernie, mert túljárt a Hatóság és előadója eszén. Kezdi tehát azt látni, hogy a Hatóság van az ő kezében, és nem fordítva.

Ez a hangulátváltozás Vezér jelleméből következik. Ingatag, szélsőséges hangulatokba eső ember. Felületesen érez és gondolkodik. Mindig a pillanatnyi behatások foglalkoztatják. Ezek hatására vagy teljesen pesszimista, vagy határtalanul öntelt és optimista.

Még tisztázandó kérdés

Beismerésétől függetlenül tisztázásra szorul az a gyilkosság, amelyet Vezér saját maga követett el. Ezt a gyilkosságot kihallgatásain is többször megpróbálta tagadni. A gyilkosságára vonatkozóan részletesen ki kell hallgatni.

Tárgyalás előkészítésének taktikája

- Vezért meg kell hagyni jó hangulatában és bizakodásában, de le kell törni hangulatának egészségtelen kinövéseit.
- Magatartásommal és szavaimmal éreztetni fogom, hogyha vallomása nem lesz minden szempontból kifogástalan, akkor nem várhat könyörületet.
- Vannak kérései Richterné szabadon bocsájtására, állásba juttatására vonatkozóan. Közölni fogom vele, hogy ezek teljesítését a tárgyalás utánra halasztjuk.
- Tudok arról, hogy kérni fogja egyik barátjának, aki őt bújtatja, és akiről úgy tudja, hogy őrizetben van, a szabadon bocsájtását és állásba való visszahelyezését. Ezt kereken meg fogom tagadni és figyelmeztetni fogom, hogy a Hatóság nem jóléti intézmény.

- Meg fogom mondani, hogy ilyen kérés teljesítésére nem teszek ígéretet, mert az nem teljesíthető. Ezzel azt is el akarom érni, hogy Vezér lássa, nem mindent ígérünk meg neki, csak amit valóban teljesíteni is fogunk, tehát amit eddig ígértünk, abban megbízhat.
- Ha vallomásában hibát találok, azonnal hidegebb lesz a magatartásom és megromlik a közöttünk levő viszony.
 - Ellátásában nem kell változtatni.

Hogyan erősítem vallomását?

- Egész vallomását saját kezűleg leíratom vele.
- Részletesen, saját kezűleg le kell írnia az általa elkövetett gyilkosságot.
- A saját gyilkosságára vonatkozóan szembesíteni fogom P. Bolyóssal és fr. Könyvessel. (Ez azonban függ attól, hogy Bolyós és Könyves mennyire szilárdak vallomásukban. Tudomásom szerint Könyves az utóbbi időben többször megpróbálta visszavonni vallomását.)
- Részletesen leíratom vele üzemi lopását. Ennek nyilvánosságra hozatalától nagyon fél.
- Részletesen leíratom vele szerelmi életét, konkrétan megnevezve az egyes civil nőket és apácákat.
- Saját gyilkosságáról tett vallomásáról javasolok hangfelvételt készíteni.
- A fenti kérdések Vezér gyenge pontjai. A tárgyalás előtt ezeket az általa adott dokumentumokat elé fogom tárni, kilátásba helyezve, hogy ha a tárgyaláson nem viselkedik rendesen, előhozuk ezeket.
- A tárgyalás előtt ismertetni fogok vele néhány dokumentumot, amelyik Grósz és a többi vádlott bűneit bizonyítja. Ez azért szükséges, hogy minden esetleg még felbukkanó aggályát eloszlassam, nyugodtan tegyen róluk vallomást, mert azok nem az ő leleplezése miatt kerültek bajba. Fontosnak tartom ezt különösen Grósz esetében. Számolni kell ugyanis azzal, hogy Vezér másképpen fog reagálni arra, ha megtudja, hogy vallomását Grósz jelenlétében kell megtennie, mintha nem látná maga előtt a püspökét.

Komlós János áv. szds.

2 sz. melléklet

Intézkedések terve

Tárgy: P. Vezér Ferencsel kapcsolatos intézkedések terve.²⁶²

J e l e n t é s

Budapest, 1951. május 29.

P. Vezér Ferenc pálos rendi szerzetes 1951. március 20-án került a hatóság őrizetébe, azóta naponta ki van hallgatva.

Bűnei:

P. Vezér Ferenc a felszabadulás után 1944 novemberében Pálosz-szentkúton kulákokból és antidemokratikus személyekből fasiszta terrorcsapatot alakított, amelyik az ő utasítására és irányításával kb. 30 szovjet katonát gyilkolt meg.

Vezér 1944 decemberében a pálosszentkúti kolostorban maga is meggyilkolt egy szovjet katonát.

Míthogy a gyilkosságok ügyében nyomozás indult, Vezér illegitásba ment és elfogatásáig bujkált.

Illegitása alatt templomi prédikációkban, búcsúkon, missziókon rendszeresen uszított a népi demokrácia ellen.

Bűncselekményeit ismerték és neki bujkálásában aktív támogatást nyújtottak a pálos rend vezetői, a rend tagjai, a római katolikus egyház püspökei, több szerzetesrend vezetője és igen sok pap.

Bűncselekményeit bizonyítják:

- Fráter Könyves Lajos, P. Bolyós Ákos, Tóth Illés, Petrus Gyula őrizetesei vallomásai Vezér saját gyilkosságára és a terrorcsapat működésére vonatkozóan.

²⁶² ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 137–143. p.

P. Csellár Jenő, P. Szabó László, őrizetesei vallomásaival Vezér illegálitására, a rendtől és az egyház vezetőitől kapott támogatásra vonatkozóan.

b) Tárgyi bizonyítékok:

A pálosszentkúti rendház naplója, amelyikben utalások vannak a gyilkosságokra. Levelek és kinevezési okmányok, amelyek Vezérrel kapcsolatban a pálos rend vezetőit és Pétery püspököt kompromittálják.

A pálosszentkúti helyszíni szemlén készített fényképfelvételek a Vezér által elkövetett gyilkosság helyének, körülményeinek, a hulla elrejtésének régebbi és új helyének megjelölésére. Fényképek azokról a nőkről, akikkel Vezér viszonyt folytatott.

c) Vezér beismerő vallomása.

P. Vezér a tanúk által elmondott és tárgyi bizonyítékokkal alátámasztott bűncselekményeket beismerte.

A vallomásokban lévő ellentmondások:

- a) Vezér gyilkosságával kapcsolatban több részletkérdésben ellentmondás van, Vezér és fr. Könyves szemtanú vallomása között: Vezér szerint a meggyilkolt katona holttestét egy meglévő gödörbe rejtették el, Könyves szerint új gödröt ástak. Vezér szerint az ásás kb. egy óra hosszat tartott, Könyves szerint négy-öt órát ástak. Vezér szerint az ásást ásóval és kapával végezték, Könyves szerint ásóval és lapáttal.
- b) Vezér gyilkosságával kapcsolatban Vezér azt vallja, hogy a szovjet katonától elvett fegyver, amellyel a gyilkosságot elkövette belga gyártmányú volt. Tóth Illés határozottan emlékszik, hogy az a fegyver, amelyet ő később Vezér utasítására a szegedi rendőrségnek beszállított szovjet gyártmány volt.
- c) Vezér pálosszentkúti tevékenységével kapcsolatban Vezér azt állítja, hogy csak egy „oroszvadászaton” vett részt, Tóth Illés és Petrus szerint Vezér sok ilyen akcióban részt vett.

d) A banda tagjai által meggyilkolt katonák holttesteinek elrejtésével kapcsolatban Vezér azt vallja, hogy 1946 márciusában külön beszélt embereivel, hogy hogyan rejtse el a hullákat és az egyéb bűnjeleket. Tóth Illés azt állítja, hogy ezek a beszélgetések 1945 márciusában történtek.

e) Több apró ellentmondás Vezér és a többi őrizetes vallomása között, amelyeknek tisztázása folyamatban van.

Kihallgatásokon tanúsított magatartása:

Vezér a kihallgatásokon bűncselekményeit beismerte. Hangoztatja, hogy vallomását a tárgyaláson is fenn fogja tartani.

Saját gyilkosságával kapcsolatban a részleteket állandóan újabb és újabb változatban mondja el. Több ízben megpróbálta már a gyilkosságot tagadni. Ennél a kérdésnél igyekszik ködösíteni, kihallgatójában bizonytalanságot kelteni és arra a provokatív álláspontra helyezkedni, hogy „bár a gyilkosság nem történt meg, ő hajlandó erről is vallomást tenni.”

Fogdai magatartása:

Vezér mellett, amióta őrizetben van, fogdahálózat működik. Vezér az ügynöknek részletesen beszámol kihallgatásairól, bűncselekményeiről, nőügyeiről, problémáiról. Elmond olyan bűncselekményeket is, (fasiszták bűjtatása), amelyekről kihallgatásán nem beszél. Hangoztatja, hogy vallomását a tárgyaláson fenn fogja tartani.

Gyilkosságát az ügynök előtt nem ismeri el, de véletlenül több ízben elszólta magát.

Vezér hangulata szélsőségek között mozog: a túlságosan biza-kodó, öntelt magatartást teljes kétségbeesés váltja fel.

Kisebb aggályai vannak, de csak egészen futólag, azzal kapcsolatban, hogy a püspökökre a tárgyaláson terhelő vallomást kell tennie, hogy rendtársait erkölcsileg kompromittálnia kell, hogy saját erkölcsi életéről beszélnie kell a tárgyaláson.

Mindezekben a kérdésekben azonban inkább az anyagi probléma dominál. Fél attól, hogy elveszíti az egyháznak és a rendnek anyagi támogatását.

Amikor elkeseredett, akkor erősebben mutatkoznak nála papi csökevények. Imádkozik és hangoztatja, hogy az isten meg fogja büntetni, ha szakít a papi pályával.

Vezérnél azonban a legfontosabb szerepet az anyagi kérdések játsszák. Minden problémát saját ellátásán keresztül (koszt, matracos ágy) szemlél.

Intézkedések:

A Vezérrel kapcsolatos intézkedéseket a fent elmondottakra alapítom.

Az ellentmondások tisztázása:

1. Vezért részletesen ki kell hallgatni saját gyilkosságára vonatkozóan.
2. Könyves Lajost és Tóth Illést ismételt ki kell hallgatni a Vezér által elkövetett gyilkosság részleteire vonatkozólag.

A vallomás erősítése:

I. Vezér gyilkosságával kapcsolatban:

1. Vezérrel részletesen le kell íratni az általa elkövetett gyilkosság lefolyását.
2. Vezérrel le kell rajzoltatni a gyilkosság elkövetésének és a holttest elásásának helyét.
3. Vezér vallomásáról, amelyben saját gyilkosságát mondja el, javasolok hangfelvételt készíteni.
4. A dokumentációs anyagból bemutatom Vezérnek a helyszínen készült felvételeket.
5. Ismertetem Vezérrel P. Bolyós és Tóth Illés vallomásainak azt a részét, amelyik a szovjet katona holttestének áttemetésére vonatkozik.
6. Szembesítem Vezért Könyves Lajossal abban a kérdésben, hogy hol lőtte le Vezér a szovjet katonát, hogyan követte el a gyilkosságot, és hova ásták el közösen a holttestet.

7. Szembesítem Vezért Tóth Illéssel abban a kérdésben, hogy Vezér Tóthnak elmondta a gyilkosságot és megkérte őt, hogy a holttestet rejtse el.
8. Szembesítem Vezért P. Bolyós Ákossal abban a kérdésben, hogy Vezér neki elmondta a szovjet katona meggyilkolását, megkérte őt, hogy a holttestet temesse át és közölte Vezérrel ennek megtörténtét.

II. Vezér pálosszentkúti tevékenységével kapcsolatban:

1. Szembesíteni Vezért Petrus Gyulával arra a kérdésre, hogy Vezér több „oroszvadászaton” részt vett.
2. Szembesíteni Vezért Tóth Illéssel a fenti kérdésre vonatkozóan.

III. A felső papság kompromittálásával kapcsolatban:

1. Ismertetem Vezérrel P. Szabó László vallomásának azt a részét, amelyikben Szabó vallja, hogy Grösszel ismertette Vezér bűncselekményeit, és tőle Vezér számára gyóntatási engedélyt kért.
2. Ismertetem Vezérrel Grössz József vallomásának azt a részét, amelyikben Grössz vallja, hogy tudott Vezér bűnösségéről és neki gyóntatási engedélyt adott.

IV. Rendtársai erkölcsi kompromittálásával kapcsolatban:

1. Ismertetem Vezérrel P. Csellár vallomásának a saját erkölcstelenségeire vonatkozó részét.
2. Ismertetem Vezérrel P. Szabó vallomásának a saját erkölcstelenségére vonatkozó részét.
3. ANONIMIZÁLT^{263*}

V. Saját erkölcsi életével kapcsolatban:

1. ANONIMIZÁLT

263 * Anonimizált rész: személyességi jogok sértése miatt (2003. évi III. tc. 4. §-a alapján került a levéltár részéről törlésre kerültek az erre vonatkozó adatok.

Az őrizetes kézbe tartása:

1. Vezérrel leíratom üzemi lopását, kihangsúlyozva benne az üzemnek okozott anyagi kárt.
2. Vezérrel leíratom részletesen szerelmi életét.
3. ANONIMIZÁLT
4. ANONIMIZÁLT
5. Vezérrel leíratom azt a tényt, hogy egyik ismerőse egy volt horthysta repülőtiszt beavatta őt egy illegális szervezkedésbe.
6. Folytatom azt a módszert, hogy Vezérrel nyilatkozatot íratok, ha kiderül, hogy egy-egy kérdésben hazudott. A nyilatkozatban Vezér elismeri, hogy szándékosan félrevezette a hatóságot, noha tudta, hogy sorsa őszinteségétől függ.

A fenti dokumentumokat a tárgyalás előtt emlékeztetésül Vezér elé tárom.

Magatartásom a kihallgatások alatt:

A kihallgatások hangja egyenletes és erélyes lesz.

A kihallgatások vonala: állandóan hangsúlyozom, hogy sorsa itteni és tárgyaláson tanúsítandó magatartásától függ. Ügye súlyos, az enyhítő körülmény alkalmazására van törvényes lehetőség, de csak a fenti feltételek alapján.

Hangsúlyozom a Hatóság erejét és azt, hogy tárgyalás után is kezünkben marad.

Minthogy fél attól, hogy át lesz téve a szovjet hatósághoz, időnként célzok rá, hogy bűncselekményei érdeklik a szovjet szerveket.

Állandóan megvilágítom előtte, hogy a történetek után nem lehet pap, valamilyen szakmát kell választania.

Magántermészetű kérdéseinek (Richterné szabadlábra helyezése, álláshoz juttatása) teljesítését a tárgyaláson tanúsított magatartásától tesszük függővé.

A kihallgatások tárgya: a fenti ellentmondások, egyes ténykérdések tisztázása. Vallomásainak begyakoroltatása, a szükséges kifejezések megtanultatása.

Ellátását változatlanul hagyom. Ha azonban renitenskedni kezd, egy napra leteszem a pincébe és a kosztot megvonom tőle.

Az ügynökökkel kapcsolatos feladatok:

Az ügynök továbbra is beszél Vezérnek „a saját ügyéről.” Különösen éberem kell vigyázni ebben a periódusban, hogy le ne bukjon Vezér előtt.

Erősíteni kell Vezérben az igazmondás szükségességét és a Hatóság erejének tudatát. Vezér hangulatát a megfelelő vonalban kell megtartani, lenyesegetni abból a túlzásokat.

Ha Vezér felveti saját gyilkosságának kérdését, az ügynök mondja meg, hogy nem tételezi fel és nem hiszi el Vezérről, hogy nem gyilkolt. Ezt természetesen fasiszta szemszögből kell megvilágítani. Vezérnek látnia kell, hogy nincs senki, aki elhinné neki, hogy nem gyilkolt.

Segíteni kell Vezérnek a tárgyalásra való előkészületre, a valamás begyakorlásában, a megfelelő kifejezések megtanulásában.

Igyekezni kell további bűncselekményeket megtudni.

Ilyen kérdéseket veszek be a jegyzőkönyvbe:

Vezér jelenlegi összefoglaló feljegyzéséből jegyzőkönyvbe kívánom venni:

Rövid életrajza.

A terrorcsapat megalakításának oka. (A rendben fasisztának nevezték, Endre László megbízatása.)

A terrorcsapat megszervezésének ideje, körülményei, célja.

A terrorcsapat működése, Mindvégig Vezér volt a vezető. Az utasítására elkövetett és neki jelentett gyilkosságok.

Saját gyilkossága.

Illegalitásának rövid története.

A rend vezetőitől kapott támogatás.

Mindszentytől, Grósztól, Péterytől, Havasytól, Shvoytól kapott támogatás. A pápa külön áldása.

Az egyes szerzetesrendi vezetőktől kapott támogatás.

Erkölcsei élete általánosságban jellemezve.

ANONIMIZÁLT

Ilyen kérdéseket nem veszek be a jegyzőkönyvbe:
Czapik püspöktől, Rogács, Kovács, Szabó, segédpüspököktől kapott támogatás, illetve, hogy tudtak ügyéről.
A többi egyházi vezetők szerepe ügyével kapcsolatban.
Az alsópapok és plébánosok szerepe.
Szerelmi viszonyai. ANONIMIZÁLT

Komlós János sk.
áv. szds.

3. sz. mellékletek

Szembesítési jegyzőkönyvek

Tárgy: P. Vezér Ferenc és Tóth Illés szembesítése.²⁶⁴

Szembesítési jegyzőkönyv

Készült Budapesten, 1951. június 10-én az ÁVH. hivatalos helyiségében P. Vezér Ferenc és Tóth Illés gyanúsítottak szembesítéséről.

A feltett kérdésre a gyanúsítottak egybehangzóan kijelentik, hogy ismerik egymást és nincsenek haragos viszonyban. Határozottan kijelentik, hogy jó viszonyban vannak.

Vezér Ferenc sk.

Tóth Illés sk.

²⁶⁴ ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 160-163. p.

Kérdés Tóth Illéshez:

Mit akar Ön vallani P. Vezér Ferenc bűncselekményeiről?

1944. november végén megszervezte Pálosszentkúton az ún. „polgárőrséget” és helyettesül engem nevezett ki. Megalakulásakor és az összejöveteleinken Vezér utasított bennünket, hogy mennél több szovjet katonát gyilkoljunk meg és az elkövetett gyilkosságokat neki jelentsük. A gyilkosságokat gyónjuk meg Vezérnek, ő majd feloldoz minket.

Tóth Illés sk.

Kérdés Vezér Ferenchez:

Tegyen vallomást a Tóth Illés által vallottakról!

Tóth Illés vallomása megfelel a valóságnak. Én valóban megszerveztem 1944 novemberében Pálosszentkúton kulákokból és antidemokratikus elemekből egy ún. „polgárőrséget.” Embereimnek a megalakulástól kezdve rendszeresen adtam utasításokat, hogy gyilkoljanak meg szovjet katonákat, minél többet és a gyilkosságokat nekem jelentsék. Alakulatom tagjai az én utasításomat végrehajtották, kb. 30 szovjet katonát gyilkoltak meg és ezekről nekem rendszeresen jelentést tettek. Állandóan hangoztattam előttük, hogy szovjet katonát megölni nem bűn, gyilkosságaikat gyónják meg nekem, én majd feloldozom őket. A „polgárőrség” tagjai rendszeresen meggyónták az utasításomra elkövetett gyilkosságaikat és én feloldoztam őket.

P. Vezér Ferenc sk

Kérdés Tóth Illéshez:

Mit tud Ön arról a gyilkosságról, amelyet P. Vezér személyesen követett el?

Tudok arról, hogy P. Vezér Ferenc 1944. december közepén a pálosszentkúti kolostorban meggyilkolt egy szovjet katonát.

Tóth Illés sk

Kérdés Tóth Illéshez:

Mondja el milyen körülmények között szerzett erről tudomást!

Fráter Könyves Lajos, aki a gyilkosság szemtanúja volt, a gyilkosságot követő napon közölte velem, hogy bejött a kolostorba egy szovjet katona, akire Vezér rátámadt, bántalmazta, majd a katonára pisztolyát megszerezve agyonlőtte a szovjet katonát. A holttestet azután Könyves segítségével elásta a kolostor udvarán lévő galambdúc mellett.

Tóth Illés sk.

Kérdés Vezér Ferenchez:

Tegyen vallomást arról, amit most Tóth Illés szemébe mondott!

Amit Tóth Illés mondott, az megfelel a valóságnak. Én valóban meggyilkoltam egy szovjet katonát. 1944. december közepén történt. Egyik nap délelőtt 11 óra tájban bejött a kolostorba egy szovjet katona, akire rátámadtam, megszereztem a pisztolyát és a kolostor folyosóján agyonlőttem. A gyilkoságnál jelen volt Könyves Lajos, akivel a holttestet a rendház udvarán a galambdúc mellett elástuk.

Vezér Ferenc sk.

Kérdés Tóth Illéshez:

Beszélt-e Önnek P. Vezér a gyilkosságról? Mikor és mit mondott?

1945 februárjában Vezér személyesen is elmondta az általa elkövetett gyilkosságot. Közölte, hogy szükségesnek látja a kolostor kertjébe elásott holttestet biztosabb helyre tenni, a kolostor mögött lévő kis temetőbe, mert fél attól, hogy egy nyomozás során a holttestet megtalálják. Arra kért, hogy legyenek a segítségére.

Tóth Illés sk.

Kérdés Tóth Illéshez:

Mikor teljesítette Ön Vezér kívánságát?

1945 áprilisában, amikor Vezért a rendőrségre kísérték, alkalmam volt beszélni vele. Vezér ekkor felszólított, hogy Bolyós Ákossal hajtsuk végre a holttest áthelyezését. Ezt Bolyóssal még aznap este végre is hajtottuk.

Tóth Illés sk.

Kérdés Vezér Ferenchez:

Tegyen vallomást arról, amit Tóth Illés a szemébe mondott!

1945. április 11-én a rendőrség engem demokráciaellenes izgatásom miatt őrizetbe vett. Amikor a rendőrségre bekísértek, útközben lehetőségem nyílt Tóth Illéssel az Endre-féle majornál néhány szót váltani. Ekkor megkértem Tóth Illést, menjen el Bolyós Ákoshoz és hajtsák végre az általam meggyilkolt szovjet katona holttestének áthelyezését, hogy bűncselekményem nyomai eltűnjenek. Miután a börtönből kiszabadultam, P. Bolyós Ákos és Tóth Illés közölték velem, hogy kérésemet teljesítették.

P. Vezér Ferenc sk.

Kérdés Tóth Illéshez:

Mit tud az anyagi juttatásokról, amelyeket Vezér a gyilkosoknak adott?

Tudok arról, hogy P. Vezér Ferenc rendszeresen pénzelte Petrus Gyulát, mert szovjet katonákat gyilkolt meg Vezér utasítására. Petrus teljesen szegény, pénztelen ember. Rendszeresen felkereste Vezért a kolostorban, ahol megbeszéléseket folytattak. Az ilyen megbeszélések után bejött az én korcsmámba, sok pénz volt nála és ivott. Ilyenkor elmondta, hogy a pénzt Vezértől kapta jutalmul, az általa elkövetett gyilkosságokért.

Tóth Illés sk.

Kérdés Vezér Ferenchez:

Beismeri-e, hogy Petrusnak pénzt adott, miután Petrus beszámolt Önnek a gyilkosságokról!

Beismerem, hogy Petrus Gyula nekem rendszeresen beszámolt azokról a gyilkosságokról, amelyeket utasításomra hajtott végre. Ilyen alkalmakkor Petrust pénzzel jutalmazták.

P. Vezér Ferenc sk.

Kérdés Tóth Illéshez:

Tegyen vallomást arról, hogy mit mondott el Önnek Vezér Petrus gyilkosságairól?

Vezér elmondta nekem Petrus gyilkosságait és ilyenkor dicsérte Petrust. Pl. emlékszem arra, hogy egy alkalommal a korcsmámban P. Vezér Ferenc örömmel újságolta, hogy Petrus meggyilkolt két szovjet katonát, lekicsinylően beszélt a jelen lévő öcsémről, Tóth Jánosról és példaképül állította elé Petrust, hogy „a kis Petrus az igazi ember, az nem ijed meg a saját árnyékától”. Ugyanekkor Vezér utasított engem, szolgáltsak ki Petrusnak annyi bort, amennyit csak akar Vezér számlájára. Ez meg is történt.

Tóth Illés sk.

Kérdés Vezér Ferenchez:

Beismeri-e, hogy Tóth Illés előtt dicsérettel emlékezett meg Petrus gyilkosságairól?

Tóth Illésnek valóban elmondtam Petrus Gyula gyilkosságait és dicsérőleg nyilatkoztam Petrusról.

Vezér Ferenc sk.

A szembesítés során kihallgatott Tóth Illés és P. Vezér Ferenc feltett kérdésre kijelentik, hogy egymáshoz kérdésük nincs. A jegyzőkönyv felolvasás után h. h²⁶⁵. aláíratott.

P. Vezér Ferenc sk.

Tóth Illés sk.

Komlós János
áv. szds. sk.

olvashatatlan aláírás
áv. őrgy.
áv. I. o. t.

Tárgy: P. Vezér Ferenc és Petrus Gyula szembesítése.²⁶⁶

Szembesítési jegyzőkönyv

Készült Budapesten, 1951. június 10-én az ÁVH. hivatalos helyiségében P. Vezér Ferenc és Petrus Gyula gyanúsítottak szembesítéséről.

Feltett kérdésre gyanúsítottak egybehangzóan kijelentik, hogy ismerik egymást és nincsenek haragos viszonyban. Határozottan kijelentik, hogy jó viszonyban vannak.

P. Vezér Ferenc sk.

Petrus Gyula sk.

265 h.h.: helyben hagyólag

266 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 164–167. p.

Kérdés Petrus Gyulához:

Tegyen vallomást P. Vezér Ferenc bűncselekményeiről, hogyan szervezte meg P. Vezér a pálosszentkúti „polgárőrséget” és milyen utasítást adott a polgárőröknek!

P. Vezér a felszabadulás után Pálosszentkúton rendszeresen uszított a szovjet katonák meggyilkolására. Később megszervezte a pálosszentkúti polgárőrséget, amelyiknek ő volt a vezetője, helyettese pedig Tóth Illés korcsmáros. A „polgárőrökkel” összejöveteleket tartott. Én ott voltam az összejövetelen és hallottam, hogy P. Vezér utasított valamennyiünket, hogy a szovjet katonákat meg kell gyilkolni. Hangoztatta, hogy szovjet katonát meggyilkolni nem bűn. Utasította Vezér Ferenc a „polgárőröket”, hogy az elkövetett gyilkosságokat neki azonnal jelentsük be. Felszólított bennünket, hogy a gyilkosságokat gyónjuk meg, ő majd fel fog oldozni minket. P. Vezér Ferenc utasításba adta azt is, hogy a Nyugatra menekült Endre László nyilas államtitkár szétosztott ingóságait vegyük vissza a dolgozó parasztoktól és szállítsuk be a kolostorba, mert a vagyontárgyak megőrzésére P. Vezér Ferenc, Endre Lászlótól megbízást kapott. P. Vezér Ferenc velem külön is foglalkozott, többször beszélt velem személyesen, megismételte uszításait.

Petrus Gyula sk.

Kérdés P. Vezér Ferenchez:

Tegyen vallomást arról, amit Petrus Gyula most Önnek a szemébe mondott!

Petrus Gyula igazat mond. Én 1944. november végén Pálosszentkúton valóban megszerveztem a kulákokból és népellenes személyekből egy ún. „polgárőrséget”. A „polgárőrség” elé azt a célt tűztem ki, hogy minél több szovjet katonát gyilkoljanak meg. A „polgárőröket” rendszeresen utasítottam összejöveteleken és személyes megbeszéléseken a szovjet katonák meggyilkolására. Ugyanerre uszítottam a templomi szószéken is. Hangoz-

tattam embereim előtt, hogy szovjet katonákat meggyilkolni nem bűn, a gyilkosságokat gyónják meg nekem és én majd feloldozom őket. A gyóntatószéket is felhasználtam bűncselekményeim érdekében, hogy bűntudatukat kisebbítsem, és erkölcsi aggályaikat eloszlassam. Az én állandó uszításaimra a „polgárőrség” tagjai kb. 30 szovjet katonát gyilkoltak meg és utasításaimnak megfelelően ezeket jelentették. A gyilkosságaikat meg is gyónták és én a gyóntatószékben megkérdeztem tőlük, jól elrejtették-e a holttesteket, tanácsoltam nekik, hogy gyilkosságok nyomait feltétlenül tüntessék el. Én magam is részt vettem több éjszakai fegyveres akcióban, amelyeket én „oroszvadászatnak” neveztem. Ilyenkor szovjet katonák után kutattunk és őket megtámadtuk. Utasítottam „polgárőreimet” arra is, hogy védjék meg a kisebb parasztoktól a fasiszta Endre László volt alispán és a többi elmenekült pálosszentkúti földbirtokos vagyontárgyait. Embereimmel a szegény parasztoknál házkutatásokat tartottunk, Endre László vagyontárgyainak összeszedése céljából. A demokratikus elemeket templomi beszédeimmel igyekeztem megfélemlíteni.

P. Vezér Ferenc sk.

Kérdés Petrus Gyulához:

Az imént Ön azt vallotta, hogy P. Vezér Ferenc külön is folytatott Önnel megbeszéléseket.

Ezen alkalmakkor milyen utasításokat adott Önnek P. Vezér Ferenc?

P. Vezér Ferenc utasított engem minden alkalommal, hogy gyilkoljak meg szovjet katonákat. Megígérte, hogy miután az elkövetett gyilkosságokat neki jelentem, jutalmazni fog engem. Vezér Ferenc utasításai és az ígért jutalom hatással volt rám.

Petrus Gyula sk.

Kérdés Petrus Gyulához:

Tegyen vallomást milyen hatással volt Önre Vezér Ferenc utasításai és az ígért jutalom, milyen bűncselekményeket követett Ön el?

P. Vezér Ferenc utasításainak megfelelően hat szovjet katona meggyilkolásában vettem részt. Két szovjet katonát személyesen gyilkoltam meg, a többit pedig társaim segítségével. Az elkövetett gyilkosságokat Vezérnek jelentettem, amiért minden alkalommal megdicsért és pénzzel jutalmazott.

Petrus Gyula sk.

Kérdés Vezér Ferenchez:

Tegyen vallomást arról, hogyan befolyásolta Ön Petrus Gyulát!

Petrus igazat mond, én valóban többször adtam utasítást Petrus Gyulának, hogy gyilkoljon meg szovjet katonákat. Amikor Petrus a gyilkosságairól jelentést tett, megdicsértem őt és rendszeresen megjutalmaztam. Petrust a többi „polgárőr” előtt is megdicsértem és példaképnek állítottam be.

P. Vezér Ferenc sk.

Kérdés Petrus Gyulához:

Milyen utasítást adott P. Vezér Ferenc a meggyilkolt szovjet katonák holttesteinek eltiűntetésére?

1945 márciusában, amikor egy alkalommal P. Vezér Ferencet felkerestem a rendházban, utasított engem, hogy az általam meggyilkolt szovjet katonák holttestét ássam el más helyre, vagy ültessék följük fát vagy szőlőt. Az utasításnak megfelelően az én tanyámon elásott, általam meggyilkolt szovjet katona holttestét egyik éjszaka kiástam, talicskával a Pétery-tóhoz vittem és bedobtam a vízbe.

Petrus Gyula sk.

Kérdés P. Vezér Ferenchez:

Milyen utasítást adott Ön a meggyilkolt szovjet katonák elrejtésére?

Petrus Gyulának valóban adtam utasítást, hogy a meggyilkolt szovjet katonák holttestét jól rejtse el. Hasonlóképpen és állandóan rendszeresen adtam utasításokat valamennyi emberemnek, hogy jól rejtse el a holttesteket, ültessenek fát följük, tegyenek oda különféle tárgyakat, amelyek a figyelmet elterelik, nehogy a gyilkosságokat az esetleges nyomozás felfedezze. Utasítottam a „polgárőröket” arra is, hogy semmisítsék meg azokat a holmikat, amelyeket a meggyilkolt katonáktól elvettek. 1946 márciusában is adtam ismételt utasításokat a meggyilkolt katonák holttesteinek elrejtésére, ugyanakkor tanácsoltam azt is, hogyha a holttestek jelenlegi helyét nem találják alkalmasnak, hozzák el éjszaka a holttesteket a kolostorba és majd én segítek nekik elásni azokat a templom mögötti kistemetőbe.

P. Vezér Ferenc sk.

A szembesítés alkalmával Petrus Gyula és P. Vezér Ferenc őrizetesei feltett kérdésre kijelentik, hogy egymáshoz kérdésük nincs. A jegyzőkönyv válaszaikat helyesen tartalmazza. A jegyzőkönyvet felolvasás után h.h. aláírják.

P. Vezér Ferenc sk.

Petrus Gyula sk.

Komlós János

sk

áv. szds.

olvashatatlan aláírás

sk.

áv. örgy.

Tárgy: P. Vezér Ferenc és fr. Könyves Lajos szembesítése²⁶⁷

Szembesítési jegyzőkönyv

Készült Budapesten, 1951. június 10-én az ÁVH hivatalos helyiségében P. Vezér Ferenc és fr. Könyves Lajos őrizeteseinek szembesítéséről. A feltett kérdésre mindkét őrizetes egybehangzóan kijelentik, hogy ismerik egymást és nincsenek haragos viszonyban. Megfelelő rendtársa, ill. jó viszonyban vannak.

P. Vezér Ferenc sk.

Könyves Imre Lajos sk.

Kérdés fr. Könyves Lajoshoz:

Tegyen vallomást arról, hogy milyen bűncselekményeket követett el P. Vezér Ferenc, mint a pálosszentkúti „polgárőrség” vezetője?

P. Vezér Ferenc 1944 őszén Pálosszentkúton nagy részben kulákokból álló ún. „polgárőrséget” szervezett, melynek ő lett a parancsnoka. P. Vezér templomi beszédeiben arra uszított, hogy szovjet katonákat gyilkolni nem bűn és hangoztatta, hogy magyar ember nem végez fél munkát. Uszította a „polgárőröket”, hogy a környéken megjelenő szovjet katonákat fogják el, gyilkolják meg és utasította őket, hogy a gyilkosságokat neki jelentsék. P. Vezér Ferenc a szovjet katonák meggyilkolására uszító beszédeit saját magam hallottam. A „polgárőrök” ezek következtében gyilkosságokat követtek el és a szovjet katonák meggyilkolását P. Vezér Ferencnek jelentették. Jelen voltam a kolostorban, amikor egy hajnalban megjelent H. Tóth Mátyás és K. Szabó János, akik jelentették Vezérnek fülem hallatára, hogy meggyilkoltak egy szovjet katonát. Beszéltem azonkívül Darányi Imrével és Fekete Jánossal, akik elmondták nekem, hogy ők is gyilkoltak szovjet katonákat és közölték, hogy a gyilkosságokat Ferenc atyának jelentették.

Könyves Imre Lajos sk

267 ÁBTL 3. 1. 9. V- 96674/3. 168–171. p.

Kérdés P. Vezér Ferenchez:

Tegyen vallomást arról, amit fr. Könyves Lajos Önnek a szemébe mondott!

Könyves igazat mond. 1944 novemberében én Pálosszentkúton kulákokból és népellenes személyekből egy ún. „polgárőrséget” szerveztem. A „polgárőrség” elé azt a célt tűztem ki, hogy szovjet katonákat gyilkoljanak meg. Rendszeresen utasítottam a „polgárőröket” összejöveteleken és privát beszélgetéseken, hogy minél több szovjet katonát gyilkoljanak. Ugyanerre uszítottam a templomi szószéken is. Hangoztattam embereim előtt, hogy szovjet katonát meggyilkolni nem bűn, a gyilkosságokat gyónják meg nekem és én majd feloldozom őket. Ily módon a gyóntatószéket is felhasználtam bűncselekményeim érdekében. Uszításomra, állandó uszításaimnak megfelelően a „polgárőrség” tagjai kb. 30 szovjet katonát gyilkoltak meg és utasításaimnak megfelelően ezeket nekem jelentették. A gyilkosságaikat meg is gyónták és én a gyóntatószékben azt kérdeztem tőlük, hogy jól vannak-e elrejtve a meggyilkolt szovjet katonák holttesteit, felszólítottam őket, hogy bűncselekményeik nyomait jól tüntessék el. Én is részt vettem személyesen éjszakai fegyveres akcióban, én „oroszvadászatnak” neveztem ezeket. Ilyenkor szovjet katonák után kutattunk és őket megtámadtuk. Utasítottam „polgárőreimet” arra is, hogy védjék meg a Nyugatra menekült fasiszta Endre László és a többi elmenekült pálosszentkúti földbirtokos vagyontárgyait a szegényparasztoktól. A szegényparasztoknál házkutatást tartottunk, ezeknek a holmiknak összeszedése céljából. A demokratikus elemeket templomi beszédeimmel is igyekeztem megfélemlíteni.

P. Vezér Ferenc sk.

Kérdés P. Vezér Ferenchez:

Ön az eddigiek során vallotta, hogy a pálosszentkúti kolostorban meggyilkolt egy szovjet katonát. Ki volt jelen akkor, amikor a gyilkosságot elkövette?

Az általam elkövetett gyilkoságnál fr. Könyves Lajos volt jelen.
P. Vezér Ferenc sk.

Kérdés fr. Könyves Lajoshoz:

Tegyen vallomást, hogy P. Vezér Ferenc hogyan gyilkolta meg a szovjet katonát?

1944 december közepén az egyik napon kb. 11 óra tájban csengettek a kolostor ajtaján. Csengetésre P. Vezérrel együtt nyitottunk ajtót, amikor egy szovjet katona jött be a rendházba. A folyosón P. Vezér rátámadt a szovjet katonára és megszerezte a katona pisztolyát. Én megijedve a klauzúra ajtajába szaladtam és onnan láttam, hogy P. Vezér a szovjet katonát a könyvtár ajtajához szorította és közvetlenül közlőből agyonlőtte.

Könyves Imre Lajos sk.

Kérdés P. Vezér Ferenchez:

Tegyen vallomást, hogyan gyilkolta meg a szovjet katonát?

Fráter Könyves Lajos vallomása megfelel a valóságnak. 1944. december közepén, a napra pontosan nem emlékszem de. 11 óra tájban bejött a kolostorba egy szovjet katona. A katona középtermű volt, köpenyt és csizmát viselt, a fején tányérsapka, vagy téli sapka volt, erre pontosan nem emlékszem. A katonára rátámadtam és ütlegeltem. Eközben hátra csavartam a kezét és jobb öklömmel nyakszirten vágtam. Testemmel odanyomtam a könyvtárszoba ajtajához és elvettem tőle a pisztolyát. A pisztollyal közvetlen közlőből agyonlőttem. Egy lövést adott a fejére, a katona földre zuhant, rövid ideig vergődött, néhányat sóhajtott és meghalt.

Vezér Ferenc sk.

Kérdés fr. Könyves Lajoshoz:

Mi történt a gyilkosság után a szovjet katona holttestével?

P. Vezér, miután a gyilkosságot elkövette, felszólított, hogy segítsen neki a holttestet elvinni. Felszólítására vele együtt bevittük a holttestet a fürdőhelyiségbe, majd pedig Vezér felmosta a folyosón lévő vértócsát. A holttestet a késő esti órában P. Vezér utasítására vele közösen elvittük az általunk megásott gödörhöz, mely a kolostor udvarán a galambdúc mellett volt. A szovjet katona holttestét ebbe a gödörbe ástuk el. P. Vezér felszólított engem, hogy a megtörtént gyilkosságról senkinek ne beszéljek.

Könyves Imre Lajos sk.

Kérdés P. Vezér Ferenchez:

Tegyen vallomást arról, amit Önnek fr. Könyves Lajos szemébe mondott!

Fráter Könyves Lajos vallomása igaz. Miután a szovjet katonát meggyilkoltam, rászóltam Könyvesre: „Mi az suszter, megijedtél?” Felszólítottam Könyvest, hogy jöjjön, segítsen a holttestet elvinni. A szovjet katona holttestét ezután fr. Könyves Lajossal együtt a fürdőszobába vittük. Én felmostam a vérnyomokat és hozzáadtam reverendám kitisztításához. A gyilkosságot ugyanis fehér reverendában követtem el és a reverendám véres lett a szovjet katona véréből. A délután folyamán többször benéztem a fürdőhelyiségbe és magamhoz vettem az általam meggyilkolt katona derékszíját. A sötétség beálltával szóltam fr. Könyvesnek, hogy segítsen gödröt ásni. A gödröt, miután fr. Könyves szerszámokat hozott, a kolostor udvarán a galambdúc közelében ástuk meg, majd fr. Könyvesrel együtt a szovjet katona holttestét kihoztuk a fürdőhelyiségből és a gödörbe tettük. A sírhely fölé, miután a földet jól eltapostam, szalmastrágyát kotortam, rossz kosarat, ládát tettem, hogy a friss ásás nyomait eltüntessem. Ezután fr. Könyvessel együtt felmos-

tuk a fürdőhelyiségben lévő vérnyomokat. Végül Könyves Lajost ismételtén figyelmeztettem és megfenyegettem, hogy a gyilkossá-
gomról senkinek ne merjen beszélni, mert kidobatom a rendből.

Vezér Lajos sk.

A szembesítés során kihallgatott fr. Könyves Lajos és P. Vezér Ferenc feltett kérdésre kijelentik, hogy egymáshoz kérdésük nincs. A jegyzőkönyv válaszaikat helyesen tartalmazza. A jegyzőkönyvet elolvasás után h.h. aláírják.

P. Vezér Ferenc sk.

fr. Könyves Lajos sk.

Komlós János sk.

áv. szds.

olvashatatlan aláírás /.....László/ sk.

áv. fhgy.

Tárgy: P. Vezér Ferenc és P. Bolyós Ákos szembesítése²⁶⁸

Szembesítési jegyzőkönyv

Készült Budapesten, 1951. június 10-én az ÁVH. hivatalos helyiségében P. Vezér Ferenc és Bolyós Ákos gyanúsítottak szembesítéséről.

Feltett kérdésre gyanúsítottak egybehangzóan kijelentik, hogy ismerik egymást és nincsenek haragos viszonyban. Határozottan kijelentik, hogy jó viszonyban vannak.

P. Vezér Ferenc sk.

Bolyós Ákos Rezső sk.

Kérdés P. Bolyós Ákoshoz:

Tegyen vallomást P. Vezér Ferenc pálosszentkúti bűncselekményeiről!

1945. március 1-jén, amikor Pálosszentkútra Budapestről visszaérkeztem, hogy ismét átvegyem a pálosszentkúti rendház vezetését, P. Vezér fegyverrel a vállán fogadott. Öröme, tiszteletemre a levegőbe üdvlövéseket adott le. Megérkezésem után és a továbbiakban folyamatos beszélgetéseink alkalmával P. Vezér Ferenc elmondta nekem, hogy közvetlenül a felszabadulás után Pálosszentkúton nagyrészen kulákokból álló ún. „polgárőrséget” szervezett, amelyiknek ő lett a parancsnoka. „Polgárőreivel” többnyire Tóth Illés korcsmáros, Vezér helyettesének korcsmájában jöttek össze. P. Vezér templomi beszédeiben és a „polgárőrség” tagjainak megtartott összejövetelek alkalmával állandóan arra uszította „polgárőreit” hogy a szovjet katonákat gyilkolják meg. Ne kíméljék őket, mert szovjet katonát megölni nem bűn. A megtörtént gyilkosságokat neki jelentsék. Az ún. „polgárőrség” tagjai P. Vezér utasításai következtében szovjet katonákat gyilkoltak meg.

²⁶⁸ ÁBTL 3. 1. 9. V-96674 172-175. p.

Vezér atyától tudtam meg konkrétan egyes gyilkosságokat, mint pl. a Kruppa-féle tanyán, Darányi Imre tanyáján, Fekete Dezső tanyáján elkövetett gyilkosságokat, amikor az ott meggyilkolt szovjet katonák holttestét elásták. P. Vezér tájékoztatásain kívül, mint a rendház főnöke, megérkezésem után áttanulmányoztam a rendház naplóját és ebből is tájékozódást szereztem P. Vezér bűncselekményeiről. A naplóban, amelynek alapján azután én a kolostor végleges eseménynaplóját az ún. Historia Domus-t elkészítettem P. Vezér saját kezű bejegyzésével utalásokat találtam az ún. „polgárőrség” működésére, vagyis az általuk elkövetett gyilkosságokra és arra, hogy a „polgárőrök” ezeket a gyilkosságokat Vezérnek jelentették. Ezt a naplót P. Vezér Ferenc távollétem ideje alatt saját kezűleg vezette.

Bolyós Ákos Rezső sk.

Kérdés P. Vezér Ferenchez:

Tegyen vallomást a Bolyós Ákos által most szemébe mondottakról!

P. Bolyós Ákosnak teljesen igaza van. 1945. március 1-jén, amikor ő hosszabb távollét után Pálosszentkútra visszatért, én valóban puskával a hátamon fogadtam. Elmondottam P. Bolyós Ákosnak, aki ismét átvette a rendház vezetését, hogy én 1944. november végén Pálosszentkúton egy ún. „polgárőrséget” szerveztem, amelyikbe kulákokat és népellenes elemeket szerveztem be. A „polgárőrség” elé azt a célt tűztem ki, hogy gyilkoljanak meg minél több szovjet katonát.

Rendszeresen utasítottam őket szovjet katonák meggyilkolására, összejöveteleinken, személyes megbeszéléseken és szovjet katonák meggyilkolására uszítottam a templomi szószékről is. Hangoztattam előttük, hogy szovjet katonát meggyilkolni nem bűn, felszólítottam őket, hogy a gyilkosságokat gyónják meg nekem, és én majd feloldozom őket. Ilyen módon a gyóntatószéket is felhasználtam bűncselekményeim érdekében, hogy embereim

bűntudatát, lelkiismereti aggályait csökkentsem. Az én utasításomra, állandó utasításaimra a „polgárőrök” kb. 30 szovjet katonát gyilkoltak meg és utasításaimnak megfelelően nekem jelentették. Gyilkosságaikat meggyónták, én a gyóntatószékben minden alkalommal megkérdeztem tőlük, jól elrejtették-e a holttesteket, tanácsokat adtam nekik a gyilkosságok nyomainak eltüntetéséről. Én magam személyesen is részt vettem több fegyveres akcióban, vagy ahogy én neveztem „oroszvadászaton”, amikor éjszakánként fegyveresen kutattunk szovjet katonák után és őket megtámadtuk. Ezekre a bűncselekményekre utaltam a rendház naplójában, amelyet P. Bolyós Ákos házfőnök távollétében én vezettem. A fenti bűncselekményeim mellett utasítást adtam „polgárőreimnek”, hogy védjék meg a szegényparasztoktól a fasiszta Endre László és a többi pálosszentkúti földbirtokos vagyontárgyait. Embereimmel ezért a szegényparasztoknál házkutatásokat tartottam, hogy az elmenekült földesurak vagyonát megőrizhessük. Templomi prédikációimban igyekeztem a demokratikus elemeket megfélemlíteni és a szószéken őket kipellengéreztem.

P. Vezér Ferenc sk.

Kérdés P. Bolyós Ákoshoz:

Tud-e Ön arról, hogy P. Vezér Ferenc személyesen is követett el gyilkosságot?

Arról, hogy P. Vezér Ferenc is gyilkolt van tudomásom. P. Vezér Ferenc miután Pálosszentkútra visszatért, elmondta nekem, hogy a kolostorban is meggyilkolt egy szovjet katonát és a katonát holttestét fráter Könyves Lajos segítségével a kolostor udvarán, a galambdúc közelében elásták. P. Vezér gyilkosságának szemtanúja volt fráter Könyves Lajos is, később ő is elmondta nekem, hogy Vezér atya meggyilkolt egy szovjet katonát.

Bolyós Ákos Rezső sk.

Kérdés P. Vezér Ferenchez:

Tegyen vallomást arról, amit most P. Bolyós Ákos Önnek a szemébe mondott!

P. Bolyós Ákos igazat mond. Én 1944. december közepén valóban meggyilkoltam egy szovjet katonát és gyilkosságomat 1945. március végén, vagy április elején P. Bolyós Ákosnak elmondtam. Egyik nap délelőtt 11 óra tájban betért a kolostorba egy szovjet katona, akit megtámadtam, bántalmaztam, megszereztem a pisztolyát és agyonlőttem a kolostor folyosóján. A gyilkoságnál egész idő alatt jelen volt fráter Könyves Lajos. Az ő segítségével sötétedés beállta után elástuk a holttestet a galambdúc közelében, a kolostor udvarán.

P. Vezér Ferenc sk.

Kérdés P. Bolyós Ákoshoz:

Látta-e Ön a P. Vezér Ferenc által meggyilkolt szovjet katona holttestét?

Igen, láttam annak a szovjet katonának a holttestét, akit P. Vezér Ferenc meggyilkolt. 1945. április 10-13-a körül, amikor P. Vezért a kiskunfélegyházi rendőrségre kísérték demokráciaellenes izgatásai miatt, hozzám jött Tóth Illés, aki helyettese volt P. Vezér Ferencnek az ún. „polgárőrségben”. Tóth Illés közölte, hogy alkalma volt P. Vezérrel beszélni, amikor Vezért a rendőr kísérte. Tóth Illés elmondta, hogy P. Vezér azt üzeni, hogy ássuk ki és helyezzük át más helyre az általa meggyilkolt szovjet katona holttestét, ne-hogy egy esetleges nyomozás a gyilkosságra rájöjjön. Már korábbi beszélgetései során említette nekem P. Vezér, hogy a holttestet át kéne helyezni és megjelölte a templom mögötti ideiglenes kistemetőt. Tóth Illéssel megbeszéltem, hogy a késő esti órában áthelyezzük a P. Vezér által meggyilkolt szovjet katona holttestét. Még akkor este a kistemetőben gödröt ástam és a közben megérkező Tóth Illéssel együtt a szovjet katona holttestét a galambdúc mellől, egy

széles nyárfadeszkán, a kolostor hátsó kiskapuján keresztül az új gödörhöz vittük át és ott elástuk.

Bolyós Ákos Rezső sk.

Kérdés P. Vezér Ferenchez:

Beismeri-e Ön, hogy 1945 áprilisában megbízta Tóth Illést, hogy az Ön által meggyilkolt szovjet katona holttestét a kolostor kertjéből P. Bolyós Ákossal együtt helyezték át?

Beismerem, hogy 1945. április 11-én, amikor engem demokráciaellenes izgatásaim miatt a rendőrségre kísérték, útközben lehetőségem nyíltott helyettesemmel, Tóth Illéssel néhány szót váltani. Tóth Illés az Endre-féle földön szántott. Felszólítottam, hogy közölje Bolyós Ákossal, aki már tőlem tudott a gyilkosságomról és a holttest elásásának helyéről, hogy sürgősen ássák ki a szovjet katona holttestét és ássák el új helyre, a templom mögötti kistemetőbe. Amikor a börtönből kiszabadultam, P. Bolyós Ákos és Tóth Illés közölték velem, hogy felszólításomat teljesítették.

P. Vezér Ferenc sk.

A szembesítés során kihallgatott P. Bolyós Ákos és P. Vezér Ferenc feltett kérdésre kijelentik, hogy egymáshoz kérdésük nincs. A jegyzőkönyv válaszaikat helyesen tartalmazza. A jegyzőkönyv felolvasás után h.h. aláíratott.

P. Vezér Ferenc sk.

P. Bolyós Ákos Rezső sk.

Komlós János sk.

áv. szds.

olvashatatlan aláírás (.....László)

áv. fhdgy.

4.sz. mellékletek

Kihallgatási jegyzőkönyvek

ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG

Szám: /19

Tanúkihallgatási jegyzőkönyv²⁶⁹

A jegyzőkönyv készült:
Kiskunfélegyházán 1951. évben március hónap 7. napján.

A tanú vezeték és utóneve:
Csizmadia Józsefné sz.: Horváth Szép Margit
Születési hely és év: Budapest 1904.
Anyja neve: Andorlo Rozália
Nemzetisége: magyar
Anyanyelve: magyar
Állampolgársága: magyar
Lakóhelye (pontos címe): Pálosszentkút 1382
Szociális származása: édesapja asztalossegéd, munkás
Szociális helyzete: kisparaszt (tszcs. tag)
Munkahelye és beosztása: Szabadság tszcs.
Iskolai végzettsége: 4 közép
Pártállása: MKP, MDP
Pártállása a múltban: Pk.
Milyen tömegszervezetnek tagja és milyen funkciója van: MNDSZ tag
Volt- e büntetve: Bemondása szerint büntetve nem volt
Az ügyben szereplő gyanúsított, vagy gyanúsítottakhoz való viszonya: érdektelen

²⁶⁹ ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 176-177. p.

Előadom, hogy Pálosszentkútra 1945 évben közvetlenül a felszabadulás után kerültünk. Mikor a rendőrség megalakult, a rendőrpáncsnok Vezér Ferenc – volt pálosszentkúti pap lett –, aki a környék jómódú gazdáit, főképp a kulákokat és a legreakciósabb egyéneket csoportosította maga köré. Ezek között az egyének között volt többek között Tóth János 30-35 holdas kulák fia. A későbbiekben Vezér átadta a páncsnokságot Tóth Jánosnak, aki el is fogadta ezt. Tóth János páncsnoksága alatt álló akkori rendőrség nem a rendőri hivatását töltötte be, hanem szovjet katonákra vadászott. Több szovjet katonát gyilkoltak le, ennek során a későbbiekben Darányi Imre, Fekete János, Kis Szabó János és H. Tóth Mátyás volt rendőröket a kecskeméti szovjet katonai páncsnokság letartóztatta és ismeretlen helyen jelenleg is őrizetben tartja őket. Az előbbi letartóztatásokkal egyidejűleg a szovjet páncsnokság ugyancsak letartóztatta Tóth János 35 holdas kulák fiát, Tréfás Tóth Illés kupecet és Tapodi János Pálosszentkút 1682 sz. alatti 40 holdas kulákot, de ezeket egy-két nap után szabadlábra helyezték.

Nevezettek tevékenységére Szilágyi Andrea, aki Vezér szeretője volt, szerelmi féltékenységből tett feljelentést, mely feljelentés alapján göngyöltették fel a szovjet elvtársak az ügyet. Ez a felgöngyölítés 1946 év elején történt. Szilágyi Andrea a későbbiek során félve a bosszútól, hozzánk költözött, így nekem részletesen elmondotta, hogy a fent említett rendőrség tagjai kivétel nélkül a szovjet katonákra vadásztak, és egy-egy bűncselekményükről minden esetben jelentést tettek Vezérnek. Erről Vezér feljegyzést készített és ezeket Szilágyi Andrea végezte. A szovjet gyilkosságokkal kapcsolatos dolgokról ugyanilyen formában beszélt előttem Darányi Imréné, akinek a férje jelenleg szovjet letartóztatásban van, valamint Cseh Magdolna születésű, akik mindketten Pálosszentkúton élnek.

1950 nyár folyamán olvastam Kossa István „Dunától a Donig” című könyvét, és ebben feltűnt nekem az a bizonyos „Jancsi huszár” szerepe és tevékenysége. Kossa István leírta azt, hogy a ke-

retükben volt egy Tóth János alföldi fiú, akit „Jancsi huszárnak” hívtak, aki pontos tarkólövéseket végzett messzebből, lányos arcú volt, stb. stb. Ezen leírásból ráismertem Tóth János Pálósszentkút 1308 sz. alatti lakosra. A személyleírás teljesen egyezik. Olyan pontos lövő, hogy katonai puskával a verebet lelövi a fáról. 1942-ben Ukrajnában volt, mint lovas katona. A fronton könnyebb sebesüléssel eltűnt, szovjet fogságba került, majd onnan rövid idő múlva hazatért. Szovjetellenes magatartása határtalan. A fent említett gyilkosságokon kívül több esetben belekötött szovjet katonákba. Féktelen kötekedő, virtuskodó, a felszabadulás után kisebb ügy miatt is megtámadta az intézkedő rendőröket, akiknek megfélemezés miatt bilincset kellett rárakniuk. Fentieket összegezve, föltétlen merem állítani, hogy Tóth János személye azonos Kossa István könyvében említett Tóth János keretlegénnyel.

Fenti egyének közül Vezér Ferenc szerzetes, Tréfás Tóth Illés kúpec szökésben van, Tóth János és Tapodi János pedig szabadon van és otthonában tartózkodik.

Mást az ügyre vonatkozóan előadni nem kívánok, a jegyzőkönyv az igazságnak megfelelően lett felvéve, és az vallomásomat helyesen tartalmazza. A jegyzőkönyvet felolvasás után h.h. aláírom.

Csizmadia Józsefné
sk. tanú

Reményi
áv őrm sk.

Németh Győző
áv fhgy. sk.

ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG

Szám: /19

Tanúkihallgatási jegyzőkönyv²⁷⁰

A jegyzőkönyv készült:

Pálósszentkúton, 1951. évben április hónap 12. napján.

A tanú vezeték és utóneve: Hajagos Tóth Mátyásné sz.: Virágh Mária

Születési hely és év: 1911. február 12. Kistelek

Anyja neve: Bozsó Etelka

Nemzetisége: magyar

Anyanyelve: magyar

Állampolgársága: magyar

Lakóhelye (pontos címe): Pálósszentkút tanya 1339 sz.

Szociális származása: kulák

Szociális helyzete: kulák

Munkahelye és beosztása: Pálósszentkút

Iskolai végzettsége: 5 elemi

Pártállása: pártonkívüli

Pártállása a múltban: nem volt.

Milyen tömegszervezetnek tagja és milyen funkciója van: DÉFOSZ tag.

Volt-e büntetve: állítása szerint büntetve nem volt

Az ügyben szereplő gyanúsított, vagy gyanúsítottakhoz való viszonya:

Pálósszentkúton közvetlen a felszabadulás után Vezér Ferenc pálos rendi szerzetes „polgárőrséget” szervezett, melynek úgy férjem, mint K. Szabó János tagjai voltak. Mindkettőjüket szovjet katona meggyilkolásáért letartóztatták. Már férjemet régen letartóztatták, amikor egy alkalommal Baksai Mihályné páloszentkúti lakos elmondta H. Tóth Istvánnénak – aki ezt vissza-mondta nekem – hogy előtte K. Szabó Jánosné kijelentette, hogy férjével együtt ők meggyilkoltak egy szovjet katonát. Szó szerint

²⁷⁰ ÁBTL 3.1.9 V- 96674/3. 178–179. p.

K. Szabóné azt mondta, Baksainé és fia előtt, hogy „Ha a musz-
kának jár magyar, akkor a magyarnak is jár muszka.” Ugyancsak
Kovács Józsefné pálosszentkúti lakos elmondta nekem, hogy előt-
te K. Szabó Jánosné szintén tett olyan kijelentést, hogy ő és férje
agyonlőttek egy szovjet katonát. Megjegyezni kívánom, hogy K.
Szabó Jánosné első férjét Tóth Ferencnek hívták és nevezett csak
1946 telén költözött össze K. Szabó Jánossal. Addig első férjének
tanyáján lakott.

Egyéb előadnivalóm az ügyel kapcsolatban nincs, a jegyzőköny-
vet felolvasás után h.h. aláírom.

Hajagos Tóth Mátyásné sk.

ÁLLAMVÉDEMI HATÓSÁG

Szám: /19

Tanúkihallgatási jegyzőkönyv²⁷¹

A jegyzőkönyv készült:

Pálosszentkúton 1951. évben április hóban 12. napján

A tanú vezeték és utóneve: Fekete István

Születési hely és év: Jásszentlászló 1905. december 14.

Anyja neve: Tarjányi Mária

Nemzetisége: magyar

Anyanyelve magyar

Állampolgársága: magyar

Lakóhelye (pontos címe): Pálosszentkút tanya 1662 sz.

Szociális származása: középparaszt

Munkahelye és beosztása: Pálosszentkút Szabadság tszcs. elnöke

271 ÁBTL 3.1.9. V-96674/3. 180-181. p.

Iskolai végzettsége: II elemi

Pártállása: MDP tagjelölt

Pártállása a múltban pártonkívüli

Milyen tömegszervezetnek tagja és milyen funkciója van:

DÉFOSZ titkár

Volt-e büntetve: állítása szerint büntetve nem volt.

Az ügyben szereplő gyanúsított, vagy gyanúsítottakhoz való
viszonya: érdektelen

Két-három nappal id. Tapodi János kulák letartóztatása előtt
Csenki Imre tagtársammal együtt a Szabadság tszcs. földjén dol-
goztam, azon a területen, mely közvetlenül Tapodi kulák tanyája
mellett fekszik. Már sötétedett, amikor arra lettünk figyelmesek,
hogy id. Tapodi kulák valamint fia abbahagyva a zab vetését ko-
csijukkal kimennek a csolyospálosi út mentére és ott homokot ter-
melnek ki az árok széléről. Kocsijukkal mindketten emlékezetem
szerint 4-5 alkalommal is megfordultak és a homokot tanyájuk
udvarára fuvarozták be.

Csenkivel egész estig dolgoztunk a földünkön, és amikor
a munkánkat abbahagytuk, Tapodi kulák és fia még mindig a ho-
mok fuvarozásával foglalkoztak.

Úgy magam, mint társam csodálkoztunk azon, hogy Tapodiék
miért a késő esti órákban nagy sietve hordják a homokot a tanyá-
jukra. Egymás között beszélgetve mondtuk, hogy egészen biztos
nagyon sürgős lehet nekik a homokhordás és valamit be akarnak
tömni, vagy elrejteni tanyájukon. Az általuk történt homok fuva-
rozás idején a környékről már több olyan személyt őrizetbe vet-
tek a hatóságok, akik tagjai voltak Vezér Ferenc által szervezett
„polgárőrség”-nek. Tapodi szintén tagja volt ennek a polgárőrség-
nek és tudom azt, hogy ezek a polgárőrök 1945-ben Pálosszentkú-
ton több szovjet katonát meggyilkoltak.

Egyéb előadni valóm az ügyre vonatkozólag nincs, a jegyző-
könyvet a felolvasás után h.h. aláírom.

Fekete István sk.

ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG

Szám: /19

Tanúkihallgatási jegyzőkönyv²⁷²

A jegyzőkönyv készült Pálosszentkúton 1951. évben április hónap 12. napján.

A tanú vezeték és utóneve: Csenki Imre

Születési hely és év: Kiskunfélegyháza 1904. október 10.

Anyja neve: Csipkó Franciska

Nemzetisége: magyar

Anyanyelve: magyar

Állampolgársága: magyar

Lakóhelye (pontos címe): Pálosszentkút tanya 1663

Szociális származása: szegényparaszt

Szociális helyzete: tszcs. tagja

Munkahelye és beosztása: Szabadság tszcs, Pálosszentkút

Iskolai végzettsége: III elemi

Pártállása: pártunkívüli

Pártállása a múltban: nem volt

Milyen tömegszervezetnek tagja és milyen funkciója van: nem tagja

Volt-e büntetve: állítása szerint nem volt

Az ügyben szereplő gyanúsított, vagy gyanúsítottakhoz való viszonya: érdektelen

A Pálosszentkúton lévő Szabadság tszcs. földje id. Tapodi János kulák tanyájának közelében terül el. Emlékezetem szerint pár nappal id. Tapodi János őrizetbe vétele előtti egyik napon kint dolgoztunk Tapodi tanyája mellett, Fekete István tagtársammal. Ezen a napon már sötétedni kezdett, amikor arra lettünk figyelmesek, hogy id. Tapodi János kocsiján homokot hord be tanyája udvarára. A kocsi többször is megfordult és mindannyiszor

²⁷² ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 182–183. p.

a homokot a csolyospálosi út mentén lévő árok oldalból szedték ki. Emlékezetem szerint Tapodiék 4 vagy 5 kocsi homokot fuvaroztak be akkor este a tanyájukba.

Fekete Istvánnal beszélgetve arra a megállapításra jutottunk, hogy Tapodiéknek nagyon sürgős lehet a homokhordás, egészen biztos, hogy valamit be akarnak tömni, vagy elrejteni tanyájukon. Tapodiék mikor a homokot fuvarozták tanyájukba ebben az időben már a környékről több olyan személy őrizetbe került, akik 1945-ben „polgárőrök” voltak, akik Vezér Ferenc volt pálos rendi szerzetes vezetésével szovjet katonákat gyilkoltak Pálosszentkúton.

Egyéb előadnivalóm az ügyre vonatkozóan nincs, a jegyzőkönyvet felolvasás után h.h. aláírtam.

Csenki Imre sk.

ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG

Szám: /19

Tanúkihallgatási jegyzőkönyv²⁷³

A jegyzőkönyv készült: Pálosszentkúton 1951. évben április hónap 12. napján.

A tanú vezeték és utóneve: Darányi Imréné sz.: Pintér Julianna

Születési hely és év: Kiskunfélegyháza 1905. január 6.

Anyja neve: Ónodi Rozália

Nemzetisége: magyar

Anyanyelve: magyar

Állampolgársága: magyar

Lakóhelye (pontos címe): Pálosszentkút tanya 1681 sz.

Szociális származása: kulák

Szociális helyzete: kulák

²⁷³ ÁBTL 3.1.9. V-96674/3. 184–185. p.

Munkahelye és beosztása: Pálosszentkút

Iskolai végzettsége: 5 elemi

Pártállása: pártonkívüli

Pártállása a múltban: pártonkívüli

Milyen tömegszervezetnek tagja és milyen funkciója van: nem tagja

Volt-e büntetve: állítása szerint büntetve nem volt.

Az ügyben szereplő gyanúsított, vagy gyanúsítottakhoz való viszonya:

A pálosszentkúti Móczár-féle birtokot tanyájával együtt még 1946 végén is id. Tóth István, valamint családja bérelték. Tóth István fiai Illés és János tagjai voltak annak a „polgárőrségnek”, melyet 1944-ben Vezér Ferenc pálos rendi szerzetes szervezett meg. A „polgárőrség” tagjai Pálosszentkúton több szovjet katonát meggyilkoltak. Férjem ugyancsak tagja volt ennek a „polgárőrségnek”, akit ugyancsak szovjet katonák meggyilkolásáért letartóztattak. Férjem letartóztatása után történt, hogy Tóth Istvánék a Móczár-féle tanyán lévő kutat betömték, annak ellenére, hogy a kút használható állapotban volt, mert magam is láttam több alkalommal, amikor annál jószágot itattak.

Ugyancsak férjem letartóztatása után történt, hogy ismerőseim – kiket név szerint megnevezni nem tudok – többen hangoztatták előttem, hogy férjemet letartóztatták szovjet katona meggyilkolása miatt, azonban Tóth Imre és János még mindig szabadon vannak, holott azok sokkal nagyobb bünt követtek el. Ugyancsak ismerőseim mondták azt is, hogy Tóth István és annak fiai Illés és János azért tömték be a Móczár tanyán lévő kutat, mert abba dobálták bele azokat a szovjet katonákat, akiket meggyilkoltak.

Egyéb előadni valóm az ügyre vonatkozólag nincs, jegyzőkönyvet helyesen vették fel, melyet h.h. aláírok.

Darányi Imréné sk.

ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG

Szám: /19

Tanúkihallgatási jegyzőkönyv²⁷⁴

A jegyzőkönyv készült: Pálosszentkúton 1951. évben április hónap 18. napján

A tanú vezeték és utóneve: Baráth Sándor

Születési hely és év: Kecskemét, 1927. szeptember 21.

Anyja neve: Szabó Erzsébet

Nemzetisége: magyar

Anyanyelve: magyar

Állampolgársága: magyar

Lakóhelye (pontos címe): Pálosszentkút tanya 1335. szám

Szociális származása: kisparaszt

Szociális helyzete: szegényparaszt

Munkahelye és beosztása: Pálosszentkút Kossuth tszcs.

Iskolai végzettsége: öt elemi

Pártállása: pártonkívüli

Pártállása a múltban: pártonkívüli

Milyen tömegszervezetnek tagja és milyen funkciója van: DÉFOSZ tagja

Volt-e büntetve: állítása szerint büntetve nem volt

Az ügyben szereplő gyanúsított vagy gyanúsítottakhoz való viszonya: érdektelen

A felszabadulás után Pálosszentkúton „polgárőrség” alakult, melyet az akkor itt tartózkodó pálos rendben lakó Vezér Ferenc szerzetes szervezett meg. Magam is jártam abban az időben templomba és hallottam, hogy a Vezér hirdette a templomban, hogy szükség van „polgárőrségre” és aki „polgárőr” akar lenni, az nála jelentkezzen. Több alkalommal beszédeiben uszított arra, hogy ennek a „polgárőrségnek” a feladata lesz, hogy a környéken megjelenő szovjet katonákat elfogja. Kijelentette, hogy a szovjet

²⁷⁴ ÁBTL 3.1.9. V-96674/3. 186–188. o

katonák ellenségeink, azokat meg kell semmisíteni, ne végezzenek fél munkát ebben a tekintetben. Kijelentette azt is, hogy ha valaki szovjet katonát meggyilkol, az gyónja meg neki és ő feloldozza, mert szovjet katonát meggyilkolni nem bűn.

Vezér Ferenc meg is szervezte a „polgárőrséget”, melynek tagjai lettek többek között Tóth Illés, Tóth János, Tóth István, Tapodi János, Darányi Imre, H. Tóth Mátyás, K. Szabó János, Petrus Gyula és még többen. A Vezér által szervezett „polgárőrség” tagjai minden igyekezetükkel azon voltak, hogy minél több szovjet katonát meggyilkoljanak. Magam ebben az időben előbb H. Tóth Mátyásnál, majd Tóth Illésnél dolgoztam és ezen keresztül értesültem több szovjet katona meggyilkolásáról, valamint elhurcolásáról.

Tóth Illés és társai, valamint Vezér Ferenc között a legszorosabb kapcsolat volt és egymásnak beszámoltak arról, hogy miket követtek el szovjet katonák ellen. Több esetben megtámadtak szovjet katonákat azért is, hogy azokat, mint ők mondták „kizsebeljenek” vagyis elvegyék tőlük fegyvereiket, vagy értéktárgyaikat. Egy alkalommal engem is elhívott H. Tóth Mátyás Czombos Ferenc tanyájára, hogy az ott tartózkodó négy szovjet katonát leszereljük. Jelen volt rajtam kívül Tóth Illés és Mészáros Gáspár is. Az ott lévő szovjet katonákat megmotoztuk, náluk azonban ez alkalommal nem sikerült fegyvert, vagy egyebet találnunk.

Másik alkalommal H. Tóth Mátyás tanyáján voltam, amikor a tanya közelében haladt el három, vagy négy szovjet katona. A katonák Tóth Illésék felé mentek, amikor Tóth Mátyás, Tóth Illés és más „polgárőrök” lövöldözni kezdtek a szovjet katonákra. Arról nem tudok, hogy később mi történt a szovjet katonákkal, a lövöldözésnél azonban magam is jelen voltam.

Tudomásom van arról, hogy H. Tóth Mátyás, K. Szabó János és Tóth István elfogtak egy szovjet katonát, akit később H. Tóth Mátyás erdejében, mely Fekete Dezső tanyája mellett van, agyonlőttek. Magam láttam, ami 1945. január 1-jén történt, az esti órákban, H. Tóth Mátyás és Tóth István kikísérték a szovjet katonát Hideg Józseftől, Fekete Dezső tanyája felé. Később H. Tóth Mátyás egy kabátot akart nekem adni, melyet felismertem, hogy az an-

nak a szovjet katonának a kabátja volt, melyet H. Tóthék kísértek. Az a katona előzőleg Fehér Imrénél lakott. Azt is láttam, hogy a szovjet katona csizmáját K. Szabó János viselte.

Saját magam láttam azt, amikor egy vasárnapi napon H. Tóth Mátyás, Tóth István, Tóth János és még két-három „polgárőr” H. Tóth Mátyáséknál elfogtak két szovjet katonát. Iványi Bálint tanyája felé kísérték, maga H. Tóth is elmondta nekem, hogy a katonákat elkísérték Iványi Bálinthoz, a két katona további sorsáról nem tudok, arról nekem nem beszéltek.

Darányi Imre és Tapodi János által meggyilkolt szovjet katonák ügyén kívül Tóth Illés tudott Fekete János által történt gyilkosságról is. Ezt az bizonyítja, hogy egy alkalommal jelen voltam, mikor megjelent Tóth Illésnél Fekete János és elmondta, hogy sikerült neki meggyilkolni egy szovjet katonát. Fekete ugyancsak „polgárőr” volt. Tóth Illés kijelentette, hogy „jól tetted, mindegyiknek így kellene járni”. Tóth Illéshez gyakran bejárt Petrus Gyula „polgárőr” is, aki Vezér Ferencsel nagyon jó viszonyban volt. Maga Tóth Illés is mondta, hogy Petrus Gyula pénzt szokott kapni Vezér Ferentől, „mert jól dolgozik.”

A Vezér Ferenc által szervezett és Tóth Illés által vezetett kulákokból álló „polgárőröktől” rettegtek a környéken lévő kis- és szegényparaszatok, mert ezek a „polgárőrök” azon kívül, hogy a szovjet katonákra vadásztak, a kisembereket is kirabolták, összeszedtek tőlük mindent és azt elvitték magukkal. Ha valahol meglátott közülük egy, egy szovjet katonát, akkor a levegőbe való lövéssel azonnal jelt adtak egymásnak és mindjárt mentek arra a helyre, ahol a szovjet katona megtalálható.

Maga Tóth Illés is két puskával, valamint egy nagy pisztollyal volt felszerelve. Amikor a „polgárőrség” megszűnt Pálósszentkúton, Tóth Illés csak az egyik puskáját szolgáltatta be a rendőrségnek. Másik puskáját, valamint pisztolyát elrejtette. A puska és pisztoly elrejtésében én is segédkeztem, miután Tóth Illés erre megkért. A fegyvereket az ő házának padlására rejtettük el, később azonban azt az épületet lebontották és így nincs tudomásom arról, hogy a fegyvereket régi helyéről, hova rejtette el Tóth Illés.

Egyéb előadnivalóm az ügyre vonatkozóan nincs, jegyzőkönyvet felolvasás után h.h. aláírtam.

Baráth Sándor sk.

ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG

Szám: / 19

Tanúkihallgatási jegyzőkönyv²⁷⁵

A jegyzőkönyv készült Kecskeméten 1951. évben április hónap 18. napján.

A tanú vezeték és utóneve: Munkácsi János

Születési hely és év: Kiskunfélegyháza, 1897.

Anyja neve: Kertész Luca

Nemzetisége: magyar

Anyanyelve: magyar

Állampolgársága: magyar

Lakóhelye (pontos címe): Kiskunfélegyháza, Szt. László u. 39 sz.

Szociális származása: munkás

Szociális helyzete: hét holdas útgazda

Munkahelye és beosztása: saját gazdaság

Iskolai végzettsége: négy elemi

Pártállása: MDP

Pártállása a múltban: SZDP

Milyen tömegszervezetnek tagja és milyen funkciója van: DÉ-FOSZ, funkciója nincs

Volt-e büntetve: nem volt

Az ügyben szereplő gyanúsított, vagy gyanúsítottakhoz való viszonya: érdektelen

²⁷⁵ ÁBTL 3. 1. 9. V. 96674/3. 181–190. p.

A felszabadulás után 1944 végétől 1946-ig a kiskunfélegyházi járási rendőrkapitányság őrszemélyzeti parancsnoka voltam.

1945 tavaszán a járási politikai osztály vezetőjétől azt az utasítást kaptam, hogy páter Vezér Ferenc pálosszentkúti rendház főnökét demokráciaellenes magatartása és szovjet katona gyilkosság miatt vegyem őrizetbe és kísérem be Kiskunfélegyházára.

Az utasítás értelmében páter Vezér Ferencet őrizetbe is vettem és kísértem be Kiskunfélegyházára.

Útközben alig, hogy elhagytuk a rendházat az országúton összehatalálkoztunk Tóth Illés Pálosszentkúti fűszerkereskedővel. Emlékezetem szerint Tóth Illés vagy lovakkal szántott, vagy kocsi-val jött.

Mikor Tóth Illéssel összehatalálkoztunk Vezér Ferenc megkért, hogy egy pillanatig szeretne Tóth Illéssel beszélni. Én ezt engedélyeztem is neki, így Vezér elment Tóth Illéshez és pár percig beszélgettek. Hogy mit beszéltek azt nem tudom, mert egész halkán beszélgettek egymással.

Egyebet előadni nem kívánok, a jegyzőkönyv vallomásomat helyesen tartalmazza, amit elolvasás után aláírok.

Munkácsi János sk.

ÁLLAMVÉDELMI HATÓSÁG

Szám: / 19
Gyanúsított jegyzőkönyv²⁷⁷

Készült Budapest, 1951 évben június hónap 14 napján, a gyanúsított kihallgatása alkalmával.

A gyanúsított személyi viszonyairól az alábbiakat adja elő:

1. Családi és utóneve (esetleg előző neve): Vezér Ferenc (Vizer György)

Amennyiben több utóneve van, úgy aláhúzendó a leggyakrabban használatos. Férjes, vagy özvegy nőknél leánykori vezeték és utónevük is felveendő.

2. Atyja családi és utóneve: Vizer György

3. Anyja családi és utóneve: Poszet Mária +

4. Születési idő: 1914. év március hó 23. nap

5. Születési helye: Szaniszló város Szatmár vm. megye (vármegye)

6. Nemzetisége: magyar

7. Anyanyelve: magyar

8. Állampolgársága: magyar

9. Lakóhelye: Bp. XI. Kende u. 6.

10. Szociális származása: középparaszt

11. Szociális helyzete: pálos rendi szerzetes

12. Szakképzettsége: nincs

13. Utolsó és azt megelőző munkahelyei és beosztásai (felszabadulás előttiek is felsorolandók): pálos rend

276 Vezér Ferencről gyanúsított jegyzőkönyv is készült. Ez vádbeszéd a pálos rend és P. Vezér ellen.

277 ÁBTL 3. 1. 9. V-96674/3. 216-227. p.

14. Pártállása: Párton kívüli

a) legutolsó párttagsága:

b) utolsó párttagságát megelőzően melyik pártnak volt a tagja? (felsorolandók úgy a felszabadulás előtti, mint utáni párttagságok, időpont feltüntetésével.)

15. Tömegszervezeti tagsága:

a) milyen tömegszervezetnek volt tagja utoljára, milyen funkciója volt:

b) felsorolandók az összes felszabadulás előtti és utáni tömegszervezeti tagságok és funkciók:

16. Iskolai végzettsége:

a) legmagasabb iskolai végzettsége: gimnáziumi érettségi, hit-tudományi főisk.

b) legmagasabb katonai iskolai végzettsége:

17. Katonasági viszonyai: nem volt

a) felszabadulás után (legutolsó rang, beosztás, csapattest):

b) felszabadulás előtt (legutolsó rang, beosztás, csapattest):

18. Szolgált-e fasiszta erőszakszerveknél (csendőrség, rendőrség, Vkf., katonai ügyészség, bíróság): nem

a) milyen kitüntetésekert kapott a felszabadulás után:

b) milyen kitüntetésekert szerzett a fasisztáktól:

19. Családi állapota (házastársa, esetleges előző házastársa, gyermekei neve, kora, foglalkozása): nőtlen

20. Vagyoni helyzete: vagyontalan

a) megjelölendő ingatlanainak helye és nagysága:

b) a felszabadulás előtt és után milyen ingatlanai voltak:

21. Előző büntetései (pontosan megjelölendő hol, mikor és miért volt ellene ügyészi, bírói, rendőrhatalósági eljárás): Állítása szerint nem.

12 éves koromtól az esztergomi tábori Szalézi fiúintézetben nevelkedtem. 1934-ben érettségiztem Bencések Főgimnáziumában. 1935 augusztusában beléptem a pálos szerzetesrendbe. 1940. január 28-án szenteltek fel pappá és kineveztek a budapesti rendház gondnokává. 1944 júliusában Pálosszentkútra helyeztek és itt

voltam 1944. október 22-én a Szovjet Hadsereg bevonulásakor. Röviddel a Szovjet Hadsereg bevonulása után Pálósszentkúton egy ún. „polgárőrséget” szerveztem, amelyiknek tagjai irányításom alatt szovjet katonákat gyilkoltak meg.

A pálos rendben engem fasisztának, szélsőséges sovínisztának neveltek. 1944 tavaszán, mint levante lelkesz működtem. Sovíniszta előadásaimért, amelyekben a háború érdekében és a Szovjetunió ellen izgattam Bély Alajos, a levante mozgalom országos vezetője dicséretben részesített. 1944 júliusában önként jelentkeztem tábori lelkesznek, de tervem megvalósítására nem került sor. Pálósszentkútra lekerülve, templomi prédikációimat fasiszta szellemben tartottam.

A pálos rend vezetői gyűlöltek és gyűlölik ma is a népi demokráciát és a Szovjetuniót. A rend erősen összenőtt a Horthy-rendszerrel, az arisztokráciával és a nagybirtokos osztállyal. A pálosokat a magyar arisztokrácia hozatta haza 1934-ben, közel 150 évi száműzetés után, rendszeresen támogatta anyagilag a rendet és a budapesti kolostorban gyakori vendég volt József főherceg, Anna főhercegasszony, gróf Teleki Pál, gróf Csáky István, gróf Bolza, valamint a legitimista párt több tagja. A rendnek is volt nagyobb szőlőbirtoka. P. Zembrusky Mihály provinciális, Lengyelországból ideküldött generálisi megbízott az angol hírszerző szervek szolgálatában állott. A rend vezetői ennek megfelelően angolbarát beállítottságúak voltak és abban reménykedtek, hogy Magyarország, az angol csapatok fogják megszállni. Azt a lehetőséget, hogy a Szovjetunió szabadítja fel Magyarországot a magunk részére katasztrófának tartották. Jellemző, hogy még P. Mihály, a németek elől bujkáló angol kém is úgy nyilatkozott, hogy amennyiben az angol megszállás nem következne be, „akkor inkább a németek maradjanak, mint az oroszok.” 1944 nyarán kéthetenként jártam fel Budapestre és P. Besnyő Gyula tartományfőnökkel, valamint más rendi vezetőkkel beszélgetve ilyen értelmű állásfoglalásokat kaptam.

A szentkúti pálosok igen jó viszonyban voltak Endre László nyilas államtitkárral, akinek Pálósszentkúton földbirtoka volt. Az ő anyagi támogatásával épült fel és működött pálósszentkúti kolostorunk.

Endre László 1944. október 9-én a szovjet hadsereg közeledtére elmenekült Pálósszentkútról. Közvetlenül elmenekülése előtt felkerestük őt P. Bolyós Ákos házfőnökkel, Endre azt a megbízást adta, hogy vigyázzunk a gazdaságára, vagyonára. Igyekezzünk megakadályozni, hogy a szegényparaszrok elhordják az ő gazdasági eszközeit, vagyontárgyait, ha pedig ez mégis megtörténik, igyekezzünk azokat visszaszerezni és a kolostorban elrejtetni, hogy visszatérésekor megkaphassa. Endre László megbízatását vállaltuk. Kérésemre Endre tájékoztatott engem a helyzetről és a várható kilátásokról. Közölte, hogy rövidesen megindul a fasiszta csapatok nagy ellentámadása és a Szovjet Hadsereget visszanyomják. Így tehát ő és mindazok, akik Pálósszentkútról elmenekültek, nemsokára visszajönnek.

Endre László biztatását én igen komolyan vettem. A fasiszta csapatok visszatérésében én még 1945 áprilisában-májusában is reménykedtem. „Polgárőrségem” tagjai előtt sokszor hivatkoztam Endre Lászlóra és az ő szavaival biztattam embereimet kitartásra.

Ilyen előzmények után vártam be Pálósszentkúton a Szovjet Csapatok érkezését, miután P. Bolyós Ákos házfőnök és a többi rendtagok elmenekültek.

1944. november végén, közvetlenül a szovjet csapatok bevonulása után engedélyt kértem és megbízást kaptam a kiskunfélegyházi demokratikus szervektől „polgárőrség” felállítására. A „polgárőrség” elnevezés tevékenységünk elleplezésére és az alakulat valódi jellegének elrejtésére szolgált. Alakulatom tagjait mintegy 20 embert kulákokból és más népellenes elemekből állítottam össze,

akiknek egy részét személyesen is ismertem, másik részét Tóth Illés korcsmáros javaslata alapján szerveztem be.

A „polgárőrség” vezetője mindvégig, 1945 áprilisáig én voltam. Tóth Illés kezdettől fogva helyettesem volt. Legmegbízhatóbb embereim voltak Petrus Gyula, H. Tóth Mátyás, Tóth János, Tóth István, K. Szabó János. A „polgárőrség” elé azt a célt tűztem ki, hogy Pálosszentkutat „mentesítsük az oroszoktól.”

Megalakulásunk alkalmával, majd a továbbiakban összejöveteleinken és személyes megbeszéléseken, amelyeket Tóth Illés korcsmájában, a pálosszentkúti iskolában, vagy a kolostorban tartotunk, rendszeresen utasítottam a „polgárőröket”, hogy minél több szovjet katonát gyilkoljanak meg. Felszólítottam őket, hogy „félmunkát ne végezzenek”, ne csak megsebesítsék a szovjet katonákat, hanem öljék is meg őket, nehogy csoportosan visszatérjenek és tevékenységünket megtorolják. Utasítottam embereimet, hogy a gyilkosságokról nekem tegyenek jelentést. Szovjet katonák meggyilkolására uszítottam a templomi szószéken is.

A gyóntatás lehetőségét is felhasználtam arra, hogy a „polgárőrök” erkölcsi, lelkiismereti aggályait eloszlassam a gyilkosságokkal kapcsolatban. Hangsúlyoztam előttük, hogy a „szovjet katonák meggyilkolása nem bűn”, a gyilkosságokat gyónják meg nekem, és én majd feloldozom őket. Utasításaim és állandó uszításaim eredményeképpen a „polgárőrség” tagjai kb. 30 szovjet katonát gyilkoltak meg, és a gyilkosságokat nekem jelentették. A gyilkosságaikat nekem meg is gyónták és én a gyóntatószékben azt kérdeztem tőlük, hogy jól vannak-e elrejtve a meggyilkolt szovjet katonák holtteste, gyakorlati útmutatásokat adtam nekik a bűncselekmények nyomainak eltüntetésére.

Az utasításomra végrehajtott és nekem jelentett gyilkosságok közül a következőkre emlékezem:

1944. december közepétől gyakran jelent meg Pálosszentkúton a középtermetű, széles vállú szovjet katona, akit a lakosság Miskának hívott. December 31-én reggel a katona közölte velem, hogy tovább utazik, a frontra megy. Alighogy elindult, utasítottam Tóth Illés korcsmájában H. Tóth Mátyást és K. Szabó Jánost, hogy menjenek a katona után, fogják meg és öljék meg. 1945. január 1-jén éjszaka H. Tóth Mátyás a kolostorban jelentette nekem, hogy a szovjet katonát a Csolyosi út közelében elfogták és elhurcolták Fekete Dezső tanyájára. Itt a kiserdőben megásatták a sírját, majd K. Szabó János lehúzta a csizmát a szovjet katona lábáról. Odaállították a sír széléhez és az egész Fekete-család jelenlétében belőtték a gödörbe. A lövés nem volt halálos, a szovjet katonát élve temették el.

Amikor H. Tóth nekem ezt az utasításomra végrehajtott gyilkosságot jelentette, jelen volt fr. Könyves Lajos is. H. Tóth Mátyás később a gyilkosságot meggyónta, és én azzal nyugtattam meg, hogy „ez nem volt bűn.” Január közepe táján Fekete Dezső megmutatta nekem azt a helyet, ahol a szovjet katona holttestét elásták. Tóth Illés és Tóth János 1945 februárjában megtámadták a Kruppa Tóth-féle tanyát és az ott talált két szovjet katonát meggyilkolták. A holttesteket a tanyán elásták. A gyilkosságot Tóth Illés jelentette nekem.

H. Tóth Mátyás jelentéséből tudom, hogy ő és Tóth Illés 1945 februárjában a csengellei malomból hazafelé jövet megtámadtak és megöltek egy szovjet katonát, akit az út menti nádasban ástak el.

Ugyancsak februárban Tóth Illés, H. Tóth, Tóth János és még többen elmentek a bugaci erdőbe, hogy a szovjet katonáktól lovakat szerezzenek. Felszólítottam őket, hogy nekem is szerezzenek lovat. H. Tóth jelentette, hogy az akciónál egy szovjet katonát megöltek és holttestét elásták.

Ugyanezen időtájban Tóth Illés és Fekete János a vasúti töltés mellett agyonlőtték egy szovjet katonát.

1945 januárjában Tóth Illés, Tóth János több társukkal együtt elfogtak Tóth Ferencné tanyáján két szovjet katonát. A katonákat Petrus Gyula és Endre János meggyilkolták és holttesteiket a Péteri-tóba dobták. A gyilkosságot Petrus Gyula jelentette nekem.

Petrus Gyula 1945 januárjában Szabó Mihállyal együtt lelőtt egy szovjet katonát és a saját tanyája környékén elásta. Ugyancsak Petrus a Péteri-tó mellett 1945. februárban meggyilkolt egy szovjet katonát. A gyilkosságokat nekem Petrus jelentette.

Petrus jelentéséből tudom, hogy ő, Iványi Béla és Farkas nevű gépész Iványi Bálint tanyáján meggyilkoltak két szovjet katonát és holttestüket a Péteri-tóba dobták.

Petrus Gyula igen bizalmas emberem volt. Vele több ízben folytattam külön megbeszéléseket, amikor utasítottam őt, hogy gyilkoljon meg szovjet katonákat. A gyilkosságokért jutalmat ígértem neki. Petrus Gyulát, amikor nekem az általa elkövetett gyilkosságokat a kolostorban jelentette, megdicsértem és rendszeresen megjutalmaztam. Petrust a többi „polgárőr” előtt is dicsértem és példaképnek állítottam be.

Tóth János jelentéséből tudom, hogy ő és Tóth István a selymesi szőlőben több ízben lesekedtek szovjet katonákra, akiket orvul agyonlőttek.

1944 karácsonya előtt Darányi Imre a hajnali órákban a kolostorban jelentette nekem, hogy Tapodi János és Fekete Mihály segítségével a saját tanyáján megfojtottak, ill. agyonverték két szovjet katonát, holttesteiket a bunkerekben elásták. Darányi kívánságára, hogy lelkiismeretét megnyugtassam, azonnal átmentünk a templomba, ahol a gyilkosságot meggyóna nekem és én feloldoztam.

Részint saját jelentéseikből, részint más „polgárőrök” jelentéseiből tudok arról, hogy Farkas nevű gépész, Szabó János, Szekeres

István, Fekete János, Palotás Imre ugyancsak meggyilkoltak szovjet katonákat.

Én magam személyesen is részt vettem több éjszakai fegyveres akcióban, amelyeket „oroszvadászatnak” neveztem. Ilyenkor szovjet katonák után kutattunk és őket megtámadtuk. Személyesen részt vettem pl. 1945. január végén abban az akcióban, amikor H. Tóthtal, Darányival és K. Szabóval Tapodi tanyáján fegyveresen támadtunk szovjet katonákat, 1945. február közepén H. Tóth tanyája közelében H. Tóthtal és Tóth Istvánnal együtt lövöldöztünk szovjet katonákra, valamint több éjszakai fegyveres portyázáson, amikor szovjet katonák után lesekedtünk, hogy őket meggyilkoljuk.

Nagy súlyt helyeztem az általunk meggyilkolt szovjet katonák holttesteinek elrejtésére. Amikor nekem a gyilkosságokról jelentést tettek, minden esetben utasítottam embereimet, hogy jól rejtsek el a hullákat, a sírok fölé ültessenek fát, vagy tegyenek oda egyéb figyelemelterelő tárgyakat. Ilyen utasításokat adtam 1945 márciusában a „polgárőröknek”, részint Tóth Illés útján, részint személyesen, amikor ellenem demokráciaellenes izgatásaim miatt a rendőrség nyomozást indított. 1946 márciusában, amikor azt hallottam, hogy a Szovjet Hatóságok nyomozni kezdtek a gyilkosságok ügyében, ismételten utasítottam embereimet a holttestek alapos elrejtésére. Tanácsoltam nekik, hogyha úgy gondolják, ássák ki a holttesteket, hozzák el este a kolostorba és a sírok között a kolostor kistemetőjében ismét elássuk azokat. Én korábban fogom elvégezni az esti imát és utána nyugodtan dolgozhatunk.

1945 tavaszán, mielőtt engem a kiskunfélegyházi rendőrség demokráciaellenes izgatásaim miatt letartóztatott volna, megkértem P. Bolyós Ákos házfőnököt, ismételten szóljon a „polgárőröknek” gondoskodjanak a hullák eltüntetéséről. Konkrétan felhívtam a figyelmét a Kruppa-Tóth tanyán elásott holttestek áthelyezésére. P. Bolyós Ákos tudomásom szerint kérésemet teljesítette.

Az én általam vezetett ún. „polgárőrség” tagjait arra is utasítottam, hogy védjék meg a Nyugatra elmenekült nyilas Endre László és a többi elmenekült pálosszentkúti földbirtokos vagyontárgyait a szegényparasztoktól. Ezért a szegényparasztoknál házkutatásokat tartottunk, ezeknek a holmiknak az összeszedése céljából. A demokratikus elemeket templomi beszédeimben is igyekeztem megfélemlíteni. Megfenyegettem és a templomi szószékről kiprédikáltam azokat az embereket, akik szovjet katonáknak szállást adtak.

Beismerem, hogy én magam is követtem el gyilkosságot. 1944. december közepén, a napra pontosan nem emlékszem, de. 11 óra tájban bejött a kolostorba egy szovjet katona. A katona középtermetű volt, köpenyt és csizmát viselt. Rátámadtam és ütlegeltem. Eközben hátra csavartam a kezét és jobb öklömmel nyakszirten vágtam. Testemmel odanyomtam a könyvtárszoba ajtajához, miközben megszereztem a pisztolyát. A pisztollyal közvetlen közélről agyonlőttem. Egy lövést adtam a fejére, a katona földre zuhant, rövid ideig vergődött, néhányat sóhajtott és meghalt. Ezután rászóltam az ijedségtől remegő fr. Könyves Lajosra, akivel ketten tartózkodtunk a kolostorban, és aki a gyilkosságomnak szemtanúja volt, „mi az suszter, megijedtél?!” Felszólítottam, hogy jöjjön, segítsen a holttestet elvinni. A szovjet katona holttestét ezután fr. Könyvessel együtt kivittük a fürdőszobába. Én felmostam a vérnyomokat és hozzáláttam a reverendám kitisztításához. A gyilkosságot ugyanis fehér reverendában követtem el és a reverendám véres lett a szovjet katona véréből. A délután folyamán többször benéztem a fürdőhelyiségbe.

A sötétség beálltával szóltam fr. Könyvesnek, hogy segítsen gödröt ásni. A gödröt, miután fr. Könyves szerszámokat hozott a kolostor udvarán, a galambdúc közelében ástuk meg, majd fr. Könyvessel együtt kihoztuk a szovjet katona holttestét a fürdőhelyiségből és a gödörbe tettük. A sírhely fölé, miután a földet jól eltapostam, szalmástrágyát kotortam, rossz kosarat, ládát tettem, hogy a friss

ásás nyomait eltüntessem. Ezután fr. Könyvessel együtt felmostuk a fürdőhelyiségben lévő vérnyomokat. Fr. Könyves Lajost figyelmeztettem és megfenyegettem, hogy a gyilkosságról senkinek se merjen szólni, mert kidobatom a rendből.

1945. április 11-én, amikor engem demokráciaellenes lázadásaim miatt a kiskunfélegyházi rendőrségre kísértek, útközben alkalmam volt Tóth Illéssel beszélni, akit felszólítottam, hogy az általam meggyilkolt szovjet katona holttestét P. Bolyós Ákossal együtt ássák ki és helyezték el a templom mögötti ún. kistemetőbe. Tóth Illésnek ugyanis 1945 februárjában, P. Bolyós Ákos házfőnöknek pedig 1945 márciusában elmondottam, hogy a kolostor folyosóján meggyilkoltam és a kolostor kertjében elástam egy szovjet katonát. Amikor a börtönből kiszabadultam, Tóth Illés és P. Bolyós Ákos közölték velem, hogy a kérésemet teljesítették.

Pálosszentkúti bűnös tevékenységemre, az utasításomra elkövetett gyilkosságokról, az általunk végrehajtott fegyveres portyázásokra vonatkozó utalások megtalálhatók a pálosszentkúti kolostor eseménynaplójában, amelyet 1944. október 12-től 1945. március 1-ig én vezettem. Az előttem felmutatott „Napló 1943. január 13-tól 1947. január 8-ig Pálosszentkút” címzésű kockás füzetben felismerem a rendház naplóját és abban saját kézírásomat.²⁷⁸

Mint már vallottam, hogy 1945. április 11-én a kiskunfélegyházi rendőrség engem demokráciaellenes izgatásaim miatt letartóztatt. 1945. július 13-án a kecskeméti Népbíróság P. Bolyós Ákos mesterkedései eredményeképpen felmentett, de a további következményektől félve, még az nap megszöktem Szentkútról. Egy ideig rejtőzködtem részint vidéken, részint a budapesti rendházban.

²⁷⁸ Bolyós, amikor a naplót átnézte, a Vezér Ferenc által leírt, a gyilkosságokra vonatkozó adatokat tartalmazó lapokat kitepte (Kárpáti Zoltán közlése, 14. p.)

1946. január 28-tól július közepéig ismét Pálosszentkúton működtem, mert úgy láttam, hogy népbíróági ügyem következményeitől nem kell tovább tartanom. Innen azonban, minthogy a szovjet hatóságok a gyilkosságok ügyében nyomozni kezdtek, illegalitásba vonultam. 1951. március 20-ig, elfogatásom napjáig illegalitásban éltem.

Arról, hogy én a szovjet csapatok bevonulása után Pálosszentkúton szovjet katonákat gyilkoltam meg és hogy én magam is gyilkoltam, tudtak a pálos rend vezetői és az egész pálos rend, akik nekem aktív segítséget nyújtottak, hogy a felelősségre vonás elől elmenekülhessek.

Már 1945 márciusában beszámoltam bűncselekményeimről P. Besnyő Gyulának, a rend akkori tartományfőnökének, aki azóta meghalt. Besnyő kijelentette, hogy „dicsőséget hoztam a pálosokra” és biztatott, hogy folytassuk a szovjet katonák gyilkolását.

Ugyanez alkalommal, majd 1945 nyarán folyamatosan a pálos rend valamennyi tagjával közöltem a gyilkosságokat, akik ezeket helyeselték.

1945 nyarán P. Besnyő Gyula tartományfőnök segítségével és utasításával bujkáltam vidéken, majd P. Besnyő Gyula P. Bolyós Ákos javaslatára kinevezett a pécsi rendház gondnokává, mert úgy látta, hogy ott nagyobb biztonságban lehetek a hatóságok elől.

Tudott az utasításomra elkövetett gyilkosságokról és az általam személyesen végrehajtott gyilkosságról P. Markievicz Péter, a pálos rend generálisa, aki 1945 őszén Czenstochowában a generális választás alkalmával P. Bolyós Ákostól és P. Rába Lukácstól tájékozódott az én bűncselekményeimről. A generális ezután 1946. január 28-án kinevezett engem a pálosszentkúti rendház főnökévé. Ezzel az előléptetéssel együtt járt a rend provinciális tanácsossá váló kinevezésem is, ami azt jelentette, hogy P. Csellárral és P. Rába Lukáccsal együtt mi döntöttünk a magyarorszá-

gi pálos rend minden fontosabb kérdésében. A rend tanácsának 1947 októberéig voltam tagja, tehát az üléseken az illegalitásom alatt is részt vettem.

A Páter generálisnak 1947 szeptemberében személyesen is elmondtam bűncselekményeimet, amikor látogatóba érkezett hozzánk és engem kihallgatáson fogadott. P. Markievicz cselekedeteimet jóváhagyta és közölte velem, hogy a pálos szellemnek megfelelően cselekedtem. Kért, hogy nagyon vigyázzak magamra, a legfontosabb, hogy életemet megmenthessem. Minthogy azt az ajánlatát, hogy Nyugatra szöktet, nem fogadtam el, 1947. október 18-án kinevezett a budapesti rendház gondnokává. Ebben a beosztásomban, bár illegalitásban éltem, én intéztem a magyarországi pálos rend összes gazdasági ügyeit.

Beismerem, hogy az előttem felmutatott latin szövegezésű házgondnoki kinevezés azonos az 1947. október 18-án kapott kinevezéssel.

Bujkálásom idején aktív segítséget nyújtott P. Zembrzuski Mihály, a rend jelenleg Rómában tartózkodó volt tartományfőnöke, valamint P. Csellár Jenő, a későbbi tartományfőnök. Az ő segítségükkel illegalitásom nagy részét a gellérthegyi Sziklakolostorban töltöttem. Ugyancsak az ő segítségükkel hosszabb-rövidebb ideig különböző szerzetes és apáca rendházakban bujkáltam.

Búvóhelyeimen P. Csellár Jenő tartományfőnök és P. Szabó László tartották velem az állandó összeköttetést. Ők láttak el rendszeresen pénzzel, a hívők által vallási célra adományozott összegekből és perselypénzből.

P. Csellár Jenő utasítására a bujkálásomhoz szükséges különböző hamis okmányokat kaptam, így pl. 1949 augusztusában fr. Lelkes Paszkál átadta nekem bejelentőjét és annak segítségével folytattam bujkálásomat. 1950 nyarán P. Rauch Attila hamis bejelentőt készi-

tett számomra, amelynek segítségével különböző helyeken álnéven éltem. P. Szabó Lászlótól 1946 végén más névre szóló bejelentőt kaptam.

1950. szeptember elején P. Csellár Jenő készített részemre egy fehér vászonra gépelt latin nyelvű igazolványt, amely azt tartalmazta, hogy nem állok egyházi büntetés alatt és ezért bármely templomban misézhetek. Ugyanilyen igazolványt kapott P. Vincze Tihamér, P. Rauch Attila és P. Bolváry Pál, akik illegálisan akartak Nyugatra szökní. Ezeket az igazolványokat azért kaptuk, hogy az illegalitásban, ill. Nyugaton egyházi személyek előtt igazolhasuk, hogy papok vagyunk.

Elismerem, elfogatásomkor nálam megtalált fehér vászonra gépelt 1950. szeptember 1-jén kelt P. Csellár Jenő aláírásával és a rendpecsétjével ellátott igazolvány azonos a nekem kiadott igazolással.

Pálösszentkúti bűncselekményeiről, arról hogy gyilkos vagyok, és hogy utasításomra szovjet katonákat gyilkoltak, tudomással bírtak a magyar katolikus egyház legfelsőbb vezetői: Mindszenty József volt hercegprímás, Grósz József kalocsai érsek, Hamvas Endre a csanádi egyházmegye püspöke, Pétery József váci püspök és Shvoy Lajos fehérvári püspök és engem bujkálásomban aktívan segítettek.

1946 júliusában, amikor Esztergomban bujkáltam, üzenetet küldtem Mindszenty József hercegprímásnak arról, hogy mit követtem el és kértem, hogy segítsen rajtam. Mindszenty, hogy bujkálásomat megkönnyítse, kinevezett Bajára káplánnak, minthogy az a község távol esik a forgalomtól. Mindszenty hercegprímással a továbbiakban többször találkoztam és személyesen beszéltem. 1946 szeptemberében, Baján bérált, majd a tokodi bérálásom, 1947-ben a Sziklatemplomban a fatimai ünnepségek alkalmával, 1948 novemberében pedig személyesen kerestem fel a primást Esztergomban és mind a rend gondnoka, jelentést tettem a pálosok gazdasági ügyével kapcsolatban.

1949. augusztus végén a soltvadkertí pálos telepen rejtőzködtem fr. Lelkes Paszkál álnéven. P. Csellár utasítására P. Szabó László felkereste Grósz József kalocsai érseket, akit tájékoztatott ügyemről, bűneimről és arról, hogy illegalításban vagyok és gyóntatási engedélyt kért a részemre. Grósz József az aláírásával ellátott írásos engedélyt 1949. október elején részemre elküldte.

1950 őszén Grósz József kalocsai érsek még egy engedélyt adott ki részemre. Minthogy abban az időben civil személyeknél bujkáltam, P. Szabó Lászlón keresztül azt kértem Grósz érsektől, hogy ő, mint a magyar katolikus egyház vezetője, vegye figyelembe az illegalitásom körülményeit, mentsen fel engem a breviárium rendszer olvasása alól és adjon engedélyt, hogy házaknál misézhessek. Grósz József kalocsai érsektől az engedélyt megkaptam.

Hamvas Endrével, a csanádi egyházmegye püspökével személyesen közöltem 1946 áprilisában pálosszentkúti bűnös tevékenységemet. Ekkor ugyanis levelet vittem hozzá, Karácsonyi Guidó volt Szeged-somogytelepi plébánostól, aki mint a Népbíróság által háborús és népellenes bűncselekmények miatt 12 évi fegyházra ítélt bűnös nálam bujkált a pálosszentkúti rendházban. Hamvas, miután Karácsonyira vonatkozólag tüzetesen kikérdezett, megkérdezte, hogy én hogy vagyok. Ekkor elmondottam neki, a szovjet katonák meggyilkolását, hozzáfűzve, hogy a szovjet hatóságok nyomozást kezdtek az ügyben. Hamvas püspök megkért, hogy legyen óvatos, vigyázzak magamra.

1946 májusában, mint a pálosszentkúti rendház főnöke, vendégül láttam Pétery József váci püspököt, aki bérálásra jött. Ebben az időben a kolostorban tartózkodott még a fent említett Karácsonyi Guidó bujkáló népellenes bűnös is. Pétery püspök Karácsonyi szobájában öltözött át a béráláshoz. Ekkor rövid beszélgetésben utaltam az általunk elkövetett gyilkosságokra. Cselekményeimet nem részleteztem, mert úgy tudtam, hogy Pétery, mint területileg illetékes püspök, Vedres apát-plébánostól ismeri az én ügyemet.

A bérmlás után Pétery püspök elolvasta a rendház naplóját, amelyet abban az időben a bujkáló Karácsonyi Guidó vezetett. Mint-hogy a naplóban igen éles szovjetellenes és demokráciaellenes kijelentések mellett utalások voltak a szovjet katonák meggyilkolására is, Pétery püspök engem és Karácsonyit magához hivatott és figyelmeztetett bennünket, hogy legyünk óvatosabbak.

1946. júliusban, amikor én Pálosszentkútról elmenekültem, a pálos rend jelentést tett Pétery püspöknek, hogy helyemre a pálosszentkúti plébánosi teendők ellátására visszatérésemig jelöljön ki új plébánost. Pétery püspök távollétem idejére ideiglenesen P. Homonnay Miklóst bízta meg a pálosszentkúti plébánosi teendők ellátásával.

1947-1948-ban három ízben tartottam missiót a váci egyházmegye területén, Kisnémediben, Tápiósápon és Szolnokon. Pétery püspök mindhárom esetben megadta részemre az Actio Catholican keresztül a szükséges gyóntatási engedélyt.

1947 novemberében a Kisnémedi missió után Bányász István plébános levélben közölte velem, hogy Pétery püspök megelégedését fejezte ki a missióval kapcsolatban. Itt meg kívánom jegyezni, hogy Kisnémedi községben, épp úgy, mint valamennyi missión, búcsún, templomban megtartott beszédeimben mértéktelenül lázítottam és izgattam a népi demokratikus rendszer ellen.

1949 áprilisában, amikor a törökbálinti Keresztes Nővérek zárdájában bujkáltam, P. Csellár Jenő tartományfőnök a fehérvári püspöktől, Shvoy Lajostól gyóntatási engedélyt szerzett a részemre.

1950 januárjában, amikor Soltvadkerten hamis bejelentővel bujkáltam, pappá szentelése 10 éves évfordulója alkalmából P. Csellár tartományfőnök elküldte nekem a pápa külön áldását. Ezt a pápa különös elismerését kifejező kitüntetést ez alkalommal hárman kaptuk meg P. Csellár, P. Bolyós és én. Tudomásom sze-

rint a Rómában tartózkodó P. Zembrzuski Mihály referált rólunk a pápának és a külön áldás az ő közbenjárásának köszönhető.

A pápai áldás 50x30 cm nagyságú pergamenre van írva kézírással és felső részén a pápa képe van. A pergamen barna színű, kemény-papírból készült tokba volt betéve. [...]

ANONIMIZÁLT

A jegyzőkönyv vallomásomat helyesen tartalmazza, az mindenben megfelel a valóságnak, melyet elolvasás után h.h. aláírtam.

P. Vezér Ferenc sk.
gyanúsított

Felvette:
Komlós János
áv. száz.

6. sz. melléklet

BM Baranya megyei Rendőrkapitányság.²⁷⁹

III/III.-1-Alosztály.

Szigorúan titkos

J a v a s l a t

Bolyós Rezső alapnyilvántartásba helyezésére

Pécs, 1965. március 27.

B o l y ó s R e z s ő (rendi neve „Ákos”, Salgótarján, 1914. november 11. anyja: Domik Júlia) Pécs, Ady E. u. 1. sz. volt pálos szerzetes az alábbi adatokkal szerepel az antidemokratikus elemek operatív nyilvántartásában:

„Volt pálos szerzetesrend házfőnöke, illegálisan hitoktatást tartott.”

Bolyós Rezső nyilvántartási anyagának rendezése során megállapítottuk, hogy Bolyós Rezső a felszabadulás előtt – közelebbről meg nem határozott időpontban – Pálosszentkúton a pálos szerzetes rendház házfőnöke volt.

Kapcsolatban állt ott a felszabadulás előtt már P. Vezér Ferenc volt rendtársával, valamint Endre László háborús bűntett miatt kivégzett nyilas államtitkárral.

Bolyós Rezső a felszabadulás alkalmával elmenekült a vezetése alatt álló rendházból és csak 1945. március 1-jén tért oda vissza. Pálosszentkútra való visszatérése után szerzett tudomást arról, hogy P. Vezér Ferenc és néhány rendtársa „polgárőrséget” alakítottak távolléte alatt és több szovjet katonát megöltek.

P. Vezér Ferencet 1945. április 10-13-án előzetes letartóztatásba helyezték izgatás büntette miatt. Ezért Bolyós Rezső, aki időközben tudomást szerzett a szovjet katonák holttestének rejtékhelyéről, a holttesteket más helyre temettette el azért, hogy Vezér Ferenc elleni bizonyítékokat megsemmisítse.

1945. év elején közelebbről meg nem határozható időpontban Bolyós Rezső Lengyelországban Czeszochowában beszámolt a rend generálásának Vezér és saját cselekményéről.

1949 nyarán Bolyós Rezső és más rendtársai P. Vezér Ferencet hamis személyi iratokkal illegálisba küldték.

A felsorolt cselekményekért Bolyós Rezsőt 1951. december 14-én a B. III. 001217/1951. számú ítéletével a Budapesti Megyei Bíróság 10 év börtönre és 10 évi jogvesztésre ítélte. 1956. február 14-én a Népköztársaság Elnöki Tanácsa a büntetés hátralévő részét elengedte. Ekkor szabadult.

Bolyós Rezső az ellenforradalom alatt ellenséges tevékenységet adataink szerint nem fejtett ki. A rendelkezésünkre álló adatok szerint a Magyarországon illegálisan működő pálos szerzetesrend tartományfőnöke.

Bolyós Rezső a fenti adatokkal szerepel az irattárban lévő V-105751, 105752/6-8 számú dossziékban. Ezekben a dossziékban Bolyós Rezsőre vonatkozó bírósági ítélet nincsen, ezért nyilvántartási anyagához ítéletet csatolni nem tudtunk.

Javaslom Bolyós Rezső alapnyilvántartásba vételét, az említett irattári dossziékban való meghagyását.

Bolyós Rezső anyagát a 28-1235/50. sz. dossziében helyezem el.

Nyirfalvi Károly r. alezr. Dr. Ravai Gyula r. fhdgy.

Engedélyezem:
Orbán István r. alezr.
osztályvezető
2 pld.

²⁷⁹ ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 259–260. p.

Budapesti Rendőr-főkapitányság²⁸⁰

Politikai osztály III/c. csop.
Szigorúan bizalmas

Tárgy: Bihar Árpád Tádé nyilvántartási anyagának felülvizsgálásáról

Engedélyezem: Dr. Tihanyi Sándor ezrd. osztályvezető

J e l e n t é s

Budapest, 1966. február 17.

Jelentem, hogy felülvizsgáltam Bihar Árpád Tádé (Nagyszeben, 1906. V. 14. – Latscher Augusztá) sekrestyés, volt pálos szerzetes, Bp. XII., Hajnóczy J. u. 13. sz. alatti lakos nyilvántartási adatait.

Megvizsgáltam a V-10. 5751., V-966674/2-4. és a V-10.3451. sz. irattári dossziékat, valamint az F-6544. sz. alosztályunkon lévő figyelő dossziéját.

A felülvizsgált anyagok alapján megállapítottam, hogy tartalékos fhdgy. volt, 1941-ben a délvidéki bevonuláson részt vett, a folyamórségnél teljesített szolgálatot. (A horthysta katonatisztek regiszterében nem szerepel a neve.) 1943-ban pálos szerzetes pappá szentelték fel. Mint a pálos szerzetesrend tagja tudott arról, hogy Vezér Ferenc pálos 1945-ben szovjet katonát gyilkolt meg és ezért a kolostorban bujkált. Ismert tény volt előtte, hogy a sziklakápolnai kolostorban háborús bűnösöket bújtatnak. Ezeket leplezte és hamis igazolványok készítésében vett részt. A rend iratait és értékeit magánszemélyeknél elhelyezte. Elősegítette egyes személyek tiltott határátlépését és fegyvert rejtetett.

1951. III. 26-án őrizetbe vették és 8 évi szabadságvesztésre, teljes vagyonelkobzásra és 10 évi közügyektől eltiltásra ítélték. (t. sz: B.III. 001249/51/2. sz. Bp. Megyei Bíróság)

Az operatív ellenőrzés során megállapítottuk, hogy szélsőséges nacionalista beállítottságú. Az utóbbi években ellenséges politikai aktivitást nem tanúsít.

280 ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 261. p.

Mivel kategóriát képez, nyilvántartásban történő meghagyását javaslom.

Papp Imre
r. őrgy.

Szilas István
r. alezrd.alosztályvezető

Készült: 2 pld.

Kapja: 1 pld.

BM. III/2. Oszt. 1 pld. Dosszié

Gép: V. Bné

Nytsz: 47-879/66.

Zala megyei Rendőr-főkapitányság²⁸¹

Politikai Osztálya
Szigorúan titkos!
III/III. Alosztály

Tárgy: Dr. Bolvári Gyula Tibor felülvizsgálásáról

J e l e n t é s

Zalaegerszeg, 1966, április 5.

Jelentem, hogy Dr. Bolvári Gyula Tibor Ferenc (sz: Kalocsa, 1926. január 29. anyja: Libór Etel, iskolai végzettsége orvostudományi egyetem, szakképzettsége és foglalkozása orvos) volt zalaegerszegi lakos felülvizsgálása során az alábbiakat állapítottam meg:

Nevezett kapcsolatot tartott fenn P. Vincze Tihamér pálos szerzetes pappal, aki illegális határátlépésért börtönben volt, nevezett címére a börtönből illegálisan levelet küldött.

Nevezett az 1956-os ellenforradalom alatt tagja volt a zalaegerszegi kórház „munkástanácsának”. Részt vett az ellenforradalmi tüntetéseken, azonban aktív ellenforradalmi tevékenységet nem fejtett ki. Az ellenforradalom leverése után nyugatra szökött. Jelenleg általunk ismeretlen helyen tartózkodik.

281 ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 262. p.

A fentiek alapján javasolom nevezettet kutató nyilvántartásban meghagyni. Anyagát az OD-2967. sz. objektum dossziében kezeljük. Javasolom meghagyni a V-105751/1. sz. irattári dossziében is. Az 1962. évben megszüntetett [kitörölve] sz. objektum dossziéból való törlését javasolom

Egyetértek:

Németh István Sárközi József
r. szds. alosztályvezető. r. szds. operatív tiszt

Jóváhagyom: Fekete József r. őrgy.
a bizottság elnöke

Nytsz: 730/ 1089/1966.
Készítette: S. J.
Készült: 2 pld.
Kapják: 1 pld. III/2-es
1 pld. B. GY. Nyt. anyaga

BELÜGYMINISZTERIUM²⁸²
SZIGORÚAN TITKOS!

III/2. osztály
64-1542/1967. Hiv. sz.: 215-300/1967.

Tárgy: Bense László (:1933. Szentlőrinc-káta, Bozsár Júlia:) ügye.
BM. Szolnok megyei Rendőr-főkapitányság
Politikai Osztály Vezetőjének!
Szolnok

A Budapesti Politikai Osztály 1951-ben vizsgálatot folytatott a feloszlatott Pálos rend tagjai által létrehozott illegális szervezkedés és a rend egyes tagjai által elkövetett háborús bűncselekmény ki-vizsgálásának ügyében.

²⁸² ÁBTL 3.1.9. V-105751/1. 271. p.

A vizsgálat során 1951. V. 3-án és 7-én P. Csellár István Jenő (:1911. Váckisújfalu, Lukács Mária:) aki a rend feloszlatása előtt a magyarországi Pálos rend tartományfőnöke és a budapesti kolostor házfőnöke volt nevezettre a következő vallomást tette:

„1950-ben a rendfőnöki értekezleten történt megállapodás értelmében a rend tagjai számára, hamis rendőri ki és bejelentő lapokat készítettünk. Az ilyen hamis igazolvány egyikén, melyet Bense László novíciusnak adtam ki, igazoltam, hogy a rendből kilépett és véglegesen szüleihez pusztamonostorra távozik. A hamis igazolvány kiadásának az volt a célja, hogy Bense Lászlónak, aki továbbra is a rend tagja maradt, az illegális működését elősegítsem, a hatóságokat és az esetleges munkahelyeinek vezetőit félrevezessem.”

A fenti adatokon kívül Bense Lászlóra az irattári anyaga egyéb terhelő adatot nem tartalmaz.

anyaga: V-105751/1. számú dossziében.

Anyaga fotózásra nem alkalmas.

Budapest, 1967. március 8.

Ács Ferenc r. ezredes
osztályvezető

Készült: 2 pld/P. Sné
Kapja: 1 pld. cím
1 pld. V-105751/1.
Nyvt.sz.: 402/85

Irodalomjegyzék

A Grösz-per előkészítése 1951. Szerk.: Szabó Csaba, Osiris – Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2001.

A magyar jobboldali hagyomány 1900-1948. Szerk.: Romsics Ignác, Osiris Kiadó, Budapest, 2009.

A piarista rend Magyarországon. Szerk.: Forgó András, Művelődéstörténeti Műhely, Rendtörténeti Konferenciák 6. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2010.

Aczél László Zsongor – Legeza László – Szacsvay Péter – Török József: Pálosok. Mikes Kiadó, Budapest, 2006.

Aczél László Zsongor: Parázs a hamu alatt: dokumentumok és visszaemlékezések a pécsi cserkészek katakombaéletéből (1947)-1952-1965. Új Ember Kiadó, Márton Áron Kiadó, Budapest, 2005.

Ádám Antal: A szubszidiaritás értelmezésének lehetőségeiről. In: Szubszidiaritás és regionalitás az egyház és államszervezetben. Szerk.: Hajdú Zoltán, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010. p. 44-58.

Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Kairoz Kiadó, Budapest, 2004.

Agostino Casaroli: A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963-1989). Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2001.

Atkinson Hilgard: Pszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

Az 1945 utáni magyar katolikus egyháztörténet új megközelítései. Szerk.: Varga Szabolcs – Vértesi Lázár, Kiadja a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs, 2007.

Badál Ede Álmos O. Cist.: Endrédy Vendel, a ciszterci pedagógus és mártírsorsú zirci apát. Kiadta a Zirci Ciszterci Apátság és a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, Budapest, 2012.

Badál Ede Álmos: „Hadarits Tanár Úr...” Emlékek a száz éve született Endrédy Vendel zirci apátról. Ciszterci Diákok Szövetsége, Budapest, 1995.

Balogh Margit – Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. Budapest, Adattár, MTA Történettudományi Intézet, 1996.

Balogh Margit – Szabó Csaba: A Grösz-per. Kossuth Kiadó, Budapest, 2002.

Balogh Margit: A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935-1946. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1998.

Balogh Margit: Forrásoktól a történeti feldolgozásig. In: Az 1945 utáni magyar katolikus egyháztörténet új megközelítései. Szerk.: Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. Kiadja a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs, 2007. p. 40-70.

Bank Barbara – Soós Viktor Attila: „A nép nevében halál.” Páter Vezér Ferenc és a pálosszentkúti ügy. In: Decus solitudinis. Pálos évszázadok. Művelődéstörténeti Műhely, Rendtörténeti Konferenciák 4/1. Szerk.: Óze Sándor – Sarbak Gábor, Szent István Társulat, Budapest, 2007. p. 264-272.

Bánkuti Gábor: Jezsuiták a diktatúrában. A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története 1945-1965, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011.

Bárdos-Féltoronyi Miklós: Egyházak és államok a Köztes-Európában. Balassi Kiadó, Budapest, Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2001.

Birher Nándor: A szubszidiaritás, mint a hálózati kapcsolatok egyik alapelve. In: Szubszidiaritás és regionalitás az egyház és államszervezetben. Szerk.: Hajdú Zoltán, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010. p. 34-43.

Birher Nándor: A tudás a világ alkotóelemeiről szerzett ismeret, a bölcsesség az elemek kapcsolódásának ismerete. In: Lehetőségek és alternatívák a Kárpát-medencében. Szerk.: Bencéné Fekete Andrea, Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar, Kaposvár, 2011. p. 189-198.

Böszörményi Géza: A magyar piaristák 1950-ben. Piarista Tartományfőnökség, Budapest, 2007.

Charles S. Carver – Michael F. Scheirer: Személyiségpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből. Szerk.: Bánkúti Gábor – Gyarmati György, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010.

Cseszka Éva: Pálos szerzetesek a Rákosi-rendszerben (1948-1956). A Grösz-per pálosok elleni szála. In: Decus solitudinis. Pálos évszázadok. Művelődéstörténeti Műhely, Rendtörténeti Konferenciák 4/1. Szerk.: Öze Sándor – Sarbak Gábor, Szent István Társulat. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2007. p. 273-285.

Dr. Horváth Ibolya: Összefoglaló jelentés a koncepciók perek vizsgálatáról a kormánybizottság használatára. I. kötet (Kézirat), Budapest, 1989. november 23.

Dr. Szántó Konrád OFM.: A meggyilkolt katolikus papok kálváriája. Mécses Kiadó, Budapest, 1991.

Egy fogoly apát feljegyzései. Endrédi Vendel zirci apát feljegyzései az ÁVH börtönében. Szerk.: Cúthné Gyóni Eszter, Budapest, ME-TEM, 2013.

Egyházzüldözés és egyházzüldözők a Kádár-korszakban. Szerk.: Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László Luther Kiadó, Budapest, 2010.

F. Romhányi Beatrix: A lelkiek a földiek nélkül nem tarthatók fenn. Pálos gazdálkodás a középkorban. Gondolat Kiadó, Budapest, 2010.

Fehérvári István: Börtönvilág Magyarországon 1945-56. Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, Budapest, 1990.

Gárdonyi Máté: Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe. Jel Kiadó, Budapest, 2006.

Gergely Jenő: A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945. Pannonica Kiadó, Budapest, 1999.

Góják János: A szubszidiaritás a katolikus egyház társadalmi tanításában. In: Szubszidiaritás és regionalitás az egyház és államszervezetben, Szerk.: Hajdú Zoltán, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2010. p. 28-33.

Gyarmati György and Tibor Valuch: Hungary under Soviet Domination 1944-1989 Social Science Monographs, Boulder, Colorado

Atlantic Research and Publications, Inc. Highland Lakes, New Jersey Distributed by Columbia University Press, New York, 2009.

Gyarmati György: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945-1956. ÁBTL – Rubicon, Budapest, 2011.

Gyarmati György: Kísértő közelmúlt, avagy a rendszerátalakítás egyik deficitje Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011.

Gyarmati György: Péter Gábor és az ÁVH-birodalom. Rubicon, Budapest, 2007/1.

Havasy Gyula: A magyar katolikusok szenvedései 1944-1989. INFO Kft, Budapest, 1990.

Hetényi Varga Károly: Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában II. Lámpás Kiadó, Abaliget, 2002.

Ivasivka Mátyás – Arató László: Sziklatábor. A katakombacserkész története. Márton Áron Kiadó, Budapest, 2006.

Kahler Frigyes: A nagy „tűzvörös sárkány” torkában. Koncepciók eljárások ferences szerzetesek ellen 1945-1956. Kairosz Kiadó, Budapest, 2009.

Kamarás István: Búvópatakok. Márton Áron Kiadó, Budapest, 1992.

Kamarás István: Júdások vagy Péterek? Egyházfórum Könyvek 14. 1992.

Kertész-Bakos Ferenc: Politikai okkultizmus. Hamisított történelem az Arvisuráktól a pálosokig. Budapest, 2012.

Kisbán Emil: A magyar Pálosrend története I. (1225-1711). Pálos Kolostor kiadása, Budapest, 1938.

Kisbán Emil: A magyar Pálosrend története II. (1711-1786) Pálos Kolostor kiadása, Budapest, 1940.

László T. László: Egyház és állam Magyarországon 1919-1945. Szent István Társulat, Budapest, 2005.

Lénárd Ödön, Timár Ágnes, Szabó Gyula, Soós Viktor Attila: Utak és útvesztők. Kairosz Kiadó, Budapest, 2006.

Magyar Értelmező Kéziszótár. Szerk: Juhász József, szőke István, O. Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

Magyar Katolikus Almanach 2. A magyar katolikus Egyház élete 1945-1985. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1988.

Magyar történelmi kronológia az őstörténettől 1970-ig. Szerk.: Závodszy Géza, Tankönyvkiadó, Budapest, 6. kiadás 1981.

Mérei Ferenc: Közösségek rejtett hálózata, Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

Mészáros István: ...Kimaradt tananyag 1957-1975, 1975-1990. Márton Áron Kiadó, Budapest, 1994. 1995.

Mészáros István:... Kimaradt tananyag... Diktátúra és az egyház 1945-1956. Márton Áron Kiadó, Budapest, 1993.

Molnár Imre: Az igazság szabaddá tesz. Boldog Jerzy Popielusko, lengyel mártírpap élete és halála a történelmi dokumentumok és visszaemlékezések tükrében, METEM, Budapest, 2010.

Őrfi Mária: Lángolj és világíts. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1997.

Rerum Novarum. XIII. Leo pápa szociális és társadalomújító szövegének hatása Szent István magyar birodalmában 1891-1941. Emlékkönyv. Szerk.: Dvihally Géza, Rerum Novarum Emlékbizottság, Budapest, 1941.

Romsics Ignác: Magyarország története. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010.

Romsics Ignác: Történelem, történetírás, hagyomány. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.

Szabó Csaba: A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években. Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója – Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2005.

Szabó Ferenc SJ: A Vatikán keleti politikája közéről. Az Ostpolitik színe és visszája - Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, L' Harmattan Kiadó, Budapest, 2012.

Szávai Ferenc: A szocialista korszak gazdasági élete 1945-1990. In.: *A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi Tervig.* Szerk.: Gulyás László, JATE Press, Szeged, 2009. p. 147-173. *Trójai faló a belügyminisztériumban.* Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953-1956 Szerk.: Gyarmati György – Palasik Mária, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013.

Udvarhelyi Nándor: A częstochowai pálos kolostor magyar emlékei. Kairosz Kiadó, Budapest, 2010.

Varia Paulina: Pálos rendtörténeti tanulmányok I. Szerk.: Sarbak Gábor, Árva Vince OSSP ex. Deleg. Gen. Kiadása, 1994.

Internetes források:

Kiss Szaléz [online] https://hu.wikipedia.org/wiki/Kiss_Szal%C3%A9z [letöltés: 2013. 11. 21.]

Árva Vince: A Pálos rend története I. rész [online] <http://jovonkinfo2011/01/26/arva-vince-az-osi-palos-rend-tortenete> [letöltés: 2013. 11. 20.]

Soós Viktor Attila: Papgyilkosság a nyugati határ mentén (I. rész) [online] http://web.axelero.hu/kesz/jel/04_10/soos.html [letöltés: 2013. 11. 20.]

Balogh Margit: P. Kiss Szaléz szovjetellenes „összeesküvése”. Az 1945-46. évi merényletek politikai hátteréről. [online] http://www.kiss.szalez.ofm.hu/1993-1999_1.html [letöltés: 2013. 11. 21.]

Kárpáti Zoltán Endre: A pálos rend elleni 1951-es koncepciók per formálása és előzményeinek bemutatása [online] <http://www.unimiskolc.hu/~egyhtort/cikkek/karpatizoltanendre.htm> [letöltés: 2013. 11. 20.]

Vallásalap <http://www.lexikon.katolikus.hu> [letöltés: 2013. 11. 20.]

Pálos életrajzok

P. ÁCS Ferenc István (1912–1951): internálták. Vonat alatt találták meg, lőtt sebekkel a testén.

P. ARATÓ László Botond (1927–): internálták, 3 év börtönre ítélték.

Fr. BALOGH Béla Lehel (1929–1988): klerikus; internálták. Tengerésztsz lett.

Fr. BENSE László Kerény (1929–?): novícius. A váci internálás alatt tett fogadalmat.

P. BIHAR Árpád Tádé (1906–1993): alperjel. Internálták, 8 év börtönre ítélték.

P. BOLYÓS Rezső Ákos (1914–1994): internálták, majd 10 év börtönre ítélték. 1961-től rendfőnöki megbízott.

P. BOLVÁRY László Pál (1924–2001): előbb 3 évre, 1961-ben pedig 6 év börtönre ítélték. 1956-tól rendfőnöki megbízott.

P. CSELLÁR István Jenő (1911–1959): 1950-től rendfőnöki megbízott. 10 év börtönre ítélték. 1956-ban az USA-ba ment, ahol autóbaleset érte.

P. GALAMBOS Kálmán (1885–1950): házfőnök. 1950-ben internálás helyett betegsége miatt a pécsi kórházba vitték, ott halt meg.

P. GYÉRESSY Béla Ágoston dr. (1908–1986): művészettörténész; 7 év börtönre ítélték.

P. HOMONNAY Sándor Miklós (1915–1998): házfőnök. 6 év börtönre ítélték.

Fr. JUHÁSZ Jenő Márton (1920–?): segítő-testvér, 1951 áprilisában internálták.

P. KOVÁTS Ferenc Imre (1932–1958): csak titokban tehetett fogadalmat 1956-ban. Az ÁVH embereitől elszenvedett sérüléseibe halt bele.

P. KOZÁRI Lajos Vendel (1919–1997): a Váci, majd a Győri Egyházmegyében plébános. Częstochowai magyar lelkészeként halt meg.

Fr. KÖNYVES Imre Lajos (1910–1985): segítő-testvér. 7 év börtönre ítélték. Pannonhalmán halt meg.

Fr. LELKES József Paszkál (1914–1981): segítő-testvér. 5 év 6 hó év börtönre ítélték.

P. MÁTHÉ Tibor Péter (1926–2008): internálták. 1989-től 1996-ig rendfőnöki megbízott, 1996-tól 2002-ig tartományfőnök.

Fr. MINDÁK Lajos Zoltán (1925–2003): novícius. Internálták.

Fr. MITURA Márk (1912–1984): segítő-testvér, sekrestyés. Internálták.

Fr. OLÁH Ferenc Julián (1912–1989): segítő-testvér, internálták. Börtönben töltött 5 év 5 hónapot. Częstochowában halt meg.

P. RÁBA Márk Lukács (1919–1996): házfőnök, 7 év börtönre ítélték. Később Amerikába távozott, majd svájci magyar lelkész lett. Életének utolsó hónapjaiban a budapesti Sziklatemplomban végzett lelkipásztori szolgálatot.

P. RAUCH László Attila (1926–?): 1950-ben 3 év börtönre ítélték. 1957-ben Nyugatra távozott.

Fr. ROSTÁS József Alfonz (? –?): novícius. Internálták.

P. SCHMIDT Sándor Béla (1902–1961): internálták. A Pécsi Egyházmegyében működött.

P. SZABÓ Sándor László (1900–1978): 3 év 6 hónap börtönre ítélték.

Fr. TAMÁS Imre József (1925–?): novícius. Internálták.

P. TÓTH Ferenc Szabolcs (1901–1952): 1950-től a Pécsi Egyházmegyében segédlelkész. Közlekedési balesetben halt meg. Írói neve Bodroghy Szabolcs.

Fr. TURI János Didák (1920–2007): segítő-testvér. 5 év börtönre ítélték. Amerikába távozott, Doylestownban halt meg.

Fr. VARGA J. Sebestyén (1927–?): segítő-testvér, szakács. Internálták.

P. VEZÉR György Ferenc (1914–1951. augusztus 3.): perjel. A Grószperben halálra ítélték, majd kivégezték.

P. VINCZE László Tihamér (1917–1959): lelkész. Internálták. 3 év börtönre ítélték, 1956-ban Nyugatra távozott. Bernben gyanús körülmények között hunyt el.

P. ZEMBRZUSKI Mihály (1908–2003): 1940-től rendfőnöki megbízott. 1944-ben, illetve 1945-től illegalitásba kellett mennie. 1948-ban kiutasították.

Utóirat

A pálosok üldöztetésének egyes irataival még kiadói pályám elején találkoztam a '80-as években. Mindig is tudtam, hogy egyszer majd eljön az ezt összefoglaló kötet kiadásának az ideje is. Reményeimben nem csalatkoztam, mert Bertalan Péter nagy ívű munkája elegendő bizonyíték erre.

A pálos sors – ezt Tormay Cécile könyvéből is tudjuk – a magyar történelem legnagyobb sodrású bűvópatakjainak egyike. Ezért számomra evidens volt, ha megjelenik egy ilyen mű, annak méltó címlapot kell adni. Szerencsémre ebben többen is segítettek, útbaigazítottak. Így jutottam el Pálosszentkútra. A kegyhely templomának baloldali üveg ablakán látható a könyv címlapjául választott egyszerű, tiszta és nemes vonásokat megörökítő kép. A felirat szerint: „Szent. Özséb”. Nyilvánvaló, hogy készítője így akarta tudomásunkra adni: kép valójában nem Boldog Özsébet, a Pálos Rend alapítóját ábrázolja, hanem valaki mást, akinek a nevét nem lehetett leírni akkor, és azt követő évtizedekben sem. Az üveg ablakon valójában Vezér Ferenc látható.

Példamutató bátorságról tett tanúbizonyságot 1960-ban az üveglak készítője Kopp Ferenc, és az adományozók, akik mind ezt a Szűzanyának ajánlották: Darányi Imre és Pintér Julianna.

Az utókor örökké hálás marad nekik!

A kiadó

X 229187

BERTALAN PÉTER

Dr. Bertalan Péter 1968-ban született Nagykanizsán. Nős, egy gyermek édesapja. 1992-től a Csonkai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola Társadalomtudományi Tanszékén oktat. A jogutód intézménynél a Kaposvári Egyetem CSV M Pedagógiai Főiskolai Karán főiskolai docensként, ill. az egyetem Művészeti Főiskolai Karán tudományos és menedzsmentet irányító főigazgató helyetteseként dolgozik. 2000-ben az Ormos Mária akadémikus által vezetett modernkori történettudományi műhelyben summa cum laude

minősítéssel védi meg Ph.D. disszertációját. 2005-től a Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar Regionális- és Vidékpolitikai Tanszékének tanszékvezető egyetemi docensként, jelenleg a Társadalomtudományi Kar vezetőjeként dolgozik. Végzettsége: Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem-országos középiskolai tanár. Szakértői végzettsége: politológus (ELTE Jogi Kar), közoktatási vezető (BME GTK). Tudományos fokozat és tudományág: Ph.D. (történelemtudomány, 2000). Munkatitkár. habil. (gazdálkodás- és szervezéstudományok, 2007). A doktori disszertációjának címe: Politika és hit (A Kádár-rendszer egyházpolitikája a Dél-unántúli régióban 1957–1968). Habilitációjának témája: „A globalizáció politikai, társadalmi és gazdasági következményei”.

Tagja a Kaposvári Egyetem Szervezés- és Vezetéstudományi Doktori iskolájának, 4 doktorandusz munkáját irányítja. A regionális folyamatok hazai és nemzetközi vizsgálatával, valamint a globalizáció, civilizációk, vallások kérdéseivel, a 20. századi történelmi folyamatok elemzésével foglalkozik. A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola címzetes főiskolai tanára. Több könyve jelent meg, legutóbbi: Provida Mater 2009, Kelepcében 2010.)

Ára: 3950 Ft

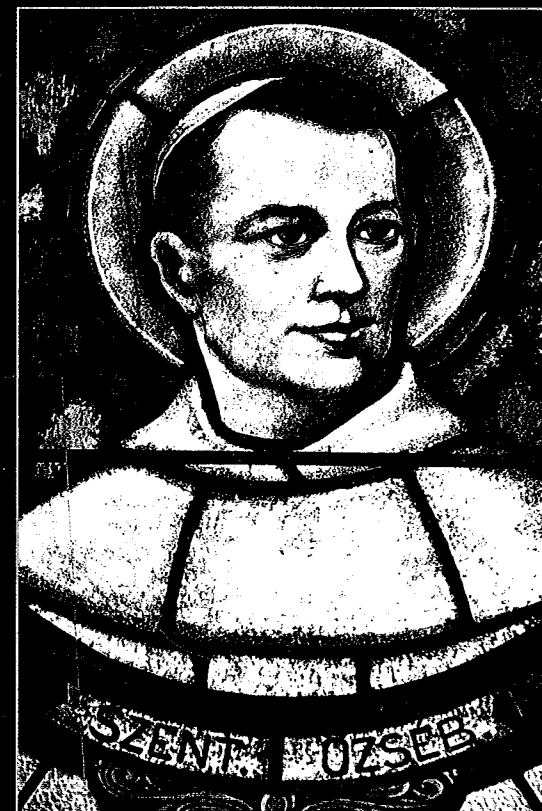
X 229187
27
B57

BERTALAN PÉTER

REND ÉS AZ ÁLLAMBIZTONSÁG KÜZDELME

BERTALAN PÉTER

In memoriam P. Vezér Ferenc

A PÁLOS REND ÉS AZ ÁLLAMBIZTONSÁG KÜZDELME

Hálózatok szorításában

Éghajlat Könyvkiadó